

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALİ NAZİMÂ VE II. MEŞRUTİYET DEVRİ SİYASİ
POLİTİKALARININ ÇOCUK
EDEBİYATINA ETKİSİ**

**GÖKÇE ÖZDER
15723008**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN**

**İSTANBUL
2017**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALİ NAZİMÂ VE II. MEŞRUTİYET DEVRİ
SİYASİ POLİTİKALARININ ÇOCUK
EDEBİYATINA ETKİSİ**

**GÖKÇE ÖZDER
15723008**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN**

**İSTANBUL
2017**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALİ NAZİMÂ VE II. MEŞRUTİYET DEVRİ
SİYASİ POLİTİKALARININ ÇOCUK
EDEBİYATINA ETKİSİ**

GÖKÇE ÖZDER
15723008

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 23.11.2017

Tezin Savunulduğu Tarih: 18.01.2018

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri

: Yar. Doç. Dr. Didem Ardalı Büyükarman

: Prof. Dr. Yakup Çelik

Yar. Doç. Dr. Fatih Altuğ

İmza

İSTANBUL
KASIM 2017

ÖZ

ALİ NAZİMÂ VE II. MEŞRUTİYET DEVRİ SİYASİ POLİTİKALARININ ÇOCUK EDEBİYATINA ETKİSİ

Gökçe Özder

Kasım, 2017

Bu çalışmada öncelikle geç dönem Osmanlı’sında yetişmiş bir eğitimci-yazar olan Ali Nazimâ’nın biyografik bilgileri ve sayıca çok fazla olan eserleri derlenerek, bu eserler üzerine kısa açıklamalarda bulunulmuştur. Ardından onun 1912 tarihli, çocuklar için yazdığı, 200 hikâyeden metesekkil ve bu tez çalışması için Latin harflerine aktarılmış olan *Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye* isimli eserine II. Meşrutiyet Devri siyasi politikalarının yansımaları tespit edilmiştir. Çalışma yapılırken her bir metinden tek tek yola çıkılarak genel kanaatlere ulaşılmaya çalışılmış, tümevarım yöntemi uygulanmıştır. Doğrudan politik olduğu düşünülen hikâyelerde ise yakın okuma yapılarak analizin niteliğinin artırılması hedeflenmiştir. Sonuçta, İttihat ve Terakki hükümetinin yaymak istediği politik görüşlerin izlerine açık biçimde metinlerde rastlanmış ve dönemin yaratmak istediği “makbul vatandaş” kimliği ortaya konmuştur. Ayrıca hikâyelerin geneline hâkim olan ahlaki öğüt verme kaygısının amaçsız olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın nihayetinde, II. Meşrutiyet Devrinde çalışkan, sabırlı, itaatkar, ticarete meyilli ve zengin olmaya arzulu yahut tarımda kendini geliştirmiş modern bireylerin inşası için çabalandığı ve çocuk edebiyatının politik amaçlar için kullanıldığı tezi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Nazimâ, Hazine-i Kıraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye, II. Meşrutiyet, çocuk edebiyatı, makbul vatandaş

ABSTRACT

ALI NAZİMÂ AND EFFECT OF SECOND CONSTITUTION ERA'S POLITICAL POLICES TO CHILDREN'S LITERATURE

Gökçe Özder

November, 2017

In this study, firstly biographical information and works, which are plenty, of Ali Nazimâ, an educator-writer who was educated in the late Ottoman period, were compiled and then brief explanations on his works were made. Then, the reflections of the Second Constitutional Era policies on his work named *Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Hikâye* (1912) has been defined which was composed of 200 stories written for children and transcribed to Latin alphabet for this thesis. In the study, it is attempted to reach general opinions from each text one by one and induction method was applied. In the stories that are considered to be politically direct, it is aimed to increase the quality of the analysis by close reading. As a result, the footprints of the political ideas which was wanted to spread by the Union and Progress Government, has been found clearly in the texts and the "Ideal Citizen" identity, is revealed. In addition, it has been determined that the concern about to preach a moral advices, which is generally prevalent in the stories are not purposeless. In the conclusion of the work, it is revealed as a thesis that, In the Second Constitutional Era of the Ottoman Empire, it was struggled to build modern individuals who were hardworking, patient, obedient, inclined to trade, and desiring to be rich or developed themselves in agriculture, and also the children's literature was used for political purposes.

Key Words: Ali Nazimâ, Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye, Second Constitution, children's literature, ideal citizen

ÖN SÖZ

Lisans 4. sınıfta aldığım “Çocuk ve Gençlik Edebiyatı” dersi, o zamana dek hiç ilgimi çekmeyen, belki de “kadınsı” bulduğum için biraz da küçümsediğim çocuk edebiyatı alanına yönelik ilgimin oluşmasını sağlayan ilk unsur oldu. Bu ilgimin artmasının en önemli sebebi kuşkusuz dersi aldığım hocam Pelin Ekşi’dir. Aynı zamanlarda Bilim ve Sanat Vakfı’nda başladığım Osmanlı Roman ve Hikâyesi Atölyesi ise bir diğer ilgi alanım olan geç dönem Osmanlı kurmaca edebiyatına dair ilgimi ve görgümü fazlasıyla artırdı. Bunda en büyük pay ise pek tabii moderatörümüz Fatih Altuğ hocanın ve hepsi benden çok daha bilgili ve deneyimli olan atölye üyelerininidir. Sayelerinde hem bu alana karşı okulda aldığım eğitimden farklı bir bakış açısı geliştirmiş hem de epey bilgilenmiştim. Çocuk edebiyatına karşı yeni yeni gelişmeye başlayan bu ilgim, atölye sonu projemizi seçerken de belirleyici oldu. Bir çocuk edebiyatı metni çalışmak istediğimi söylediğimde Fatih hocam arşivin derinliklerinden bana tam da istediğim gibi bir metin olan *Hazine-i Kıraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye*’nin ikinci cildini bulup çıkardı. Metni latinizasyon sürecinde, daha önce benzer bir çalışma yapmadığım için fazlasıyla zorlansam da sonucunda çok şey öğrendiğimi açıklıkla söyleyebilirim.

2014 senesinde latinize etme sürecini bitirdiğim bu metin üzerine ne yazık ki daha fazla çalışma yapma fırsatım olamadı. Ta ki yüksek lisansa başlayıp tez sürecine gelene dek. Neden bu metni çalışmıyorum ve dahası neden bu metne en başından beri dikkatimi çeken “makbul vatandaş”lık bağlamında bakmıyorum düşüncelerime tez danışmanım Didem Ardalı Büyükarman da olumlu bakınca metin ve yazar üzerinde çalışmaya başladım.

Ali Nazimâ, ne yazık ki yazdığı onca esere rağmen eğitim ve edebiyat alanlarında pek de bilinmeyen bir isim. Bu tez vesilesiyle onun sağda solda dağılmış biyografik bilgilerini toparlamaya çalıştım. Eserlerinin sayısı üzerine birbirinden çok farklı spekülasyonlar vardı. Ben onlara en azından şimdilik bir son vermek adına, yazarın ulaşabildiğim bütün eserlerine ulaşarak bunlar hakkında birkaç satırlık dahi olsa malumat sunmaya çalıştım. Ali Nazimâ’nın çalışma alanı coğrafyadan tarihe, matematikten dil bilgisine kadar çok geniş bir aralığı kapsıyor. Bu sebeple farklı disiplinlerden, onun eserlerini çalışmak isteyenler olabilir. Yazdığım kısa bilgilerin onlar için yol gösterici olacağına inanıyorum.

Tezime eserin yalnızca ilk bulduğum ikinci cildiyle başlamış olsam da tam da nihayete erdirmeye yaklaştığım 2017 senesinin mart ayında tesadüfen kitabın birinci cildine de ulaşabildim. Bu durum her ne kadar tezimin uzamasına sebep olsa da çalışmam bütünlüğe erebildiği için çok mutluyum.

Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye metnine hem edebi açıdan hem de dönemin siyasi koşullarını düşünerek bakmaya çalıştım. Umuyorum ki Ali Nazimâ’ya haksızlık etmemişimdir. Öncelikle kendisine bunca eser verdiği ve benim onu literatüre tanıtabilmem noktasında vesile olduğu için teşekkür ediyorum, ruhu şâd olsun.

Tez çalışmamın büyük bir kısmını İSAM kütüphanesinde gerçekleştirdim. Kimi zaman evimden çok daha fazla vakit geçirdiğim bu yerin bendeki önemi çok büyük. İSAM kütüphanesine ve çalışanlarına teşekkür etmeden geçmek istemem.

Kendimi bildim bileli okuyorum, sanırım en iyi yaptığım belki de yapabildiğim tek şey okumak. Edebiyat beni daha iyi bir insan yaptı mı bilmiyorum ama beni ben yaptığı muhakkak. Okumayı öğrendiğimden bu yana kişiliğimi oluşturan kitaplara, yazarlarına ve kurmaca kahramanlara teşekkür ederim.

Ne yazık ki kütüphane çalışmalarında, molalarda bana eşlik edecek arkadaşlarım olmadı. Fakat tezden kaçıp sığındığım beş değerli kadını anmadan geçmek istemiyorum. Bu sene kitaplarından çokça ilham aldığım Ursula K. Le Guin, Rebecca Solnit, Susan Sontag, Monika Maron ve Meltem Gürle'ye sonsuz teşekkürler.

Yüksek lisans sürecim çok verimli ve keyifliydi. Bunun en önemli sebebi bölüm başkanımız Yakup Çelik'tir. Kendisine koşulsuz yardımseverliği ve jürimde yer almayı kabul ettiği için teşekkür ederim. Danışmanım Didem Ardalı Büyükarman hocam ta tezin en başından beri beni hep cesaretlendirdi, ne zaman sıkışsam bana yol gösterdi. Tez sürecimin böylesine sorunsuz ve rahat geçmesinin sebebi odur. Kendisine çok teşekkür ediyorum. Fatih Altuğ hocam olmasaydı bu tez hiç olmazdı. Beni kırmayıp jürimde yer almayı kabul ettiği ve yaptığı değerlendirmelerle tezimi zenginleştirdiği için ona da ayrıca minnettarım. Lisans yıllarımın en keyifli derslerini aldığım, zihnimi ziyadesiyle açan, beni farklı bakış açılarıyla tanıştıran Emrah Pelvanoğlu'na da teşekkür etmeden geçmek istemem.

İş hayatıyla okul hayatını bir arada yürütmek –hele de işiniz akademiden çok uzaksa- gerçekten fazlasıyla zor. Fakat bunun benim için kolaylaşmasının en büyük sebebi sevgili müdürüm Hatice Özdemir Tülün'dür. Kendisine desteği ve toleransı için çok teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans sürecimin en başından beri benden desteklerini esirgemeyen üç kişiyi anmadan geçemem. Editörlüğü, sabrı, çalışkanlığı, akademik bakışı ve daha pek çok şeyi öğrendiğim; iş ve okul hayatlarımızın en yoğun zamanlarında omuz omuza çalıştığımız Fatma Hazan Türkkol, iyi ki var! Her yazdığımın ilk okuru, yaptığı olumlu-olumsuz tüm eleştirilerine, dikkatine ve özenine koşulsuz güvendiğim Ozan Marakoğlu'na dostluğu için çok teşekkür ederim. Her an her yerde –askerde dahi- bütün kafa karışıklarına, mızımlılıklarına, can sıkıntılarına merhem olan, sohbeti, neşesi ve bilgisiyle beni hiç yalnız bırakmayan Ümit Kılıç'a ise ne kadar teşekkür etsem eksik kalacak.

Her adımında beni destekleyen, yaptıkları yönlendirmelerle beni hep doğruya yönelten ailem olmasa bir pul bile olamazdım. Anneme, babama, abime, yengeme, biricik yeğenim Zeynep Ece'ye ve ailem kadar yakın olan dostlarıma varlıkları için teşekkür ederim.

İstanbul, Ekim 2017

Gökçe Özder

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. ALİ NAZİMÂ.....	9
1.1. Hayatı	9
1.2. Eserleri	11
1.2.1. Tarih Kitapları.....	12
1.2.1.1. Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Müslimîn	12
1.2.1.2. Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Osmani	12
1.2.1.3. Sualli ve Cevaplı Küçük Tarih-i Osmani	12
1.2.1.4. Küçük Tarih-i Enbiya.....	12
1.2.1.5. Barbaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey.....	13
1.2.1.6. Haritlı Küçük Tarih-i Osmani	13
1.2.2. Coğrafya Kitapları.....	13
1.2.2.1. Küçük Coğrafya	13
1.2.2.2. Heyet-i Arz.....	13
1.2.2.3. Malum Coğrafyadan Sual ve Cevaplı Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	14
1.2.3. Hesap Kitapları.....	14
1.2.3.1. Muhtasar Yeni Hesap: Lahika.....	14
1.2.3.2. Yeni Hesap Üçüncü Kısım	14
1.2.3.3. Küçük Yeni Hesap: Başlangıç	14
1.2.3.4. Küçük Hesap	14
1.2.3.5. Yeni Hesap İkinci Kısım.....	14
1.2.3.6. Sualli Cevaplı Ameliyat-i Hesabiye.....	14
1.2.3.7. Ameliyat-ı Hesabiye Birinci Kısım.....	15

1.2.3.8. Ameli İlm-i Hesap Birinci Kısım.....	15
1.2.3.9. Yeni Hesap Altıncı Kısım.....	15
1.2.4. Dil Öğrenimine Yönelik Kitapları	15
1.2.4.1. Lisan-i Osmanî.....	15
1.2.4.2. Mükellim.....	15
1.2.4.3. Muhtasar Lisan-i Osmanî Birinci Senesi	15
1.2.4.4. Lisan-i Osmanî İkinci Sene.....	16
1.2.4.5. Yeni Elifba-yı Fransevî.....	16
1.2.4.6. Miftâhü'l-müntehab ve'l-Muktazab ve'l-Müşezzeb yahud Sarf-ı Arabî Defteri: I. Defter-Esma.....	16
1.2.4.7. Resimli Muhtasar Sarf-ı Osmanî.....	16
1.2.4.8. El Müntahabat Fi't-Tatbikat.....	16
1.2.4.9. Talim-i Farisi.....	16
1.2.4.10. Muhtasar Sarf-ı Osmanî	17
1.2.4.11. Yeni Muhtasar Kavâid-i Osmaniye.....	17
1.2.4.12. Batn-i Küm Yahud Fransuzca Ef'al-i Gayr-i Kıyasiyye.....	17
1.2.4.13. Rehber-i İmla Yahud Esma-i Türkiye.....	17
1.2.4.14. Tertib-i Cedid Talim-i Farisî.....	17
1.2.4.15. Zübde-i Usûl-i Franseviye	17
1.2.4.16. Lisan-i Osmanî Üçüncü Sene Sarf ve Nahiv Kısım.....	18
1.2.4.17. Suâl ve Cevap Tarikiyle Kavâid-i Lisan-ı Fransevî (İbtidâî Senesi)	18
1.2.5. Kıraat Kitapları.....	18
1.2.5.1. Nevabigü'l-Kelim	18
1.2.5.2. İman. Lâhika - Mebde-i Kıraat – Elifba.....	18
1.2.5.3. Yeni Müntahabât-ı Gülistan.....	18
1.2.5.4. Talim-i Vildan: Kıraat-i Ahlâkiye ve Sıhhiye.....	19
1.2.5.5. Talim-i Benât: İkinci Kitap	19
1.2.5.6. Oku Yahud Yeni Risale-i Ahlak ve Vazife-i Eftal.....	19
1.2.5.7. Talim-i Benât: Vezâif-i Umur-ı Beytiye	19
1.2.5.8. Oku Kıraat-ı İlmiye ve Mâlûmat-ı Fenniye	19
1.2.5.9. Sünbülîstan yahud Kıraat-i Farisî	20
1.2.5.10. Hediye: Dürûs ve Malûmât-ı Şettâyı Hâvi Kızlara Mahsûs Kıraat Kitabı.....	20
1.2.5.11. On Temmuz. Malûmat-ı Medeniye ve Tatbikat-ı Ahlâkiye ve Saireye Dair Kıraat Kitabı.....	20

1.2.5.12. Nevusul Kıraat	20
1.2.5.13. İnci Kitap.....	20
1.2.5.14. Elmas Kitap.....	20
1.2.5.15. Hazine-i Kıraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye	21
1.2.5.16. Fransızca Türkçe Müntehabat-ı Kelimat ve Kıraat-i Revan	21
1.2.5.17. Meşrutiyet Kıraati	21
1.2.6. Malumat Kitapları	21
1.2.6.1. Çocuklar Bahçesi	21
1.2.6.2. İdman İkinci Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mekâtib-i İbtidaiyeye Mahsus İlm-i Hâl	22
1.2.6.3. İman: Birinci Kitap	22
1.2.6.4. İdman (Birinci Kısım).....	22
1.2.6.5. İman: İkinci Kitap	22
1.2.6.6. Muhtıra-i Belâgat	23
1.2.6.7. Çay	23
1.2.6.8. İdman Üçüncü Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mahsus İlm-i Hâl-i Kebir	23
1.2.6.9. Çikolata	23
1.2.6.10. Tarih-i Tabiîden Hikâyât-i Mahabe	23
1.2.6.11. Çocuklara Malumat-ı Evveliye	24
1.2.6.12. Dürûs-ı Şetta	24
1.2.6.13. Bak ve Öğren Yahut 650 Şekil ile Malumat-ı Fenniyye ve Dürus-ı Eşya.....	25
1.2.7. Lügatları	25
1.2.7.1. <i>Lûgat-i Nazimâ: Cepte Bulunsun: Fransızcadan Türkçeye Lûgat</i>	25
1.2.7.2. <i>Mükemmel Osmanlı Lûgatı</i>	25
1.2.7.3. <i>Lûgat-ı Tefeyyüz. Osmanlıcadan Fransızcaya Lûgat</i>	26
1.2.7.4. <i>Mini Mini Lûgat-ı Tefeyyüz: Fransızcadan Osmanlıcaya Lûgat</i>	26
1.2.8. Ahlak ve İlmi Hal Kitapları.....	26
1.2.8.1. <i>İlâveli Nasihat-ı Hükemâ</i>	26
1.2.8.2. <i>Tertib-i Cedid İlaveli Risale-i Ahlak</i>	26
1.2.8.3. <i>Talim-i Vildan Dürus-ı Ahlakiye</i>	27
1.2.8.4. <i>Rebiü'l-İslâm'dan İkinci İlm-i Hâl</i>	27
1.2.8.5. <i>Ameli İlm-i Hâl Kitabı</i>	27
2. HAZİNE-İ KIRAAT YAHUT ÇOCUKLARA İKİ YÜZ HİKÂYE	28
2.1. Hazine-i Kıraat'ın Genel Özellikleri	28

2.2. Hazine-i Kiraat'te Kişiler.....	30
2.2.1. Hazine-i Kiraat'te İnsanlar.....	31
2.2.1.1. Hazine-i Kiraat'te Çocuklar.....	31
2.2.1.1. Hazine-i Kiraat'te Yetişkinler.....	33
2.2.2. Hazine-i Kiraat'te İnsan Dışı Varlıklar.....	34
2.3. Hazine-i Kiraat'te Mekân.....	36
2.4. Hazine-i Kiraat'te Dil ve Üslup.....	39
2.5. Hazine-i Kiraat'te Yer Alan Hikâyelerin Amacı.....	41
2.5.1. Öğüt Verme.....	41
2.5.1.1. İyilik.....	41
2.5.1.2. Çalışkanlık.....	42
2.5.1.3. Doğruluk.....	44
2.5.1.4. Kibir.....	44
2.5.1.5. Ebeveyne Şükran ve İtaat.....	45
2.5.1.6. İhtiyatlı, Tasarruflu Olma.....	45
2.5.1.7. Sadakat.....	46
2.5.1.8. Peşin Hükümlülük.....	47
2.5.1.9. Yaramazlık.....	47
2.5.1.10. Diğer Temalar.....	48
2.5.2. Öğreticilik / Bilgi Verme.....	48
2.5.3. Allah'ın Kudretini Kanıtlama.....	50
2.5.4. Eğlendirme veya Heyecanlandırma.....	51
3. HAZİNE-İ KIRAAT'TE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASİ POLİTİKALARININ İZLERİ.....	53
3.1. Hürriyet.....	55
3.2. Müsavat.....	57
3.3. Uhuvvet.....	58
3.4. Adalet ve İnsaniyet.....	59
3.5. İttihat.....	61
3.6. Ticaret.....	62
3.7. Tarım.....	65
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	71
EKLER.....	79
ÖZ GEÇMİŞ.....	217

KISALTMALAR DİZİNİ

H.	: Hicri
R.	: Rumi
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
DH.SAİDd.	: Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri
İ.HUS.	: İrade, Hususi
MF.MKT.	: Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
Y.PRK.MF.	: Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti
A.Ü.K.	: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi
A.K.	: Atatürk Kitaplığı
BİSAV	: Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi

GİRİŞ

Çocuk, insanlıkla yaşıt olmasına karşın çocukluk modern bir kavramdır (Şirin, 2016b, 31). Çocuk her daim var olsa da çocuğun keşfinin çok uzun bir geçmişi yoktur. Tarih kitaplarında veya edebiyat ürünlerinde –belli bir döneme dek– çocuklara rastlanmaz. Bu rastlantısızlık toplumların çocuğa bakışı hakkında da fikir verir. Çocukluğun keşfine dek çocuklara eksik yetişkin olarak bakılıp onlar “yetersiz” olarak görülüyordu. Bu dönemde çocukların kıyafetlerinin dahi yetişkinlerden farklı olmayışı bu bakış açısının en önemli kanıtlarından sayılabilir.

Çocukluk kavramının yaratılmış bir olgu olduğuna dair çalışmalardan en dikkat çeken Fransız sosyal tarihçi P. Aries’in 1960 yılında yayımlanan *L’enfant et la vie familiale sous l’ancien regime* isimdeki öncü kitabıdır. Aries bu kitabında, çocukluğun 15. hatta 16. yüzyılda üretilmiş bir kavram olduğunu söyler. Bu düşüncesine kanıt olarak da sanattan ve dilden faydalanır. Orta Çağ sanatında çocukların yer almayışı, dahası çocukluğun keşfine dek Batı dillerinde çocuğu tanımlayan özel bir kelimenin olmayışı onun tezini destekler. Rönesans’la birlikte çocuğun sahip olduğu düşünülen ve bugünkü anlayışla örtüşen özel kişilik, yapı ve şiirsel anlamın sanatta, ikonografide ve dinde dışavurumu yönünde bir eğilim gerçekleşmiştir (aktaran Tan, 1994, 18). Bu ilgi, peşinden çocukluğu ve çocukları tanımlayan özel bir dilin gelişmesini, çocuklar için oyuncakların üretilmesini, ilk çocuk giysilerinin ortaya çıkmasını ve zamanla çocuklar için kitapların basılmasını sağlamıştır. Her ne kadar bu yeni alanın oluşması ve genişlemesinde zamanla ticari kaygıların egemen olduğu düşünülse de bu süreç çocuğun keşfini hızlandırmıştır. 16. yüzyıldan itibaren gerçekleşen yetişkin-çocuk ayrımında ise dönüştürücü rolü okul ve matbaa üstlenmiştir (aktaran Şirin, 2016b, 33). Aries’in bu teorisine yönelik pek çok eleştiri yapılsa da bu görüş günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Çocuğun dünya algısının ve bakış açısının keşfiyle önemi kavranmıştır. Özellikle çocuk yetiştirme öneminin kavranmasıyla önceleri ebeveynler için “çocuk nasıl yetiştirilmelidir” minvalinde kitaplar yazılmaya, daha sonralarında ise

çocukların okuması için bizzat onlara özel olarak kitaplar kaleme alınmaya başlamıştır. İşte çocuk edebiyatının doğuşu da bununla birlikte gerçekleşir.

Çocuk edebiyatının ne olduğu üzerine, bu alanla ilgilenen hemen tüm kişiler çeşitli tanımlar yapmıştır. Ömer Ciravoğlu (1997, 9) “Henüz yetişkin olmayan ve eğitilmesi gereken, toplumumuzun en genç üyelerinin düşünce dünyasına seslenebilecek sözlü ve yazılı ürünlerin tümüne çocuk edebiyatı adını veriyoruz.” şeklinde tanımlarken Sedat Sever (2003, 17), “Çocuk Edebiyatı (yazını), erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.” der. Benzeri pek çok tanımın ortak noktaları ise bir esere çocuk edebiyatı ürünü demek için o eserin “çocuğa göre” ve “edebi” olması gerektiğidir.

Genel kabule göre, ilk çocuk edebiyatı ürünlerinin 17. yüzyılda Fenelon’un *Telemaque*’ının sonuna eklediği birkaç hikâye ve fabl ile aynı yüzyılda La Fontaine’in yazdığı fabllar olduğu söylenebilir. Fablların sözlü edebiyat geleneğinden beslenerek matbaa ile birlikte yazıya geçirilen ürünler olduğu düşünülürse esasında bu az sayıda eser istisna olarak düşünülüp yazılı çocuk edebiyatının 18. yüzyılda başladığı söylenebilir.

Mustafa Ruhi Şirin, geleneksel sözlü çocuk kültürünü dışarıda bırakarak ve geçirdiği değişimleri göz önüne alarak yazılı çocuk edebiyatını üç evreye ayırır (2016b, 35). Bunlardan ilki çocuklar için yazılmadıkları hâlde çocuklar tarafından da sevilerek okunan kitaplar evresidir. Günümüzde hâlâ çocuk klasiği olarak gösterilen bu kitaplardan en bilinenleri Daniel Defoe’nun *Robinson Crusoe*’u (1719), Jonathan Swift’in *Gulliver’in Gezileri* (1726) ve Jules Verne kitapları şeklinde özetlenebilir.

Mustafa Ruhi Şirin’in 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretilmeye başlandığını söylediği ikinci evre, ilk okuru çocuklar olan kitaplar evresidir. Gerçekten de 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren çocukların okuması için yazılan kitaplar oluşmaya başlamıştır. Bu kitapların en önemli özelliği baş kahramanlarının çocuk olmasıdır. Selma Lagerlöf’ün *Nils Helgersson’un Serüvenleri*, Eleanor Porter’ın *Polyanna*’sı, Spyri’nin *Heidi*’si, Amicis’in *Çocuk Kalbi*, Burnet’in *Küçük Lord* ve *Küçük Prenses*’i, Erich Kaestner’in *Küçük Hafiye*’leri ve Carlo

Callodi'nin *Pinokyo*'su çocukluğun edebiyata yansımalarının dönüm noktası sayılır (Şirin, 2016b, 36). Bu dönemde çocuğa görelilik söz konusu değildir. İdeal çocuk tipleri yaratılarak çocuğun eğitimine katkı sağlaması amaçlanır. Ayrıca bu yüzyılda John Newbery ilk kez sadece çocuklar için yayın yapan bir matbaa kurmuştur. 19. yüzyılda ise Grimm Kardeşler, halk hikâyelerini derleyerek bunları çocuklara uygun olarak yeniden kaleme alır ve Charles ve Mary Lamb kardeşler Shakespeare'in birkaç oyununu çocuk diline düzyazı hâlinde uyarlayarak *Shakespeare'den Masallar* adıyla yayımlar (Gökşen, 1985, 13).

Mustafa Ruhi Şirin'in, öznesi çocuk olan yenilikçi çocuk edebiyatı ismiyle başlıklandırarak üçüncü evre şeklinde sunduğu dönem ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır.

Şirin'in dönemlerndirmesi dünya edebiyatında olduğu kadar Osmanlı dönemi çocuk edebiyatı için de geçerlidir. Edebiyatın diğer pek çok alanında olduğu gibi, Osmanlı'da da çocuk edebiyatının başlamasında çevirilerin etkisi büyük olmuştur. Bunlardan ilki, Şinasi'nin 1859 yılında La Fontaine'den yaptığı fabl çevirilerini topladığı eseri *Tercüme-i Manzume*'sidir. Şinasi gibi daha başka birçok yazar da bu dönem fabl ve hayvan hikâyeleri çevirileri yapmıştır. Fablların çocuksuluğu göz önüne alınacak olursa bu eserlerin çocuklar için çevrildiğini düşünmek yanlış olmaz. Öte yandan bu dönemde yapılan bazı roman çevirileri de çocuk edebiyatı ürünleri içerisine dahil edilebilir. Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* (1864), Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* (1872), Jules Verne'in başta *Seksen Günde Devr-i Âlem* (1876) olmak üzere pek çok romanı, aslında yetişkinler için yazılan fakat sürükleyici ve hayal gücünü tetikleyici öğeler içermeleri ve çocuklar tarafından da sevilerek okunan romanlar olmaları sebebiyle bu dönemin çeviri çocuk edebiyatı ürünleri olarak kabul edilebilir (Çıkla, 2005, 95).¹

Osmanlı'da telif çocuk edebiyatı Tanzimat Dönemi'yle birlikte başlar.² İlk telif çocuk edebiyatı ürünü ise 1858'de Kayserili Doktor Rüştü tarafından kaleme

¹ 19. yüzyılda yabancı dillerden Osmanlı Türkçesine çevrilen bütün çocuk kitaplarının listesi için ayrıca bkz: Okay, 1998, 116-119

² Tanzimat öncesi dönemlerde çocuk edebiyatı ürünü gibi görünen iki eser mevcuttur. Bunlar 18. yüzyılın başında Nâbi'nin oğluna öğüt vermek amacıyla yazdığı *Hayriye*'si ile aynı yüzyılın sonlarında Vehbi'nin *Hayriye*'yi örnek alarak yazdığı *Lütfiye*'sidir. Fakat bu eserler dil ve psikoloji bakımından çocuğa göre olmayışları ve vermek istedikleri mesajı doğrudan iletmeleri sebebiyle birer çocuk edebiyatı ürünü olarak kabul görmez. Öte yandan bazı araştırmacılar Tanzimat'tan önce de çocuklar için edebiyat ürünleri kaleme alındığını iddia etmişlerdir. Çalışmanın konusuyla doğrudan ilişkili olmadığı için bu tartışmalardan bahsetmek uygun görülmemiştir. Bu konuyla ilgili olarak

alınan *Nuhbetü'l Etfâl* adlı eserin sonuna çocuklar için yazılmış birtakım hikâyeler ve fabllardır. Bununla birlikte kimi edebiyatçıların çocukluk anılarını kaleme aldıkları kitaplar da çocuk edebiyatı ürünleri olarak ele alınabilir. Bunların başında Muallim Naci'nin eseri *Ömer'in Çocukluğu* (1890) gelir. Ayrıca resimli olarak basılmış Çaylak Tevfik'in *Letâif-i Nasreddin*'i (1880) de bu dönem çocuk edebiyatı bakımından değinilmesi gereken bir eserdir (Çıkla, 2005, 95).

Ahmet Mithat Efendi, bu dönem birçok türde ve konuda eser verdiği gibi doğrudan çocuklara yönelik veya çocuk eğitimiyle alakalı da pek çok eser kaleme almıştır. Bunların başında *Hace-i Evvel* (1870) ve *Kıssadan Hisse* (1871) gelir. Bununla birlikte *Ana Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* (1899), *Babalar ve Oğullar* (1888), *Çocuk Melekat-ı Uzviyye ve Ruhiyyesi* (1899), *İstidâd-ı Etfal* (1889) gibi yetişkinlere yönelik fakat çocuğun ruhanî yapısını anlamaya çalışan ve çocuk eğitimine yönelik kitaplar da kaleme almıştır.³

19. yüzyılda doğmuş önemli isimlerin çocukluklarına bakıldığında, genelde halk ve divan şiirleri, halk hikâyeleri, menkıbeler gibi sözlü gelenek ürünleriyle iç içe oldukları görülür (Yardım, 1998). Bunun en temel sebebi bu dönemde çocuklar için yazılmış bir edebiyatın çok kısıtlı oluşu, bununla birlikte sözlü geleneğin ürettiği edebiyat ürünlerinin çocuklar açısından daha rahat anlaşılmasıdır.

Tanzimat Dönemi'nde kitaplardan daha yaygın bir okuma ürünü olan gazete ve dergiler, çocuk edebiyatı açısından da büyük önem taşır. 19. yüzyılda çocuklara yönelik kitapların kısıtlı sayıda olmasına kıyasla süreli yayınlar oldukça fazladır. Bunlardan ilki, 1869 yılında yayımlanmaya başlayan *Mümeyyiz*'dir. *Mümeyyiz*'le birlikte Cüneyt Okay'ın titiz çalışması sonucu tespit edebildiği kadarıyla yeni harflere geçilene dek 50 farklı çocuk dergisi yayımlanmıştır (Okay, 1999). Bu dergilerde başta çocuklar için öğüt verici hikâyeler olmak üzere, haberler, bilmeceler, ahlaki yazılar ve roman tefrikaları yer alır.

Tanzimat Dönemi çocuk edebiyatı ürünlerine bakıldığında eğitim amacının ön planda tutulduğu açıklıkla görülür. Bu dönemde yazarların toplumu eğitime amacı güdüyor oluşu çocuk edebiyatını da etkilemiş, ideal yetişkinler oluşturmak amacıyla

Dursun Ali Tökel'in *Hece Dergisi*'nin Çocuk Edebiyatı Özel Sayı'sında yer alan "Eskilerde Çocuk Eğitimi: Çocuk Edebiyatı Gözüyle Eskiye Bakmak" isimli yazısına bakabilir (2005, 76-88).

³ 19. yüzyılda yayımlanan telif çocuk kitapları veya konusu çocuk olan kitapların listesi için bkz: Okay, 1998, 125-129

çocuk edebiyatı kullanılmıştır. Bu durum daha belirgin bir şekilde Meşrutiyet Dönemi'nde görülecektir.

1908-1912 Arası Siyasal ve Sosyal Ortam

1876'da başa gelen II. Abdülhamid'in devri genel olarak bir baskı ve sansür dönemi olmuştur. Bunun etkisi ve devleti yıkılma tehlikesinden kurtarma çabasıyla aydınlar çeşitli fikirler ortaya atmış ve nihayetinde, ileride II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine sebep olacak olan Osmanlı İttihat Cemiyeti 1889 senesinde Tıbbiyeli genç öğrenciler tarafından gizlice kurulmuştur (Zürcher, 2012, 136).

Osmanlı İttihat Cemiyeti, yeniden meşruti rejimin gelmesini ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesini istiyordu. Bu amaçla nihayet 1908 senesinde devletin zor durumda olmasını fırsat bilen İttihatçı paşalar Enver ve Niyazi Beyler Balkanlarda isyanlar çıkardı. İsyanlardan cesaret alan İttihat ve Terakki grubunun ileri gelenleri de 23 Temmuz 1908 günü Selanik hükümet konağını işgal etti. İstanbul'a Rumeli'nin çeşitli noktalarından telgraflar gönderildi. Nihayetinde çaresiz kalan II. Abdülhamit II. Meşrutiyet'i ilan etmeye mecbur oldu (Zürcher, 2012, 141; 142; 145; Akşin, 2008, 53; Kavcar, 1988, 31).

Meşrutiyet'in ilan edildiği haberi bütün ülkeye hızla yayıldı. Halk "Hürriyet'in İlanı" diyerek bu yeni rejimi kutluyor, umutlandıkça umutlanıyordu (Tunaya, 1996, 5). Oysa çok geçmeden azınlıkların isyanı ve siyasi tartışmaların şiddetiyle ülke neredeyse meşrutiyet öncesinden daha kötü bir duruma döndü.

24 Eylül 1908 günü gazeteler yazılarını sansüre göndermedi. Gazete, dergi, kitap bakımından büyük bir yayın furyası başladı (Akşin, 2008, 56). Bu dönem Osmanlı Devleti'nde basın-yayın faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem oldu.

Meşrutiyet'in ilanından beş ay sonra seçim yapıldı. Seçime İttihat ve Terakki Partisi'yle birlikte yalnızca Prens Sabahattin'in Ahrar Fırkası katıldı. Fakat Ahrar Fırkası'nın ülke çapında bir örgütlenmesi olmadığı için sadece bir sandalye kazanabildi. İttihat ve Terakki Partisi meclise egemen oldu (Zürcher, 2012, 148). 17 Aralık 1908 günü II. Abdülhamit Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı açtı. İttihat ve Terakki Partisi, Rumeli dışına çok hâkim olmadığı için mebus adaylarını "İttihatçıyım." diyen kişilerden seçmek zorunda kaldı. Oysa bu kişilerin çoğu gerçekten bu görüşte olan kişiler değildi (Akşin, 2008, 57). Öte yandan mecliste muhalefet ortamı tüm hızıyla devam ediyordu.

6 Nisan 1909 gecesi sert muhalefetiyle tanınmış *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasam Fehmi, Galata Köprüsü'nde esrarlı bir şekilde öldürüldü. Muhalefet olaya çok büyük tepki gösterdi. Nihayetinde 13 Nisan 1909 yani R. 31 Mart 1323 günü büyük bir isyan çıktı. 31 Mart olayı olarak bilinen bu isyanla, zor durumda kalan hükümetin istifası ve padişahın isyana destek olan davranışlar sergilemesi sonucu Hareket Ordusu isyanın başlamasından 11 gün sonra İstanbul'a gelerek müdahalede bulundu ve nihayetinde isyan bastırıldı. Hükümet toplanarak Sultan'ın istifasına karar verdi, zor durumda kalan II. Abdülhamit bunu kabul etmek durumunda kaldı. Yerine V. Mehmet tahta geçti (Kavcar, 1988, 33). V. Mehmet siyasete pek karışmıyordu fakat karşı devrimin ardından iktidar büyük oranda ordunun, özellikle de Mahmut Şevket Paşa'nın egemenliği altına gimiş oldu. 3 yıllık sıkıyönetim de bu egemenliği destekledi (Zürcher, 2012, 154).

Hüseyin Hilmi Paşa'nın yeniden sadrazam olduğu bu dönemde pek çok temel yasa çıkarıldı. Dahası Kanun-i Esasi yeniden düzenlendi. Bu hâliyle ilk hâline göre epey farklılık gösteriyordu. Bundan sonra meclis, padişaha değil hükümete karşı sorumlu oldu, ayrıca yasa önerme yetkisine de sahip olmaya başladı. Yeni maddeler, sonunda tam bir parlamenter ve meşruti rejim oluşturacak şekilde düzenlenmişti (Zürcher, 2012, 154; Akşin, 2008, 63).

Bu anayasal değişikliklerin peşinden merkezi yönetimi güçlendiren çeşitli yasalar geldi. Bunlardan kuşkusuz en önemlisi gayrimüslim erkeklere de askerlik hizmetinin zorunlu kılınmasıydı. Bu sebeple pek çok azınlık yurttaş ülkeyi terk etmek durumunda kaldı (Zürcher, 2012, 155). Dahası azınlık isyanları patlak verdi. Özellikle Arnavutlar arasında 1910 senesinde başlayan ayaklanmalar ülke için fazlasıyla can sıkıcıydı. Arnavutların büyük kısmının Müslüman oluşu, dahası Osmanlı'ya karşı bağlılıklarının aşikâr olması, bu ayaklanmanın şaşkınlık ve üzüntüyle karşılanmasına sebep oldu. 1911 senesindeki Trablusgarp ve 1912 senesindeki Balkan Savaşları, devletin ve bilhassa hükümetin milliyetçilik politikalarına daha çok bağlanmasına sebep oldu. İttihat ve Terakki'nin iktidara geldiğinde bu derece milliyetçi tavırları yokken, özellikle 1912'den sonra bu tavır giderek güçlendi.

Her ne kadar İttihat ve Terakki Partisi pek çok hata yapmış, hürriyeti getirmeyi iddia ederken baskıcı rejimi sürdürmüş olsa dahi getirdiği basın-yayın ve dernek kurma özgürlükleri pek çok kadın ve işçi hareketinin temelini oluşturdu. Bu

bağlamda düşünüldüğünde II. Meşrutiyet Devri, Cumhuriyet Dönemi'nin hazırlayıcısı niteliğindedir.

II. Meşrutiyet Devri'nin 1912'den sonraki durumu bu tezin konusu itibarıyla çok mühim olmadığından bir sonraki alt başlıkta dönemin çocuk edebiyatından bahsetmek uygun görülmüştür.

II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Edebiyatı

Tanzimat Dönemi'yle ilk defa oluşmaya başlayan, İstibdad Devri ve özellikle 1900'lerden sonra üretimi azalan çocuk edebiyatı ürünleri, II. Meşrutiyet'in ilanı ve yeni rejimle birlikte bu rejimi destekleyen eserlerin yazılmasına duyulan ihtiyaçla artış göstermiştir. Bu konuyla ilgili olarak Cüneyd Okay (2002, 34) şunları söyler: "Yaklaşık elli yıldır çocuğu 'çocuk' ve kendine mahsus ihtiyaçları olan ayrı bir 'birey' olarak görme anlayışı Meşrutiyet'le beraber büyük bir ivme kazanmış, çocuklar için edebiyat da bu ihtiyaçlardan biri olarak telakki etmiştir."

Öncesinde olduğu gibi Meşrutiyet Döneminde de kitaplardan ziyade süreli yayınlar yaygındır. Çocuk edebiyatı nâmına hâlâ yoğun bir telif kitap üretiminden söz edilemez. Meşrutiyet öncesi devirde çocuk edebiyatına dair en yoğun faaliyet *Çocuklara Mahsus Gazete*'de gerçekleşir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar, 1901-1908 yılları arasında yayın hayatına yeni başlayan tek çocuk dergisi ise 1905 tarihli *Çocuk Bahçesi*'dir. Bu sayı 1908-1918 yılları arasında 16'ya ulaşır. Kronolojik olarak *Musavver Küçük Osmanlı*, *Mekteblilere Arkadaş*, *Çocuk Dünyası*, *Ciddi Karagöz*, *Çocuk Yurdu*, *Mektebli*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu*, *Çocuklar Alemi*, *Kırlangıç*, *Çocuk Bahçesi*, *Çocuk Dostu*, *Mini Mini*, *Küçükler Gazetesi*, *Hür Çocuk* şeklinde sıralanabilecek bu dergiler Meşrutiyet Dönemi çocuk edebiyatının da temel dayanağını oluşturur (Okay, 2002, 16-17). Bu dergilerde Edhem Nejat, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Sacide Nurettin, Nüzhet Sabit, Fuat Köprülü gibi isimler şiir, masal, hikâye, deneme gibi pek çok türde eserler ortaya koymuşlardır.

Bu dönemde pek çok çocuk şiirleri kitabının da yazıldığı görülür. Ali Ulvi'nin [Elöve] *Çocuklarımıza Neşideler*'i (1912) ve İbrahim Alaaddin'in [Gövsâ] *Çocuk Şiirleri* (1913) bu alanın öncüleri sayılırken Tevfik Fikret'in 1914 senesinde yayımladığı *Şermin*'i özgünlüğü ve getirdiği yeni tarzla bu alanda farklı bir soluk olmuştur. Bunlar dışında Sabri Cemil'in [Yakut] *Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler* (1914), İsmail Hikmet'in *Kır Çiçekleri* (1917), Ali Ekrem'in [Bolayır] *Çocuk Şiirleri* (1917), Köprülüzaade Mehmet Fuat'ın *Mektep Şiirleri* (1913), Siracettin

Hasırcıoğlu'nun *Çocuk Şiirleri* (1917), Ziya Gökalp'in *Kızıl Elma* (1915) ve *Yeni Hayat* (1918) gibi eserler cumhuriyetin ilanına dek yazılmış çocuk şiir kitapları olarak özetlenebilir.

Köprülüzade Mehmet Fuat'ın 1918 yılında yayımladığı *Nasreddin Hoca* isimli eseri manzum hikâye türüne örnektir. Yazar kitabının başlangıç kısmında eserini neden yazdığını anlatır. Buna göre, İbrahim Alaeddin, Ali Ulvi ve Tevfik Fikret'in çalışmalarından sonra bir çocuk edebiyatının gündeme geldiğini belirtir. Kendisinin de birkaç sene evvel Nasreddin Hoca hikâyelerinden bir kısmını manzum hâle getirerek bunları ilkokul öğretmenlerine verdiğini, bu eserlerin büyük rağbet gördüğünü, dolayısıyla manzum hikâyelerin sayılarını atırarak bir kitap haline getirdiğini belirtir (Okay, 2002, 22-24).

Ömer Seyfettin'in *Forsa, And, İlk Namaz, Diyet* gibi kimi öyküleri de kahramanı çocuk olduğu veya çocuk diline yakın bir üslupla yazıldıkları için dönemin çocuk edebiyatı ürünlerinden sayılır.

Bu dönemde yazılmış çocuk edebiyatı ürünlerinin büyük oranda yeni gelen rejimi destekler nitelikte oldukları söylenebilir. 1913 senesine dek İttihat ve Terakki rejiminin temel argümanları olan “hürriyet”, “musavat”, “uhuvvet”, “ittihat” ve “adalet” temaları üstünden yürüyen çocuk edebiyatı, bu tarihten itibaren milliyetçilik ve Türkçülük akımının etkisiyle giderek millileşir. Rejimin yaratmak istediği çocuk tipi, yazılan çocuk edebiyatı ürünleri değerlendirildiğinde açıkça görülebilir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Ali Nazimâ'dan ve onun *Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye* isimli eserinden, bu eserin dönemin siyasal ve sosyal ortamından ne şekilde etkilendiğinden ayrıntılı bir biçimde bahsedilecektir.

1. ALİ NAZİMÂ

1.1. Hayatı

Ali Nazimâ H. 29 Zilhicce 1277 [8 Temmuz 1861] tarihinde İstanbul'da doğar (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri, 1277). Babası Gümüşsuyu Hastanesi doktorlarından Yarbey Ahmet Servet Bey, annesi Seniye Hanım'dır. Dilara isminde bir öz kardeşi vardır. Ayrıca Atatürk'e yakınlığı ile bilinen İbrahim Süreyyâ [Yiğit] da onun üvey kardeşidir (Yiğit, 2004, 15). Asıl adı Mehmed Ali olan Ali Nazimâ, Soyadı Kanunu'nun ardından Yiğit soyismini almıştır (Kahraman, 2006, 453).

Ali Nazimâ'nın soyu baba tarafından Kemah'a kadar uzanır. Söylenenlere göre, büyük dedesi Musa, babası tarafından Kemah'tan İstanbul'a gönderilir. Musa Bey İstanbul'da kâğıt sanayi ve ticaretiyle ilgilenir. Beyazıt'ta bir dükkânı vardır. Üç çocuğundan biri, Ali Nazimâ'nın dedesi Arif Bey'dir. İlme, irfana ilgisi olan Musa Bey çocuklarını okutmaya özen gösterir. Oğlu Arif Bey Sultan II. Mahmut zamanında açılan Tıbbiye Mektebi'nde okur. Arif Bey, o zamanlar askeri okul olan Tıbbiye'den binbaşı rütbesiyle mezun olur. Tahsilini tamamlamak üzere Viyana'ya gönderilir. Buradan döndüğünde Sultan Mahmut tarafından albaylığa yükseltilir. Kendi gibi oğlu Servet Bey de Tıbbiye'ye girerek askeri hekim olarak mezun olur. Vefat etmeden önceki en son görevi Gümüşsuyu Hastanesi baştabip yardımcılığıdır (Yiğit, 2004, 14-15). Ahmet Servet Bey ayrıca birkaç doktor arkadaşıyla birlikte Hilaliahmer'i kurmuştur (Kahraman, 453). Servet Bey, Ali Nazimâ'nın annesi Seniye Hanım dışında Emine isminde bir hanımla daha evlenir. İbrahim Süreyya Yiğit bu hanımdan olan çocuğudur (Yiğit, 2004, 15).

Ali Nazimâ ilk öğrenimini sıbyan mektebinde yapar, ardından Üsküdar'da Paşakapısı Rüştüyesi'ne devam eder (*Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 2001, 331). Bundan sonra Mahrec-i Aklam'a girerek orta öğrenimini tamamlar. Galatasaray Sultanisi'nden mezun olduktan sonra iki sene de Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane'nin yüksek kısmında okur (Çankaya, 1968, 941).

1881'de Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Türkçe ve Arapça hocalığına tayin edilir.⁴ Buradaki görevinin yanında 16 Teşrin-i Sâni 1301'de (28 Kasım 1885)⁵

⁴ Bazı kaynaklarda bu tarih 1880, bazılarında ise 1882 olarak yer alır.

⁵ Ali Çankaya (1968, 941) bu tarihi 30 Kasım 1885 olarak Miladi takvime çevirmiştir.

Mekteb-i Mülkiye’de Fransızca hocası olur. 1 Kânun-i Evvel 1309’da (13 Aralık 1893)⁶ Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ders nâzırlığına getirilince ek görevini bırakır. Bu arada Kasım 1888’de sultânî hocalarından Necib Bey ile beraber Mekteb-i Edeb adıyla özel bir okul açar. İki yıl sonra kız öğrenci de kabul etmeye başlayan Mekteb-i Edeb’in asıl hizmeti Arapça ve Farsça öğretmek üzere dershaneler açması olmuştur. Devrin tanınmış eğitimci ve ediplerinden Mehmed Zihni Efendi, Muallim Feyzi Efendi ve Muallim Nâci de bu okulda ders vermiş, Zihni Efendi ve Muallim Nâci, Mekteb-i Edeb adını taşıyan ders kitaplarını bu okuldaki görevleri sırasında hazırlamıştır. Necib Bey’in ölümü ve Ali Nazîmâ Bey’in Maarif Nezâreti Tedkîk-i Müllefât Komisyonu üyeliğine getirilmesiyle (1889) okul 1890’da kapanır (İslam Ansiklopedisi, 453).

Ali Nazîmâ H. 11 Rebîülevvel 1310 [2 Ekim 1892] tarihinde Mekteb-i Sultani Ders Nazırlığından Aşiret Mektebi Müdüriyeti’ne tayin edilir (BOA, İ.HUS - 4/1310). Bunun ardından H. 26 Şaban 1312 (21 Şubat 1895) tarihinde Mekteb-i Mülkiye müdür muavinliğine getirilir (Bâb-ı Âlî Evrak Odası, 1310). Bir dönem Mekteb-i Sultani Mebadi-i Sarf-ı Arabi hocalığı yapan Ali Nazîmâ, bu görevinden H. 16 Şevval 1312 (12 Nisan 1895) tarihinde istifa eder. (Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi, 1312) Ali Nazîmâ 1892 yılında Mekteb-i Mülkiye’de müdür muavini olmasının yanı sıra Fransızca hocalığı [H. 14 Ramazan 1315 (5 Şubat 1898)] ve Darülfünun Ulum-ı Aliyye-i Diniyye ve Fünun Şubesi müdür muavinliği de [25 Zilkade 1318 (16 Mart 1901)] yapar (Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi, 1315; 1318).

Mercan İdâdîsi Fransızca ve Tercüme Usulü hocalığı (14 Kasım 1900), Dârümuallimîn ile Vefa İdâdîsi Fransızca hocalığı (1906) görevlerine getirilir. 1906’da bu görevlerden bazılarının kaldırılmaları, bir kısmının da başkasına verilmesi sebebiyle onları bırakmak zorunda kalır (Ülkütaşır, 227).

27 Kanun-ı Evvel 1324’de (10 Ocak 1909) Mekteb-i Mülkiye müdür muavinliğinden istifa eder. Aynı yıl Dârülfünun El sine (Filoloji) Şubesi Türk dili müderrisliğine ve Kadastro Mektebi müdürlüğüne tayin edilir (Çankaya, 942). Kadastro Mektebi’nin kapatılması ve Darülfünun’daki derslerinin de kaldırılması üzerine her iki okuldaki görevleri de sona ermiştir (Ülkütaşır, 227).

1916’da yeni kurulan İnas [kız] Darülfünunu Müdür ve Kavanûn-i Cârîye hocalığına nakl ve terfi ettirilir. Bundan sonra 1919 yılında Maarif Nezâreti Telif ve

⁶ Ali Çankaya (1968, 941) bu tarihi 14 Aralık 1893 olarak Miladi takvime çevirmiştir.

Tercüme Dairesi üyeliğine, aynı yıl Mercan Sultânîsi müdürlüğüne, 1920’de Dârülmuallimât-ı Âliye müdürlüğüne ve Fransızca hocalığına, 1921’de Nişantaşı Sultânîsi müdürlüğü ve Fransızca hocalığına, 1924’te Kadıköy, Davutpaşa, Gaziosmanpaşa orta mektepleri Fransızca hocalığına getirilir. 1925’te yaş haddinden emekliye ayrılır. Bundan sonra Amerikan Erkek ve Kız kolejleriyle Saint Benoit Lisesi Türkçe, Üsküdar Muhtelit Ortaokulu Fransızca hocalıklarında bulunur. Son hocalığı Üsküdar Kız Mektebinde olur. 1935 yılında İstanbul’da vefat eder (Çankaya, 942).

Maarif Vekâleti, 1925 yılında İstanbul Muallimler Birliği’nden “Fazilet Mükâfatı” için bir aday göstermesini isteyince Muallimler Birliği Genel Kurulu’nun teklif ettiği Ali Nazîmâ o yıl bu mükâfatı alan sekiz muallim ve müderris arasında yer almıştır.

Ali Nazîmâ’nın Teftiş ve Muayene Heyeti ketebesinden Bahaddin Efendi isimli bir oğlu olduğu tespit edilmiştir (Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî, 1323).

1.2. Eserleri

Ali Nazîmâ’nın sayısı herkesçe farklı söylenen pek çok eseri vardır. Bunların büyük çoğunluğu ders kitabıdır. Tarihten coğrafyaya, dilbilimden matematiğe kadar pek çok farklı konuda çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu çalışmada yazarın Türkiye kütüphanelerinde ulaşılabilen eserleri gruplandırılarak kısaca tanıtılmıştır. Çeşitli listelerde adı geçmesine karşın bu teze dâhil edilmemiş eserlere bizzat ulaşamadığı için kesinlik söz konusu olmadığından çalışmada yer almaları uygun görülmemiştir.

Eserlerin büyük bir kısmını Ali Nazîmâ bizzat yazmasına karşın onun mütercimi veya mürettibi olduğu eserler de bu özellikleri belirtilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kitapların tarihlerinin Miladi karşılıkları noktasında kütüphanelerde ve/veya *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*’nda geçen tarihler esas alınmıştır. Miladi karşılıkları verilmeyen eserlerin tarihleri, Rumi takvime göre hesaplanarak yazılmıştır.

1.2.1. Tarih Kitapları

1.2.1.1. *Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Müslimîn*

Kasbar Matbaası'nda 1308 (1892) senesinde basılmıştır. *Küçük Tarih-i Müslimin* adıyla da geçer. Kitapta İslamiyet'ten önceki Arabistan'dan başlayarak Abbasiler döneminin sonuna kadarki İslam tarihi bölümler hâlinde anlatılır. Kitap 92 sayfadan ibarettir.

1.2.1.2. *Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Osmani*

1313 (1897) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Osman Gazi'den itibaren sırasıyla bütün padişahlardan bahsedilerek Osmanlı tarihi anlatılmıştır. Fakat kitapta, Osmanlı padişahlarına ait hiçbir öldürülme veya tahttan indirilme vakası belirtilmemiş, I. Mustafa ve İbrahim'in zihinsel açıdan hastalıklı durumları sessizlikle geçilmiştir (Somel, 2010, 247). 67 sayfadan müteşekkildir.

1.2.1.3. *Suallî ve Cevablî Küçük Tarih-i Osmani*

1326 (1910/1911) yılında Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda 3. baskısı yapılmıştır. Kitabın kimin için yazıldığı başındaki ifadedен anlaşılır: “Tarih-i Osmanlı tahsiline yeni başlayan çocuklara mahsustur.” Kitaba mukaddime bölümüyle başlanır. Burada Osmanlı Devleti kurulmadan önce Türklerin geçmişiyle ilgili kısaca bilgi verilir. Ardından birinci padişahтан itibaren sırayla bütün padişahlar anlatılır. Bu anlatım soru-cevap şeklinde olur. “Hoca” sorar ve “şakird” cevaplar. Padişahların arasında 15 yıl tahtta kalan sultan Abdülaziz ve 93 gün tahtta kalan deli lakaplı V. Murat yer almaz. İlk baskısının tarihi bilinmese de kitabın 1322 (1906/1907) senesinde basılma ruhsatının alındığı kapakta belirtilmiştir. Bu sebepten kitap “Padişahımız” denilerek Sultan Abdülhamid'i anlatarak sonlandırılır. 47 sayfalık kitabın ayrıca son bir sayfasında da dönemin Osmanlı topraklarını gösteren bir harita bulunmaktadır.

1.2.1.4. *Küçük Tarih-i Enbiya*

1328 (1912) senesinde Vezir Hanındaki 48 numaralı matbaada basılmıştır. Bir peygamberler tarihi kitabıdır. Hz. Adem'den Hz. Muhammet'e kadarki her peygamber için birer bölüm ayrılmış, Hz. Muhammet'e ise daha ayrıntılı değinilmiştir. 103 sayfadan ibarettir.

1.2.1.5. *Barbaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey*

İstanbul'daki Meziyet-i İktisadiye Kitabhanesi'nde 1328 (1912/1913) yılında basılmıştır. Orijinal baskıda muharriri A. N. şeklinde geçmekle beraber, *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda Ali Nazimâ'ya ait olduğu belirtilmiştir (Cunbur, 1990, 461). Kitapta Hamidiye Harekâtı ve hareketin başarılı olmasını sağlayan Rauf Bey [Orbay] tanıtılmıştır. Resimli bir biyografi kitabı olarak tanımlanabilir. Eserin sonunda Faik Âli Bey tarafından, Rauf Bey için yazılmış bir de şiir yer alır. Eserin birinci formasının son sayfasında, ikinci formada yer alacak bölümler ve resimler belirtilmiştir. Ayrıca ikinci forma için ayrıca bir kapak mevcuttur. Bu da akla kitabın iki ayrı forma olarak ve aynı yıl içinde farklı zamanlarda basıldığını getirir. Kitap iki forma birlikte 31 sayfadır.

1.2.1.6. *Haritlı Küçük Tarih-i Osmani*

1329 (1913) senesinde Şems Matbaası'nda basılmıştır. 48 sayfadan ibarettir. Son sayfasında bir harita bulunur. Çocuklar için yazılmış ders kitabı niteliğinde bir eserdir. Soru-cevap yöntemiyle oluşturulmuştur. Buna göre soruyu soran hoca, cevaplayan ise öğrencidir. Mukaddime ile başlar ve ardından sırayla bütün padişahlar numaralandırılarak devrin padişahına kadar gelinir.

1.2.2. Coğrafya Kitapları

1.2.2.1. *Küçük Coğrafya*

1312 (1896) senesinde Nişan Berberyan Matbaası'nda 3. baskısı yapılmıştır. Tercüme bir eserdir. Coğrafya tahsiline yeni başlayan çocuklar için olduğu, ifade kısmında belirtilmiştir. Yazarın diğer pek çok kitabında olduğu gibi soru-cevap yöntemiyle hazırlanmıştır. Soruların hocalar ve cevapların çocuklar için olduğu belirtilmiştir. Körfez, deniz yarımada gibi coğrafyayı ilgilendiren pek çok alt başlıklara ayrılarak hazırlanmıştır. 66 sayfalık bir eserdir.

1.2.2.2. *Heyet-i Arz*

1314 (1898/1899) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Kapağında "Makâtib-i ibtidaiyeye mahsustur." yazmaktadır. 80 sayfadan ibareti bir resimli coğrafya dersi kitabıdır.

1.2.2.3. *Malum Coğrafyadan Sual ve Cevaplı Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*

1327 (1911) senesinde Matbaa-i Jirayır ve Keteon’da basılmıştır. İbtidai mektebin üçüncü sınıfında okutulmak üzere yazıldığı, kapağında belirtilmiştir. Soru-cevap yöntemiyle düzenlenmiş, Osmanlı coğrafyasıyla ilgili 32 sayfalık bir eserdir.

1.2.3. Hesap Kitapları

1.2.3.1. *Muhtasar Yeni Hesap: Lahika*

1307 (1891) senesinde sıbyan mekteplerine mahsus olmak üzere Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. 24 sayfadan ibaret bir matematik ders kitabıdır.

1.2.3.2. *Yeni Hesap Üçüncü Kısım*

1307 (1891) senesinde Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. Kapakta Ali Nazimâ’nın ismi “mütercim” olarak geçmiş fakat kitabın yazarı belirtilmemiştir. Kapakta “Mekteb-i Rüştîye’ye mahsustur.” yazmaktadır. 276 sayfadan ibaret bir matematik ders kitabıdır.

1.2.3.3. *Küçük Yeni Hesap: Başlangıç*

1308 (1892) yılında Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. Matematik ders kitabı denilebilir. Eserde rakamlardan başlanarak dört işlem, çarpım tablosu gibi konular kısaca anlatılır. 15 sayfadan ibarettir.

1.2.3.4. *Küçük Hesap*

1310 (1894) senesinde Nişan Berberyan Matbaası’nda basılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre “Hesap tahsiline yeni başlayan çocuklara mahsustur.” Ali Nazimâ’nın ismi, kitabın kapağında “mütercim” sıfatıyla geçer. Bir hesap ders kitabıdır. 103 sayfadan ibarettir.

1.2.3.5. *Yeni Hesap İkinci Kısım*

1313 (1897) senesinde Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre bu ders kitabı, mekteb-i ibtidainin üçüncü ve dördüncü, mekteb-i rüştiyenin ise birinci senesine mahsustur. Ayrıca bu nüshanın “ikinci kısım” olduğu da kapakta belirtilmiştir. 112 sayfalık bir matematik ders kitabıdır.

1.2.3.6. *Suâlli Cevaplı Ameliyat-i Hesabiye*

1327 (1911) senesinde Vezirhanında 48 numaralı matbaada basılmıştır. 112 sayfadan ibaret sualli ve cevaplı bir matematik ders kitabıdır.

1.2.3.7. Ameliyat-ı Hesabiye Birinci Kısım

1327 (1911) senesinde Vezir Hanındaki 48 numaralı matbaada basılmıştır. İbtidai mektebin ikinci senesine mahsus olduğu kapağında ifade edilmiştir. İçerisinde resimler ve şekiller de barındıran, aynı zamanda alıştırma yapmak için sorular da bulunan bir matematik ders kitabıdır. 104 sayfadan ibarettir.

1.2.3.8. Ameli İlm-i Hesap Birinci Kısım

1329 (1911) senesinde Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılmıştır. Kapağında muharrir olarak yalnızca “Ali” yazmasına karşın, Ali Nazimâ'nın 1330 (1911) tarihli *Zübde-i Usûl-i Franseviye* kitabının sonunda yer alan külliyatında bu eser de yer aldığından ona ait olduğu tespit edilmiştir. 188 sayfadan ibaret bir hesap kitabıdır.

1.2.3.9. Yeni Hesap Altıncı Kısım

1334 (1918) senesinde Sancakçıyan Matbaası'nda basılmıştır. 223 sayfadan ibaret bir matematik ders kitabıdır.

1.2.4. Dil Öğrenimine Yönelik Kitaplar

1.2.4.1. Lisan-i Osmanî⁷

Birinci baskısı 1302 (1886) senesinde Mahmud Bey Matbaası'nda yapılmıştır. Kitabın başında Mehmed Zihni'nin giriş yazısı bulunur. Osmanlı lisanını anlatan bir dilbilgisi kitabıdır. 114 sayfadan ibarettir.

1.2.4.2. Mükellim

Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda 1303 (1886) senesinde basılmıştır. Yazarı Franz Ahn olan kitabı Ali Nazimâ tertib ve tercüme etmiştir. İfade kısmında, yazarının Fransızlara Almanca öğretmek amacıyla yazdığı bu kitabı çevirip düzenlediğini belirtir. Aynı zamanda kitaba neden bu ismi verdiğini de açıklar. Son bölümünde bir lügatçe bulunur. 108 sayfadan ibarettir.

1.2.4.3. Muhtasar Lisan-i Osmanî Birinci Senesi

Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda 1305 (1888) senesinde basılmıştır. İfade bölümünde Ali Nazimâ, *Lisan-i Osmani* ismiyle yayımladığı kitabının çok ilgi çekmesi ve beğenilmesi sebebiyle onu başlangıç sınıflarına uygun hale getirmek

⁷ Kitabın eldeki tek nüshası, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunur. Fakat burada ismi *Lisan-i Osmani:3. Sene Sarf ve Nahiv Kısım* olarak geçer. Ayrıca katalog tarama sayfasındaki tarih, matbaa, baskı ve sayfa sayısı bilgileri hatalıdır.

üzere yeniden tertip ederek bu haliyle bastığını söyler. 48 sayfadan ibaret bir Osmanlı Türkçesi dil bilgisi kitabıdır.

1.2.4.4. *Lisan-i Osmanî İkinci Sene*

1305 (1889) senesinde Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. Mehmed Zihni'nin giriş yazısıyla kitap başlar. Kapağında Rüştiye sınıflarına mahsus olduğu belirtilmiştir. Giriş ve sonundaki 2 fazlalık sayfa dışında 142 sayfadan ibarettir. Osmanlıca bir dil bilgisi kitabıdır.

1.2.4.5. *Yeni Elifba-yı Fransevî*

Diğer adı Nouvel Alphabet Français olan eser 1890 senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Bir Fransızca elifba kitabıdır. İçinde başlangıçtan itibaren Fransızca öğrenmeye yönelik dersler bulunur. Aynı zamanda Fransızca okuma parçaları da mevcuttur. Bu baskısı 45 sayfadan ibarettir.

1.2.4.6. *Miftâhü'l-müntehab ve'l-Muktazab ve'l-Müşezzeb yahud Sarf-ı Arabî Defteri: I. Defter-Esma*

1307 (1890) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Mehmet Zihni'nin ön yazısıyla açılan kitap bir Arapça ders kitabıdır. 56 sayfadan ibarettir.

1.2.4.7. *Resimli Muhtasar Sarf-ı Osmani*

1309 (1893) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Yazıların puntoları yer yer farklılaşır. 28 sayfalık, resimli bir Osmanlı Türkçesi dil bilgisi kitabıdır.

1.2.4.8. *El Müntahabat Fi't-Tatbikat*

1309 (1893/1894) yılında Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere yazılmış bir Arapça ders kitabıdır. 24 sayfalık kitapta 40 adet ders bulunur.

1.2.4.9. *Talim-i Farisi*

1312 (1896) senesinde İstanbul'da basılmıştır. Basıldığı matbaa belirtilmemiştir. Kapağında Ali Nazimâ "tertiple eden" sıfatıyla geçer. Bir Farsça öğretimi ders kitabıdır. Konu başlıkları Osmanlı Türkçesiyle verilmiş, başlığın altına Farsça örnekler yazılmış ve ardından bu örneklerin Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. 56 sayfadan ibarettir.

1.2.4.10. *Muhtasar Sarf-ı Osmanî*

1312 (1896) senesinde Kasbar Matbaası'nda dördüncü baskısını yapmıştır. Rüştîyelerde okutulmak üzere hazırlandığı kitabın ihtar bölümünde belirtilmiştir. 20 sayfadan ibaret bir Osmanlı Türkçesi dil bilgisi kitabıdır.

1.2.4.11. *Yeni Muhtasar Kavâid-i Osmaniye*

1316 (1900) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. İbtidai mekteplerinde okutulmak üzere kaleme alındığı kapağında belirtilmiştir. Kelime türleri, ismin halleri, harf gibi temel konuların işlendiği 30 sayfalık bir dil bilgisi kitabıdır.

1.2.4.12. *Batn-i Küm Yahud Fransuzca Ef'al-i Gayr-i Kıyasiyye*

1900 yılında İstanbul'daki Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. 192 sayfalık bir eserdir. Eser Osmanlıca ve Fransızca olarak iki dilli yazılmıştır. Temelinde Fransızcadaki düzensiz fiillerin yer aldığı bir eserdir. Eserde Fransızca düzensiz fiiller ve o fiillerin çekimleri yer almış, ayrıca gerekli görülen yerlerde Osmanlı Türkçesiyle açıklamalar yapılmıştır. Ali Nazimâ kitabın başındaki ifadede, bu eseri Fransız dilini öğrenmeye çalışanlara kolaylık olması için hazırladığını belirtir.

1.2.4.13. *Rehber-i İmla Yahud Esma-i Türkiye*

1318 (1902) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Çocukların okumalarını kolaylaştırmak üzere pek çok temel kelimenin imlası yer alır. Bununla birlikte aralarda yazarın ahlaki öğütlerini içeren metinler bulunur. 61 sayfalık kitabın ardından 4 sayfa daha eklenmiştir.

1.2.4.14. *Tertib-i Cedid Talim-i Farisî*

Mürettibi Ali Nazimâ'dır. Kasbar Matbaası'nda 1320 (1904) senesinde basılmıştır. Mekteb-i İdadiye-yi Mülkiye-i Şahane ve Rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere hazırlandığı kapağında belirtilmiştir. Farsça öğrenmeye yönelik bir ders kitabıdır. 56 sayfadan ibarettir.

1.2.4.15. *Zübde-i Usûl-i Franseviye*

1330 (1911) senesinde Araks Matbaası'nda ikinci baskısı yapılmıştır. Fransızca öğretmek için yazılmış bir ders kitabıdır. İfade kısmındaki açıklamaya göre, öğrenciler için Fransızca açıklamalı kitaplardan ziyade Türkçe açıklamalı

kitapların daha faydalı olacağı düşünülmüş ve o amaçla Türkçe açıklamalı olarak kaleme alınmıştır. 124 sayfanın kitabın ardından Ali Nazim'nın eserler listesi eklenmiştir.

1.2.4.16. *Lisan-i Osmani Üçüncü Sene Sarf ve Nahiv Kısım*⁸

1328 (1912) senesinde Mürettibin-i Osmaniye Matbaası'nda 5. baskısı yapılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere, Osmanlı lisanını şekil bilgisi ve sentaks açısından anlatan bir dil bilgisi kitabıdır. Mehmet Zihni'nin giriş yazısıyla başlayan kitap 328 sayfadan ibarettir.

1.2.4.17. *Suâl ve Cevap Tarikiyle Kavâid-i Lisan-ı Fransevî (İbtidâî Senesi)*

Araks Matbaası'nda 1330 (1914) senesinde ikinci baskısı yapılmıştır. Fleuri ve Lariv tarafından kaleme alınan eser Ali Nazimâ tarafından tercüme edilmiştir. Soru-cevap yoluyla Fransızcaya dair en temel bilgilerden itibaren pek çok kuralı öğretmek amaçlanmıştır. 62 sayfadan ibarettir.

1.2.5. Kiraat Kitapları

1.2.5.1. *Nevabigü'l-Kelim*

1303 (1886) senesinde Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. Yazarı Ebu el-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşerî'dir. Ali Nazimâ tarafından tercüme edilmiştir. Ünlülerin güzel sözlerinin toplandığı 63 sayfalık bir eserdir.

1.2.5.2. *İman. Lâhika - Mebde-i Kiraat – Elifba*

1307 (1891) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Elifba kitabıdır. Kitabın başlangıcında alfabe yer alır. Ardından okumayla ilgili çeşitli dersler bulunur. Sonrasında ise çeşitli resimlerle desteklenmiş, okumayı öğretmeye yardımcı metinler yer alır. 32 sayfadan ibarettir.

1.2.5.3. *Yeni Müntahabât-ı Gülistan*

1310 (1892) senesinde Bab-i Ali'deki 25 numaralı matbaada basılmıştır. Çocuklar için düzenlenmiştir. Bu amaçla her sayfanın sonuna o sayfada geçen bazı bilinmeyeceği tahmin edilen kelimelerin anlamları verilmiştir. Sadi-i Şirazi'nin kitabından parçalar seçilerek düzenlenmiştir. 152 sayfadan ibarettir.

⁸ Kitabın eldeki tek nüshası, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunur. Fakat burada ismi "Lisan-i Osmani: 2. Sene" olarak geçer. Ayrıca katalog tarama sayfasındaki tarih, matbaa, baskı ve sayfa sayısı bilgileri hatalıdır.

1.2.5.4. *Talim-i Vildan: Kıraat-i Ahlâkiye ve Sıhhiye*

Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda 1311 (1895) senesinde basılmıştır. İfade kısmında belirtildiği üzere, ibtidaiyenin ikinci senesinde okutulmak üzere hazırlanmıştır. Bir ahlak ve sağlık kitabıdır. İçerisinde temzilikle ilgili hususların yanı sıra, yardımlaşma, ebeveyne şükran gibi ahlaki konularda da metinler bulunur. 108 sayfadan ibarettir. Kitabın sonunda yazarın külliyatının listesi ve bu kitabın içindekiler kısmı yer alır.

1.2.5.5. *Talim-i Benât: İkinci Kitap*

1313 (1896) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre “kız çocuklarına mahsus dürüst-ı şettayı havi kıraat kitabıdır.” İçerisinde günlük hayata dair çeşitli hayat dersleri veren okuma metinleri yer alır. 143 sayfadan ibarettir.

1.2.5.6. *Oku Yahud Yeni Risale-i Ahlak ve Vazife-i Eftal*

1313 (1897) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Rika hattıyla yazılmış bir kıraat kitabıdır. Kapağındaki ifadeye göre çocukların hem nesih hem de rika hatlarını birlikte okumaya alıştırmak amacıyla oluşturulmuştur. Aynı nüshanın nesih yazılısının da mevcut olduğu belirtilmiştir. 98 sayfadan ibarettir.

1.2.5.7. *Talim-i Benât: Vezaif-i Umur-ı Beytiye*

1316 (1900) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Kız çocuklarına özeldir. Ali Nazimâ ifade bölümünde bu kitabın daha önce yayımladığı iki kitabın devamı niteliğinde olduğunu belirtir. İçerisinde sosyal yaşam adabına dair metinlerin yanında çeşitli nota parçaları da bulunur. 172. sayfadan başlar, 212. sayfada son bulur. Bunun sebebi kitabın eksik sayfaları olabilir.

1.2.5.8. *Oku Kıraat-ı İlmiye ve Mâlûmat-ı Fenniye*

1318 (1902) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Rüştîye öğrencilerine mahsus olduğu kapağında belirtilmiştir. Öncesinde yayımladığı *Oku Yahud Yeni Risale-i Ahlak ve Vazife-i Eftal* isimli eserinin devamı niteliğinde, bu sefer ilim ve fenle alakalı bir kıraat kitabı yazmıştır. 240 sayfalık eserin ardından Ali Nazimâ'nın eserlerinin listesinin ve kitabın fihristinin yer aldığı 6 sayfa daha bulunur.

1.2.5.9. *Sünbülîstan yahud Kıraat-i Farisî*

1324 (1908) senesinde Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. Yazarı Müftü Seyyid Abdulfettah olan kitabı Ali Nazimâ yayına hazırlamıştır. Farsça olan kitabın sonuna bir de lügatçe eklenmiştir. Bu haliyle 132 sayfadan ibarettir.

1.2.5.10. *Hediye: Dürûs ve Malûmât-ı Şettâyî Hâvi Kızlara Mahsûs Kıraat Kitabı*

1326 (1908-1909) yılında Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. Kız öğrenciler için hazırlanmış bir ders kitabıdır. Alfabeyle başlayan kitapta çeşitli okuma parçaları bulunur. 72 sayfadan ve 42 bölümden ibarettir.

1.2.5.11. *On Temmuz. Malûmat-ı Medeniye ve Tatbikat-ı Ahlâkiye ve Saireye Dair Kıraat Kitabı*

1327 (1911) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Meşrutiyet Devri'nde yayımlanan ilk kıraat kitabı olduğu kapağında belirtilmiştir. Hürriyet, uhuvvet, insaniyet, adalet gibi İttihat ve Terakki rejiminin temel kavramlarıyla ilgili ve daha başka başlıklarda okuma parçalarını barındırır. 248 sayfadan ibarettir.

1.2.5.12. *Nevusul Kıraat*

Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası'nda 1328 (1912) yılında basılmıştır. İçerisinde küçük çocukların okuma yazmalarını geliştirmek üzere hayvanata dair hikâyeler yer almaktadır. Bu hikâyeler resimlerle süslenmiştir. Ayrıca yazı puntoları da normale göre daha büyüktür. 112 sayfalık bir kıraat kitabıdır.

1.2.5.13. *İnci Kitap*

1328 (1912) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Çocuklar için yazılmış bir kıraat kitabıdır. Resimlidir ve yazı puntoları normal kitaplara göre büyükçedir. Bazı resimlerin altında açıklayıcı notlar bulunur. Ahlaki öğütler içeren hikâyelerden oluşmuştur. 143 sayfadan ibarettir.

1.2.5.14. *Elmas Kitap*

1328 (1912) senesinde Artin Asaduryan Matbaası'nda basılmıştır. Resimli bir kıraat kitabıdır. Öğretici ve öğüt vericidir. Bazı resimlerin altında açıklayıcı notlar bulunur. İlk hikâyenin başlığı “İki Elmas”tır. Yazarın bundan ilhamla kitabına bu ismi verdiği tahmin edilmektedir. Düzyazısal metinlerin yanı sıra şiir parçaları da bulunur. 127 sayfadan ibarettir.

1.2.5.15. *Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye*

1328 (1912) senesinde Vezir Hanı'ndaki 48 numaralı matbaada basılmıştır. İki ciltten oluşur. Kitabın birinci cildi 160 sayfadır, ikinci cildi 167. sayfadan ve 99. hikâyeden itibaren başlar. Toplamda 200 hikâyeden ve 383 sayfadan ibarettir. İçerisinde çocuklara yönelik okuma parçaları barındırır.

1.2.5.16. *Fransızca Türkçe Müntehabat-ı Kelimat ve Kiraat-i Revan*

1329 (1913/1914) yılında İstanbul'daki Araks Matbaası'nda basılmıştır. Fransızcasını geliştirmek isteyenler, özellikle de öğrenciler için hazırlandığı ifade kısmında belirtilmiştir. Kitapta farklı konu başlıklarında kelime listeleri verilmiş ve ardından bu kelimeleri içeren okuma parçaları eklenmiştir. Kelimelerin anlamları Osmanlı Türkçesiyle belirtilmiş, bu şekilde toplamda 54 farklı konuya dair okuma parçası yer almıştır. 119 sayfalık kitabın sayfa numaraları da Latin rakamlarıyla yazılmıştır. Kitap genel olarak Fransızca olduğu için sayfalar da soldan sağa doğru devam eder.

1.2.5.17. *Meşrutiyet Kiraati*

Kasbar Matbaası'nda 1328 (1914) senesinde basılmıştır. Kitabın yazılış amacı kapağında belirtilmiştir. Buna göre, meşrutiyet döneminin adalet, hamiyet, vicdan gibi temel ilkelerini öğretme ve bunun yanında Osmanlı edebiyatı, belagat gibi konularda geliştirmek amaçlanmıştır. Elimizdeki nüsha, ikinci cildir. 177. sayfadan başlar ve toplamda 352 sayfadan ibarettir. İçerisinde Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Cevdet Paşa gibi şair ve devlet adamlarının eserlerinden parçalar bulunur. Ayrıca bu kişilerin fotoğraflarına da yer verilir.

1.2.6. Malumat Kitapları

1.2.6.1. *Çocuklar Bahçesi*

1306 (1890/1891) yılında⁹ Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Telif değil tercüme bir eserdir. Bu durum kitabın künye bölümünde değil, “ifade” kısmında Ali Nazimâ tarafından belirtilmiştir. Fakat kitabın yazarı, hangi dilden çevrildiğini söylememiştir. Yine bu bölümde Ali Nazimâ kitabı neden tercüme ettiğini de açıklar. 4 ile 7 yaş arası çocukların peder ve valideleri tarafından faydasız oyuncaklarla meşgul olduğunu oysa çocuklarına faydalı oyunlar oynatmaları gerektiğini ve kitabın

⁹ *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda bu tarih 1336 şeklinde verilmiştir (Cunbur, 1990, 462).

da bu amaca hizmet etmek için çevrildiğini söyler. İfade kısmında bu kitabın “birinci kısım” olduğu belirtilir, aynı şekilde kitabın kapağında da “birincisi” ifadesi yer alır. 56 sayfalık kitapta çeşitli oyunların nasıl oynanacağı tarif edilmiş bazı sayfalar ise tamamıyla şekillere ayrılmıştır.

1.2.6.2. *İdman İkinci Lâhika Akâid-i İslamiye’den Mekâtib-i İbtidaiyeye Mahsus İlm-i Hâl*

Bulunan en eski baskısı 1307 (1890) senesine aittir. Nüsalarında basım yeri bulunamamıştır. Önsöz veya “ifade” benzeri bir kısım yer almaz. Fakat kitabın soru-cevap formatı, Fransızcadan çevrilen *İdman* kitabının devamı niteliğinde olduğuna işaret eder. Ali Nazimâ’nın *İdman* kitabından ilham alarak, ona ek olarak, çocuklara İslamiyet’le alakalı bilgileri sunmayı amaçladığı sanılmaktadır. 40 sayfadan ibarettir.

1.2.6.3. *İman: Birinci Kitap*

1306 (1890) senesinde Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. Ali Nazimâ ifade kısmında kitabın neden yazıldığını açıklar. Buna göre, İdman isimli eseri çok beğenildiği için yeni bir tarzda hem kıraat hem malumat kitabı yazmak istemiştir. Kitapta çok farklı konularda bilgiler bulunur. Bunlar resimlerle desteklenmiştir. 72 sayfadır.

1.2.6.4. *İdman (Birinci Kısım)*

1304 (1891) yılında Şirket-i Mürettibiye Matbaası’nda basılmıştır. Augustin Pellissier’in *Gymnastique de L’esprit* (Beyin Jimnastiği) kitabının *İdman* ismiyle çevrilmiş halidir. Yazarının orijinal dilindeki ifadesine göre kitabın yazılış amacı, ilim öğretmek değil çocuklara beyin jimnastiği yaptırmaktır. Kitapta farklı yazı boyutlarında metinler ve bazı resimler bulunur. Ali Nazimâ’nın ifadesine göre kitaptaki ince yazılar, öğretmenler ve ebeveynler için, büyük yazılar ise çocukların okuması içindir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki bir kayıda göre 3 Şaban 1314 [7 Ocak 1897] tarihinde “kabındaki resme binaen, irade-i seniyye gereği mekteplerde okutulmaması için gerekenlere tebligat yapılmıştır” (Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi, 1314). Kitap 68 sayfadan ibarettir.

1.2.6.5. *İman: İkinci Kitap*

1307 (1891) senesinde Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. İman isimli eserin birinci kısmının devamı niteliğindedir. Aynı şekilde burada da çocuklar için malumat

verici okuma parçaları verilmiş, resimlerle desteklenmiştir. 89 sayfadan ibarettir. *Türkiye Basmaları Toplu Katalogu*'nda yer almaz. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonu içinde, *İman*'ın birinci kitabının peşine eklenmiştir.

1.2.6.6. Muhtıra-i Belâgat

1308 (1892) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Eserde çeşitli yerlerde şiir parçaları gibi metinler eklenmiştir. 36 sayfalık bir belagat kitabıdır.

1.2.6.7. Çay

1309 (1893) yılında Kitapçı Kasbar'da basılmıştır. Kitabın künye kısmındaki ifadeye bakılacak olursa, risale şeklinde ayrı olarak basılmadan önce Maarif Nezareti'nin izniyle Maarif gazetesinde yayınlanmıştır. Risalede çay ağacının özellikleri, çayın nasıl üretildiği, tarihi gibi hususlardan bahsedilmiş, ayrıca birkaç resimle de yazılar desteklenmiştir. 16 sayfalık bu eser Kamer Karavit tarafından 1993 yılında yazılmış "Türkçe Çay Risaleleri" tezi dâhilinde Latin harflerine aktarılmıştır (Karavit, 1993).

1.2.6.8. İdman Üçüncü Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mahsus İlm-i Hâl-i Kebir

1309 (1893) senesinde Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. Ali Nazimâ, *İdman İkinci Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mekâtib-i İbtidaiyeye Mahsus İlm-i Hâl* isimli kitabında eksik kalan kısımları bu kitabında ortaya koymuştur. Aynı şekilde bu kitap da soru-cevap şeklinde hazırlanmıştır. 100 sayfadan ibarettir.

1.2.6.9. Çikolata

Kasbar Matbaası'nda 1309 (1893/1894) yılında basılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre öncesinde Maarif-i Ceride-i Fenniyesi'nde yayımlandıktan sonra müstakil bir risale olarak basılmıştır. 16 sayfalık resimli bir risaledir. İçerisinde kakao ağacından çikolata imalatına kadar çikolataya dair pek çok bilgiyi barındırır.

1.2.6.10. Tarih-i Tabîden Hikâyât-i Mahabe

Kasbar Matbaası'nda 1311 (1895) senesinde basılmıştır. İncelenen nüshada eksik sayfaları mevcuttur. Buna göre kitabın ilk 6 sayfası yoktur. Doğrudan 7. sayfadan başlar. Kitabın sağ sayfasında bir hayvana dair bilgiler, sol sayfasında ise o hayvanın fotoğrafı yer alır. Bazı sağ sayfalarda da farklı küçük fotoğraflar bulunur. Bu nüshada kitap 107. sayfada sona erse de, son kısımlarında da eksik sayfalar bulunduğu ve orijinalinin daha uzun olduğu tahmin edilmektedir.

1.2.6.11. *Çocuklara Malumat-ı Evveliye*

1311 (1895/1896) yılında¹⁰ Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Kapağındaki ifadede “Elifbadan sonra küçük çocukları kıraate alıştırmak üzere tertip edilmiş ve 43 kadar güzel resimlerle tezyin olunmuştur.” yazmaktadır. Kitapta sayılar, rakamlar, hesap, zaman ve kısımları, mevsimler, uzay, duyu organları, yönler, coğrafi şekiller, hayvanlar, bitkiler, madenler gibi konularda soru-cevap yoluyla temel bilgiler verilmiştir. Resimli bir kitap olan *Çocuklara Malumat-ı Evveliye* 63 sayfadır.

1.2.6.12. *Dürûs-ı Şetta*

Karabet Matbaası'nda 1323 (1907/1908) yılında ilk baskısını yapmıştır. Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege koleksiyonundaki orijinal metinde, ilk baskısının kapağına ilaveten 1327 [1911/1912] yılındaki sekizinci baskının kapağı da eklenmiştir. İlk baskısının kapağında “Yedi yaşından dokuz yaşına kadar olan çocuklara mahsus kıraat kitabıdır.” ibaresi yer alır. Yazar kitabın “ifade” kısmında, derslerde sürekli işitilen bilgilerin daha iyi anlaşılması için bu risaleyi hazırladığını belirtir. İfadede en dikkat çekici kısım ise risaledeki bilgilerin çocuklara asla ezberletilmemesine dair uyarıdır. Kitapta, ekmek nasıl yapılır, ev nasıl yapılır, cam nasıl yapılır, kumaş ne ile yapılır gibi başlıklar, ayrıca hayvanlarla, bitkilerle, denizle ve çok çeşitli daha birçok konu hakkında bilgiler verilir. 120 sayfalık kitaptaki bilgiler resimlerle de desteklenmiştir.

1.2.6.13. *Bak ve Öğren Yahut 650 Şekil ile Malumat-ı Fenniyye ve Dürus-ı Eşya*

İstanbul'daki Vezir Hanında 48 Numaralı Kasbar Matbaası'nda¹¹ 1328 (1912) yılında basılmıştır. Çocuklar için yazılmış resimli bir kitaptır. İçerisinde fizik, kimya, biyoloji gibi alanlarla ilgili farklı başlıklar altında malumatlar verilir. Resimlerin alt yazılarında ise kimi zaman basit deneyler tarif edilirken kimi zaman da konu hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Kitap 147 sayfadır. Ayrıca 3 sayfalık fihrist kısmı da sayfa numarası olmaksızın kitabın sonunda yer alır.

¹⁰ *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda bu tarih 1306 (1890) olarak verilmiştir (Cunbur, 1990, 462).

¹¹ *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda Tefeyyüz Kitabhanesi şeklinde geçmektedir. (Cunbur, 1990, 461)

1.2.7. Lügâtlar

1.2.7.1. *Lûgat-i Nazimâ: Cepte Bulunsun: Fransızcadan Türkçeye Lûgat*

1901 senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Fransızca kelimelerin Osmanlıca karşılıkları verilmiştir. Fransızca bir ifade bölümü yer alır. Fransızca kelimelerden sonra, parantez içinde kelimenin türü belirtilmiştir. 1904 sayfadır.

1.2.7.2. *Mükemmel Osmanlı Lûgatı*

Ali Nazimâ'nın Faik Reşad ile birlikte hazırladığı bu Osmanlıca sözlük onun en bilinen eseridir. İlk baskısı İstanbul'da, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda, 1318 (1902) yılında yapılmıştır. Eser, aynı isimle İstanbul'daki Hacı Hüseyin Efendi Matbaası'nda 1319 (1903) yılında yeniden basılmıştır. Eserin *Mükemmel Türkçe Lûgat* ismiyle tarihsiz bir baskısı daha yapılır. *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda bu eserin tarihi 1318 (1902) şeklinde verilmiştir. Süheyla Seçkin Yüksel (1997, 188) bunun sebebinin, eserin son sayfasındaki CE 1318 tarihi olduğunu söyler. Fakat aynı ifade eserin diğer baskılarında da geçtiği için bunun çeldirici bir durum olduğunu düşünür. Tarihli ve tarihsiz baskılar arasındaki fark içeriksel değildir. Birinci fark, lûgatın ismindedir. Tarihli baskıda “Mükemmel Osmanlı Lûgatı” şeklinde geçen eser tarihsiz baskıda “Mükemmel Türkçe Lûgat” olarak geçer. Kitabın ismindeki bu değişiklik, lûgatın “ifade” kısmına da yansır. Tarihli baskılardaki “Lisan-ı Osmani'de”, “inşâ-yı Osmani'de” gibi ifadeler tarihsiz baskıda “Türkçemizde” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca tarihli baskılarda yer alan ifadenin sonundaki “padişahın inayeti ve himayesine duyulan minnet” sözü tarihsiz baskıda yer almaz. Son olarak tarihli baskı yazarların isimleri unvanlarıyla birlikte yer alırken tarihsiz baskıda yazarlar unvanları olmadan belirtilmiştir.

Süheyla Seçkin Yüksel (1997, 188) bu durumun açıklamasına dair iki farklı ihtimalden söz eder. Bunlardan ilki, tarihsiz baskının kaçak bir baskı olmasıdır. İkinci ihtimal ise tarihsiz baskının II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılmasıdır. Yazarların, eserin tarihli baskısının ardından, II. Meşrutiyet'ten sonra görevlerinden ayrılmaları ve artık o unvanlara sahip olmayışları, ayrıca başlıktaki ve “ifade”deki Osmanlı ifadelerinin Türkçe şeklinde değişmesi bu ikinci ihtimali güçlendirir.

Mükemmel Osmanlı Lûgatı, 999 sayfalık hacimli bir sözlüktür. Lûgatın en önemli özelliği, madde açıklamalarından sonra içinde o kelimenin geçtiği terkiplere, deyimlere ve zaman zaman da kelimenin içinde geçtiği örnek cümlelere yer

verilmesidir. Ayrıca kelimenin ne şekilde kullanılması gerektiğine dair açıklamalar ve hangi durumlarda galad olduğuna dair bilgiler de ara ara verilir.

Mükemmel Osmanlı Lûgatı, Ali Nazimâ'nın Latin harflerine aktarılan az sayıda eserinden biridir. Türk Dil Kurumu tarafından 2002 yılında "Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi" çerçevesinde Latin harfleriyle basılmıştır. Eserin orijinal hâli ise pek çok farklı kütüphanede bulunabilir.¹²

1.2.7.3. *Lûgat-ı Tefeyyüz. Osmanlıcadan Fransızcaya Lûgat*

1910 senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Yazar ifade bölümünde sözlüğün idadi öğrencilerine mahsus olduğunu belirtmiştir. Sözlük, Türkçe sözcüklerin Fransızca anlamlarını içermesinin yanı sıra Arap harfli yazılmış sözcüklerin Latin harfli okunuşlarını da verir. 960 sayfalık kapsamlı bir sözlüktür.

1.2.7.4. *Mini Mini Lûgat-ı Tefeyyüz: Fransızcadan Osmanlıcaya Lûgat*

1912 (senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Sözlüğün ilk sayfalarında, Ali Nazimâ ile Tefeyyüz Kütüphanesi sahibi Parsekh'in fotoğrafları verilmiştir. İfade kısmında yazarın belirttiğine göre, daha önce yayımlanan *Lûgat-i Tefeyyüz*'ün Osmanlı Türkçesinden Fransızcaya sözlük olması sebebiyle ve bu sözlüğe olan rağbeti göz önüne alarak, aynı sözlüğün Fransızcadan Osmanlı Türkçesine olanını da bir an evvel hazırlamış ve neşretmiştir. Özellikle öğrenciler için olduğunu ifade etmiştir. 632 sayfalık sözlükte Fransızca kelimelerin parantez içinde türleri verilmiş, ardından Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları yazılmıştır.

1.2.8. Ahlak ve İlmi Hal Kitapları

1.2.8.1. *İlâveli Nasihat-ı Hükemâ*

İlk baskısı 1308 (1892) yılında Kasbar Matbaası'nda yapılmıştır. Farsça yazılmış 32 sayfalık bir kitaptır.

1.2.8.2. *Tertib-i Cedid İlâveli Risale-i Ahlak*

1312 (1896) senesinde Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre, çocukları rika ve nesih hatlarına alıştırmak için aynı kitabın bir rika, bir de nesih hattıyla yazılmış versiyonu mevcuttur. İncelenen metinse nesih hatıyla yazılmıştır. Çocuklara yönelik olarak hazırlanmış bir ahlak risalesidir. Edeb,

¹² Ali Nazimâ ve Faik Reşat. 2002. **Mükemmel Osmanlı Lûgatı**. Haz. Necat Birinci. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

insaniyet, ikiyeüzlülük gibi 40 başlık altında sıralanan iyi ve kötü huylara dair öğüt verici içerikte metinler kaleme alınmıştır. 47 sayfa ve 1 sayfa da fihristten ibarettir.

1.2.8.3. *Talim-i Vildan Dürus-ı Ahlakiye*

1324 (1908) senesinde (A. Asaduryan) Şirketi-i Mürettibiye Matbaası'nda ikinci baskısı yapılmıştır. Kapağındaki ifadeye göre, Rüştîyelerin üçüncü senesinde okutulmak üzere hazırlanmıştır. Bir ahlak kitabıdır. Çeşitli başlıklar altında ahlakla ilgili metinler kaleme alınmıştır. Kitabın başında, yazar ahlak derslerine geçmeden evvel ahlak ilminden bahsetmeyi uygun görmüştür. Fihrist dâhil 92 sayfadan ibarettir.

1.2.8.4. *Rebiü'l-İslâm'dan İkinci İlm-i Hâl*

1327 (1911) senesinde Selanik Matbaası'nda basılmıştır. Suallî ve cevaplıdır. İslâm'ın inanç ve ibadet esaslarına dair bilgileri barındırır. Sorular cevaplara göre daha küçük puntolarla yazılmıştır. 67 sayfadan ibarettir.

1.2.8.5. *Ameli İlm-i Hâl Kitabı*

1328 (1912) yılında İstanbul'daki Vezir Hanında 48 Numaralı Matbaa'da basılmıştır. Kitap A. N. imzasıyla basılmasına karşın *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*'nda Ali Nazimâ'ya ait olarak gösterilmiştir (Cunbur, 1990, 461). 36 sayfalık bir ders kitabıdır. Kitabın künye sayfasında “Bilcümle mekteb-i ibtidaiyenin birinci ve ikinci senelerinde tedris edilmek üzere tertib edilmiştir.” ifadesi yer alır. İçeriğinde Allah'ın sıfatları, İslâm'ın şartları, imanın şartları, farz, haram, mekruh gibi kelimelerin anlamları, namazın, abdestin, teyemmümün farzları gibi pek çok husus, çocukların anlayacağı şekilde basitleştirilerek ve kısaca özetlenerek verilmiştir.

2. HAZİNE-İ KIRAAT YAHUT ÇOCUKLAR İÇİN İKİ YÜZ HİKÂYE

2.1. Hazine-i Kiraat'in Özellikleri

Hazine-i Kiraat, iki ciltten müteşekkil, çocuklar için yazılmış bir okuma kitabıdır. Kitabın ilk cildinin bulunan tek nüshası Milli Kütüphane'dendir.¹³ Eserin ikinci cildinin ise iki nüshası vardır. İki nüshadan biri İBB Atatürk Kitaplığı'nda, diğeryse Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.¹⁴ İki cilt de R. 1328 yılında Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Birinci cilt 160. sayfada sona erer. Cildin sonunda ilk cildin fihristi yer alır. İkinci cilt ise 161. sayfadan ve 99. hikâyeden başlar. 200. hikâyede ve 382. sayfada son bulur. Bu ciltte de ikinci kısmın fihristi yer alır.

Kitabın ilk ciddinde, ciltlenme sırasında yapılan sayfa kesimlerinden kaynaklı olarak 12, 13, 15, 18, 21, 23 ve 72. sayfaların sonundaki bir veya birkaç satır eksiktir. Bu eksiklikler hikâyelerin genelini anlaşılmamasına engel teşkil etmediği için, söz konusu eksik satırları içeren hikâyeler araştırmaya dahil edilmiştir.

Kitabın ikinci cildinin Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında 193-224, 257-264 ve 281-288 sayfaları eksiktir. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüshada ise 205-212 sayfaları mevcut değildir. Bunun sonucunda eksik sayfaların içerdiği altı hikâye araştırmaya dahil edilememiş ve 194 hikâye üzerinden çalışılmıştır.

Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye, yukarıda belirtilen eksik sayfalar hariç tutularak bu çalışma kapsamında Latin harflerine aktarılmıştır.¹⁵ Bu süreçte, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'nde mevcut kelimeler buradaki haliyle verilmiş, geri kalan sözcüklerin imlasında ise *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* referans alınmıştır. Noktalama işaretleri hususunda mümkün olduğunca metindeki işaretler bire bir kullanılmış, güncel olmayan kullanımlar ise metni doğrudan etkilemeyecek şekilde değiştirilmiştir. Metindeki orijinal sayfa numaraları ise köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

Hazine-i Kiraat'te bulunan hikâyelerin uzunlukları yaklaşık 1 kitap sayfasından 6-7 kitap sayfasına kadar değişiklik göstermektedir. Bu hikâyeler büyük oranda kıssadan hisse çıkarılabilecek türden ve bu yönüyle sözlü anlatı geleneğini

¹³ Milli Kütüphane yer numarası EHT 1955 A 876'dır.

¹⁴ İBB Atatürk Kitaplığı yer numarası 813 813 1328 R [1912 M] 1 ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi yer numarası 29019SÖ 1328; 1912'dir.

¹⁵ Tezin sonunda yer alan Ekler bölümünde (Ek. 2) metnin Latinize edilmiş hâline ulaşılabilir.

hatırlatan cinstendir. Hikâyelerin yazar tarafından bizzat kurgulanıp kurgulanmadığı bilinmemekle birlikte muhtevaları düşünüldüğünde bunların en azından büyük bir kısmının yazarın kendisi tarafından kurgulandığı, bir bölümünün okuduğu başka hikâyelerden uyarlamalar olduğu, bir kısmının ise sözlü edebiyat geleneğinden gelme anlatıların yazıya geçirilmesiyle oluşturulduğu söylenebilir.

Hazine-i Kiraat'te bulunan hikâyelerin konuları birbirinden çok farklıdır. Fakat hepsinin çocukları belli bir dünya görüşü çerçevesinde eğitmek, onları “makbul vatandaş” haline getirmek için yazıldıkları aşıkardır. Hikâyelerde iyilik etmek, yalan söylememek, hile yapmamak, büyüklere saygı göstermek, cimri olmamak, hayvanları sevmek, derslerine çalışmak gibi geleneksel ahlak anlayışına ait konular yer almakla beraber dönemin getirdiği siyasi düzenin çocuklara empoze etmek istediği vasıfları içeren konularda da yer alır. Bunlardan en dikkat çeken “ticarete atılma” vurgusudur. Birbirinden farklı pek çok hikâyede çocukları ticarete teşvik etmeye yönelik motiflere rastlanır. Bunun en temel sebebi Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği milli iktisat felsefesidir. Devleti yıkılmaktan kurtarma çabasıyla çareyi farklı alanlarda iyileştirme yapmakta bulanlardan bir kısmı da çözümü iktisadi millileştirmekte, yerli üretime dayalı ticarete görmüştür. Bunun izlerini Ali Nazimâ'nın bu eserinde açıkça görmek mümkündür.

İttihat ve Terakki topluluğunun temel çıkış noktalarından olan ittihat, hürriyet, müsavat, adalet ve uhuvvet kavramlarını işleyen metinler de bir diğer dikkat çekici noktadır. O kadar ki Ali Nazimâ'nın bu eserinde bizzat “Hürriyet” (340), “Mûsâvât” (342), “Uhuvvet” (343), “Adalet ve İnsaniyet” (345) ve “İttihat” (346) başlıklı hikâyeler yer alır. Bu hikâyelerde başlıktaki kavramın önemine dair sembolik olaylar anlatılmıştır. Öte yandan bu kavramlarla ilgili başka hikâyeler de kitapta yer alır.

Kitabın ilk cildinin başındaki ifade kısmında Ali Nazimâ kitabı yazmaktaki amacını şu şekilde açıklar:

“[E]lhak çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvar etmelerine hâdim ve onlar için mekteplerde kiraat kitabı ve tevzii-i mükâfatlarda taltif eseri addedilmeye layık bir kitap olmakla beraber evlerde mektep derslerini öğrendikten sonra onlara hoşça vakit geçirtici bir refik-i hayırhah ve bilvasıta gidilecek uzak mesafeli yollarda kendilerini eğlendirici pekiyi bir hemrâh[tır]. (“İfade”, 2)

Ali Nazimâ'nın tanımından yola çıkarak, eserin ne derece edebi olduğu bir yana bırakılırsa, bunun bir çocuk edebiyatı ürünü ve çocuk hikâyeleri kitabı olduğu

rahatlıkla söylenebilir. Ali Nazimâ ders kitaplarından farklı olarak bu kitabı çocuklara bir arkadaş, yoldaş olması amacıyla yazmıştır.

Hikâyelerin dili fazlasıyla duru ve akıcıdır. Uzun cümlelerden uzak, tamlamaların çok az olduğu, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dönemine göre seyrek şekilde kullanıldığı bu metinlerin çocukları düşünerek ve “çocuğa göreliği” dikkate alarak yazıldıkları açıktır. Bununla birlikte döneminde yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlayan Yeni Lisan hareketinden yazarın henüz çok haberdar olmadığı ve bunun etkisinden ziyade çocuğa göreliği dikkate aldığı düşünülmektedir.

Hikâyelerin kahramanları genellikle çocuk olmakla beraber bazı hikâyelerin kahramanları yetişkinlerden ibarettir. Bununla birlikte hayvanların kahraman olduğu fabl benzeri hikâyeler de mevcuttur. Hem kız hem oğlan çocuklar hikâyelerde yer alır. Hikâyelerin geçtiği mekânlar da çok çeşitlidir. Kırsal, şehir vb. pek çok farklı yerde geçtiği gibi birçok yabancı ülkede de geçen öyküler mevcuttur.

Ali Nazimâ’nın hikâyelerinde genel olarak zaman ifadesi kullanmaması ilginçtir. Yalnızca hikâyenin akışını desteklemek için kimi hikâyelerin gece karanlığında geçtiği görülür. Bunun dışında zaman kullanımı hikâyelerde dikkat çekici bir unsur değildir.

Tezin bundan sonraki bölümlerinde *Hazine-i Kıraat*’te kişiler, mekân, amaç ve dil ile üslup incelenecek, zamanın hikâyelerin seyrine katkısı olmaması sebebiyle bu unsur ayrıntılılandırılmayacaktır.

2.2. *Hazine-i Kıraat*’te Kişiler

Hazine-i Kıraat’te yer alan hikâyelerin tamamında kişi ya da kişiler yer alır. Bu kişiler, birer karakter değil, belli özelliklere sahip tiplerdir. Bu tipler, hikâyenin vermek istediği eğitsel amaç ya da Ali Nazimâ’nın klasik ahlak görüşüne bağlı olarak bünyesinde barındırdığı anlayışla çelişmek veya çelişmemek bakımından olumlu tip, olumsuz tip, nötr tip ve dönüşen tip şeklinde kategorize edilmiştir. Bu noktada dönüşen tipler, hikâyenin başında olumsuz bir özelliğe sahip olup hikâyenin sonunda hatasının farkına vararak bir daha bunu yapmayacağını vadeden tiplerdir. Ayrıca çocuklar dışında kalan kişiler için “öğüt veren, örnek olan tip” şeklinde de bir

kategori oluşturulmuştur. Çocuklar cinsiyetlerine göre, insan dışındaki varlıklar ise hayvan veya hayvan dışı şeklinde iki kısım hâlinde ele alınmıştır.¹⁶

2.2.1. *Hazine-i Kiraat*'te İnsanlar

Hazine-i Kiraat'te 214'ü çocuk, 201'i ise yetişkin olmak üzere toplam 415 insan yer alır. Bunlardan 126'sı olumlu, 80'i olumsuz, 107'si nötr, 47'si dönüşen ve 55'i öğüt veren/örnek olan tiptir.

2.2.1.1. *Hazine-i Kiraat*'te Çocuklar

Hazine-i Kiraat'te 59'u kız, 130'u oğlan ve 25'i cinsiyeti belirsiz olmak üzere toplam 214 çocuk yer alır. Yazar çoğunlukla çocukların cinsiyetlerini onların isimlerini kullanarak veya cinsiyet bilgisine hikâyede yer vererek belli etmiştir. Bununla birlikte kimi hikâyelerde ne isim ne de cinsiyet bilgisi yer alır. Cinsiyeti belirsiz çocukların büyük bir kısmının oğlan çocuğu olduğu tahmin edilebilse de kesinlikle emin olunamayacağı için tahmin yoluna girilmemesi tercih edilmiştir.

Kitaptaki oğlan çocuğu yoğunluğu şaşırtıcı değildir. Dönemin koşulları dikkate alındığında yazarın oğlan çocuklarına daha çok yer vermesi olağan bir durumdur. Hikâyelerin büyük bir kısmında çocuğun cinsiyeti hikâyenin seyrini etkilemez. Bununla birlikte az sayıda hikâyede çocuğun cinsiyetinin özellikle belirtildiği, ona bir cinsiyet rolü atfedilmek istendiği anlaşılır.

Hazine-i Kiraat'te 23'ü olumlu, 11'i olumsuz, 16'sı nötr ve 9'u dönüşen olmak üzere toplamda 59 kız çocuğuna rastlanır. Kız çocukları hikâyelerde çoğunlukla cinsiyetinden bağımsız biçimde yer alsa da kimi hikâyelerde yazarın özellikle kız çocuğu tercih ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Örneğin, “Sofra” isimli hikâyede küçük Cevriye'nin muntazam bir biçimde sofra kurmasına şahitlik edilir. Hikâyenin sonunda ise şu ifadeler yer alır:

“Ekmeği, su sürahisini de yerli yerine koyduktan sonra validesini çağırıp: ‘Anne, gel gör, her şey yerli yerine konulmuş mu?’ diyor. Küçük Cevriye intizamı sever bir kızcağız olduğundan her gün ebeveyninin aferinlerine müstehak oluyor.” (“Sofra”, 376)

Aynı şekilde “İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek” isimli hikâyede de oyuncak bebeğini adeta annesiymiş gibi terbiye eden bir kız çocuğu yer alır.

“Akile'nin hemen kendi büyüklüğünde bir bebeği vardır. Yüzü ten rengi olduğu için onu Pembe ismiyle çağırır.

¹⁶ Tezin sonundaki Ekler kısmında (Ek. 3) her bir hikâyenin kişilerinin belirtildiği tablo yer almaktadır.

Akile adeta Pembe'nin bir küçük validesi gibidir; ona pek iyi bakar, belki validesinin kendisine baktığından daha iyi bakar ve validesinin vermiş olduğu nasihatleri aynıyla bebeğine eder. Eğer benimle birlikte gelir iseniz Akile'nin bebeğine söylediklerini ıııtırsınız.” (“İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek”, 238-239)

Kadınların sofra kurmak, bebeğini eğitmek gibi geleneksel rollerine karışılık, onun iş sahibi olup para kazanması noktasında da kız çocuklarını teşvik söz konusudur. “Radife'nin Hoş Arzusu” isimli hikâyede ebeveyninin kendisi ve kardeşı için ne güçlüklerle çalışıp didindiğini öğrenen Radife, şu sözleri söyleyerek arzusunu dile getirir:

“-Anneciğim sana bir şey söyleyim mi? Küçük kardeşimle büyüdüğümüz vakit birlikte çalışacağız, çok ama çok para kazanacağız, bu da ancak pederimizle senin için olacaktır. Biz sizi bahtiyar edeceğiz.” (“Radife'nin Hoş Arzusu”, 220)

Oğlan çocuklarıyla kıyas edildiğinde, kız çocuklarının daha çok olumlu veya nötr tipte olduğu fark edilir. Bu noktada kız çocuklarının bir nebze de olsa olumlanması tesadüfi değildir. Kız çocuklarının mizacı, oğlan çocuklarına kıyasla daha naif kabul edilir. Ayrıca toplumda kız çocuklarının daha uslu oldukları ve olmaları gerektiğine dair bir algı söz konusudur. Buna bağlı olarak yazarın buna meylediğini düşünülebilir. Öte yandan kız çocukları da olumsuzlanır, onlar da dönüşüme uğrar. Bu noktada erkek çocuklarıyla aralarında dikkat çekecek çok büyük bir farklılıktan söz edilemez.

Hazine-i Kıraat'te 49'u olumlu, 31'i olumsuz, 26'sı nötr ve 24'ü dönüşen olmak üzere 130 oğlan çocuğu yer alır. Oğlan çocukları hikâyelerde çoğunlukla cinsiyetinden bağımsız biçimde yer alsa da kimi hikâyelerde yazarın özellikle oğlan çocuğu tercih ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Özellikle fiziksel olarak zor durumda kalan kişileri oğlan çocuklarının kurtarması dikkat çeker. Örneğin, “Tehlikede Olanlara Yardım Edelim” isimli hikâyede ırmağa düşen bir çocuğu kurtaran bir başka çocuğun cinsiyeti erkektir. Bu noktada yazarın böyle bir görev için özellikle oğlan çocuğu tercih ettiğini düşünmek yerinde olur:

“Çok şükür ki arkadaşım Remzi orada idi.

İrmağın iniş mahalının alt tarafından eğilerek beni elimden tutmaya çabaladı; fakat çocuk olduğundan eli yetişemedi. Bunun üzerine söğüdün iri köklerinden birinin suyun yüzüne doğru gittiğini görerek cesaretle oraya kadar yürüdü ve bıçağını o köke güzelce sararak baş aşağı ırmağa doğru eğildi ve ellerini suyun içine daldırdı.

Ceketimden beni yakaladığı zaman artık çabalanmaya takatim kalmamış idi.

Büyük bir gayretle Remzi beni kendine doğru çekmeye ve ırmağın kıyısına kadar götürmeye muvaffak oldu; sonra kendisinininkileri bana giydirmek için ıslanmış olan rubalarımı arkamdan çıkardı. (“Tehlikede Olanlara Yardım Edelim”, 105)

Benzer biçimde “Uzun Boy Boş Kafa” isimli hikâyede de iki erkek çocuktan birinin diğerine uzun boyuyla övünmesi anlatılır. Fiziksel üstünlükle kibirlenmeye yönelik hikâyelerde de oğlan çocuklarının ön plana çıktığı görülür:

“Sekiz yaşında iki küçük çocuk tanıyorum, bunların ikisi de bir mektepte okurlar. Biri yaşına göre pek uzun boylu ve pek tembeldir. Diğerisi ise gayet kısa boylu ve fakat pek çalışkandır.” (“Uzun Boy Boş Kafa”, 33)

Fakat yazarın fiziksel üstünlüğü, çalışkanlığa tercih etmemesi önemlidir. Bu noktada genel itibariyle kız çocuklarını oğlan çocuklarıyla eşit tuttuğunu, olumlu-olumsuz tiplerin oranlamasında genel olarak bir denge olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yazar, belli birkaç cisniyet rolü dışında her iki cinsiyetteki çocukların da uslu veya yaramaz, iyi veya kötü, çalışkan veya tembel olabileceğini göz önüne alarak hikâyelerde bu şekilde yer verir.

2.2.1.2. Hazine-i Kıraat’te Yetişkinler

Hazine-i Kıraat’te 51’i olumlu, 31’i olumsuz, 9’u dönüşen, 55’i nötr ve 55’i öğüt veren/örnek olan olmak üzere 201 yetişkin kişi bulunur. Çocuklarla kıyas edildiğinde olumsuz ve dönüşen yetişkin tiplerinin azlığı dikkat çeker. Özellikle hatasından ders alıp huyundan vazgeçen yetişkin neredeyse yok gibidir.

Yetişkinleri olumlu veya olumsuz yapan durumlar hemen hemen çocuklarıinkiyle aynıdır. Bununla birlikte “yaramazlık yapma” çocuğa özgü bir durum olduğu için yetişkinlerde buna rastlanmaz. Buna karşılık, örneğin meraklı olmak yetişkinlikte de olumsuzlanan bir özelliktir. “Mütecessis” isimli hikâyeye, merakından dolayı rezil olan bir adamı anlatır.

Öte yandan adaletin genellikle yetişkinler üzerinden anlatıldığı görülür. Bu noktada yazarın adil olma becerisi ve görevini yetişkinlere devrettiği düşünülebilir. “Kâse” isimli hikâyede kaybolan bir yüzüğün kim tarafından çalındığı, yetişkin biri tarafından tayin edilir:

“Zengin adam uşakların: ‘Buradan bir yüzük çalınmış; hırsız da içinizden birisidir. Hırsızlık eden adamın şeytana uyarak işlediği işi yalnız kendisinden başkasının bilmesini istemediğimden hepimiz ellerimizi kapalı olduğu hâlde birer birer şu kâsenin içine sokup çıkaracağız; bu esnada yüzük kâsenin içine bırakılır ise kum, yüzüğün bırakılması zamanında hasıl olabilecek tıktırının önünü alacağından hırsızın kim olduğu meydana çıkmayacaktır.’ der.” (“Kâse”, 12)

Yazar, *Hazine-i Kıraat*’te yetişkinleri büyük çoğunlukla olumlu birer tip olarak sunsa da kötü huyları anlatmada da yetişkinleri tercih etmekten kaçınmaz. Örneğin, hırsız, katil, hilebâz gibi tipler genellikle yetişkinlerden seçilmiştir. Ayrıca

olumsuz ebeveyn tiplerine de rastlanır. Bunların olumsuzlukları genellikle çocuklarını şımartarak yetiştirmelerinden kaynaklanır. Örneğin “Şımarık Çocuk” isimli hikâyede çocuğunu fazlasıyla şımartan bir annenin düştüğü zor durum ve bunun neticesinde bundan ders çıkararak kendini düzeltmesi konu edilir:

“Uşağın bu sözüne karşı hane sahibi ile ehîbbâsı kahkaha ile gülmekten kendilerini alamadıkları gibi Madam dahi hiddetiyle beraber yine gülmek elinden gelmedi. Bu vakadan gayet mahçup oldu, bundan sonra fikrini tebdil ile son derece metanetli bulundu ve usandırıcı, istediğinden vaz geçmez olan küçük mahluku sevimli bir çocuk olarak yetiştirmeye muvaffak oldu.” (“Şımarık Çocuk”, 215)

Yetişkinlerin hikâyelerdeki en büyük rolü, şüphesiz yazarın kıssadan hisselerini iletme görevi taşımalarıdır. Bunu yer yer çocuklar da yapsa dahi yetişkinlerde bu durum çok daha sık ve belirgindir. Örneğin, “Düzen ve Temizlik” isimli hikâyede temizliğine ve düzenine dikkat etmeyen bir küçük çocuğun, hayvanlar örnek verilerek annesi tarafından nasihatlere uğradığına şahit olunur:

“-Şimdi sen de bir kere kendine bak; tırnakların kedininki gibi upuzun, ellerin kapkara, ağzın ve yüzün dün akşam yediğin yumurtanın bulaşığıyla hâlâ durmakta... Bu ne hâl? Demincekten beri gördüğün hayvanların hâline bakarak artık sen utancından kulaklarının ucuna varıncaya kadar kızarmalısın, murdar hanım! Binaenaleyh yüzünü gözünü yıkayıp ve saçını başını tarayıp temizlenmeyince sabah kahvaltısı edemeyeceksin. Sen yaşta bir kızı ineğin yavrusunu yalayıp temizlediği gibi temizlemeye neden mecbur bulunacak imişim?” (“Düzen ve Temizlik”, 24-25)

Amacı bilgilendirmek olan hikâyelerde öğüt veren yetişkinler, yerini bilgi veren yetişkinlere bırakır. Örneğin, “Suyu Hasıl Eden Güneştir” hikâyesinde böyle bir durum söz konusudur:

“Hayır; tuzlu sudan çıkan buhar, tuzu o suda bırakarak tatlı su olur. Cesim gemilerdeki gemicilerin uğradıkları yerlerden aldıkları tatlı su tükendiği vakit yoldaki su sazlıklarını izâle için su almak üzere bir yere uğrayıncaya kadar tatlı su tedarîği için mamûl bunların gemilerinde evvela deniz suyunu buhara sonra da bu buharı tatlı suya tahvil edici inbik denilir bir aletleri vardır. İşte deniz, güneş, bulutlar ve yağmur kuyularımızda bulduğumuz iyi suyu imâl edici cesim bir inbik gibidirler.” (“Suyu Hasıl Eden Güneştir”, 356-357)

2.2.2. Hazine-i Kıraat’te İnsan Dışı Varlıklar

Hazine-i Kıraat’teki kimi hikâyelerde yazar hayvan, bitki veya cansız varlıkları kişileştirerek hikâyenin kahramanı hâline getirmiştir. Hikâyelerde yer alan 78 insan dışı varlıktan 56’sı hayvan, 22’si ise hayvan dışı, bitki ve cansız varlıklardır.

Hayvan kahramalardan 20’si olumlu, 18’i olumsuz, 11’i nötr, 1’i dönüşen, 6’sı ise öğüt veren tiptedir. İnsanlarla kıyaslandığında olumsuz hayvan tiplerinin biraz daha yoğunlukta olduğu, buna kıyasla dönüşen tipte hayvanlara neredeyse rastlanmadığı görülür.

Kimi hayvan hikâyeleri doğrudan çok bilinen fabllardan alıntıdır. Örneğin “Karga ile Tilki”, “Sümüklü Böcek ile Kurt” gibi hikâyeler bunlardan ikisidir.

Yazarın yalnızca hayvan kahramanları kullandığı hikâyeleri fablların yazıya geçirilmesiyle elde edilmiştir. Kendi oluşturduğu hayvan hikâyelerinde ise genellikle hayvanlar insanlarla bir arada kullanılmış, çoğunlukla konuşturulmamış fakat davranışlarıyla huylarını belli etmişlerdir.

Yazarın hayvan olarak köpekleri çokça tercih ettiği görülür. Özellikle köpek tipleri sadakat konusunu işlemek için uygun görülmüştür. Benzer biçimde inat konusunu işlerken keçi, kurnazlık konusunu işlerken tilki gibi hayvanları kullanarak hikâyelerde bu hayvalara toplumsal anlamda kabul gören ve bilinen sıfatlarıyla yer vermeyi tercih etmiştir.

İnsan dışı tipleri insan tiplerinden ayıran en dikkat çekici yön, insan dışı varlıkların neredeyse hiç dönüşüme uğramamalarıdır. Olumsuz hayvan ve hayvan dışı tipler fazlaca yer almasına rağmen, bunlar arasında hatasının fakına varan ve “dönüşen” yalnızca bir tip bulunur. Bu da “Karga ile Tilki” hikâyesindeki kargadır. Yazar bu dönüşümü şu cümleyle ortaya koyar:

“Bunun üzerine biçare karga tilkinin hilesini anlayıp duçar-ı infial ve hebab olur bad-ı ezin ihtiyatı elden bırakmaz.” (“Karga ile Tilki”, 43)

Hayvan dışı tiplerden 7’si olumlu, 10’u olumsuz, 4’ü öğüt veren, 1’i ise nötrdür. Dönüşen hayvan dışı tiplere rastlanmaz. Bu kategoride yer alan bitki ve nesneler; başak, ayna, ağaç, ırmak, kaya, saat, el, yay, keman, elmas, tuz tanesi, iğne ve oyuncak bebedir.

Yazar, hayvan dışı tipleri kullanarak okura kıyas yaptırmayı sıklıkla tercih eder. “Sağ El ile Sol El”, “Yay ile Keman”, “Buğday Başakları”, “Söğüt ile Meşe”, “Irmak ve Kaya”, “İki Elmas”, “İki Bebek” bu kıyaslamanın yapıldığı hikâyelerdir. Genellikle bunlardan biri olumlanırken diğeri olumsuzlanır. “Yay ile Keman” hikâyesinde iki tipin de olumsuzlanması, diğerlerine kıyasla farklı bir durum oluşturur:

“Çalgıcı kemanla çaldığı şarkıyı bitirdikten sonra keman ile yayı kutusuna koymuş, kapamış. İki mağrur dahi artık seslerini çıkaramayıp aralarında meydana gelen kavga dahi hitam olmuş.” (“Yay ile Keman”, 100)

Hayvan dışı tiplerden tuz tanesi, saat, ayna ve iğnede ortak olarak görülen bir diğer özellik de kişileştirilme yoluyla okurla/çocukla konuşarak ona öğüt vermeleridir. Örneğin “Tuz Tanesi” isimli hikâyede tuz, nasıl oluştuğunu anlatmasının yanında, nerelerde, ne için kullanıldığı hakkında da bilgi verir. Öte yandan metaforik anlamından yola çıkarak okura öğüt vermeyi de ihmal etmez:

“Küçük tuz tanesine ehemmiyet vermemezlik etmeyiniz: Gözüktüğü gibi olmayıp pek faydalı bir şeydir. Tuzdan hiçbir vakitte vazgeçemezsiniz; iştihalarımızı açar, sizi sıhhatte tutar. İri ve kuvvetli olmak ister iseniz tuz yiyiniz. Hayvanlar da onu bilir, tuzlu şeyleri sever, duvarların kireçle tutmuş taşlarını yaladıkları ekseriya görülür. Bundan başka kanın ve sinirli etlerin tuza ihtiyacı vardır.” (“Tuz Tanesi”, 116)

Hikâyelerde hayvan, bitki veya cansız varlıkların kişileştirilerek kullanılması hem hikâyelerin seyrine hareket katar hem de çocukların hayal güçlerine hitap eder. Yazar bu kullanımın hikâyelerdeki etkileyciliği artıracağını farkındadır. Bu yüzden hikâyelerinde insan dışı varlıklara yer vermeyi ihmal etmez. Bununla birlikte çok daha fantastik ögeler hikâyelerde yer almaz.

2.3. *Hazine-i Kıraat*’te Mekân

Hazine-i Kıraat’teki hikâyeler pek çok farklı mekânda geçer. Dahası birçok hikâye de birden fazla mekânda geçmektedir. Bunların ayrıntılı analizi yapıldığında ise ortaya şu sonuçlar çıkar:

Hikâyelerin 20’si şehirde, 106’sı ise kırsal alan veya bağ/bahçede geçmektedir.¹⁷ Bu noktada yazarın kırsal alanları bilinçli bir biçimde sıklıkla tercih ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Dahası bu alanlarda işlenen hikâyelerin içeriklerine bakıldığında yazarın kırsal mekânları “öylesine” değil, bunu belli bir amaçla tercih ettiği açıkça görülür. Kırsal alanlarda geçen hikâyelerde kişiler tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi çeşitli alanlarla ilgilenen çoban, rençber, çiftçi, balıkçı gibi meslek sahipleridir. Yazarın bu kişileri ahlaki özelliklerine göre olumladığı veya olumsuzladığı görülse dahi, böylesine çok sayıda hikâyede mekân olarak kırsal bölgeleri seçmesi çocuklarda bu bölgelere yönelik ilgiyi ve saygıyı artırma arzusu içinde bulunduğunun da ifadesidir. Örneğin “İki Elma Ağacı” isimli hikâyede bir çiftçinin iki çocuğu için diktiği ve onlara bakımını üstlenmelerini ödev verdiği iki elma ağacı söz konusudur. Bunlardan birinin bakım sayesinde ne derece iyi olduğu, diğerininse bakımsızlıktan çürüdüğü gösterilir:

“Seninle elmalarını taksim mi etsin! Bu nasıl söz! Demek oluyor ki çalışkan olan kendi alının teriyle kazanmış olduğu şeyini tenbellik eden için elinden çıkarsın öyle mi? Asla. Müteessif ol oğlum! Bu, senin adem-i ihtimamının cezasıdır; Elmas’ın Cenab-ı Vâcibü’l Vücud’un lütuf ve keremiyle, hasıl ettiği mahsulünü görüp de bana haksızlık isnad ederek sakın ona seçip de iyi bir ağacı vermiş olduğum fikrine düşme. Senin ağacın da onunki gibi kuvvetli ve iyi bir mahsul verecek bir merteye çiçekleriyle mestûr idi; hem de her ikisi dahi aynı toprakta yetişmiştir: Yalnız aynı terbiyeyi görmemişlerdir. Elmas ağacını en ufak böceklerden bile tahlis etmiştir; sen ise seninkini daha çiçekte iken tırtıllara, böceklerle mahvettirdin. Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak’ın bana ihsan ettiği şeyi hiçbir vakit kaybetmek istemediğim gibi ondan da mesul bulunduğumdan o ağacı senden alıp üzerinden ismini de

¹⁷ Tezin sonundaki Ekler kısmında (Ek. 4) her bir hikâyenin mekânının belirtildiği tablo yer almaktadır.

atıyorum. Onun tekrar iyiliğe yüz tutması için Elmas'ın eline geçmesi لازمâdan görüldüğünden bu dakikadan itibaren onun olacağı gibi ileride vereceği mahsul de ona ait bulunacaktır. Sen ise eğer ister isen gidip fideliğimden bir beğendiğini intihap ile kabahatini ehibbâ etmek için onu yetiştirmeye say ve gayret edeceksin: Fakat ona da evvelki gibi ihtimam ile bakmayacak olursan o da bana muavenette asla kusuru görülmeyen Elmas'ın olacaktır.” (“İki Elma Ağacı”, 177-178)

Hikâyelerden 12'si yurt dışında geçer. Bunlardan biri hariç diğerlerinin geçtiği ülkeler hikâyelerde belirtilmiştir. Buna göre; İskoçya, İsviçre, İtalya, İngiltere (Londra), Kudüs, İspanya, Tunus ve Afrika mekânlarında birer, Fransa'da ise iki hikâyenin geçtiği görülür. Bir hikâye de denizin ortasındaki bir gemide geçmekte, fakat geminin hangi ülkeye yakın olduğu belirtilmemektedir.

Yurt dışında geçen hikâyelerde yazar genellikle tasvir yoluyla bölgeyi tanıtır veya hakkında bilgi verir. Örneğin “Bir Bohçacı ile Maymunlar” isimli hikâyede yazar olayın geçtiği Tunus bölgesi hakkında şu yolla bilgi verir:

“Bir akşam yolumu kaybetmiş olduğumu anladım. Etrafıma bakındım: Hiçbir kimse, hiçbir ev, hiçbir yolcu göremedim. Sıcakta çok yol yürümüşüm. Kendi kendime dedim ki: “Ey Baba Nutuki! Çok yorgunsun; ne için uykuya yatıp vücudunu dinlendirmiyorsun? Allah kerim, yarın elbet yolunu bulursun.” Bu esnada limon ağaçlarını hâvi bir mahalde bulunuyordum. Hemen yükümü arkamdan indirdim, güzel bir ağacın dibine oturdum. O memlekette geceler soğuk olduğundan bohçamın birini açtım; satmak üzere taşıdığım müteaddit takyelerden birini başıma giyerek Afrika güneşi altında bir çok fersah yol yürüten bir adam gibi derin bir uykuya daldım.” (“Bir Bohçacı ile Maymunlar”, 348-9)

Ali Nazimâ'nın kimi hikâyelerinde seçtiği mekânın yurt dışı olması hikâyenin seyrine herhangi bir değişiklik katmaz. Fakat bazı hikâyelerinde, hikâye nerede geçiyorsa o yörenin özellikleri akışı belirler. Örneğin, İtalya'nın Kalabra şehrinde geçen “Bir Garip Sergüzeşt” isimli hikâyede bölgenin haydutlarıyla meşhur oluşu hikâyenin seyrini belirler:

“Bir gün iki yoldaş Kalabra'ya doğru seyahate çıkmıştı. Ekseriyet üzere haydutluk ile vakit geçiren buranın ahalisi hiçbir kimseye rahat vermedikleri gibi alehusus oralarda seyahat eden Fransızları son derece izac eder takımdandırılar.” (“Bir Garip Sergüzeşt”, 270-271)

Yurt dışında geçen hikâyelerde en dikkat çekici olan kısım ise ahlaki değerler noktasıdır. Yazar, hikâyelerini farklı yörelerde de aynı ahlaki değerler geçerliymişçesine kaleme alır. Evrensel ahlaki değerler ön plandadır. Örneğin Lonra'da geçen “Hürriyet” isimli hikâyede iki küçük çocuk ellerinde tuttıkları kafeste 5 küçük kuşu hapsetmiş, bunları satmak üzere beklemektedirler. Çocuklar hile yaparak, müşteri olarak gelen bir yabancıya kuşları normalden fazla paraya satarlar. Yabancıнын kuşları satın aldıktan sonra kafesin kapağını açarak onları özgürlüklerine kavuşturmaları üzerine çocuklar hatalarını anlar: “Küçük çocuklar dahi yabancıнын bu sözlerinden müteessir olmuşlar ve kendisini aldattıklarından

dolayı mahçup olup kendisinden fazla olarak almış oldukları akçeyi ona iade ile kabahatlerini setr etmek istemişler ve bir daha böyle bir halde bulunmamaya yemin eylemişler.” (“Hürriyet”, 342)

Bu noktada yazarın hikâyeleri yoluyla yaratmak istediği ideal çocuk tipinin evrenselliği dikkat çeker. Ali Nazimâ vermek istediği değeri sağlamlaştırmak amacıyla bilhassa Avrupa olmak üzere farklı bölgeleri mekân olarak hikâyelerinde kullanmıştır. Avrupa’nın örnek alındığı modernleşme dönemi Osmanlı’sında yazılmış böylesi bir eserde bu tutum tesadüfi değildir.

Hikâyelerin 73’ü kapalı alanda geçerken 107’si açık alanda geçmektedir. Burada dikkat çekici olan nokta, kırsal bölgelerde geçen hikâyelerin büyük oranda açık mekânda işlenmesidir. Bununla birlikte yazar; sokak, yol gibi şehirde veya kırdaki olduğu belli olmayan açık alanları da bazı hikâyelerine mekân olarak seçmiştir. Yani sıra, kapalı mekân olarak çoğunlukla ev veya okul kullanılır. Ayrıca kimi hikâyelerde adaleti sağlamak amacıyla mahkemenin de mekân olarak tercih edildiği görülebilir.

Üç hikâyede ise mekân olarak ada kullanılmıştır. “Zevk ve Sefa Adasında Seyahat” isimli hikâyede ada, metaforik anlamıyla örtüşerek âdeta bir ütopyaya dönüşür. Bu hikâyede yazarın tıpkı pek çok ütopya/distopya yazarının tercih ettiği gibi mekân olarak adayı tercih ettiği görülür. Bu tercihiyle birlikte dünyevilikten uzak bir hayali, rasyonel bir mekâna oturtur. Bu hikâyeyi ilginç kılan ise ütopya gibi başlaması, fakat nihayetinde âdeta bir distopyaya dönüşmesidir.

“Uzaktan kompostodan dağları, nebat şekerleriyle akide şekerinden kayaları ve kırlarında içinde şurup cereyan eden nehirleri hâvi bir şeker adası gördük. Gayet aç gözlü olan ahali bütün yolları yalarlar ve nehirlerle batırdıktan sonra parmaklarını emerler idi. O adada meydan kökü ormanları olduğu gibi üzerlerinden gömeç balı düşer iri ağaçları da var idi ki bu balları rüzgâr, ne kadar az açık olsa bile seyyahların ağzına doğru alıp götürür idi.

(...)

Bu derece zevkbahş manzarası olan bu adadan artık uzaklaşıp hâneme avdetimde iyi yiyip içme ile mütenevvi zevk ve sefanın müdavemetinin benim için hasıl edemediği saadet ve sıhhati mutedil bir iştigâl ile sâfi ahlakta bulabildim.” (“Zevk ve Sefa...”, 175)

Yazar mekân olarak adayı kullandığı diğer hikâyelerinde ise adanın kendine has özelliklerinden faydalanmayı tercih etmez.

28 hikâyede mekân belirsizdir. Buralardaki anlatılar mekâna göre değişiklik göstermeyecek cinstendir. Herhangi bir yerde yaşanabilirler. Bu hikâyelerde mekân ikinci plana atılmış, ana fikre odaklanılmıştır.

2.4. Hazine-i Kıraat'te Dil ve Üslup

Hazine-i Kıraat'in dili, eser dilde sadeleşme akımı henüz yaygınlaşmadan önce yazılmasına rağmen gayet açık ve anlaşılırdır. Bu duruma yazarın çocuklara hitap ettiğinin bilincinde olmasının etkisi büyüktür. Bu, kitabın ifade kısmındaki dil ile hikâyelerdeki dil arasındaki farka bakılarak rahatlıkla anlaşılabilir.

“‘Hazine-i Kıraat’ namıyla tevsim ettiğim bu kitap âsar-ı matbûa ve gayr-ı matbûa-i acizenemde mevcut ahlakî, edebî, hissî ve ibretâmiz iki yüz hikâyeden teşekkül etmiş bir hazinedir ki elhak çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvar etmelerine hâdim ve onlar için mekteplerde kıraat kitabı ve tevzii-i mükâfatlarda taltif eseri addedilmeye layık bir kitap olmakla beraber evlerde mektep derslerini öğrendikten sonra onlara hoşça vakit geçirtici bir refik-i hayırhah ve bilvasıta gidilecek uzak mesafeli yollarda kendilerini eğlendirici pek iyi bir hemrâh dahi olabileceğine şüphe yoktur. Ve billahi'l tevfik.” (“İfade”, 2)

“Benim sevgili valideciğim, rica ederim, bu küçücük siyah harfleri bana heceletme; çünkü onları okumaya başladığım vakit ziyadesiyle canım sıkılıyor. Bana mesel söyle; senin söylediğin meselleri ne kadar sevdiğimi de bilirsin. Gel seninle resimlere bakalım:

Bak laklak ile tilkiye, gece yarısı öten baykuşa, şu mini mini kuzu ile açgözlü kurda şimdi onu yiyecek...” (“Ders”, 3)

Görüldüğü üzere büyüklere hitap ettiği anlaşılan ifade kısmında bolca Arapça, Farsça tamlama kullanılmasına, uzun cümleler kurulmasına, Arapça ve Farsça kökenli kelimelere sıklıkla yer verilmesine karşın, daha ilk hikâyeden dil değişmiş ve sadeleşmiştir. Cümleler kısalmış, ikilemeler ve sıfatlar yoluyla anlatıma dinamizm katılmıştır.

Anlatıcı her hikâyede farklıdır. Hikâyelerin büyük kısmında tanrısal bakış açılı bir anlatıcı kullanılırken, kimilerinde hikâyeye dâhil olan 3. kişi anlatıcı söz konusudur. Tanrısal bakış açısına sahip olan hikâyelerin başında kısaca hikâyenin kahramanı tanıtılır. Örneğin “Dostlarımız Ağaçlar” isimli hikâyeye şu cümlelerle başlar:

“Firuz isminde bir fakir adam on on beş bin kuruş kadar bir mirasa konmuş. O hengamede birçok vakitten beri satılığa çıkarılmış ve fakat etrafında bulunan bataklık sebebiyle havası ağır olduğundan hiç talibi çıkmamış bir büyük ev bulmuş.” (“Dostlarımız Ağaçlar”, 170)

“Zevk ve Sefa Adasında Seyahat” gibi kimi hikâyelerde ise anlatıcı aynı zamanda hikâyeye dâhil olan bir kahramandır:

“Bu derece zevkbahş manzarası olan bu adadan artık uzaklaşıp hâneme avdetimde iyi yiyip içme ile mütenevvi zevk ve sefanın müdavemetinin benim için hasıl edemediği saadet ve sıhhati mutedil bir iştigâl ile sâfi ahlakta bulabildim.” (“Zevk ve Sefa Adasında Seyahat”, 175)

Kimi hikâyelerde ise anlatıcı, hikâyeyi bir başkasından duyduğunu ifade eder. Bunu da “Ekmeğini Bir Çocuk ile Taksim Eden Bir Köpek” hikâyesinde olduğu gibi “Bir İngiliz muharririnin hikâyesinden anlaşıldığına göre (...)” gibi ifadelerle hikâyede belirtir.

Anlatıcı bazen cansız bir nesne olabilir. Örneğin “Bir İğnenin Lisan-i Hali” isimli hikâyede anlatıcı kişi iğnedir: “Mini mini hanım kız! Sen beni ilk defa olarak nazik ve tombul ellerine alıyorsun değil mi? Öyle ise benim şu sözlerime iyice kulak ver.” (Bir İğnenin Lisân-ı Hali, 199) şeklindeki ifadelerle anlatıcı iğne, adeta okuruna hitap eder şekilde konuşturulmuştur.

Bazı hikâyelerde ise anlatıcı kendini hiç belli etmez. Hikâye yalnızca diyaloglardan oluşur. Örneğin “Ders” bu türden bir hikâyedir. Bazı hikâyelerde ise diyalog yer almaz. “Sofra” hikâyesi yalnızca eylemlerin yer aldığı, diyalogun bulunmadığı hikâyelere bir örnek oluşturur.

Yazar, kimi hikâyelerinde bolca tasvir yaparken kimilerinde hiç tasvir yapmamayı tercih eder. Bu noktada yazarın pragmatik yaklaşarak ihtiyaç hâlinde tasvir tekniğini kullandığı görülür. Ayrıca bazı hikâyelerde de yazar ön bilgi verme yoluna gider. Örneğin “Sen Bernar Dağının Köpeği” isimli hikâyeye yazar şöyle bir başlangıç yaparak hikâyenin daha rahat anlaşılmasını sağlar:

“Sen Bernar Dağı’nda vâkî manastırda ikamet eden rahibeler birtakım köpekler besleyip bunları dağlarda yollarını kaybetmiş olan seyyahları taharriye gittikleri vakit birlikte götürürler imiş. Bu köpekler mezkûr rahibeler tarafından dar ve dolambaçlı yollarda dolaşıp gezmeye alıştırdıkları gibi boyunlarında dahi daimi surette içi çiçek suyu ile dolu bir hasırlı şişecik asılı bulundurulur imiş ve yollarını kaybetmiş ve yorgunluktan bitap kalmış kimselere tesadüf ettikleri zaman kuvvetlerini iade ettirmek için hasırlı şişeciği onlara takdîm eder ve onları kendilerine tahsis olunan manastıra kadar götürmeye kılavuzluk eyler imiş.” (“Sen Bernar Dağının Köpeği”, 187)

Hikâyelerin fiillerinin zaman çekimlerinde de aynılık söz konusu değildir. Örneğin “Çocuklara Bir Hesap” hikâyesinde fiiller geniş zamanla çekilirken, “Küçük Dilenci” hikâyesinde duyulan geçmiş zaman tercih edilmiştir. Dahası hikâyenin başındaki fiil çekimiyle devamındakilerin aynı olmadığı durumlara da rastlanır.

Hikâyelerin sonunda çoğunlukla kıssanın hissesi söylenir. Bu bazen parantez içinde veya paragraf başı yapılarak, hikâyeden bağımsız olarak bir veya birkaç cümle şeklinde sunulur. Örneğin “Kör” isimli hikâyenin sonunda bu türden bir kısım vardır: “İçi temiz olan kimsenin dışı dahi temiz olur, eğer içi temiz olmazsa dışı ne şimdiye kadar temiz olmuştur ve ne de bundan böyle temiz olacaktır.” (Kör, 238) Bazense “Uzun Boy, Boş Kafa” hikâyesinde olduğu gibi kıssadan hisselerin hikâyenin kişilerinden biri tarafından dile getirildiği durumlar da söz konusu olur: “Pek doğru, fakat benim kısa boyum mektepte derslerime çalışmaya bana mani olmaz, senin gibi uzun boylu, boş kafalı olmaktan ise kısa boylu kalmam bence daha hayırlıdır.” (33)

Hazine-i Kiraat'te yer alan hikâyelerin genelinde dilsel olarak bir bütünlük söz konusudur. Buna karşılık, gerek anlatıcı tercihi, gerek fiil çekimleri, gerek üslupsal bazı özellikler noktasında farklılıklar söz konusudur. Bu, yazarın hikâyeleri dinamik kılma, çocukların çabuk sıkılmasını önleme çabası olarak yorumlanabilir. Yazar kullandığı dil ve üslup özellikleriyle çocuğa görelikten haberdar olduğunu okura göstermektedir.

2.5. *Hazine-i Kiraat*'te Yer Alan Hikâyelerin Amacı

Hazine-i Kiraat'te yer alan hikâyelerin ne amaçla yazıldığını anlamak çok zor olmaz. Bunu anlamanın yolu büyük oranda yazarın sözlü anlatı geleneğinden miras aldığı, hikâyenin mesajını sonunda söyleme alışkanlığından geçer. Yazarın mesajı sonunda verdiği hikâyelerde amacının ya öğüt vermek ya da Allah'ın kudretini kanıtlamak olduğu görülür. Öte yandan, amacı bilgi vermek, eğlendirmek ve heyecanlandırmak olan hikâyeler de vardır ve bunların amacı hikâyenin gidişatına saklanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde *Hazine-i Kiraat*'teki hikâyelerin dört temel amaç etrafında yazıldığı söylenebilir. Bunlar; öğüt verme, öğreticilik (bilgi verme), Allah'ın kudretini kanıtlama ve eğlendirme/heyecanlandırmadır.¹⁸ Hikâyelerde genellikle tek bir amaç ön plana çıksa da aynı hikâyede birden fazla amacın açık biçimde hedeflendiği de gözlemlenebilir.

Hikâyelerin geneli dikkate alındığında öğüt verme amacının açık bir biçimde hikâyelerin çoğunda temel amaç olduğu, diğer amaçların ise onun yanında sönük kaldığı görülebilir.

2.5.1. Öğüt Verme

Hazine-i Kiraat'te yer alan hikâyelerden 178'inde doğrudan ya da dolaylı olarak hikâyelerin okuru olan çocuklara ahlaki öğüt verme amacı güdülmüştür. Sayıya bakıldığında kitabın genelinde bu amacın hâkim olduğu anlaşılır. Dahası yazar İfade kısmında da kitabının “çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvar etmelerine hâdim” (“İfade”, 2) olduğunu söyleyerek bu amacını açıkça belirtmiştir.

2.5.1.1. İyilik

Hikâyelerde öğüt verme bağlamında pek çok temaya değinilmiştir. Ama bunlardan bazıları daha fazla dikkat çeker. 39 hikâyede iyilik-kötülük temalarının

¹⁸ Tezin sonundaki Ekler kısmında (Ek. 5) her bir hikâyenin amacının belirtildiği tablo yer almaktadır.

işlendiği görülür. Bu karşıtlık yoğunlukla iyilik üzerinden işlenir. Hikâyelerde kötülük çok fazla gösterilmez.

İyilik çoğu zaman maddi ve manevi anlamda iyi durumda olanın muhtaç olana yardımı şeklinde hikâyeleştirilir. Örneğin “İpek Böcekleri” isimli hikâyede, fakir bir dul kadına yardım eden gayet zengin ve fukaraya yardım etmeyi seven bir başka kadın görürüz.

“Memleketin birinde gayet fakir bir dul kadın varmış; hastalıklı imiş. Malik olduğu dört çocuğunu beslemeye kudreti yok imiş. Bir gün artık çocuklarına yiyecek bulamayarak gayet zengin ve fukaraya bakmayı sever bir hanımdan sadaka istemeye gelmiş. Zengin hanım fakir kadına hitaben: ‘Zavallı kadıncağz, ben sana sadaka vermeyeceğim, fakat işte şu beşi bir arada beşlik mecidiye altınını sana ariyyet verip onları yalnız senin namusuna emniyet edeceğim; vaktin olduğu vakit iade edersin. Onları ipek böceği yetiştirmek için sarf et: İpek böceği yetiştirme gayet kolay bir sanattır; onun için kuvvet de lazım değildir, fakat dikkat ve mudavemet lazımdır! Bu hususta çocukların sana yardım edebilirler!’ demiş.” (“İpek Böcekleri”, 179)

Buradaki yardım, dul kadının ipek böceği ticaretini öğrenmesi şeklindedir. Bunu yaparken de zengin kadın ona maddi destek sağlayarak yol gösterir. Nihayetinde ise dul kadın sefaletten kurtularak rahata erer:

“Kozaları, ipekleri kozadan ayırmayı kendilerine sanat edinen adamlara satmışlar, hayli para kazanmışlar. Dul kadının bu sayede bütün ailesi sefaletten kurtulmuş. Paraları kendilerini idare etmeye başlamış.

Bir gün dul kadın ile çocukları en yeni rubalarını giymişler, zengin hanımın evine gitmişler. Dul kadın zengin hanıma demiş ki: ‘Merhametli hanım, size bilhassa teşekkür etmek için geldik. İşte bize ariyyet verdiğiniz akçeyi tamamıyla size iade ediyorum. O akçe vasıtasıyla fevkalade muzayakada bulunan bir ailenin saadet hâline sebep olduğunuzdan dolayı ömrümüz olduğu müddetçe size müteşekkir kalacağız.’” (“İpek Böcekleri”, 180-181)

Kimi hikâyelerde ise aynı seviyede iki farklı insanın birbirine karşılıklı iyilikte bulunduğu görülür. Örneğin “Kör ile Topal” isimli hikâyede biri kör ve diğeri topal olan iki zor durumdaki insanın karşılaşmasını hikâyeleştirilmiştir:

“Bir gün her nasılsa bir kör ile bir topal derince bir çayın kenarında birbirine tesadüf etmişler. Her ikisi dahi çayın öbür tarafına geçmek niyetinde iseler de çayın derinliği topalın kolaylıkla geçebilmesine mâni olmakta ve kör dahi gidilecek yerini görmeyerek her nasıl olursa olsun geçecek olursa belki bir muhataraya uğramak korkusuyla dövünmekteymiş.” (“Kör ile Topal”, 286-287)

Nihayetinde kör ile topal birbirlerine yardım ederek çayın öbür tarafına geçerler: “Topalın her halde istifâdesini mucib olan bu söz fevkalade mahzûziyetini mucib olarak hemen körün sırtına çıktı. Topalın delaleti ve körün topalın reyiyle hareketi her ikisinin salimen çayın öbür tarafına geçebilmesine vesile oldu.” (287)

2.5.1.2. Çalışkanlık

Hikâyelerde işlenen bir başka önemli tema çalışkanlıktır. Sabır da çoğunlukla bu temaya paralel olarak işlenir. Bu iki yakın özelliğin işlendiği 27 kadar hikâye

mevcuttur. Burada çalışkanlık ve sabır, okul dersleriyle bağlantılı olarak hikâyeleştirildiği gibi tarım, ticaret vb. konularda da çalışkanlık ve sabrın vurgulandığına rastlanır.

Çalışkanlık ve sabır genellikle zıtlıklar üzerinden işlenir. Örneğin, “İki Elma Ağacı” isimli hikâyede zengin bir çiftçinin iki çocuğuna birer ağaç vererek onların bakımını üstlenmeleri hikâyeleştirilmiştir.

“Zengin bir çiftçi biri diğerinden tam bir yaş büyük olmak üzere iki oğula malik idi. İkinci oğlunun doğduğu gün meyve bahçesinin girilecek mahalinde müsavi bir sâkda iki elma ağacı fidanı dikmiş ve onlara o zamandan itibaren aynı ihtimam ile bakmış ve hasılatlarından müsavi surette istifade etmiş ve velhasıl onları birbirine tercih olunamayacak bir surette bulundurmuş idi.” (“İki Elma Ağacı”, 175)

Elmas ve Mahri isimli iki kardeşten biri ağacıyla ilgilendiği, çalışıp didindiği için onun ağacının çok fazla meyve verdiği, oysa diğerinin hiçbir şekilde ağacıyla ilgilenmediği için ağacının yosun ve yapraklarla sarmalandığı görülür. Bu noktada çocuklara çalışkan veya tembel olmanın sonuçlarının düşündürülmesi amaçlanmıştır.

“Elmas tesmiye olunan küçük ağacına bakmak hususunda hiç yorulmak bilmez idi. Her gün onu ihlak edebilecek tırtılları toplamakla meşgul olur idi. Fena bir şekil almaması için sâkına destek koyar idi; güneşin harareti ve çiyin rutubeti kolaylıkla nüfûz edebilmek üzere kökün etrafındaki toprağı kazar idi.

Biraderi Mahri ise bunların hiçbirini yapmaz idi. Günü yakındaki bayıra çıkmak ve oradan gelip geçenlere taş atmak ile geçirir idi. Kavga etmek üzere gidip civar köylerin çocuklarını bulur idi. Velhasıl ağacına hiç bakmadığı gibi onu hatırına bile getirmedi; fakat sonbaharda Elmas'ın ağacını sarı ve kırmızı renkli alacalı meyveler ile mestûr olduğu ve destek konmamış olaydı o kadar çok meyvenin ağırlığıyla dalları yere yatıp kırılacak derecede bulunduğu hâlde görerek aklı başına geldi ve ağacın bu kadar çok meyve verdiğine hayrette kalarak kendisinin ağacını da öyle zan ile koşup yanına geldi, fakat üzerinde yosun ile mestûr dalları ve sararmış birtakım yapraklar görerek son derece meyus ve mütehayyir kaldı.” (“İki Elma Ağacı”, 176-177)

Sabır temasının işlendiği “Sabır” ve “Kıymetli Ot” isimli iki farklı hikâyede de hikâye kişilerinden birinin diğerinin çalışkanlığının sebebini öğrenmesi anlatılır.

“Bir gün iki kardeş birlikte ders ezberlemektelerken büyüğü küçük kardeşine demiş ki:
-Kardeşim, bu ders ne kadar güç! Bir türlü ezberleyemiyorum, artık benim canım sıkıldı bırakacağım. Senin de canın sıkılmıyor mu?
-Asla canım sıkılmıyor. Hem de bu dersi ne kadar kolay öğreniyorum bilsen!
-Aman kardeşim, nasıl oluyor da senin canın sıkılmıyor, hem de onu kolay öğreniyorsun?
-Kardeşim, benim canımın sıkılmadığına, kolaylıkla dersimi öğrendiğime bir sebep var, o da kitabımın yapraklarının arasına güç dersleri kolaylatıcı bir ot koydum da odur.
-Aman benim mini mini kardeşim o otun ismini bana haber veriverir misin?” (“Sabır”, 2)
“Ziba refikasına: !Ne için böyle gülüyorsun? Senin sepetin de benimki gibi ağır ve sen de benden pek kuvvetli bir şey değilsin.” deyince Pembe cevaben:

‘Ben sepetime ağır yükleri hafifletmek hassasına malik bir ot koydum da onun ağırlığını duymuyorum ve senin yükünden şikayet ettiğini görüyorum da onun için gülüyorum.’ dedi.

Bu söz üzerine Ziba dedi ki:

‘Öyle ise o ot pek kıymetli bir şey olmalıdır. Benim yükümün ağırlığını da azaltmak için o ottan edinebilmek hususunda birçok para dahi vermeye hazırım. Kuzum Pembe bana o otun adını söyleyebilir misin?’ (“Kıymetli Ot”, 66)

Bu noktada çalışkan kişi bunun sebebinin bir ot olduğunu söyler. Tembel kişi ise bu lafa kanıp bu otun ismini öğrenerek “büyülü” ve esasında rasyonel olmayan bir biçimde çalışkan olmayı bekler. Oysa çalışkan kişi bu otun “sabır” olduğunu söyleyerek, başarının tesadüfi bir şey olmadığını vurgulamış olur. Yazarın, hikâyelerin genelinde zekâyı ön plana çıkarmadığı görülür. Buna kıyasla çalışkanlığı bu kadar vurgulaması dikkat çekicidir. Bir noktada insanların zekâ gibi bir olguya sığınmaksızın çalışkan ve sabırlı olarak başarılı olabileceğini vurgular.

2.5.1.3. Doğruluk

Yalan, doğruluk, hile, hırsızlık, kaybolan bir şeyi sahibine verme temaları da *Hazine-i Kiraat*’te yoğun biçimde işlenmiştir. 8 hikâyede yalan, 5’inde doğruluk, 5’inde hile, 6’sında hırsızlık ve 4’ünde kaybolan şeyi sahibine verme temalarının olduğu görülüyor. Bu hikâyelerde evrensel ahlak ilkelerine uygun olarak yalanın, hilenin, hırsızlığın olumsuzlanarak doğruyu söylemenin olumlandığı görülür. Dahası helal olmayan paranın önemsizliği, buna karşılık doğruyu söylemenin önemi üzerinde durulur. Kaybolan bir şeyi sahibine verme vurgusu da dikkat çekicidir. Bu temalarda vurgulanan şey paranın ahlaktan daha önemsiz olduğudur. “Servet Yalnız Para ile Değildir” simli hikâyede zengin olma arzusu taşıyan çocuğuna babasının cevabı bu durumu kanıtlar:

“Herkesin söylediği, herkesin takdir ettiği şey iyilik, alicenap, hatırşinaslık gibi ahlakın evsafıdır. Binaenaleyh iyi ahlak bütün zenginliklerin en muteberi, herkes için de en makbulüdür. Günden güne ahlakını düzeltmeye çalış, Herkes hakkında iyi, doğru, hatırşinas ol ki sana birtakım hasetçiler peyda ettirecek yerde birçok dostlar bulduracak bir servete malik olasın.” (“Sevvet Yalnız Para ile Değildir”, 154)

Benzer biçimde “Namus Zenginlikten Yeğdir” isimli hikâyede de fakir bir adamla bir hırsızın diyalogu önemlidir:

“Bir gün ormandan bir hırsız çıkarak yanına gelip “Çoban! Ne kadar sefil yaşıyorsun! Bak ayağında bir ayakkabı bile yok: Benim gibi sen de hırsız ol; o vakit çok para kazanıp istediğin her bir şeyi kendine satın alabilirsin” deyince çoban: “Hayır! Hayır! Alçak adam. Yanımdan çekil! Hırsızlıkla zengin olmaktan ise fakir kalmam bence daha iyidir. Çamurlar içinde gezerek ayakları kirletmek ef’al-i kabîha işleyip namusu lekeletmekten daha hayırlıdır.” diye cevap vermiştir.” (“Namus Zenginlikten Yeğdir”, 64)

2.5.1.4. Kibir

Kibir, hikâyelerde olumsuzlanan bir başka özelliktir. 10 hikâyede kibir temasına rastlanır. Çoğunlukla bu özellik zengin kişilerin kibri sonucu düştüğü zor durum şeklinde veya buğday başağı, ağaç, çeşitli hayvanlar, eller, yay ve keman benzeri şeylerle kurulan alegori yoluyla sunulur. Örneğin “Sağ El ile Sol El” isimli

hikâyede sağ elin sol ele kibirli sözler söylemesi, sol elin de buna karşılık verdiği cevap hikâye edilmiştir:

“Sol el de: “Beni de senin gibi Cenabıhak yaratmıştır; fakat aramızda olan farkı insanlar vaaz etmiştir. Eğer senin gibi ben de talim ve terbiye görmüş olaydım, belki senden daha iyi işler görebilir idim. Ben tembel de değilim; çünkü bana iktizan olursa her vakit hazırım. Binaenaleyh ben terbiyeli ve itaatli bir arkadaşım. Eğer ben çatalı tutmaz isem acaba sen bıçağı nasıl tutabilirsin? Bensiz kendini bile yıkayamazsın.

Haydi arkadaş iki kardeşe yakışır bir surette birbirimizle geçinelim birbirimizi sevelim, birbirimize yardım edelim: Ben kıskanç değilim; sen de mütekebbir olma.” diye cevap verdi.” (“Sağ El ile Sol El”, 85-86)

Sol el bu sözleriyle sağ elin kibrinin yersiz olduğunu ve birbirlerine olan muhtaçlıklarını anlatarak “kardeş” olmaları gerektiğine vurgu yapmıştır.

2.5.1.5. Ebeveyne Şükran ve İtaat

16 hikâyede ebeveyne şükran ve onların sözlerine itaat etme vurgusuna rastlanır. Burada onların çocuklara yaptıkları hizmetin beklentisi üzerinde durulur. Bu hizmete karşılık çocuklar onlara “son derece itaatle ısrarından hiçbir vakit dışarı çıkmayarak ve kendilerine asla fena söz söylemeyerek. Kendilerini fevkalade muhabbet ile severek ve incelmelerini mucip olabilecek en ufak bir harekette bulunmamaya gayret eyleyerek” (Çocuklara Bir Hesap, 170-71) onların gönüllerini hoş etmekle haklarını ödeyebilirler. Bu noktada itaatin bir yönüyle ebeveynin çocuklarına yaptığı hizmete karşılık, onlardan beklediği şey olduğu vurgusu da mevcuttur. Bununla birlikte ebeveyne itaat etmemenin çocuklar için doğuracağı kötü sonuçlar da konu edilir. Örneğin “Fare Kapanı”nda annelerinin uyarısına rağmen fare kapanına yönelip burada ezilen fare yavrularının hikâyesi anlatılır.

“Bir sabah onları anaları çağırıp: “Size edeceğim nasihatleri iyi dinleyiniz: İnsanlar evlerinde bizleri istemez, bizlerden ikrah ederler. Bizleri telef ettirmek için kedileri beslerler. Bizleri yakalamak için tuzak kurarlar. Binaenaleyh sevgili yavrular, bu tuzaklardan kendinizi sakınız!” demiş.

Fare yavruları bu nasihatleri dinleyeceklerini vaat etmişler.

Lakin bir gün diğerlerinden daha cesurane davrananlardan bir kovuğundan biraz uzağa savuşmuş. Bir köşede bir fare kapanı görmüş, merak etmiş; onu pek yakından görmek istemiş. Yavaş yavaş kapana yaklaşmış. Meğer içine fare tutmak için yağlı bir parça pastırma koymuşlar imiş.

Bu pastırmanın kokusu açgözlü fare yavrusunun iştihasını açmış; kapana girmiş, sonra çıkmış, yine girmiş... Velhasıl iştihası bütün bütün galebe ederek pastırmaya biraz ağzını dokundurmuş. Kırak! Kapanın kapısı kapanıvermiş; zavallı fare yavrusu içinde kalmış.

(...)

Bir tehlikeye gireceğini insan anlarsa ondan uzaklaşmalı ve birine bir iyi nasihat edilir ise daima onu dinlemelidir.” (“Fare Kapanı”, 45-46)

2.5.1.6. İhtiyatli, Tasarruflu Olma

İhtiyat ve/veya tasarruf etme meselesi de sıklıkla karşılaşılan bir temadır. 11 hikâyede bu temalara rastlanır. Bu hikâyelerde vurgulanan genel özelliğin ileri

görürlük olduğu söylenebilir. İhtiyatlı davranmak veya paradan/zamandan tasarruf etmenin ileride kişiye sağlayacağı yararlar veya tam tersi hareket edildiğinde oluşabilecek zararlar vurgulanır. Örneğin “İki Çiçek Tarlası”nda tarlasına yalnızca ilkbahar çiçekleri eken, bu sebeple mevsim değıştiğinde bahçesindeki tüm çiçekler solan bir çocuk ile, mevsim dönümünü dikkate alarak tarlasına buna uygun çiçekler eken bir başka çocuğun hikâyesi anlatılır. Bu noktada ihtiyatli olmak ya da olmamanın yarattığı sonuçlar kıyaslanarak gösterilir.

“Bu söz ise pek çabuk gelmiş idi; hâlihazırdan başka düşünmeyen Perver bütün çiçeklerinin solmuş ve sonra mahvolmuş olduğunu görmüş idi, zavallı bahçesi bir tarlaya dönmüş idi. Bunun üzerine birbirini müteakip en güzel renkli çiçeklerle memlû bulunan biraderinin bahçesine bakarak mahzun mahzun demiş idi ki: ‘Ah! Güzelliğe yüz tutmak istidadı bulunmayan bu kuru ve mahsul vermeyen tarlayı hâlâ suluyorum, acaba neden oldu da böyle bir çirkin hâle girdi ve ne için biraderiminkine hiç benzemedi?’

Bu sözleri işiten pederi gülümseyerek demiş idi ki: ‘Sevgili kızcağızım, bahçenden çabuk istifade etmek için sen ona yalnız ilkbahar çiçekleri diktin; bu babda tedbirli davranmadın ve ihtiyatsızlığından dolayı mücazatını gördün.’” (“İki Çiçek Tarlası”, 105)

“Saat-i Akrebin Söylediği Şey”de ise bir annenin akrebin ilerlemesi ve zamanın geçmesi ile bağdaştırarak çocuğuna şu ifadeleri söyleyrek onu düşünmeye sevk etmesi anlatılır:

“Paralar bir araya geldiğinde bir gümüş akçe, gümüş akçeler bir araya geldiğinde bir altın akçe oluyor. Eğer bunu da düşünme idin sana gündelik olarak verilen paraları lazımı oldukça sarf edip lazımsız para sarf etmez, biriktirir idin.” (“Saat-i Akrebin Söylediği Şey”, 79)

2.5.1.7. Sadakat

Sadakat temasına da 7 hikâyede rastlanır. Bu tema 5 hikâyede sadakatiyle bilinen köpekler üzerinden anlatılır. Köpeklerin sadakati kimi zaman onların ölmelerine sebep olsa da bu çok sorun edilmez. Yalnızca onlar için güzel mezarlar kazılarak bu sadık davranışlarının ömür boyu unutulmayacağı söylenir. Bu noktada köpeklerin görevi insanlara sadık davranıp onların hayatlarını kurtarmakmış gibi bir vurgu mevcuttur. Örneğin, “Orman Bekçisinin Köpeği” hikâyesinde çocuğuna kötülük yaptığını sanarak bir babanın sadık köpeğini katletmesi anlatılır. Köpeğin sahibi, boş yere öldürdüğü köpeği için üzüntüsünü şu sözlerle ifade eder:

“Biraz kalbi rahat bulup etrafına bakındığı vakit yerde iki parça olmuş yılanı görerek her şeyi anlamış ve sadakatli Gayret'i nâhak yere telef ettiğinden dolayı orman bekçisinin keder ve teessüfû artarak ‘Zavallı Gayret, sen bir mükafata müstehak iken ben seni telef ettim! Bu hâle ömrüm oldukça teessüf edeceğim!.. . Eğer daha hayatta olmuş olaydın şimdi senden af talep etmeye hazır idim.’ demiş idi.” (“Orman Bekçisinin Köpeği”, 192)

Bu ve benzer sözlerden anlaşıldığı üzere, bir insanı kurtarmaya adanmış köpekler, yalnızca sadakatleri ile övülüp bir nevi insan uğruna hikâyede feda edilen taraf olurlar.

2.5.1.8. Peşin Hükümlülük

İyimser olma, peşin hükümlü olmama temaları da 7 hikâyede karşımıza çıkar. Özellikle bir şeyin dış görünüşüne bakarak onun hakkında kötü düşüncelere kapılma veya kendilerine kötülük yapılacağını zannetme durumu hikâye edilmiştir. Örneğin “Portakal” başlıklı hikâyede portakalı kabuğunu soymadan yediği için ondan hoşlanmayan bir çocuk konu edilir. Buna karşılık annesi “[P]ortakalı yemezden evvel kabuğunu soy ki meyveyi lezzetli bulasın. Çünkü kabuğu acı olan meyvenin lezzeti hoştur.” diyerek içyüzünü bilmeden veya yalnızca dış görünüşüne bakarak kanıya varmanın doğru olmadığını vurgulamış olur.

“İki Kova” isimli hikâyede ise biri bardağın boş tarafını, diğeri ise dolu tarafını gören iki arkadaşın diyaloguna şahit olunur ve nihayetinde iyimser olma üzerine şu çıkarım yapılır:

“-Senin söylediklerinin büsbütün aksini düşündüğüm için: Şimdi karanlık kuyuya boş olduğum hâlde iniyorum; fakat biraz sonra güzel ve berrak su ile dolu olduğum hâlde çıkacağım. Ve aydınlık göreceğim. Her şeyde iyi de vardır fena da vardır. İyi görenler en akıllılar ve en bahtiyarlardır. Yalnız fenayı görmek boş yere mahzun ve mükedder olmaktır; çünkü bu, hiçbir şeyi daha iyi kılamaz.” (“İki Kova”, 63)

2.5.1.9. Yaramazlık

Yaramazlık etme ve meraklı olma temaları da 8 hikâyede yer alan ve olumsuzlanan özelliklerdir. Özellikle çocukların bilmedikleri şeylere dokunmaları, büyüklerinin sözünü dinlemeyerek yanlış şeyler yapmaları, meraklı olmaları olumsuzlanmaktadır. Örneğin “Kanarya Kuşu” isimli hikâyede meraklı olduğu için annesinin ona aldığı kanarya hediyesinin kafesini açan, bu yüzden kuşu kaçırarak bir kızı annesi şu sözlerle cezalandırır:

“‘Seni gidi itaatsiz ve meraklı kız seni! Bu güzel kanarya kuşunu senin için satın almış idim; fakat, onu sana vermezden evvel ona liyakat kesbedip etmediğini anlamak istemiş idim. Şimdi ise onu senden çok itaatli ve senin gibi mülahazasız olmayan uslu Kadri'ye götüreceğim.’” (“Kanarya Kuşu”, 202)

Merak teması genellikle çocuklar üzerinden anlatılsa da “Mütecessis” isimli hikâyede meraklı bir adamın, arkadaşının yazdığı mektubu okuma çabası hikâyeleştirilerek meraklı arkadaşına şu surette espirili bir cevap verilmiştir:

“Hane sahibi yazmakta olduğu mektubu mütecessisin hâlâ okumakta olduğunu aynadan görmüş; mektubuna devam ile! ‘Eğer Mesrur Efendi burada bulunmayıp da yazdığım mektubu omuz başımdan okumamış olaydı size daha hayli şeyleri yazacak idim efendim.’ diye yazmış olduğunu gören mütecessis Mesrur Efendi: ‘Yanlışınız var efendim! Yemin ederim ki mektubunuzu asla okumadım!’ diyerek kabahatini büsbütün meydana çıkarmış.” (“Mütecessis”, 155)

2.5.1.10. Diğer Temalar

Yoğunlukta işlenen bu kişilik özelliklerinin yanı sıra öfke, inat, boş konuşma, kıskançlık, cimrilik, şımarıklık, elindekiyle yetinme, edepli olma, temiz ve düzenli olma, cahil veya bilgili olma, iyilerle arkadaş olma gibi temaların yer aldığı birkaçar tane hikâye de mevcuttur. Bunlar klasik ahlak anlayışıyla doğru orantılı olarak olumlanmış veya olumsuzlanmıştır.

Hazine-i Kiraat'te yer alan hikâyelerdeki temalar dikkate alındığında yazarın yaratmak istediği çocuk tipolojisi daha rahat anlaşılır. Buna göre yazar; iyiliksever, çalışkan, kibirli olmayan, ihtiyatlı davranan, ebeveynine şükranla bulunup ona itaat eden ve ahlakı maddi şeylerden önde tutan bir gelecek tasavvur etmektedir.

2.5.2. Öğreticilik / Bilgi Verme

Hazine-i Kiraat'te yer alan hikâyelerden 14'ünde yazarın doğrudan bilgi verme amacı taşıdığı görülür. Bu hikâyelerden kiminde bilgi vermek tek veya en temel amaçken kimisinde ise diğer amaçların yanında yer alan ikinci bir amaç olarak bulunur. Verilmek istenen bilginin hikâyeler yoluyla çocuğa aktarılması çok olağan ve işlevseldir. Yazar bu şekilde verilen bilginin çocuğun aklında çok daha kalıcı olacağını bilir.

Bahsedilen 14 hikâyedeki bilgilerin konuları şu şekilde özetlenebilir: Dünyanın dönmesi, dünyanın yuvarlak oluşu, aynanın yapılması, tuzun nasıl elde edildiği, ne işe yaradığı, havanın yoğunluğu, ipliğin oluşumu, deprem (Bu konu iki defa işlenmiştir.), ağaçların havayı temizlemesi, iğnenin yapılması, petrol ve diğer yağlar, suyun döngüsü, sütün besin değeri ve yünün özellikleri. İşlenen konulara bakıldığında bunların her ne kadar farklı alanlara ait olduğu sanılsa da biraz yakından bakıldığında coğrafya ve fen bilimlerine ait konuların yoğunlukta olduğu görülebilir.

Hikâyelerde verilen bilgiler yoğunlukla hikâye kişilerinden biri tarafından sunulur. Bu meselede dikkat çekici olan nokta ise iğnenin oluşumu hikâyesini iğne, aynanın oluşumunu ayna, tuzun oluşumunu ise tuzun bizzat kendisinin anlatmasıdır. Benimsenen bu anlatım tarzı dikkat çekicidir. Yazar kişileştirme yoluyla çocukların hayal gücünü harekete geçiren bir anlatım benimseyerek vermek istediği bilginin kalıcılığını artırır. Bu hikâyelerde iğne, ayna ve tuzun çocukla konuşuyormuşcasına bir üslup belirlemesi ise önemli bir ayrıntıdır. Yazar bu hikâyelerinde hem o

nesnelerin kolay üretilmediğini hem de faydalarını ortaya koyarak bir yanıla eğitici işlevini de sürdürür.

“Senin için faydalı olduğumu görüyorsun. Bununla beraber sen eski vakitlerde dünyada bulunmuş olaydın, beni asla tanıyamaz idin. İnsanların en ilk aynası suyu berrak bir ırmaktan başka bir şey değil idi. Sonraları cilalı madenden, bakırdan, demirden, bazen de gümüşten yahut altından aynalar yapılmıştır. Lakin kıymetli olan altın ayna billur aynaların tamamıyla aks ettiği gibi sana suretini aks ettiremez.

Altın olmaklık benim için çok uzak; ben ateşte eritilmiş ve sonra iri üstüvâneler yani yuvarlaklar ile gayet düz olarak bir masanın üzerine yayılmış kum ile sodadan ibaret adi bir mahlûtum. Ben böyle adi şeylerden ibaret olmaklığımla beraber benim kıymetsiz bir şey olmadığımı da görüyorsun. (“Çocuk ve Ayna”, 39-40)

“Büyük denizlerin dalgaları içinde erimiş olduğum hâlde dalgadan dalgaya birçok vakitler dolaşmış idim; bir gün deniz cezir ve medi zamanında kıyıya doğru yayılarak beni almak için insanların açmış oldukları bir havuza yuvarladı; kendisi oradan çekilerek beni bıraktı. Sonra güneş havuzun suyunu çekti ve ben dibinde kaldım... O vakit birçok amele gelip beni havuzdan çıkardılar, benim halisliğime zarar veren kumu benden ayırmak için her ne lazım ise yaptılar; nihayet işte beyaz, kuru, iştiha açıcı olduğum hâlde meydana geldim.

Beni yalnız denizin içinde bulmazlar, toprağın içinde dahi bulunurum. Orada beni bulmak için, birtakım amele toprağı kazarlar, toprağın içinde billur gibi parlak duvarları havi uzun uzun yollar açarlar. Taş gibi sert olduğum ve iri iri yığınlar meydana getirdiğim hâlde beni çıkarırlar, bu yığınları kırarlar, beni tanelerle ki artık “kaya tuzu” ismiyle mutfaktaki tuzluklarımızı doldurmaya giderim. (“Tuz Tanesi”, 115-116)

“Nihayet diğer birtakım kimseler dahi bu çelik çubuğu birçok aksamı taksim ederek bir tarafını gayet incelttiler ve diğer tarafını yassılatıp deldiler. Binaenaleyh çelik çubuğu iken iğneye tebdil oldum. Badehu beni cilalayıp parlattıkları andan sonra mahir olduğum işleri işlemek üzere elden ele dolaşmaya başladım. Şimdi tefekkür et hanım kız ki eğer say ve amel olmamış olaydı ben nasıl meydana gelebilirdim; eğer çalışma neticesi olarak ben hasıl olmaya idim arkandaki o zarif libası nasıl ihzar ederler idi? Zira o libası arkana giymek benim sayemde olduğu gibi onun aksam-ı muhtelifesini bir araya getirip tutturan da benim.” (“Bir İğnenin Lisan-i Hâli”, 200)

Bunların haricinde kalan hikâyelerde verilen bilgiler ise bilgili bir kişi tarafından sunulur. Bu bazen bir ebeveyn veya herhangi başka bir yetişkin iken kimi zaman da daha bilgili bir çocuk veya gençtir. Bazense bilgiler, anlatıcı-yazar tarafından bizzat sunulur. Örneğin, “Suyu Hasıl Eden Güneştir” isimli hikâyede bahçede kuyu kazılırken Nesib’in suyun nereden geldiğini merak etmesi üzerine babası su döngüsünü şu sözlerle anlatır:

“Kemal-i reisin hakkı vardır oğlum. Güneş denizin o koca sathını ısıtarak bizim buğ dediğimiz buharları çıkarır; bunlar da orada gördüğümüz bulutları meydana getirir. Bu bulutları rüzgâr memleketimizin üzerine getirerek onlar da yağmur olarak düşer. Yani yağar. Bu yağmur toprağı nüfûz ile kah yer yüzüne yakın, kah uzak ‘gayr-ı kâbil-i hulûl’ denilir su geçmez bir toprak tabakasına tesadüf edinceye kadar aşağıya gider. Orada kalıp yerin altındaki sakin bir su sathî teşkil eder. İşte güneş sayesinde meydana gelmiş olan yerin altındaki bu suyu yukarı çıkarmak için birtakım amele meskeneti buluncaya kadar toprağı kazarlar. (“Suyu Hasıl Eden Güneştir”, 356)

Hazine-i Kıraat’in geneli düşünüldüğünde bilgi vermenin ikincil bir amaç olduğu açık bir biçimde söylenebilir. Yazar çoğunlukla başka amaçlarla birlikte bilgi verme amacını taşıdığı gibi yalnızca bilgi verme amacı taşıyan hikâyeye sayısı çok azdır.

Hazine-i Kıraat'te yer alan bazı hikâyelerde ise bilginin hikâyeye yedirildiği görülebilir. Bu hikâyelerde doğrudan uzun uzun malumat verilmemekle birlikte hikâyenin bir ya da birkaç yerinde hikâyeyi destekleyici bilgilerin verildiği gözlemlenebilir. Örneğin “Sen Bernar Dağı’nın Köpeği” isimli hikâyede yazar hem dipnotla bu dağın Alp Dağlarında olduğunu belirtmiş hem de hikâyenin girişinde verdiği şu malumatla okurları öyküye hazırlamıştır:

“Sen Bernar Dağı’nda vâkî manastırda ikamet eden rahibeler birtakım köpekler besleyip bunları dağlarda yollarını kaybetmiş olan seyyahları taharriye gittikleri vakit birlikte götürürler imiş. Bu köpekler mezkûr rahibeler tarafından dar ve dolambaçlı yollarda dolaşıp gezmeye alıştırdıkları gibi boyunlarında dahi daimi surette içi çiçek suyu ile dolu bir hasırlı şişecik asılı bulundurulur imiş ve yollarını kaybetmiş ve yorgunluktan bitap kalmış kimselere tesadüf ettikleri zaman kuvvetlerini iade ettirmek için hasırlı şişeciği onlara takdîm eder ve onları kendilerine tahsîs olunan manastıra kadar götürmeye kılavuzluk eyler imiş.” (Sen Bernar Dağı’nın Köpeği”, 187)

Bu ve benzer birçok öyküde yazar dipnotla veya anlatım esnasında ufak bilgiler verse dahi bunlar o hikâyenin temel amaçlarından birinin bilgi vermek olduğunu göstermez.

2.5.3. Allah’ın Kudretini Kanıtlama

Hazine-i Kıraat’teki 8 hikâyede doğrudan kaderci bir yaklaşımın izlerine rastlanır. Yazar her ne kadar iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırma görevini çoğunlukla insanlara, hayvanlara veya doğaya bıraksa da bu 8 hikâyede doğrudan kaderin etkisi görülür. Bu noktada dikkat çekici olan şey kaderin de her defasında iyilerden yana olmasıdır.

Yalnızca 8 hikâyede kader inancının bu kadar net bir biçimde görülmesi genelle kıyaslanınca oldukça azdır. Yazar çoğu olayı neden-sonuç ilişkisiyle rasyonel bir zemine oturtmaktan taraftır. Bununla birlikte aralara serpiştirilmiş bu az sayıda hikâyeyle İslami gelenekten miras alınan kader inancı desteklenmiş olur. Kaderin yine iyilerden yana olması ise tesadüf değildir. Yazar açık bir biçimde çalışmayı, çabalamayı, iyiliği destekleyerek, körü körüne, yaşamı kadere bağlamanın doğru olmadığını ifade eder. Örneğin “Fındık Kabuğu” isimli hikâyedeki kahraman, daha hikâyenin en başında “ahvâl ve akvâlinde hiçbir vakit hakikat ve hakkâniyetten ayrılmamış olan bir zât” (276) şeklinde tanımlanır. Nihayetinde ise bir fındık kabuğu sayesinde hayatı kurtulur.

“İhtiyar zât kendisini uyandıran şiddetli çatırtının ne olduğunu merak ile odaya göz gezdirdiğinden akşamdan misafireten bulunmuş olan çocuklardan biri adem-i dikkat eseri olarak yere bir fındık kabuğunu düşürüp cânînin de yürürken üzerine basarak kırılmasından ibaret olduğunu anlamış ve Cenabıhakk’ın azametini hayran kalarak demiş ki:

‘Ey ulu Allahım! Kudret ve azametinin sayesinde adı bir fındık kabuğu benim hayatımı kurtarmaya sebep olduğu gibi cânîyi hemen hükümete teslim de vesile olarak adalet-i ilahiyeni de meydana koymuştur!’” (“Fındık Kabuğu”, 278)

Buna karşılık “Horoz” isimli hikâyede katiller ilahi adalet sonucunda yakayı ele verirler.

“İki cânînin işledikleri cinayet için idamlarına hüküm olunduğu zaman köy halkı adalet-i ilahiye hayran olarak: ‘Bu iki cânî değirmendeki horozun ötüşüyle ettiği ilk ihbara riayet ile işleyecekleri cinayetten vaz geçip oradan çekilmiş olaydılar lokantadaki horozun ötüşü onları müttehim oldukları cinayeti meydana çıkararak böyle kısas ile hüküm olunmalarına sebep olmazdı.’

Demişler.” (“Horoz”, 293)

2.5.4. Eğlendirme veya Heyecanlandırma

Hazine-i Kiraat’in İfade kısmında onun eğlendirme amacı şu sözlerle belirtilmiştir: “[E]vlerde mektep derslerini öğrendikten sonra onlara hoşça vakit geçirtici bir refik-i hayırhah ve bilvasıta gidilecek uzak mesafeli yollarda kendilerini eğlendirici pek iyi bir hemrâh dahi olabileceğine şüphe yoktur.” (2) Buna kıyasla *Hazine-i Kiraat*’te yer alan hikâyeler çoğunlukla çok kısa olmaları sebebiyle fazla aksiyon barındırmazlar. Diyaloglara veya gerilimsiz olayların sıralanmasına dayalı olan çoğu hikâyenin yanı sıra 5 hikâyede yazarın doğrudan okuru heyecanlandırmayı amaç edindiği ve yalnızca 2 hikâyede doğrudan eğlendirme amacı taşıdığı söylenebilir.

Heyecanlandırmayı amaç edinen hikâyelerin en temel ortak özelliği diğer hikâyelere göre nispeten uzun olmalarıdır. Ama bu, her uzun hikâyenin heyecan uyandırıcı olduğunu da göstermez.

Heyecan uyandıran hikâyelerin 3’ünde bir doğa olayı, ikisinde ise yanlış anlamadan kaynaklı olarak insanların anlatıcıya zarar verme ihtimali aksiyonu sağlar, 5 hikâyede de zor durumda olanların çaresizliği, sorunun giderek kötüleştiği ve nihayetinde doruk noktaya gelindiğinde sorunun birden bire çözüldüğü görülür. Bu durum geleneksel olay örgüsü şemasına da uygundur.

Yazarın İfade kısmında, çocukların ilgisini çekmek noktasında büyük öneme sahip heyecandırma ve eğlendirme işlevlerini amaç edindiğini vurgulamasına rağmen çok az kullandığı görülür. Bunun temel sebebi yazarın hikâye okumayı başlı başına eğlenceli bir şey olarak addetmesi olabilir. Hikâyelerinde doğrudan eğlendirme amacını taşımasa da bilgi verici veya eğitici meseleleri hikâyeleştirerek sunuyor oluşu onları yazarın gözünde eğlenceli kılmaktadır. Ayrıca salt eğlendirmeye yönelik hikâyelerden kaçınması, dönemin siyasal ve sosyal ortamı

düşünüldüğünde eğlenmeye fazla zamanın olmadığı ve bir an önce çocukları yetiştirme çabasında bulunulduğu fikriyle de bağlantılı olabilir.

3. HAZİNE-İ KIRAAT'TE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASİ POLİTİKALARININ İZLERİ

İktidara gelen her yeni rejim, rejime destek olacak kendi insanını yaratmak istemiştir. II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti için gerçek anlamda mutlakı rejimden meşrutı rejime geçilen ilk dönem olması sebebiyle halk tarafından büyük sevinç ve umutla karşılandı. Hürriyet lafını ağzından düşürmeyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, nihayetinde hürriyeti ilan etti. Fakat Batılı anlamdaki çağrışımla hürriyet fikrinin Osmanlı'daki geçmişi çok eskiye dayanmadığından ve gücü elinde bulunduran aydınlar tarafından dahi henüz tam olarak içselleştirilmediğinden dolayı hürriyet, peşinden çok geçmeden hürriyetsizliği getirdi.

Bu süreçte Osmanlı için yeni olan bu rejim, “hasta adam”ı iyileştirmenin en önemli yolu olarak görülüyor ve hız kesmeden rejimi destekleyecek vatandaşlar yetiştirilmeye çalışılıyordu. Önceden Sultan’a bağlı tebaalar olan Osmanlı halkı, mutlakiyet rejimiyle birlikte “vatandaş”a dönüştü. Bu da beraberinde makbul vatandaşın doğuşuna zemin hazırladı.

II. Meşrutiyet Dönemi başlar başlamaz hasta adamı yataktan kaldırmak için çalışmalar da hızlanır. Rejimi destekleyecek, aynı zamanda ona yakışacak insan tiplerini yaratmak üzere ise II. Meşrutiyet reformlarının okul konusuna ayrı bir önem verdiği görülür. Makbul vatandaşın yetiştirilmesi için en uygun ortam okullardır. Aynı zamanda rejimin kendine bağlı insanlar yaratmasının en kolay ve ilk adımı eğitimidir (Okay, 2000, 15). Rejime uygun tipler olmaya en müsait vatandaşlar ise çocuklardır. Bu sebeple bu dönemde çocuk dergiciliğinde adeta bir patlama yaşanır. Dahası ders kitapları ve müfredat değişiklikleri de yoğun bir biçimde yaşanır. Devlet, vatadaşı çekirdekten yetiştirerek istenen hâle sokmaya çabalar. Füsun Üstel bu durumu şöyle açıklar:

“II. Meşrutiyet’in getirdiği değerler sistemi doğrultusunda biçimlendirilecek yeni kuşakların üretimi sorunsal, çocuğa yönelik ilgiyi artırır. ‘Toplumun geleceği’ olarak görülmeye başlanan çocuk, ‘rejimin geleceği’ açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilir. Oluşturulmaya çalışılan ‘yeni yaşam-yeni insan’ anlayışı doğrultusunda Tanzimat döneminde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk, II. Meşrutiyet döneminde inşa edilir.” (Üstel, 2011, 30)

II. Meşrutîye Dönemi vatandaşın icadî çabalarını *Hazine-i Kiraat*'te de açık bir biçimde görmek mümkündür. Bu dönemin malumat-ı medeniye kitaplarında tasavvur edilen çocuk tipi, genel hatlarıyla, milliyetçi vatanperver, çalışkan, dürüst, adil, iyiliksever, gürbüz ve büyüklerine saygılıdır. Bu çocuk tipinin neredeyse bütün özelliklerini *Hazine-i Kiraat*'te de görmek mümkündür. Bir önceki bölümde ayrıntılı bir biçimde incelenip görüldüğü üzere *Hazine-i Kiraat*'te yaratılmak istenen çocuk tipi; iyiliksever, çalışkan, itaatkar, büyüklerine saygılı, temiz ve düzenli, dürüst, parasını kullanmasını bilen, ihtiyatlı, sadık, sabırlı, alçakgönüllü ve bilgili olarak özetlenebilir. Bütün bu özellikler, dönemin malumat-ı medeniye kitaplarıyla da paralel olan ahlaksal ilkelerdir. Edhem Eldem bu konuda şunları söyler:

“Erasmus’tan beri Batıda çocuğun ilk eğitiminin büyük bir kısmı, basit birkaç becerinin yanında yüklü ahlaki ve davranışsal modellerle sosyalizasyonu amaçlanmış, bu da ‘örnek hikâyeler’ yoluyla etkili bir endoktrinasyon halini almıştır. Günümüzde ilköğretimin ‘Ali bana top at’ safhasından itibaren hâlâ mevcudiyetini koruyan bu metot Batılılaşma hareketleriyle beraber Osmanlı eğitim sistemine girmiş ve o zamana kadar daha çok dini bilgi ve ezber üzerine dayalı olan sübyan mektepleri sisteminin yerini almaya başlamıştır.

(...)

[B]u amacın özü çocukların ‘insan-ı kâmil’e dönüşmesini sağlamak, topluma ve insaniyete yararlı birer fert olabilmeleri için beyinlerine ahlaki tohumlar atarak, filizlenmelerini beklemektir.” (Eldem, 1997, 25)

Her ne kadar *Hazine-i Kiraat*'te yer alan ahlaki öğütler klasik ahlak anlayışıyla paralel olsa da, bazı yönlerin üzerinde daha fazla durulması bu öğütlerin alelade işlenmiş olmadığını belli eder. II. Meşrutîyet'in yaratmak istediği makbul vatandaşın özellikleri hikâyelerde incelikle işlenmiştir.

Dönemin genel özellikleri ve çocuklara yönelik diğer yayınları düşünüldüğünde *Hazine-i Kiraat*'te bunlardan farklı olarak milliyetçilik ve vatanperverlik sıfatlarının hiç işlenmediği görülür. Öyle ki, hikâyelerde vatan ve millet sözcükleri dahi geçmez. Bunun en temel sebebi 1909-1912 yıllarının eğitimde arayış dönemi olmasıdır (Aytekin, 1991, 142). Eğitim, bilhassa 1912'den sonra millileştirilmeye başlar (Okay, 2000, 19). *Hazine-i Kiraat* 1912 senesinde fakat tam tarihi belirsiz bir zamanda basılmıştır. Balkan Harbi'nin etkisiyle milliyetçilik akımının gerçek manasıyla güçlenmesi ise 1912 sonlarına rastlar. İttihat ve Terakki'nin egemen olduğu bundan önceki dönemde milliyetçilik akımı bir düstur gibi konumlanmamıştır. Dahası II. Meşrutîyet döneminde yöneticilerin öngördüğü çocuk tipi, savaşların doğurduğu şartlar neticesinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. (Okay, 2000, 6-7) Bu sebeple hikâyelerde milliyetçilik vurgusunun olmaması ilk bakışta ilginç gelse de dikkatle incelendiğinde anlaşılır olmaktadır. Bununla beraber

hikâyelerde Osmanlı tebaasına bağlı farklı milletlerden tiplere de rastlanmaz. Yalnızca birkaç hikâyede siyah köleler geçer ve yurt dışında geçen hikâyelerde Avrupalılar yer alır.

Hazine-i Kiraat'i esas manasıyla politik yapan ise “Hürriyet”, “Müsavat”, “Uhuvvet”, “Adalet ve İnsaniyet” ve “İttihat” isimlerini taşıyan beş hikâyenin art arda sıralanmasıdır. Bu hikâyeler doğrudan doğruya İttihat ve Terakki'nin temel çıkış noktalarına gönderme yaptıklarından *Hazine-i Kiraat*'in politik öğeler içerdiği söylenebilir.

Hikâyeleri politik kılan bir diğer özellik ise tarım ve ticarete yapılan aşırı vurgudur. Hikâyelerin bütününde memur tipine rastlanmamasına karşın çiftçi, balıkçı, çoban, işçi ve tüccar tipleri neredeyse bütün hikâyelerde mevcuttur. Bu noktada yine dönemin siyasilerinin yaratmak istediği makbul vatandaş tipinin izlerine rastlanır. Gelecek bölümlerde sırasıyla hikâyelerdeki bu politik tavırlar ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

3.1. Hürriyet

Hürriyet sözcüğü Arapça “hurriya”dan gelir. Klasik İslam anlayışında “köle olmama”, ikinci bir anlam olaraksa “irade serbestliği”ni ifade eder (Ayverdi, 2006, 1313). Bu klasik anlamlarıyla düşünüldüğünde hürriyet sözcüğü 19. yüzyıla kadar İslam dünyasında Batı'daki Latince *libertas* sözcüğünün nitelediği, devlet yönetimine katılma anlamını taşımamıştır (Lewis, 1991, 131).

Kavramın Doğu'ya gelişi ise Franz İhtilali'nden sonrasına denk düşer. Fransız İhtilali'ne ait manifestoların çevrilmesiyle Osmanlı aydını liberte kavramıyla tanışır. Kavram önce Fransıza serbestiyet kelimesiyle ifade edilse de sonrasında hürriyet sözcüğü kullanılmaya başlanır. Hürriyet kavramı ilk önceleri bilhassa iktidar tarafından olumsuz bir şey olarak sunulsa da bilhassa 19. yüzyılın başında batıya seyahat eden aydınların hürriyet hakkında söyledikleri hiç de olumsuz değildir. Bu dönemde Avrupa'nın gelişmişliğiyle Osmanlı Devleti'nin hali kıyas edilmeye ve dahası hürriyet fikri giderek yüceltmeye başlanır. 1860'larda artık reformlardan ziyade hükümdarın otoritesinin nasıl sınırlandırılacağı konuşlmaya başlar. Hürriyet fikri giderek kurtuluşun tek yolu olarak görülür (Lewis, 1991, 135).

Hürriyet kavramı Namık Kemal'le özdeşleşmiştir. Çünkü o, devletin vatandaşlara karşı sorumlulukları olduğu, ancak demokratik bir parlamenter rejimin gerçekten

hürriyeti sağlayabileceği fikrini dile getiren ilk kişidir. Namık Kemal, uğruna pek çok kez sürgüne gönderildiği hürriyet fikrinin giderek daha çok destekçi toplamasını sağlar. Öyle ki İttihat ve Terakki Fırkasının kökenini oluşturan Genç Osmanlılar'ın çıkardıkları ilk gazetenin adı da *Hürriyet*'tir. Namık Kemal'in yayılmasında büyük emekleri olan bu siyasal özgürlük fikri, nihayetinde I. Meşrutiyet'i ve Osmanlı'nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe sokar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kendini 1905 senesine kadar Namık Kemal'in hürriyet fikrinin varisi olarak görüyordu. Her ne kadar Jön Türkler "hürriyeti kurtarmak" derdiyle yola çıkmış olsa da İttihat ve Terakki'nin sağlam temellere oturtulmuş bir hürriyet kuramı yoktu. Yalnızca Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyup Meşrutiyet rejimini getirme derdindeydiler (Mardin, 1991, 101).

II. Abdülhamit'in aydınların çoğalmasından korkan tavırlar göstermesi hürriyet fikrinin iyice kökleşmesine sebep oldu (Karabekir, 1993, 28). Nihayetinde II. Meşrutiyet'in ilanının, halk arasında "Hürriyet'in İlanı" şeklinde duyulması tesadüf değildi.

Hürriyet, İttihat ve Terakki'nin en temel fikridir. Dahası Batı'daki anlamıyla hürriyet gerçekten bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1909 senesinde Kanun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle padişahın yasama ve yürütme yetkileri yitmiş, tam manasıyla meşruti düzene geçilmiştir (Hayta ve Ünal, 2005, 201). Dahası toplanma ve dernek kurma hürriyeti gelmiş, kişilerin özgürlükleri artmıştır.

Hazine-i Kiraat'in 182. hikâyesi "Hürriyet" başlığını taşır. Hikâye anlatıcının belirttiği üzere bir İngiliz muharririnden nakledilmekte ve Londra'da, Thames Nehri'nin üstündeki köprülerden birinde geçmektedir. Hürriyet başlığını taşıyan bir hikâyenin Avrupa'da geçiyor oluşu, ilk başta dikkati çeken şeydir. Hikâyede hürriyet fikri, onun en klasik alegorisi olan kafesteki kuşlarla sembolize edilmektedir:

"Birinin elinde bir kafes bulunup içinde dahi beş adet küçük kuş çabalamaktaymış: Beyhude yere kanatlarını açmaya teşebbüs ediyorlar ve mahbeslerinin parmaklıklarına çarpınarak uçuşuyorlarmış; parmaklıklar merhamete gelmiyoir ve kuşlarsa şikâyet-âmiz sedalar çıkarıyormuş." ("Hürriyet", 340)

Bu noktada dikkat çekici olan; II. Meşrutiyet'i ilk kez halka anlatan Ders Nazırı'nın bu reformu "Kanuni Sultan Süleyman devrinden beri Padişah'la millet arasına çekilen kafesin kaldırılması" şeklinde ifade etmesidir (Ahmet Refik'ten aktaran Tunaya, 1996, 9). Gerçekten de hikâyenin sonunda kafesteki kuşlar özgürlüklerine kavuşur:

“Müşteri ise pazarlık bile etmeksizin kesesinden yedi kuruş çıkarıp çocuğa verdikten sonra kafesin kapısını açarak kuşun birini yakalamış ve bir müddet okşadıktan sonra:

-Haydi git!

Diyerek azad etmiş ve kuşun uçarak gözden nihan olmasını kemal-i mesrûriyetle seyretmiş.

Bu iş olup bittikten sonra yabancı yine kesesinden yedi kuruş çıkarıp çocuğa verdikten sonra kafesten aldığı ikinci kuşu azat ettiği gibi üçüncüsünü ve dördüncüsünü ve beşincisini de bu suretle birer birer azat etmiş.” (“Hürriyet”, 341)

II Meşrutiyet’le birlikte hapisteki aydınların affedilerek azad edildiği, sansürün kaldırıldığı, özgürlüğün ilan düşünüldüğünde kafes burada metaforik bir anlam taşır. Öte yandan kafesteki kuşları azad eden yabancının, bunun nedenini soran çocuklara verdiği cevap ilginçtir:

“Ziyadan ve havadan mahrum olduğum hâlde ah ve enin ederek sekiz sene bir müddet bî gayri hakkın karanlık bir mahalde hapsolmuştum. Ben İtalya’dan geliyorum. Cenabıhakk’ın bana ihsan etmiş olduğu hürriyeti kendilerine iadeye muktedir olabildiğim ilk mahlukat şu ufacık kuşlar olabildi. Onların da şu anda benim gibi mazhar-ı saadet olmalarını arzu ettim.” (“Hürriyet”, 341-2)

Haksız yere hapiste olan hikâye kişisi, İttihat ve Terakkicilerin gözünde adeta Abdülhamit’e karşı olup haksız yere hapis yatan aydınları temsil etmektedir. Hikâyenin başında yabancıyı kandıran çocuklar hikâyenin sonunda duydukları bu cümlelerden sonra yabancıya hak vererek yaptıkları hileden pişman olurlar:

“Küçük çocuklar dahi yabancının bu sözlerinden müteessir olmuşlar ve kendisini aldattıklarından dolayı mahcup olup kendisinden fazla olarak almış oldukları akçeyi ona iade ile kabahatlerini setir etmek istemişler ve bir daha böyle bir hâlde bulunmamaya yemin etmişler.” (“Hürriyet”, 342)

3.2. Müsavat

Müsavat, Arapça seviyye, yani düzgünlük, beraberlik kökünden gelmekte ve günümüz Türkçesinde “eşitlik” sözcüğüyle karşılanmaktadır. *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*’ne göre de anlamı “aynı seviyede olma, eşitlik, denklik”tir (Ayverdi, 2006, 2230). Öte yandan Şemsettin Sami *Kamus-i Türki*’sinde “bir hâl ve derecede olma, beraberlik, farksızlık, birinin diğerinden imtiyazı ve başkalarına tefevvuku olmaması” şeklinde tanımlar (1317, 1324).

İslam geleneğinde müsavat kavramının varlığından söz edilebilir. Kur’an ve hadislerde eşitlik tabii bir hak olarak kabul edilir. Bütün insanlar eşit yaratılmıştır, ırk veya nesep insana hiçbir üstünlük sağlamaz. İnsanı bir diğerinden üstün kılan ise ahlaki erdemlere uygun davranmasıdır (Kutluer, 2006, 77).

Müsavatın politik bir anlam kazanması ise Fransıız İhtilali’ne dayanır. Fransız İhtilali’nin “liberte, egalite, fraternite” şeklinde slogan hâline gelmiş sözü, Jön Türklerce “hürriyet, müsavat, uhuvvet” şeklinde tercüme edilmiş ve benimsenmiştir.

Müsavat kelimesi, bu kökeniyle İttihat ve Terakki'nin de temel felsefelerinden birini oluşturmuştur. Çok milletli Osmanlı Devleti'nde devleti yaşanan olumsuzluklardan kurtarmak adına Fransız İhtilali'nin getirdiği modern fikirlere sığınmak beraberinde bazı tartışmaları getirir. Müsavat kelimesi de 19. yüzyılda çok tartışılan bir kavram olmuş, azınlıkların hak ve görevleri meselesi sıklıkla gündeme gelmiştir. Öyle ki müsavat ilkesiyle bağlantılı olarak İttihat ve Terakki Partisi başa geçtiğinde azınlıkların da Müslümanlar gibi orduya katılması gibi yasalar çıkamıştır. Öncesinde ise elbette Islahat ve Tanzimat fermanlarıyla esasında müsavatın güçlendirilmesi amaç edinilmiştir.

Hazine-i Kiraat'te yer alan “Müsavat” başlıklı hikâye oldukça kısadır. Burada müsavat zenginlik-fakirlik ikiliği üzerinden işlenir. Bu açıdan düşünüldüğünde kelimenin politik arka planından ziyade geleneksel ahlaki müsavat anlayışına yaslandığı düşünülebilir. Hikâyenin ana kişisi olan “tenasüb-i endâma malikiyyetinden, zenginliğinden ve büyük bir aileye olan mensubiyetinden dolayı son derece mağrur bulunan bir bey” (Müsavat, 342), mağrur davranışından dolayı “insandan hâlî olan mezkur memleketin تنها bir yerinde inşa etmiş olduğu kulübenin kapısının önünde oturmuş ve bir ölü kafasını tedkik ile meşgul bulunmuş bir münzevi derviş” (Müsavat, 342) tarafından sivri bir dille azarlanır.

“Bu kafanın acaba son derece zengin bir beyin mi yoksa nân-pareye muhtaç olup da hâlini kimselere anlatamayan bir fakirin mi kafası olduğunu anlamak istiyorum. Fakat teessüf ederim ki ne berikinin ne de ötekinin kafası olduğunu bir türlü tefrik edemiyorum.” (“Müsavat”, 343)

Hikâyede “derviş” tipinin bulunması, bu dervişin bir ölü kafasını tetkik etmesi, dahası müsavatı öldükten sonra herkesin eşit olacağı şeklinde yorumlama meselesi hikâyenin doğrudan “Doğulu” bir bakış açısıyla yazıldığına işaret eder. Bu noktada müsavat kavramına hâlâ geleneksel bir bakış açısıyla bakıldığı söylenebilir.

3.3. Uhuvvet

Arapça kökenli olan uhuvvet sözcüğü günümüzde kardeşlik terimiyle karşılanır. Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*'de bu sözcüğü “kardeşlik, biraderlik”, mecazen ise “muhabbet, meveddet, muhâlesat, sıdk u hulüs” olarak tanımlar (1317, 82) *İslam Ansiklopedisi*'nde ise kelimenin “aynı anne babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelenler arasındaki kan bağı”nı ifade etmesinin yanında “aynı sülale, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü

paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhu” (Çağrıcı, 2001, 485) anlamına da vurgu söz konusudur.

Uhuvvet yine Fransız İhtilali’nin üç temel ilkesinden fraternitenin Osmanlı Türkçesindeki hâlidir. Bu kavram, farklı milletleri barındıran Osmanlı Devleti için önemlidir. Çünkü kardeşlik vurgusu birlik olmayı simgeler. Bu sebeple İttihat ve Terakki’nin de temel düşüncelerinden birini oluşturur.

Hazine-i Kiraat’teki “Uhuvvet” hikâyesi gerçek anlamıyla iki kardeşi konu edinir. Bu iki kardeşin ikisi birden birbirinin iyiliğini düşünerek yekdiğerine yardım etmek istemiştir:

“Biraderimin geçindirmek üzere bir haremi ve bir kaç da çocuğu vardır, ben ise müteehhil değilim; benim hissemın tamamıyla onunki gibi çok olması doğru bir şey değildir. Binaenaleyh benim yığınımından bir miktar demet alıp gizlice onunkine ilave etmem elzemdir; bundan hiç haberdar olmayacak ve bu işten beni ret de edemeyecektir.” (“Uhuvvet”, 343-4)

“Biraderim henüz gençtir., tek ve refikasız yaşamaktadır; işine muavenette bulunabilecek ve yorulduğu zaman kendisiyle hasbihâl eyleyecek hiç kimsesi yoktur. Müşterek tarlamızdan onunkine müsavi miktarda demet almamız doğru değildir. Haydi kalkalım, gidip tarlamızdaki demetlerden bir miktarını alarak gizlice onun yığınına ilave edelim: Yarın yaptığımız işten dolayı hiçbir sezintide bulunmaz ve kabul etmemelikte dahi bulunamaz.” (“Uhuvvet”, 344)

İki kardeşin de iyi niyetli davranması, sonunda ikisini de kazançlı çıkarır. Bu yardımlaşma günlerce devam eder fakat yığınlardaki eşitlik bozulmaz. En sonunda bir gece karşılaşan kardeşler gerçeği anlar ve mutlu olurlar.

Hikâyenin Kudüs’te geçmesi ve sonundaki “Değil yalnız biraderler, her ferd yani *dinleri ayrı toprak kardeşleri bile* yekdiğerine kötülükten gayrı her ne hususta olursa olsun muavenette kusur etmeyerek ibrâz-ı uhuvvet ve fedakarlıkta bulunurlar ise o insanlar herkes nezdinde şeref ve itibar sahibi olurlar.”¹⁹ nasihati önemlidir. Yazar doğrudan Osmanlı’daki çok ulusluluğa vurgu yapar. Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına sebep olan en önemli nedenlerden biri, bünyesinde barındırdığı farklı uluslardır. Fakat 19. yüzyıla dek bu ulusların birlikte, uyum içinde yaşadığı görülür. Hikâyedeki vurgu bunadır. Yazar, aynı vatan toprağını paylaşan kimselerin birbirine kötülük yapmaktan kaçınması ve iyilik yapmaktan çekinmemesini özellikle belirtir.

3.4. Adalet ve İnsaniyet

Adalet sözcüğü “hak ve hukuka uyma, herkesin hakkını gözetme, doğruluktan ayrılmama, hakkaniyet, adl” şeklinde tanımlanır (Ayverdi, 2006, 24). Şemseddin

¹⁹ Burada vurgu, tezin yazarına aittir.

Sami ise “ihkâk-ı hakk ve herkesin istihkâkına tamamıyla riayet, adl, madelet, dâd, insâf” ifadelere açıklar (1317, 929).

İnsaniyet Arapça uns yani ünsiyet etmek, alışmak kökünden insan sözcüğünün -iyyet mastar ekini almasıyla meydana gelmiştir (Ayverdi, 2006, 1417). Şemseddin Sami tarafından *Kamus-i Türki*’de “adama yakışır evsâf ve fezâî, iyilik, hayırhahlık” şeklinde tanımlanmıştır (1317, 177).

Adalet ve insaniyetin aynı hikâye için bir arada kullanılması ilginçtir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Esasında adalet, Osmanlı toplumunun uzak olmadığı bir kavramdır. İslami gelenekte bu kavram öylesine önemlidir ki Allah’ın sıfatlarından biri de bu kökten gelen “âdil” sözcüğüdür. Bununla birlikte insaniyet çok daha modern bir kavramdır. İttihat ve Terakki topluluğunun modernleşme yolunda edinilmesi gereken bir özelliğin de doğruluk ve insaniyet olduğunu düşündüğü bilinir. Öyle ki dönemin önemli isimlerinden Said Paşa uygar bir toplum hayatı için eğitimin gerekli olduğunu, hatta eğitimle birlikte doğruluk ve dahası yeni ve daha adil bir hukuk sistemi gerektiğini düşünür (aktaran Lewis, 1991, 178).

“Adalet ve İnsaniyet” isimli hikâye biri İngiliz ve biri İspanyol iki grup arasında geçer. Hikâyede Avrupalıların yer alması onun modern bir kavram olan insaniyete uygun olarak kurgulandığını gösterir. İngiltere ile İspanya arasındaki bir savaş esnasında, dehşetli bir fırtınaya tutulan İngiliz gemisi, İspanya’nın sınırları içinde olan bir bölgeye demir atmak zorunda kalır. Savaş esnasında böyle bir durum yaşandığı için İngiliz kaptan tüm açıkyürekliliğiyle İspanyol valiye durum bunu gerektirdiği için kendini ve tayfasını sunar: “Gemimi, tayfamı, askerimi ve kendimi size teslim ediyor ve yalnız sizden hayatlarına kast olunmamasını istirhâm eyliyorum.” (“Adalet ve İnsaniyet”, 345)

Fakat İspanyol vali onu şaşırtan şu cümlelerle cevap verir:

“Hayır efendim, hakkınızda o suretle muamele etmeyeceğim. Muharebe esnasında sizi engin denizde yahut bizlere ait sahillerde yakalamış olaydık kiminiz zabtolunacaktı ve binaenaleyh siz de esirimiz olacaktınız! Fakat, madem ki siz fırtınaya tutularak limanımıza ilticâya mecbur oldunuz, bu hâlde milletimin sizinkiyle muharebede bulunduğunu unutuyor ve unutmaya mecbur oluyorum; sizleri ancak aralarında hiçbir husumet bulunmayan kimseler nazarıyla görüyorum. İnsaniyet size bizi muavenet-i hasbiyede bulunmaya mecbur ediyor. Binaenaleyh kemal-i emniyet ile geminizin hamülesini boşaltıp tamirâtını icra ediniz; ondan sonra dahi azimet edebilirsiniz ki sizlere ait bulunan Bermuda Adaları’na vâsıl oluncaya kadar bizim tarafımızdan hiçbir tecavüz vukû bulmamak üzere yedinize bir teminnâme itâsına da hazırım.” (“Adalet ve İnsaniyet”, 345-6)

Burada önemli olan nokta, valinin eğer muharebe esnasında onları yakalamış olsaydı esir alacak olması vurgusudur. Oysa İngilizler fırtınadan dolayı zor durumda kaldıklarından buraya sığınmışlardır. Vali de “hâlden anlayarak” onlara iyilikte bulunur. Burada İngiliz’in doğru sözlülüğü ve İspanyol valinin âlîcenaplığı iki tarafın da memnuniyetini sağlamıştır. Bu noktada hem doğru olmak, hem adil olmak hem de insaniyetli olmanın güzelliği sunulmuş olur. Anlaşılan odur ki Ali Nazimâ Avrupalıları doğru sözlü ve buna bağlı olarak adil ve yardımsever olarak görerek, bu özelliğin kendi yetiştirdiği çocuklarda da olmasını ister.

3.5. İttihat

İttihat sözcüğü iki farklı anlamıyla *Kamus-i Türki* ve *Misalli Büyük Tükçe Sözlük*’te ortak olarak tanımlanmıştır. İlk anlamı “birleşme, bir olma” olan ittihat sözcüğü aynı zamanda “aynı fikirde ve görüşte olma” anlamına da sahiptir (1317, 68; Ayverdi, 2006, 1477).

İttihat, İttihat ve Terakki Partisi’nin isminde yer alan bir sözcük olması yönüyle ayrıca önemlidir. Dahası, partinin temellerini oluşturan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1889’da kurulduğu düşünülünce bu sözcüğün partinin siyasi görüşünün temellerinden birini ifade ettiği söylenebilir. İttihat sözcüğünün önemli ve anlamlıdır. Çünkü bu sözcük çok uluslu ve dinli Osmanlı Devleti’nin milliyetçiliğin yükselişinden ve buna karşı direnmekte zorlanacaklarından haberdar olduğunu ifade eder. Geç dönem Osmanlısı’nda siyasi akımların ve devleti kurtarma çabalarının hep bu dağılma krizine karşı gerçekleştiği düşünülürse ittihat sözcüğünün önce cemiyetin, sonra partinin temelini oluşturması daha rahat anlaşılır.

Her ne kadar bu sözcük dönem dönem farklı birlik fikirlerini ifade etse de (İttihad-ı İslam, İttihad-ı Osmani vb.) nihayetinde bir olma fikri hep mevcuttur. Bu temel fikrin *Hazine-i Kıraat*’te yer alması da tesadüfi değildir. İttihat fikri kitabın 186. hikâyesi olan “İttihat”ta baba ve oğulları alegorisinden faydalanılarak işlenmiştir. Hikâyede bir peder ve yekdiğeriyle geçinemeyen yedi oğlu mevcuttur. Dahası, birbiriyle geçinememelerinden fırsat bilen komşular da vardır. Bu komşular “aile pederini bu derece itaatsiz olan çocuklarını mirasından mahrum ile emvâl ve emlakını yabancılara vasiyet etmesi için bile teşvikte bulunmuşlarmış.” (İttihat, 346-47)

Babalarının oğullarına ders olması için verdiği örnek ise birbirine sıkı sıkıya bağlı yedi değnektir. Babalarının bu değnekleri birden kırmalarını istemeleri üzerine çocuklar bunu başaramaz. Oysa değnekleri ayırıp teker teker verdiğinde bunların çabucak kırılacak türden olduğu açıkça görülür:

“Bu hâli gören mahdûmları:

‘Birer birer olduktan sonra ondan kolay elbette hiçbir şey olamaz. Ufacık bir çocuğun eli bile kolaylıkla maksadı hasıl eder’ dedikleri zaman pederleri:

‘Oğullarım, bu yedi değnek sizin aks-i suretinizdir. Onların bu destede birlikte bulundukları gibi siz de yekdiğerinizle iyi geçinip müttehit bir hâlde bulunursanız kuvvetli olacağınız cihetle hiçbir kimse tarafından düçâr-ı taarruz olmazsınız! Fakat, sizi hüsn-i vifâk üzere bulundurmaya mecbur eden ittihâdın bağı çözülecek olursa ayaklarınızın altında kırılmış olarak şu duran değneklerin hâliyle hemhâl olursunuz.’” (“İttihat”, 347, 348)

Hikâyeden açıkça anlaşılabileceği üzere, burada peder padişahı, çocukları onun farklı milletlerden olan tebaasını, komşuları komşu ülkeleri temsil etmektedir. Yazar alegorik yolla devletin birlik ve beraberliğine yönelik İttihat ve Terakki Partisi’nin fikirlerini dile getirmiştir.

3.6. Ticaret

Osmanlı Devleti’nde pek çok şeyin değişmesine sebep olan 1908 Devrimi, İttihat ve Terakki’nin yönetimi eline geçirmesiyle sadece siyasi alanda değil diğer alanlarda da radikal değişiklikler yapma yoluna götürmüştür. Bu alanlardan en önemlisi de iktisattır. Devletin maddi olarak zor durumda olması, kişileri bu durumdan kurtulmaya yönelik çareler aramaya yöneltmiştir. Bu dönem iktisatta iki temel görüş ön plandadır. Bunlardan ilki Prens Sabahattin’in Teşebbüs-i Şahsi anlayışı ve diğeri de Mehmet Cavit Bey’in liberal iktisadi görüşüdür.

Liberal bir ortamın oluşacağını vaat eden İttihat ve Terakki hükümeti, bu liberal politikaların iktisatta da gerçekleşmesini arzulamıştır. Bu hareket bir bakıma geleneksel Osmanlı yönetim anlayışına da başkaldırıdır. Yüzyıllardır süregelen devlet müdahaleleri, bireysel zenginleşmeyi kısıtlayıcı önlemler, yüksek vergiler ve nihayetinde devlet için çalışmak politikası, bu dönemle birlikte bireyselleşme yoluna gitmiş, iktisatta liberal politikalar ön plana çıkmıştır (Toprak, 1952, 18). Bundan böyle teşebbüs-i şahsi Osmanlı iktisadının temelini oluşturacak, bireysel girişimcilik desteklenecektir.

Prens Sabahattin ve Mehmet Cavit Bey’in iktisadi görüşleri ayrıtıda birbirinden farklılaşsa da temelde her ikisi de liberal iktisadi politikayı esas alır. Bu arayış süreci 1915 senesine dek devam eder. Liberal politikaların gayrimüslimleri

zenginleştirerek Müslüman ve Türk halkı fakirleştirdiği fark edilmiş ve I. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle bu dönemden itibaren Milli İktisat görüşü benimsenerek liberal politikalardan vazgeçilmiştir.

1912 tarihli *Hazine-i Kiraat*'te de çocukları liberal iktisadi girişimler konusunda destekleme söz konusudur. Kitapta yer alan meslekler şu şekilde sıralanabilir: Rençber, boyacı, oduncu, orman bekçisi, tarla bekçisi, çiftçi, balıkçı, avcı, demirci, fıçı, sütçü, kömürcü, boyacı, değirmenci, cevahirci, tüccar... Bu mesleklere bakıldığında genelinin bir zanaat öğrenilerek yapıldığı görülmektedir. Bu noktada dikkati çeken şey hikâyelerde memurların yer almamasıdır. Yalnızca birkaç hikâyede adaleti sağlamak amacıyla kadı, muhtar vb. kimseler yer alsa da genel olarak memur tipli insanlara rastlanmaz. Bu durum, dönemin teşebbüs-i şahsici iktisat anlayışına paraleldir. II. Meşrutiyet Devri öncesinde memur yetiştirmeye yönelik eğitim anlayışı bu dönemde yerini teşebbüs-i şahsi konusunda cesur ve atılgan çocuklar yetiştirme anlayışına bırakır. Yeni tür vatandaşa ısrarla zenginleşmesi tavsiye edilirken, memuriyet sınırlı bir geçim yolu olarak görülür (Üstel, 2011, 89).

Hikâyelerde de ticaret yaparak zengin olma teması çok yaygındır. Bunun temelinde çok küçük bir şeyi bile israf etmemek, küçümsememek; bir pula bile sahip olsan onu ticaret yaparak büyütme vurgusu mevcuttur. Örneğin “Küçük Dilenci” isimli hikâyede bir küçük dilenci çocuğun, fakir bir kıza yaptığı iyilik; bunun üzerine de fakir kızın küçük dilenciye iyilik yapması ve bu karşılıklı iyilik ile fakir kızın da yönlendirmesiyle küçük dilencinin ticarete atılarak zengin olması anlatılır. Yalnızca bir deste iğneye sahip olan küçük dilencinin adım adım zenginliğe doğru gidişi uzun uzun tasvir edilir:

“Filhakika Hayran iğneleri satmış; yerine diğerlerini satın almış, onları az bir kâr ile satmış.

O günden itibaren ticarete başlamış. İğneden maada iplik, kurdele gibi dikiş ve süse mütemellik ufak tefek eşya alıp satmaya başlamış.

Gayet sağlam ve terbiyeli bir çocuk imiş; fena cinsten olan bir şeyi iyidir diye satmaz imiş. Bu sebeple müşterisi çoğalmış.

Birkaç sene zarfında şehirde bir ev kiralayıp babasını anasını oraya getirmiş.

Artık ufak tefek şeylerden maada çuhalar, ipekli ve yünlü kumaşlar satmaya başlamış. Şehire yakın olan ilçeler de Hayran'ın ismini söylerler, doğruluğundan dolayı şehirde, civar köylerde bulunan adamlar küçük taciri severler imiş; Hayran'ın dükkânına giderek alış veriş edip dönerler, tanıdıkları dostlarını da alış veriş için oraya gönderirler imiş.

Bu suretle Hayran birçok mal satar, doğrulukla para kazanır imiş.

Bir deste iğne vererek ticaret yolunu kendisine öğretmiş olan küçük köylü kızının dahi iyiliğini asla unutmadığını izhar için Selime'yi nikah ile almış.” (“Küçük Dilenci”, 166-167)

“Küçük Dilenci” hikâyesinde “Gayet sağlam ve terbiyeli bir çocuk imiş; fena cinsten olan bir şeyi iyidir diye satmaz imiş.” denilerek ifade edilen ticarete âdil olma vurgusu başka hikâyelerde de mevcuttur. Örneğin “Hakkıyla Kazanılmış Servet” hikâyesinde de hikâyenin kahramanı olan çocuk “hüsni muamelesi ve nezaketi sayesinde” müşterilerini çoğaltarak nihayetinde zengin olmuştur.

Ticaret yaparak zengin olmak vurgusu her ne kadar hikâyelerin geneline hâkim olsa da namus zenginlikten iyidir fikri de pek çok hikâyenin temelini oluşturur. Örneğin “Şeftali” isimli hikâyedeki baba dört çocuğundan her birine şehirden birer tane şeftali getirir ve ertesi gün bu şeftalileri ne şekilde sarf ettiklerini onlara sorar. Çocuklardan biri, şeftaliyi yeyip çekirdeğini dikmek üzere saklamış, en küçükleri olanı şeftaliyi yeyip çekirdeğini atmış ve hatta annesinin şeftalisinin de yarısını yemiştir, bir diğeri şeftalisini satarak şehirden bir düzine şeftali alabilecek parayı edinmiş ve Makbul isimli sonuncusu ise şeftaliyi uzun zamandır hasta yatmakta olan sakata götürmüştür. Nihayetinde aralarından hangisinin şeftalisini en hayırlı bir iş için harcadığı sorulduğunda hepsi bir ağızdan Makbul’ün ismini söyler (Şeftali, 163-65). Görüleceği üzere ticaret veya tarım yapmaktansa ihtiyacı olan birine yardım etmek yeğlenmiştir.

Hikâyelerde okul, çok para kazanmak için bir aracı yer olarak görülür. “Radife’nin Hoş Arzusu” isimli hikâyede Radife zenginleşme arzusunu açık şekilde ifade eder:

“-Anneciğim sana bir şey söyleyim mi? Küçük kardeşimle büyüdüğümüz vakit birlikte çalışacağız, çok ama çok para kazanacağız, bu da ancak pederimizle senin için olacaktır. Biz sizi bahtiyar edeceğiz.

-Evet, sevgili yavrum. Cenabıhakk’ın keremiyle senin kalbi saf bir mini mini iyi hanım olmanı niyaz ederim; mektebe güzel güzel devam etmeni, hocan hanıma itaatte kusur etmemeni, derslerine dikkatle çalışmanı ayrıca nasihat ederim.” (“Radife’nin Hoş Arzusu”, 220-221)

Zengin olmanın bir diğer koşulu da tutumluluktur. “İki Mum” isimli hikâyede bu açık biçimde ifade edilir:

“Bir gün gencin biri zengin olan pederine: ‘Babacığım, bu kadar serveti nasıl kazandınız? Ben ise, evlendiğim zaman bana verdiğiniz iradın geliriyle senenin nihayetine kadar ancak kendimi idare edebiliyorum.’ der.

Pederi yanmakta olan iki mumun birini söndürdülten sonra oğlana dönüp cevaben: ‘Bundan kolay bir şey olamaz, benim bu kadar servet sahibi olmama sebep olan şey ile yani iki mum yakmak icap etmediği zaman bir mum yakıp onunla iktifa etmektir.’ der.” (“İki Mum”, 32-33)

Çocukların oynadıkları oyunlarda bile onların ticaret yapmakta oldukları görülür. Örneğin “Sıcak Börek İsteyen Var mı?” isimli hikâyede iki fakir çocuk şu surette oyun oynamaktadır:

“Oyuncakları olmadığından iki kardeş toprakla birtakım yalandan börekler yapmışlar ve birbirinin yanına sıra ile dizmişler; bunlar on iki börek kadar hazırlamışlar ve hemen fırına sokmak üzere bulunmuşlar ve ara sıra da: ‘Sıcak börek isteyen var mı?’ diye bağıryorlar imiş.” (“Sıcak Börek İsteyen Var mı?”, 122)

Hikâyelerde fakirlik-zenginlik karşıtlığı sıklıkla yapılır. Buna göre namuslu bir fakir olmak, ahlaksız bir zengin olmaktan daha kıymetlidir. Fakat en kıymetlisi hem namuslu hem zengin olabilmektir. Örneğin “Doğruluk” isimli hikâyede, namuslu ve dürüst davranan bir çocuğun zengin bir avcı tarafından mükafatlandırılması anlatılır.

“Avcı derhal o keseyi çocuğa verdikten sonra: ‘Senin gayet namuslu ve terbiyeli bir çocuk olduğunu anladığımdan içindeki altınlarla beraber bu güzel keseyi de sana hediye ediyorum.’ diyerek kendi kesesini dahi ona vermiş.” (“Doğruluk”, 52-53)

3.7. Tarım

Osmanlı’da Kanun-i Esasi ile başlayan II. Meşrutiyet Devri ile doruğa ulaşan bireycilik, mülkiyetin güvence altına alınması, liberal siyasi politikalar ülkenin tarımsal politikalarını da etkilemiş, Cumhuriyet Devri ile birlikte tarımsal anlamda ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bunun izlerine *Hazine-i Kiraat*’te de görmek mümkündür. Hikâyelerin 25’inde tarıma teşvik söz konusudur. Bununla birlikte kırsal alanda geçen hikâyelerin sayısı 106’dır. Öte yandan tarım, sabır ve çalışkanlıkla birlikte işlenmektedir. Sabır ve çalışkanlık vurgusu da hikâyelerde büyük yer kaplar.

Hikâyelerde sıklıkla tarım yapan çocuklara rastlanır. Bu hikâyelerde bir yandan da doğru tarımın nasıl olacağına dair ipuçları da verilir. Örneğin “Gül Fidanı” isimli hikâyede Mahri ismindeki küçük çocuk diktiği gül fidanının bir tedbirsizlik sonucu büzüştüğünü görür:

“Mahri isminde bir çocuk güzel bir saksıya küçük bir gül fidanı dikmişti. İlkbaharda bu fidandan açık pembe renginde hoş kokulu güzel güller açılmaya başlamıştı. Mahri, hava iyi olduğu günler saksısını pencerenin önüne koyar ve geceleri güllerin rutubet veya rüzgârdan bozulmaması için saksıyı içeri alırdı. Mahri havanın güzelliğine aldanarak bir gece saksısını içeriye almamış ve birdenbire zuhur eden fırtınadan kendisi için gayet kıymetli olan fidanın gülleri büzülmüştü.” (“Gül Fidanı”, 269)

Çocukların tarım yaptığı hikâyelerde karşılaştırma yoluyla “doğru bakım”ı öğretme yoluna sıklıkla başvurulur. Örneğin “İki Çiçek Tarlası” isimli hikâyede iki kardeşin pederleri tarafından kendilerine ilgilenmeleri için verilen bahçelere ne şekilde baktıkları anlatılır:

“Mektepten gelir gelmez biraderle hemşire bahçelerimiz tesmiye ettikleri yere gidip işlemek ve tohum ekmekle meşgul olurlar imiş. Yollar açarlar, içinde tarlalar yaparlar, yabancı otları

ayıklarlar, fidan dikerler, sularlar imiş; zira bahçivanlık edevatının başlıcaları kendilerinde mevcut imiş; bunlar da halalarının hediyesinden madut imiş.

İki kardeşten büyüğü olan Pertev bahçivana ne suretle ekileceğini sual ettikten sonra her bir türlü tohumlar eker imiş. Gül, leylak, yasemin, hanımeli gibi ufak ağaçlar ve her bir mevsimde çabucak bulundurmak için her nevi fidanlar diker ve yetiştirir imiş. Perver ise bilakis menekşe, zambak, nergis, sümbül elh. gibi içinde bulunduğu mevsime mahsus çiçekleri yetiştirmekle meşgul bulunur imiş.

(...)

Hâlihazırdan başka düşünmeyen Perver bütün çiçeklerinin solmuş ve sonra mahvolmuş olduğunu görmüş idi, zavallı bahçesi bir tarlaya dönmüş idi. Bunun üzerine birbirini müteakip en güzel renkli çiçeklerle memlû bulunan biraderinin bahçesine bakarak mahzun mahzun demiş idi ki: ‘Ah! Güzelliğe yüz tutmak istidadı bulunmayan bu kuru ve mahsul vermeyen tarlayı hâlâ suluyorum, acaba neden oldu da böyle bir çirkin hâle girdi ve ne için biraderiminkine hiç benzemedi?’

Bu sözleri işiten pederi gülümseyerek demiş idi ki: ‘Sevgili kızcağızım, bahçenden çabuk istifade etmek için sen ona yalnız ilkbahar çiçekleri diktin; bu babda tedbirli davranmadın ve ihtiyatsızlığından dolayı mücazatını gördün.’” (“İki Çiçek Tarlası”, 104-5)

Ticaret ile tarımın bir arada olduğu hikâyeler de mevcuttur. Bu tür hikâyelerde tarım yapılarak ve üretilen ürünler satılarak zenginleşen tipler yer alır. Örneğin “İpek Böcekleri” hikâyesinde gayet fakir olan bir dul kadın bir zengin hanımın yönlendirmesi ve desteğiyle ipek üretimine başlayarak zengin olur.

“Dul kadın zengin hanıma teşekkürler etmiş, nasihatini dinlemiş, bütün aile halkı işe başlamış. İpek böceği yumurtası satın almışlar. İlk baharda yumurtaları gayet sıcak odalarda sarıp hepsini bir sıcaklıkta bulundurmuşlar; yapraklı dut dalları ve çalıları koymuşlar. İbtida toplu iğne başı büyüklüğünde olan yumurtalar beyaz, sonra sarı olup daha sonra da siyahlaşmış, nihayet bunlardan küçük küçük kurtlar yani böcekler çıkmış, bu böcekler gayet ekvel hayvanlar olduğundan onlara yiyecek yetiştirmek için memlekette bol olan dut ağaçlarının yapraklarını toplamak zamanında kıra giderler, gece gündüz mezkûr aç gözlü hayvanların yiyeceklerini düşünürler imiş. Böcekler bu suretle beslenerek büyümüş. Sonra küfelerin üzerine konulan çalılara tırmanarak çıkmaya, iş görmeye, yedikleri gibi ipek yapmaya başlamış. Her bir kurt kendi vücudundan çıkardığı açık sarı bir renkte olan ipeği dallara sara sara koza denilen küçük bir yumurtaya benzer bir şekle koymuş. Böcekler içinde kapalı kalmış.

Kozaları, ipekleri kozadan ayırmayı kendilerine sanat edinen adamlara satmışlar, hayli para kazanmışlar. Dul kadının bu sayede bütün ailesi sefaletten kurtulmuş. Paraları kendilerini idare etmeye başlamış. “(“İpek Böcekleri”, 179-180)

Hikâyelerde tarıma teşvik edilmesine gerek kalmayan doğal olarak ailesine yardım eden ve tarlada, bahçede çalışan çocuklara rastlanır. “Çorba” isimli hikâyedeki çocuğun annesi “[s]ofradan kalkıp oğlunu birlikte alarak tarlaya götürür, orada güneş batıncaya kadar onu çalıştırır (“Çorba”, 43-44).

SONUÇ

Çocukluk insan yaşamının önemli bir evresidir. Fakat bu önemin fark edilmesinin çok uzun bir geçmişi yoktur. Öyle ki kitaplarda bile belli bir döneme kadar çocuklara rastlanmaz. Çünkü çocukluğun keşfine dek çocuklara eksik yetişkin gözüyle bakılıyor, bu dönemde çocukların kıyafetlerinin dahi yetişkinlerden farklı olmadığı görülüyordu.

Çocuğun keşfi ya da bazılarına göre icadı ile birlikte çocuk eğitimi ve buna bağlı olarak çocuk edebiyatı önem kazandı. Çocuklar için yapılan edebiyatın eğitici yönü ön plana çıktı. Edebiyat ürünleri yoluyla çocukları eğitmek, özellikle 18. ve 19. yüzyılın en önemli tavırlarından biriydi. Dahası her gelen yeni rejim kendi vatandaşlarını yaratmak için eğitimi ve çocuk edebiyatını kullanma yoluna gitti.

1861 doğumlu Ali Nazimâ Osmnalı'nın son dönemine ve dahası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik eden önemli bir aydın ve eğitimcidir. Yazdığı ders kitaplarının sayısı 75 kadar olup bunların içerikleri ise tarihten coğrafyaya, hesaptan dil bilgisine kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Ali Nazimâ bu veludluğuna ve konu çeşitliliğine rağmen ne yazık ki pek fazla bilinmeyen ve hakkında araştırma yapılmayan bir isimdir.

Ali Nazimâ'nın en dikkat çeken eserlerinden biri, 2 ciltten müteşekkil bir çocuk hikâyeleri kitabı olan 1912 tarihli *Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye*'dir. Toplamda iki yüz çocuk hikâyesi ve 382 sayfadan ibaret olan kitabın bazı sayfa eksikliklerinden dolayı yalnızca 194 hikâyesi üstünden çalışma gerçekleştirilebilmiştir.

Hikâyelerin dili fazlasıyla duru ve akıcıdır. Uzun cümlelerden uzak, tamlamaların çok az olduğu, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dönemine göre seyrek şekilde kullanıldığı bu metinlerin çocukları düşünerek ve çocuğa göreliği dikkate alarak yazıldıkları açıktır. Büyüklere hitap ettiği anlaşılan "İfade" kısmında bolca Arapça, Farsça tamlama kullanılmasına, uzun cümleler kurulmasına, Arapça ve Farsça kökenli kelimelere sıklıkla yer verilmesine karşın, daha ilk hikâyeden dil

değişmiş ve sadeleşmiştir. Cümleler kısalmış, ikilemeler ve sıfatlar yoluyla anlatıma dinamizm katılmıştır.

Hazine-i Kiraat'te kişiler okura “tip” olarak sunulmuş, bu bağlamda da çalışma bu tipler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Her bir hikâyedeki kişiler insan, insan dışı, hayvan, hayvan dışı, çocuk, yetişkin ve kız çocuk, oğlan çocuk olmalarına göre sayısallaştırılarak sunulmuştur. Ayrıca bu tiplerin olumlu, olumsuz, nötr, dönüşen veya öğüt veren olma durumları da sunulmuştur. Buna göre *Hazine-i Kiraat*'te 214'ü çocuk, 201'i ise yetişkin olmak üzere toplam 415 insan yer alır. Bunlardan 126'sı olumlu, 80'i olumsuz, 107'si nötr, 47'si dönüşen ve 55'i öğüt veren/örnek olan tiptir. Çocuklardan 59'u kız, 130'u oğlan ve 25'inin ise cinsiyeti belirsizdir. Kız çocuklarının ise 23'ü olumlu, 11'i olumsuz, 16'sı nötr ve 9'u dönüşen tiptir. Oğlan çocuklarından 49'u olumlu, 31'i olumsuz, 26'sı nötr ve 24'ü dönüşendir. Kız çocukları ile oğlan çocukları hikâyelerin genelinde cinsiyetlerinden bağımsız olarak yer alsa da birkaç hikâyede kız çocuklarının bebekle oynaması, sofrayı kurması gibi kadınlığa atfedilen eylemleri gerçekleştirdikleri görülür. Öte yandan oğlan çocuklarının da daha çok vücut tipleri ve sağlıklı olup-olmama durumlarıyla ön plana çıktıkları hikâyelere de rastlanır. Hikâyelerde oğlan çocuğu sayısı kız çocuğu sayısının iki katı kadar olsa da hikâyelerin genelinde kız çocuklarının oğlan çocuklarına göre daha çok olumlandığı görülür.

Hazine-i Kiraat'te 51'i olumlu, 31'i olumsuz, 10'u dönüşen, 55'i nötr ve 55'i öğüt veren/örnek olan olmak üzere 201 yetişkin kişi bulunur. Çocuklarla kıyas edildiğinde olumsuz ve dönüşe yetişkin tiplerinin azlığı dikkat çeker. Özellikle hatasından ders alıp huyundan vazgeçen yetişkin neredeyse yok gibidir. Bunun dışında yetişkinlerin yazarın sunmak istediği kıssadan hisseleri iletme bilgi veya öğüt verme işlevleri de mevcuttur.

Hazine-i Kiraat'teki kimi hikâyelerde yazar hayvan, bitki veya cansız varlıkları kişileştirerek hikâyenin kahramanı hâline getirmiştir. Bundaki temel amaç çocukların dikkatini daha çok çekmek ve onların hayal gücüne hitap ederek konunun etkileyciliğini artırmaktır. Hikâyelerde yer alan 76 insan dışı varlıktan 56'sı hayvan, 22'si ise hayvan dışı, bitki ve cansız varlıklardır. Hayvan kahramalardan 20'si olumlu, 18'i olumsuz, 11'i nötr, 1'i dönüşen, 1'i dönüşen ve 6'sı ise öğüt veren tiptedir. İnsanlarla kıyaslandığında olumsuz hayvan tiplerinin biraz daha yoğunlukta olduğu, buna kıyasla dönüşen tipte hayvanlara neredeyse rastlanmadığı görülür.

Hayvan dışı tiplerden 7'si olumlu, 10'u olumsuz, 4'ü öğüt veren, 1'i ise nötrdür. Dönüşen hayvan dışı tiplere ise rastlanmaz. Bundan yazarın dönüşme, hatalarından ders alma işlevini insana yüklediği sonucu çıkarılabilir.

Hazine-i Kıraat'te yer alan hikâyelerin 20'si şehirde, 106'sı ise kırsal alan veya bağ/bahçede, 12'si yurt dışında, 3'ü ise adada geçmektedir. Kırsal alandaki bu yoğunluk tesadüfi değildir. Böylesine çok sayıda hikâyede mekân olarak kırsal bölgeleri seçmesi çocuklarda bu bölgelere yönelik ilgiyi ve saygıyı artırma arzusu içinde bulunduğunun da ifadesidir. Dahası çocukları üretime, tarıma ve ticarete teşvik etme de söz konusudur. Yurt dışında geçen hikâyelerde ise ahlaki değerlerin evrenselliği göze çarpar. Yazar, hikâyelerini farklı yörelerde de aynı ahlaki değerler geçerliymişçesine kaleme alır.

Hazine-i Kıraat'te yer alan hikâyelerin genelinde dilsel olarak bir bütünlük söz konusudur. Buna karşılık, hikâyelerde anlatıcıların, fiil çekimlerinin kimi zaman da üslubun değiştiği görülür. Bu, yazarın hikâyeleri dinamik kılma, çocukların çabuk sıkılmasını önleme çabası olarak yorumlanabilir.

Hazine-i Kıraat'te yer alan hikâyelerden 178'inde doğrudan ya da dolaylı olarak hikâyelerin okuru olan çocuklara ahlaki öğüt verme, 14'ünde bilgi verme, 8'inde Allah'ın kudretini kanıtlama, 5 hikâyede heyecanlandırma ve 2 hikâyede eğlendirme amacı vardır. Hikâyelerdeki öğüt verme amacının yoğunluğu yazarın da bu kitabı ne amaçla yazdığının açık ifadesidir. Çocukları hikâyeler yoluyla eğitme, onları ahlaki olarak şekillendirme amacı söz konusudur. Yazarın en çok üzerinde durduğu konular ise iyilik, çalışkanlık, doğruluk, kibir, ebeveyn şükran ve itaat, ihtiyatlı ve tasarruflu olma ve sadakattir. Bunlardan yola çıkarak yazarın tasavvurunda çalışarak ve hak yemeyerek devletin gelişimine destek olacak, bununla birlikte kibirlenmeyecek, ebeveynine dolayısıyla devletine itaatli, parasının tasarrufunu bilen ve geleceğini düşünen sadık bir çocuk tipi olduğu sonucu çıkarılabilir. Öte yandan Allah'ın kudretini kanıtlama amacıyla yazılmış hikâyelerde dahi yazarın pozitivist bakış açısından uzaklaşmadığı, neden-sonuç ilişkisiyle tesadüfleri bile ilahi bir kudretten ziyade ayakları yere basan dünyevi olaylara bağladığı görülür. Yaşanan tesadüfler bile rasyonel temellere oturtulmuştur.

Bunlardan maada, hikâyelerde doğrudan II. Meşrutiyet Dönemi'ni siyasi politikalarına hizmet etme durumu da söz konusudur. Bunun en açık ifadesi

“Hürriyet”, “Müsavat”, “Uhuvvet”, “Adalet ve İnsaniyet” ve “İttihat” isimlerini taşıyan beş hikâyenin art arda sıralanmasında görülür. Bu hikâyeler doğrudan doğruya İttihat ve Terakki’nin temel çıkış noktalarına gönderme yapmaları bakımından politize metinlerdir. Her bir hikâyede bu kavramların temel sözlük ve siyasi anlamları alegorik bir biçimde işlenmiştir. Bu beş temel düşünce, temellerini Fransız İhtilali’nden alır ve İttihat ve Terakki topluluğunun da temel felsefesini oluşturur. Fakat hikâyelerde işleniş biçimlerine bakıldığında bu kavramların yeterince içselleştirilmediği ve yalnızca görünen en basit anlamlarının ifade edildiği fark edilir. Bu kavramların işlendiği hikâyeler işleniş biçimleri bakımından kavramların ne denli anlaşılmadığının açık ifadesidir. Fransız İhtilali gerçekleşirken bu kavramların yüzyıllar süren bir geçmişi olduğu düşünülürse, Osmanlı’da bu içselleştirilmenin gerçekleşmemesi, yalnızca yüzeysel olarak algılanması şaşırtıcı olmaz. *Hazine-i Kiraat* de bu yönüyle Osmanlı’da modernleşmenin algılanamayışının en açık göstergelerinden biridir.

Hikâyelerdeki bir diğer politik duruş çocukları tarım ve ticarete teşvik etme yönündedir. 1915 senesinde ortaya atılarak devlet politikası haline gelmiş olan Milli İktisat düşüncesinden önce İttihat ve Terakki hükümetinin liberal politikalarına koşut olarak yer almış olan liberal iktisadi politikalar ve teşebbüs-i şahsi fikrinin izlerine rastlanır. Hikâyelerin 46’sında ticaret ve hesabın 25’inde ise tarımın teşvik edildiği görülür. Buna karşılık memur tipine hikâyelerde rastlanmaz. Bütün çocukların hayali büyüyüp çok çalışarak zengin olmaktır. Bu, teşebbüs-i şahsiyi teşvik etme yoludur.

Hazine-i Kiraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye bu çalışma yoluyla Osmanlı Türkçesi bilmeyen araştırmacı ve ilgililerin de okuyabilmesi için Latin harflerine aktarılmıştır. Latin harflerine aktarılan kelimeler güncel dilde mevcutsa, bu halleri *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, mevcut değilse *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’ün yazım tercihleri esas alınmıştır. Yazarın genel olarak noktalama işareti tercihlerine sadık kalınsa da bazı kısımlarda unuttuğu düşünülen noktalama işaretleri eklenmiş, günümüzde kullanımı değişen kimi işaretler güncel kullanımlarıyla verilmiştir.

Her radikal siyasi dönüşüm kendi vatandaşını yaratma yoluna girer. *Hazine-i Kiraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye* de gerek içeriği gerekse amaç ve konuların işlenişi bakımından II. Meşrutiyet Dönemi siyasi politikalarını destekleyici ve bunları çocuklara öğretici, aynı zamanda onları şekillendirici bir işleve sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Cevdet. 1931. Mekteb-i Mülkiye Hatıralarından: Ali Nazimâ ve Tarihi Bir Hatıra, I. **İctihad**. 1 Temmuz.
- _____. 1931. Mekteb-i Mülkiye Hatıralarından: Ali Nazimâ ve Tarihi Bir Hatıra, II. **İctihad**. 15 Temmuz.
- Ahmet Refik. 1324. **İnkılâbı Azim**. Dersaadet, 1324.
- Akbayır, Sıddık. 2005. “Klasik Dönemin Didaktik İki Eseri: Hayriye ve Lutfiye”. **Hece**. s.104-105: 132-135.
- Akşin, Sina. 2008. **Kısa Türkiye Tarihi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, Taner. 2010. Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Müsavat Meselesi. **Akademik Bakış Dergisi**. s. 21.
- Araz, Yahya. 2013. **Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aytekin, Halil. 1991. **İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi**. Ankara: Gazi Üniversitesi BYOM.
- Ayverdi, İlhan. 2006. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Berkes, Niyazi. 2002. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birinci, Ali. 2001. **Tarih Yolunda: Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvâli**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ciravoğlu, Ömer. 1997. **Çocuk Edebiyatı**. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Cunbur, Müjgan ve Dursun Kaya. 1990. **Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu Arap Harfli Türkçe Eserler**. C.1. Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- Çağrııcı, Mustafa. 2001. Kardeşlik. **İslam Ansiklopedisi**. c.24: 485-486.
- Çankaya, Ali. 1968. **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1.cilt**. Ankara: Örnek Matbaası.
- _____. 1968. **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 2.cilt**. Ankara: Örnek Matbaası.
- Çavdar, Tefvik. 1991. **İttihat ve Terakki**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çıkla, Selçuk. “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”. **Hece**. s.104-105: 89-107.
- Çiçek, Hacı. 2012. Ali Nazimâ ve ‘Nevâbigü’l-Kelim Tercümesi’ Adlı Eseri. **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 3 s. 1: 117-142.
- Eldem, Edhem. 1997. Akli Osmanlıcılık (Ottomanisme Rationnel) 1917 Tarihli Fransızca Bir Okuma Kitapçığı. **Toplumsal Tarih** s. 38: 23-35.

- Enginün, İnci. 1987. Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış. **Çocuk Edebiyatı Yıllığı: 1987.** yay. haz. Mustafa Ruhi Şirin. İstanbul: Gökyüzü Yayınları: 37-46.
- Erdoğan, Fatih. 1994. Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri. **Toplumsal Tarihte Çocuk.** yaz. haz. Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 85.91.
- Gökşen, Enver Naci. 1985. **Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız.** İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gövsa, İbrahim Alâettin. 278-279. **Türk Meşhurları Ansiklopedisi.** “Nazimâ, Mehmet Ali.” İstanbul: Yedigün Neşriyat. Tarih yok.
- Gündüz, Üzeyir. 2005. Çocuk Edebiyatında Çeviri Etkisi, Uyarlamalar ve Sorunları. **Hece.** s.104-105: 136-141.
- Hatemi, Hüseyin. 1987. Bizde Çocuk ve Çocuk Edebiyatı. **Çocuk Edebiyatı Yıllığı: 1987.** yay. haz. Mustafa Ruhi Şirin. İstanbul: Gökyüzü Yayınları: 66-71.
- Hayta, Necdet ve Uğur Ünal. 2005. **Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri.** Ankara: Gazi Kitabevi.
- İdben, Emir İçhem. 2013. Ali Nazimâ'nın Lisân-ı Osmânî Adlı Eseri ve Türkçeciliği. **VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri.** II.ciit. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 2293-2301.
- Kahraman, Âlim. 2006. Nazimâ. **İslam Ansiklopedisi.** c. 32: 453-54.
- Karabekir, Kazım. 1993. **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909).** İstanbul: Emre Yayınları.
- Kavcar, Cahit. 1988. **II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim.** Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Kutluer, İlhan. 2006. Müsavat. **İslam Ansiklopedisi.** c.32: 76-79.
- Lewis, Bernard. 1991. **Modern Türkiye'nin Doğuşu.** Çev. Metin Kırıtlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Şerif. 1991. **Türk Modernleşmesi.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, Cüneyd. 1999. **Eski Harfli Çocuk Dergileri: İnceleme.** İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____. 2000. **Meşrutiyet Çocukları.** İstanbul: Bordo Kitapları.
- _____. 2002. **Meşrutiyet Dönemi Çocuk Edebiyatı: Şiir.** İstanbul: Medyatek Yayıncılık.
- _____. 1997. Osmanlı Çocuk Dergileri. **Toplumsal Tarih.** s.40: 14.
- _____. 1998. **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler.** İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Öztaş, Güven Gürkan. 2012. **Türkiye'de Çocuğun Politik İnşası.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sever, Sedat. 2003. **Çocuk ve Edebiyat.** İzmir: Tudem Yayınları.
- Somel, Selçuk Akşin. 2010. **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908).** Çev. Osman Yener. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şemseddin Sami. 1317. **Kâmûs-i Türkî**. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şirin, Mustafa Ruhi. 1998. **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- _____. 2016a. Çocuk Edebiyatımız Nasıl Okunmalı. **Türk Dili**. s. 773: 47-52.
- _____. 2007. **Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**. Ankara: Kök Yayıncılık.
- _____. 2016b. Çocuk Modernleşmesi ve Çocuk Edebiyatı. **Türk Dili**. s.774: 31-40.
- Tan, Mine. 1994. Çocukluk: Dün ve Bugün. **Toplumsal Tarihte Çocuk**. yaz. haz. Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 11-30.
- Tökel, Dursun Ali. 2005. Eskilerde Çocuk Eğitimi: Çocuk Edebiyatı Gözüyle Eskiye Bakmak. **Hece**. s.104-105: 76-88.
- Toprak, Zafer. 1952. **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**. Ankara: Yurt Yayınları.
- _____. 1988. Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950. **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**. Der. Şevket Pamuk ve Zafer Toprak. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tunaya, Tarık Z. 1996. **Hürriyet’in İlanı**. İstanbul: Arba Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**. 2001. cilt 1. “Ali Nazimâ.” Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 331.
- Uçan, Lâle. 2012. Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri. **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**. ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları: 167-201.
- Ülkütaşır, M. Şakir. 1972. Ali Nazimâ. **Türk Dili**. c. 20 s. 249: 227-29.
- Üstel, Füsün. 2004. **“Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yardım, Mehmet Nuri. 1998. **Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yayla, Yıldızhan. 1985. Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Kavramı. **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**. c.4 İstanbul: İletişim Yayınları. 948-952.
- Yerasimos Marianna. 1994. 16.-19. Yüzyıl Gravür ve Suluboyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri. **Toplumsal Tarihte Çocuk**. yaz. haz. Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 65-75.
- Yiğit, Nuyan. 2004. **Atatürk’le Otuz Yıl / İbrahim Süreyya Yiğit’in Öyküsü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zürcher, Erik Jan. 2012. **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tezler

- Demirci, Fatih. 1999. Islahat Fermanı ve Müsavât Meselesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eker, Zeynep. 2015. Talebe Defteri Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Karavit, Kamer. 1993. Türkçe Çay Risaleleri (İnceleme, Metin, Tercüme, Sözlük). Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özbey, Canan. 2014. Political Socialization of Children During The Hamidian Era: The Periodical, Çocuklara Rehber. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Vicdan. 2013. Atatürk'ün Yakın Çevresinden Önemli Bir Sima: İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey'in (1880-1952) Hayatı ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tetik, İlhan. 2009. "II. Abdülhamid Dönemi Ahlâk Kitapları (Risâle-i Ahlâk, İlm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk) Üzerine Bir İnceleme." Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulus, Gökçe. 2014. II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlü, Fadime Hacer. 2002. Ali Nazimâ'nın 'Lisan-ı Osmani'si. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Süheyla Seçkin. 1997. Faik Reşad'ın Hayatı ve Eserleri. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arşiv Belgeleri

- Bâb-ı Âlî Evrak Odası. 1.05.1310 / 21.11.1892. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO. Dosya No: 110/8213.
- Dahiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri. 29.12.1277 / 8.7.1861. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.SAİDD... Dosya No: 77/149.
- İrade, Hususi. 11.3.1310/ 3.10.1892. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS. Dosya No: 4/51.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 16.10.1312 / 12.4.1895. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 256/31.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 21.8.1312 / 17.2.1895. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 250/49.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 14.9.1315 / 6.2.1898. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 385/22.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 3.8.1314 / 7.1.1897. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 347/23.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 15.2.1316 / 5.7.1898. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 404/4.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 25.11.1318 / 16.3.1901. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 548/2.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 25.11.1318 / 16.3.1901. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 548/3.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 13.10.1321 / 2.1.1904. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 755/18.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 3.5.1322 / 16.7.1904. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 791/39.

- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 10.5.1322 / 25.7.1904. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 792/51.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 25.6.1322 / 6.9.1904. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 801/57.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 22.11.1322 / 28.1.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 828/20.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 28.1.1323 / 4.4.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 844/12.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 17.3.1323 / 22.5.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 856/46.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 16.5.1323 / 19.7.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 870/58.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 22.5.1323 / 25.7.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 872/26.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 9.9.1323 / 7.11.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 892/57.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 5.11.1323 / 1.1.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 903/26.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 5.11.1323 / 1.1.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 903/44.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 16.1.1324 / 12.3.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 916/50.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 16.1.1324 / 12.3.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 916/51.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 1.2.1324 / 27.3.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 919/38.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 16.2.1324 / 11.4.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 922/58.
- Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî. 5.10.1324 / 22.11.1906. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT. Dosya No: 964/10.
- Meclis-i Vükelâ Mazbataları. 1.12.1340 / 26.7.1922. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV. Dosya No: 224/18.
- Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezâreti. 28.10.1323 / 26.12.1905. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.MF... Dosya No: 5/14.

Ali Nazimâ'nın Eserleri

- Ali Nazimâ. 1328. **Ameli İlm-i Hâl Kitabı**. İstanbul: Vezir Hanında 48 Numaralı Matbaa.
- _____. 1329. **Ameli İlm-i Hesap Birinci Kısım**. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- _____. 1327. **Ameliyat-ı Hesabiye Birinci Kısım**. İstanbul: Vezirhanında 48 Numaralı Matbaa.

- _____. 1328. **Bak ve Öğren Yahut 650 Şekil ile Malumat-ı Fenniyye ve Dürus-ı Eşya.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1328. **Barbaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey.** İstanbul: Meziyet-i İktisadiye Kitabhanesi.
- _____. 1900. **Batn-i Küm Yahud Fransuzca Ef'al-i Gayr-i Kıyasiyye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1309. **Çay.** İstanbul: Kitapçı Kasbar.
- _____. 1306. **Çocuklar Bahçesi.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1309. **Çikolata.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1323. **Dürûs-ı Şetta.** İstanbul: Karabet Matbaası.
- _____. 1328. **Elmas Kitap.** İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası.
- _____. 1309. **El Müntahabat Fi't-Tatbikat.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1329. **Fransızca Türkçe Müntehabat-ı Kelimat ve Kiraat-i Revan.** İstanbul: Araks Matbaası.
- _____. 1329. **Haritalı Küçük Tarih-i Osmani.** İstanbul: Şems Matbaası.
- _____. 1328. **Hazine-i Kiraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye.** İstanbul: Vezirhanında 48 Numaralı Matbaa.
- _____. 1326. **Hediye: Dürûs ve Malûmât-ı Şettâyı Hâvi Kızlara Mahsûs Kiraat Kitabı.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1314. **Heyet-i Arz.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1304. **İdman Birinci Kısım.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1307. **İdman İkinci Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mekâtib-i İbtidaiyye Mahsus İlm-i Hâl.** Basım yeri yok.
- _____. 1309. **İdman Üçüncü Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mahsus İlm-i Hâl-i Kebir.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1308. **İlâveli Nasihat-ı Hükemâ.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1306. **İman: Birinci Kitab.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1307. **İman: İkinci Kitab.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1307. **İman: Lâhika - Mebde-i Kiraat – Elifba.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1328. **İnci Kitap.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1312. **Küçük Coğrafya.** İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- _____. 1310. **Küçük Hesap.** İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- _____. 1328. **Küçük Tarih-i Enbiya.** İstanbul: Vezir Hanındaki 48 numaralı matbaa.
- _____. 1308. **Küçük Tarih-i Müslimin.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1308. **Küçük Yeni Hesap: Başlangıç.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1302. **Lisan-i Osmanî.** İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

- _____. 1305. **Lisan-i Osmanî İkinci Sene.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1328. **Lisan-i Osmanî Üçüncü Sene Sarf ve Nahiv Kısım.** Mürettibin-i Osmaniye Matbaası.
- _____. 1901. **Lûgat-i Nazimâ: Cepte Bulunsun: Fransızcadan Türkçeye Lûgat.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1910. **Lûgat-ı Tefeyyüz. Osmanlıcadan Fransızcaya Lûgat.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1327. **Malum Coğrafyadan Sual ve Cevaplı Memalik-i Osmaniye Coğrafyası.** İstanbul: Matbaa-i Jirayır ve Keteon.
- _____. 1328. **Meşrutiyet Kıraati.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1307. **Miftâhü'l-müntehab ve'l-Muktazab ve'l-Müşezzeb yahud Sarf-ı Arabî Defteri: I. Defter-Esma.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1312. **Mini Mini Lûgat-ı Tefeyyüz: Fransızcadan Osmanlıcaya Lûgat.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1305. **Muhtasar Lisan-i Osmanî Birinci Sene.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1305. **Muhtasar Lisan-i Osmanî. Birinci Senesi.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1312. **Muhtasar Sarf-ı Osmanî.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1307. **Muhtasar Yeni Hesap: Lahika.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1308. **Muhtıra-i Belâgat.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 2012. **Muhtıra-i Belâgat.** Haz. Ömer Zülfe. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- _____. 1303. **Mükellim.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1303. **Nevabigü'l-Kelim.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1328. **Nevusul Kıraat.** İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- _____. 1318. **Oku Kıraat-ı İlmiye ve Mâlûmat-ı Fenniye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1313. **Oku Yahud Yeni Risale-i Ahlak ve Vazife-i Eftal.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1327. **On Temmuz. Malûmat-ı Medeniye ve Tatbikat-ı Ahlâkiye ve Saireye Dair Kıraat Kitabı.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1327. **Rebiü'l-İslâm'dan İkinci İlm-i Hâl.** İstanbul: Selanik Matbaası.
- _____. 1318. **Rehber-i İmla Yahud Esma-i Türkiye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1309. **Resimli Muhtasar Sarf-ı Osmanî.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1330. **Suâl ve Cevap Tarihiyle Kavâid-i Lisan-ı Fransevî.** İstanbul: Araks Matbaası.
- _____. 1327. **Suâlli Cevaplı Ameliyat-i Hesabiye.** İstanbul: Vezirhanında 48 Numaralı Matbaa.

- _____. 1326. **Sualli ve Cevaplı Küçük Tarih-i Osmani.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1324. **Sünbülîstan yahud Kıraat-i Farisî.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1313. **Talim-i Benât: İkinci Kitap.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1316. **Talim-i Benât: Vezaif-i Umur-ı Beytiye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1312. **Talim-i Farisi.** İstanbul: Matbaa adı yok.
- _____. 1324. **Talim-i Vildan Dürus-ı Ahlakiye.** İstanbul: A. Asaduryan) Şirketi-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1311. **Talim-i Vildan: Kıraat-i Ahlâkiye ve Sıhhiye.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 1311. **Tarih-i Malumat-ı Evveliye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1309. **Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Müslimîn.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1313. **Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Osmani.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1311. **Tarih-i Tabîiden Hikâyât-i Mahabe.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1912. **Tertib-i Cedid İlaveli Risale-i Ahlak.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1320. **Tertib-i Cedid Talim-i Farisî.** İstanbul: Araks Matbaası.
- _____. 1890. **Yeni Elifba-yı Fransevî.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1334. **Yeni Hesap Altıncı Kısım.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1313. **Yeni Hesap İkinci Kısım.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1307. **Yeni Hesap Üçüncü Kısım.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1316. **Yeni Muhtasar Kavâid-i Osmaniye.** İstanbul: Kasbar Matbaası.
- _____. 1310. **Yeni Müntahabât-ı Gülistan.** İstanbul: Bab-i Ali'deki 25 Numaralı Matbaa.
- _____. 1330. **Zübde-i Usûl-i Franseviye.** İstanbul: Araks Matbaası.
- _____. 1319. **Mükemmel Osmanlı Lügati.** İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası.
- _____. 2002. **Mükemmel Osmanlı Lügati.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. **Mükemmel Türkçe Lûgat.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Ali Nazimâ ve Faik Reşad. 1318. **Mükemmel Osmanlı Lügati.** İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- _____. 2002. **Mükemmel Osmanlı Lügati.** Haz. Necat Birinci ve diğer. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek 1. Ali Nazimâ

**Ek 2. Hazine-i Kıraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye, Latin Harflerine Aktarılmış
Metin**

Hazine-i Kıraat
Yahut
Çocuklara İki Yüz Hikâye
Ali Nazimâ

Çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvâr etmelerine hâdim-i ahlakî, edebî, hissî ve
ibretâmiz iki yüz hikâyeden müteşekkıl bir hazine-i kıraatdır.

Tabı ve Neşri

Vezir hânında 48 numaralı Kasbar Matbaasında tab olunmuştur.²⁰

²⁰ Sayfanın son satırı eksik olduğu için okunamamıştır.

[2] İfade

“Hazine-i Kıraat” namıyla tevsim ettiğim bu kitap âsar-ı matbûa ve gayr-ı matbûa-ı acizenemde mevcut ahlakî, edebî, hissî ve ibretâmiz iki yüz hikâyeden teşekkül etmiş bir hazinedir ki elhak çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvar etmelerine hâdim ve onlar için mekteplerde kıraat kitabı ve tevzii-i mükâfatlarda taltif eseri addedilmeye layık bir kitap olmakla beraber evlerde mektep derslerini öğrendikten sonra onlara hoşça vakit geçirtici bir refik-i hayırhah ve bilvasıta gidilecek uzak mesafeli yollarda kendilerini eğlendirici pekiyi bir hemrâh dahi olabileceğine şüphe yoktur. Ve billahi’l tevfiğ.

Ali Nazimâ

[3] 1

Ders

Benim sevgili valideciğim, rica ederim, bu küçücük siyah harfleri bana heceletme; çünkü onları okumaya başladığım vakit ziyadesiyle canım sıkılıyor. Bana mesel söyle; senin söylediğin meselleri ne kadar sevdiğimi de bilirsin. Gel seninle resimlere bakalım:

Bak laklak ile tilkiye, gece yarısı öten baykuşa, şu mini mini kuzu ile açgözlü kurda şimdi onu yiyecek...

-Evet, oğlum; benim bildiğim bütün meselleri hep bana, senin hecelemesini canın istemediği o küçük siyah harfler öğretti. Sen de onları öğrenmeye gayret et, vakıa ibtidasında biraz canın sıkılır ise de lakin sonra yalnız başına, o harfler vasıtasıyla, yeni yeni meseller öğrenerek memnun olursun.

[4] 2

Sabır

Bir gün iki kardeş birlikte ders ezberlemektelerken büyüğü küçük kardeşine demiş ki:

-Kardeşim, bu ders ne kadar güç! Bir türlü ezberleyemiyorum, artık benim canım sıkıldı bırakacağım. Senin de canın sıkılmıyor mu?

-Asla canım sıkılmıyor. Hem de bu dersi ne kadar kolay öğreniyorum bilsen!

-Aman kardeşim, nasıl oluyor da senin canın sıkılmıyor, hem de onu kolay öğreniyorsun?

-Kardeşim, benim canımın sıkılmadığına, kolaylıkla dersimi öğrendiğime bir sebep var, o da kitabımın yapıklarının arasına güç dersleri kolaylatıcı bir ot koydum da odur.

-Aman benim mini mini kardeşim o otun ismini bana haber veriverir misin?

-Kardeşçeğizim, o otun ismine “sabır” derler.

[5] 3

Mesrur’un Mülâhazaları

Mektebin büyük dershanesinde kâğıt üzerinde yürümekte olan kalemlerin sesleri işitiliyordu: Mektep çocuklarının hepsi birden vazifelerini yazıyor idi.

Mesrur henüz kendisinininkini bitirmiş idi: Sevinçle etrafına baktı; arkadaşları daha yazmakla uğraşıyor idi. Dershanenin bir köşesinde hoca efendi Mesrur’un küçük kardeşinin maharetsiz parmaklarını kalem ile birlikte tutup kâğıt üzerinde yazı yazmaya alıştırtıyor idi.

Bu hâli gören Mesrur dedi ki:

“Ben de küçük iken hoca efendi benim de parmaklarımı böylece yazı yazmaya alıştırtır idi. İleride henüz daha bulamacını yemekte olan diğer küçük kardeşim ufak Mecbur’a da öylece yazı yazmayı gösterecektir.

“Şimdi bana ‘kıraat, hüsnühat, hesap, coğrafya, tarih’ dersleri gösteriyor; sonra da o dersleri kardeşlerime gösterecektir.

“İşte nöbetle hocamızın önünde diz çöküyoruz ve o da bizlere nöbetle güzel güzel dersler vererek birçok şeyler [6] öğrenmemize ve ileride iyi adamlar olmamıza çalışıyor. Ben de derslerime son derece çalışarak kendisine olan minnettarlığımı göstereceğim!”

Mesrur yanından defterini önüne alıp içinde yanlış bırakıp bırakmadığında şüphesi kalmaması için vazifesini bir iki defa daha tekrar okudu.

4

İki Zenci ve Kitap

Biri okuma bilen ve diğeri bilmeyen iki zenci arasında vuku bulan mükâlemeyi şu suretle naklediyorlar:

Okuma bilmeyen – Bu kâğıda ne bakıp duruyorsun, arkadaş?

Okuma bilen – Ah! Bilsen bu, ne kadar eğlenceli bir şey! İçinde lakırdı söyleyen birtakım kimseler vardır ki sözleri ancak gözler ile işitilir.

Bir zenci için bu tarif fena değildir; birçok beyazlar bununla iftihar edebilir. Bu zenci bir kitabın neden ibaret olduğunu hakikaten anlamış. Eğer bir kitabın tarifini sual edecek olsam pek çok kimseleri müşkülâta uğratmış [7] olurum. Bir kitabın, üzerine hurufât basılmış birtakım kâğıt yapraklarının bir araya gelen heyet mecmuasından ibaret olduğu bilinir ise de hakikaten bir kitabın terkip ve teşkil ettiği şeyin düşünmeme neticesi olarak, ne olduğu bilinmiyor. Kitap, işitilen, söyleyen bir sedadır: Gerek mesafe gerek zaman cihetiyle bizlerden uzak bulunan bir şahsın hâl-i hayatta bulunan fikridir; kitap bir ruhtur.

5

Portakal

Bir gün bir çocuk validesinin kendisine vermiş olduğu portakalı ısırmış. Derhal yüzünü ekşiterek ve bağırarak demiş ki: “Aman ne fena meyve! Onun için bana pekiyi bir meyvedir dediler.” Gülerek çocuğa bakmakta olan pederi cevap olmak üzere dedi ki: “Sana yalan söylememişler oğlum, portakalı yemezden evvel kabuğunu soy ki meyveyi lezzetli bulasın. Çünkü kabuğu acı olan meyvenin lezzeti hoştur.”

Bu küçük hikâye her şeyin görünüşüne bakarak onun iyi yahut fena olduğuna hükmetmek caiz olmadığını bildiriyor.

[8] 6

Küçük Kız ile Küçük Kedi

Bir küçük kız evinin bahçesinde bir ağaç dibinde oturmuş idi. Bahçe kapısında da gayet güzel bir küçük kedi durmakta idi.

Küçük kız kediyi “Sincap! Sincap! Gel, sincap!” diye çağırdı. Sincap küçük kızın yanına geldi; onunla oynadı, ron, ron yaparak ona sürünmeye başladı. Acaba bu hal böyle devam etti mi? Hayır, küçük kız küçük kedinin kuyruğunu çekti. Bunun üzerine sincap hiddetlendi; artık ron, ron yapmadı; fakat fif fif yaparak küçük kızı tırmaladı ve onu yalnız bırakarak oradan savuşup geçti.

(Kötülerin asla dostu olmaz.)

8

Okuma Bilmenin Faydası – İki Ufak Şişe

Tosun’un pederi yatakta idi; tarlada çalışmakta iken soğuk almış idi. Tabip ona iki türlü ilaç vermiş ve Tosun dahi onları köyün eczanesinde yaptırıp iki [9] ufak şişe içinde olduğu halde getirmiş idi.

Şişenin birinde kaşık kaşık alınmak üzere bir şurup ve diğesinde hastanın vücuduna sürülmek için siyahımsı bir nevi yağ bulunmakta idi. Bu ikinci şişenin üzerinde “Haricen istimal olunur.” ibaresi yazılı bir kırmızı kâğıdın yapışmış olduğu

görülüyor idi. Lakin Tosun cahil yani okuma bilmiyor idi; şişenin üzerine yapışmış olan kırmızı kâğıttaki yazının ne olduğunu bilmiyor idi.

Tosun ilaçları babasına getirdiği vakit zavallı adam o kadar ızdırap içinde idi ki onlara bakmaya hali bile kalmamış idi; oğlana “Şuruptan bana bir kaşık ver.” diyebildi.

Tosun üzerinde “Haricen istimal olunur.” yazılı şişedeki ilaçtan bir kaşık alıp babasına verdi. – Babası ilacı birden bire içer içmez derin bir uykuya daldı, içtiği ilaç fena halde kendine tesir etmiş idi.

Tosun pederinin güzelce uyuduğunu görerek sevinmiş ise de bütün gün uyanmadığını ve uykusu arasında acayip acayip sayıkladığını da görerek korkmaya başladı.

Akşamüzeri tabip tekrar gelerek hastasını gayet derin bir uykuda bulduğu vakit son derece taaccüp etti; onu muayene etti, sonra kullandığı ilacın şişesini görmek [10] üzere ilacın bulunduğu yere koştu ve işi anladı. Zavallı adam zehirlenmiş idi.

Tabip hemen hastanın dişlerini açıp ona içtiği ilacın tesirini kaybettirmek üzere diğer bir ilaç içirdi.

Tosun’un pederi az kaldı ölecekti; kendine gelebilmesi için çok vakit geçti ve o vakte kadar Tosun dahi çok muzdarip ve çok meyas oldu. İhtiyar adam hastalıktan iyiliğe yüz tuttuğu ve artık yürümeye başladığı vakit dışarıya ilk çıkışı cahil bırakmamak için oğlu Tosun’u köyün mektebine yazdırmak için oldu.

8

Elma Hırsızı

Yaşar isminde bir küçük çocuk eline düşen ve gözüne ilişen her şeyi çalmak tabiatına malik idi.

Bir gün komşunun bahçesindeki bir ağaçta gayet kırmızı birtakım elmalar gördü.

Hemen o bahçenin derme çatma tahtalardan olan kapısından kendinin geçebileceği kadar bir iki tahta koparıp bahçeye girdi; ceplerini elma ile sıkı sıkıya doldurdu.

İşini bitirdikten sonra başını arkasına çevirip komşusunun [11] kendisine doğru gelmekte olduğunu gören Yaşar derhal bahçeye girmek için açtığı deliğe doğru koşup kaçmak istedi ise de ceplerinin doluluğundan bir türlü delikten geçemedi, yakayı ele verdi.

Komşusu ona ceplerini boşalttırdıktan, bir temiz de dayak attıktan sonra salıverdi.

(Kendinize ait olmayan şeye el sürmeyiniz.)

9

Kâse

Bir zengin adam hizmetkârıyla birlikte elmasa dair şeyler satın almak için bir cevahirici dükkânına girer. Alacağı şeyi alıp dükkândan çıkar çıkmaz hemen cevahirici yanına sokularak yavaşça “Dükkândan kıymetli bir yüzük çalındı, çalan adam da hizmetkârınızdan birisi olmalıdır.” der.

Zengin adam cevahircinin söylediği lakırdıdan emin olup olmadığını sorduktan sonra hizmetkârlarıyla birlikte tekrar dükkâna girer. İçi ince kum ile dolu bir kâse getirmesini cevahirciye emreder. Cevahirci zengin emrini yerine getirir; hizmetkârlar [12] ise “Acaba bu kum ile dolu kâse ne olacak?” demek makamında birbirlerinin yüzüne bakışırlar.

Zengin adam uşakların: “Buradan bir yüzük çalınmış; hırsız da içinizden birisidir. Hırsızlık eden adamın şeytana uyarak işlediği işi yalnız kendisinden başkasının bilmesini istemediğimden hepimiz ellerimizi kapalı olduğu halde birer birer şu kâsenin içine sokup çıkaracağız; bu esnada yüzük kâsenin içine bırakılır ise kum, yüzüğün bırakılması zamanında hasıl olabilecek tıkırtının önünü alacağından hırsızın kim olduğu meydana çıkmayacaktır.” der.

Zengin adam evvela kâsenin içine elini sokup çıkarır; hizmetkârlar da ona tabi olurlar; badehu kâse başı aşağı edildiğinde yüzük kumun içinde bulunur. (Bir kabahatlinin işlediği kabahati tamir veya ikrar etmesine ekseriya şiddetten ziyade mülayimatla muvafık olunur.)

10

Necil ile Validesi

²¹[13] tutuyorsun! Gece olduğu için mi! Ben korkmuyorum; çekil, elimi bırak da yalnız başıma yürüyeyim rica ederim.”

Validesi de cevap olarak: “İstediğin gibi yap.” deyip çocuğun elini bırakmış idi. Bu halden memnun olan küçük çocuk koşmaya başlamış ve lakin ayağı bir büyük taşa ilişerek düşmüş, alnı bir taşa rast gelip şişmiş idi.

Fakat kaza başına geldikten sonra kendisinin daha yalnız başına gezmek için sinni müsait olmadığını da anlamış idi.

11

Karanfilin Rayihası

-Akşam-ı şerifler hayrolsun, babacığım, işte mektepten geldim.

-Safa geldin kızım, bugün uslu oturdun mu?

-Evet babacığım, dersimi de hoca efendiye yanlışsız olarak okudum. Gayet küçük bir kıssadır; size de onu okuyayım, dinleyiniz:

Demet içinde hercai menekşe,²² [14] Onun rahiyası aldı hemîşe:

Bu hâl ünsiyete nispet olundu

Bu güzel kıssanın hissesini anlıyorsun değil mi sevgili kızım? Hiç kokuya malik olmayan hercai menekşe bir hayli vakit karanfille birlikte bulunduğu için onun kokusunu cezbetmiş. Görüyorsun ya kızım? Eğer yaramaz ve fena küçük kızlar ile arkadaş olacak olursan sen de onlar gibi yaramaz ve fena olursun. Yok, eğer itaatli ve terbiyeli çocuklarla ihtilat edecek bulunursan sen de kendini onlara benzetmekten geri kalmazsın.

Fenalarla ünsiyetten kaçınmalı ve yalnız afif olan kimselerle musahabet etmelidir.

12

Dursun ile Suat

Dursun ile Suat ikisi de bir yaşta, bir mektepte arkadaş imişler.

Bunlardan Suat, zengin ve Dursun, bir fakir oğlu imiş.

Bir gün Suat arkadaşı Dursun’un elinde koca bir somon ekmek olduğunu ve şapur şapur onu yemekte bulunduğunu görerek hemen yanına gelip der ki: “Sen bu kadar iştihan olduğundan dolayı [15] ne kadar bahtiyarsın! Acaba eski püskü yatağında da rahat tahat uyku uyuyor musun?

-Şu elimdeki somonu nasıl yiyor isem uykuyu da öyle uyuyorum.

-Ben ağzımın dolduğunu asla bilmiyorum. Bana şekerlemeler, yemişler veriyorlar; fakat onlara elimi sürmek bile canım istemiyor. Benim süslü ve güzel bir de yatağım var; fakat içinde hiçbir gece rahat uyku uyuyamıyorum.

²¹ Hikâyenin başına denk gelen, sayfanın son satırı eksiktir.

²² Sayfanın son satırı eksiktir.

-Benim sevgili arkadaşım, senin hastalığının yani uyku uyuyamadığının, yiyecek yiyemediğinin sebebini anlıyorum: Sen hiç çalışmıyorsun. Çalış, hem de ziyadesiyle çalış ki iştia ve uyku senden hiçbir vakit ayrılmasın.

13

Ebeveyne Şükran

Bir gün Veli mektepten gelir iken yağmur bardaklardan boşanırcasına yağıyor idi, yolda babasının çalışmakta olduğu demirhanenin kapısı önünde durdu. Veli'nin babası enli bir demir²³ [16] eliyle koca bir çekiç kaldırıyor idi. Çekiç demire vurdukça çan çan çan diye bir ses çıkıyor ve ortaya kıvılcımlar saçtıyor idi. Demirci ocağı kıpkırmızı idi; ateşten ziya almış olan Veli'nin babasının yüzü de kıpkırmızı görünüyor idi. Aralıkta yüzünde siyil gibi akan teri siliyor idi.

Bu hâli gören Veli:

“Babacığım ne kadar yoruluyor! Yağmur da ziyadesiyle yağmakta olduğundan akşam eve gelir iken dahi çok ıslanacak sonra hasta olacak.” diyerek koşarak evine gitti. Beş dakika geçer geçmez tekrar geldi; babasına arkasındaki gömlektten daha sıcak tutucu bir ruba getirmiş idi. Zavallı baba çocuğunun kendisine olan muhabbetinden müteessir olarak onu okşadı ve memnuniyetinden gözlei yaşardı.

14

Buğday Başakları

Temmuz ayında idi. Havalar pek sıcak gidiyor idi. Orakçılar oraklarını, tırpancılar tırpanlarını hazırlamakta [17] idi. Çiftlik sahipleri arabalarını göndermeye, ambarlarını temizlemeye müheyya idi.

Altın sarısı gibi başakları havi olan buğday tarlaları rüzgârın esmesiyle dalgalanıyor idi.

Başakların içinden bazıları diğerlerinden hayli yüksek duruyor idi.

Derhal bu muntazam başaklardan biri komşularına demiş idi ki:

“-Sizinle benim aramda ne kadar fark var!

Boyca sizin hepinizi geçiyorum. Başım sizden bakınız ne kadar yüksekte bulunuyor! Halbuki sizinki, yere doğru eğrilmiş duruyor.

Binaenaleyh ben bir aslanım, siz ise benim yanımda kedisiniz.”

Tahkir olunan başaklardan biri ona cevap olarak şöyle demişti:

“-O kadar mağrur ve mütekebbir olma kardeşim! Senin başın dânedden hallidir, işte onun için bizden boylusun; eğer biraz daha az hafif yani biraz ağırca olmuş olaydın bizden pek boylu olamazdın.”

Buğday başakları gibi birtakım mektep şakirtleri de vardır. En çalışkan şakirtler en edepli ve en terbiyeli olanlardır.

[18] 15

Temizlik

Bir sütçü arkadaşı fıçıcıya: “Arkadaş! Müşterilerimin hepsi benim sütüm daha iyi olduğu halde şu yakındaki sütçü dükkânına gidip süt alıyorlardı benden niçin almıyorlar, sebebini bana söyleyebilir misin?” dedi.

Fıçıcı da, sebebini anlatayım, diyerek şöylece söze başladı:

“Senin sütün âlâdır; pek doğru; lakin kapların temiz değildir, üzerleri bütün sinek tersleriyle doludur.

“Süt, her ne kadar iyi olursa olsun, kirli kap içinde hoş görünmez.

“Arkadaş! Böyle şeyleri gözetip süt kaplarını ve yoğurt çanaklarını temiz tutmalısın, dükkânının pencerelerinde örümcek gibi şeyler bulundurmamalısın,

²³ Sayfanın son satırı eksiktir.

dükkânının camlarını ayna gibi parlatmalısın, masalarını güzelce ovmalısın, tencere ve tabaklarını da temizlemelisin ki müşterilerin dükkânının ve kap kaçaklarının temizliğini görerek yine senin dükkânına gelmeye başlasınlar.”²⁴ [19] süt içmeye heveskar olanların cümlesi biri birinin ardı sıra yine evvelki gibi dükkânına gelmeye başladı.

(Elden geldiği kadar evlerinizi temiz tutmaya çalışınız.)

16

Soyulmuş Hırsız

Bir fakir adam gece yarısı uyanarak odasında bir hırsız görür. Lakin ondan hiç korkmaz. Çünkü odasında çalacak bir şey bulamayacağından emindir. Fakir adam hırsızın hava sıcak olduğu cihetle arkasından paltosunu çıkarıp yere bıraktığını sezmış olduğundan belki hırsızı korkutarak kaçırırım da paltoyu elde ederim niyetiyle birden bire var kuvvetiyle bağırır. Filhakika hırsız yakalanacağı zannıyla koşarak kaçır. Paltosunu almayı unuttur. Fakir adam ise hemen yatağından kalkıp paltoyu alır ve eskitinceye kadar safa-i hatırla giyer.

17

Kurt

Memiş yalan söylemeye düşkün bir ufak çocuk idi. Bir gün bir büyük orman civarında bir koyun sürüsünü güder iken köylüler ile zevklenmek üzere var kuvvetiyle “Kurt var! [20] Kurt geldi!” diye bağırmaya başladı. Ormana yakın bulunan köylerin halkı ellerinde balta, sopa olduğu halde hemen koşuştular. Lakin kurttan cüzi bir eser bile bulamadıklarından geldikleri gibi geriye döndüler; halbuki Memiş onların bu haline bıyık altından gülerек eğlenmekte idi.

Ertesi gün yine “Kurt var! Kurt geldi!” diye bağırmaya koyuldu.

Köylüler miktarca evvelkinden daha az olarak tekrar koşuştular ise de bu defa yine kurt bulamadıklarından ve hiçten bir şey için rahatları bozulduğundan dolayı başlarını sallayarak geri çekildiler.

Üçüncü gün ise sahilinden bir kurt geldi. Bunun üzerine Memiş: “Yetişin! Yetişin! Kurt geldi! Aman koşun!” diyerek yalvarmakla karışık bağırdı ise de bu sefer genç çobana yardım etmek üzere hiçbir kimse gelmedi.

Merhametsiz hayvan sürünün içine atılıp birçok koyunu boğdu ki bunların içinde biri güzelliği cihetiyle seçilmiş olup bilhassa memşek malı idi.

[21] 18

Genç Çoban

Vaktiyle bir genç çoban varmış, koyun sürüsünü bir dağın üzerinde güder imiş. Yanı başında hepsine muracch tuttuğu koyun bulunur ve onun ile oynar imiş. Birden bire koyun, çobanın yaptığı oyuna kızarak geriye çekilmiş, hızını almış ve başı ileriye doğru olarak çobanın üzerine hücum etmiş.

Çoban ise o kadar şiddetli bir surette kendisine tos vuracağını me’mul etmediğinden me’mulunun aksi olarak fevkalade sarsılmış ve “Deh! Fena hayvan! Beni incittin!” diyerek yere düşmüş.

Hiddetlenerek yerden kalkmış ve hiddetini yenemeyerek koyunu şiddetle itmiş.

Zavallı hayvan bu şiddetli surette olan işe itaat ederek yuvarlanmış ve nihayet yakınında bulunan bir uçuruma düşmüş.

Koyunlar her ne kadar uzakta bulunsunlar içlerinden birinin yaptığını diğerleri de yapmak ister ve yapar olduğunu hiç²⁵ [22] o anda hemen yüz kadar olan koyun arkadaşlarının düştüğü yere doğru koşmuşlar. Hepsi sıçrayarak

²⁴ Sayfanın son satırı okunamamaktadır.

²⁵ Sayfanın son satırı eksiktir.

koşmuşlar, Teker meker olmuştur. Uçuruma düşerken kayalara çarparak harap olmuşlar...

Zavallı çoban gözlerine inanamaz olmuş; kederinden saçlarını yolmaya ve şu suretle bağirmaya başlamış:

“Hiddetimi yenemediğimden dolayı ne kadar bedbahtım! Halim ne olacak? Benim efendim artık mahvoldu demektir. Ah böyle olacağını bilmiş olaydım!”

Ey tedbirsiz çoban, şimdi nasıl öğrendin. Bu dersten istifade et. Her hususta tedbirsizlik etmenin fena bir şey olduğunu tahattur et, çünkü öfke baldan tatlıdır.

19

Kara Kurbağa

Bir gün Salim biraderi küçük Cemal ile oynarken dedi ki:

“Gel bak, burada bir kara kurbağa var, eğer istersen çabuk onu öldüreyim.” Cemal de cevap olarak: “Pekala olur.” dedi.

Bunun üzerine Salim yerden bir büyük taş aldı, biraderi de orada bulunan çitten bir diken kopardı; badehu ikisi birden [23] kara kurbağaya fenalık etmek için yanına yaklaştılar. O esnada oradan bir ihtiyar eşek koşulu bir küçük araba geçti. İyi hayvan kara kurbağayı ezmek için yolunu değiştirdi. Bu hali gören Cemal biraderine dönerek dedi ki: “Elindeki taşı at; kara kurbağayı öldürmeyeceğiz, eğer öldürür isek bu zavallı eşekten daha fena oluruz.”

20

Düzen ve Temizlik

Bir gün Selma annesinden kahvaltısını istemeye gelmiş idi. Henüz ne ellerini, ne de yüzünü yıkamamış idi. Perişan olan saçları da hotozunun arasından kuyruk gibi dışarı çıkıyor idi.

Annesi kızının yüzüne baktıktan sonra ona beklemekte olduğu kahvaltıyı verecek yerde onu elinden tutup evin havline götürdü. Ona “Bak.” dedi.

O esnada havliden bir kedi geçiyor idi ve yalayarak temizlemiş olduğu ayaklarını kirlenmeden sakınmak için en temiz yerlere basıyor idi.

Biraz ötede bir araya gelmiş bulunan iri kazlar gagalarıyla²⁶ [24] havlinin ilerisinden geçmekte olan ırmağın kenarındaki ördekler başlarını sallayarak ve kanatlarını çırparak tekrar tekrar suya dalıp çıkıyor idi.

Bu hâlleri gösterdikten sonra annesi kızına dönüp dedi ki:

“Görüyorsun ya? Çocuğum, bu ufak hayvanlardan hiçbirinin kendine düzen vermediğinin ve sabah tuvaletini yapmadığının görüldüğü asla olmamıştır. Şimdi de ahıra girelim.”

Gayet temiz tutulmuş bulunan ahırda siyahlı beyazlı inek yavrusunu yalıyor idi: Onun kendisine mahsus olarak böyle davranması yavrusunu temizlemesinden başka bir şey değil idi.

Ahırın diğer bir tarafında tavla uşağı temizliğin kıymetini biliyormuş gibi hiç sesini çıkarmaksızın usluca durmakta olan doru beygiri kaşağılıyor idi.

Selma ise bunların her birine şaşarak bakıyor idi; çünkü hayvanların bu kadar temizliği sevdiğini asla bilmiyor idi. Selma’daki şaşkınlığı gören annesi artık onu şöyle azarlamaya başladı:

-Şimdi sen de bir kere kendine bak; tırnakların kedininki gibi upuzun, ellerin kapkara, ağzın ve yüzün dün akşam yediğin yumurtanın bulaşığıyla hâlâ durmakta... Bu ne hâl? Demincekten beri gördüğün hayvanların hâline bakarak artık sen utancından [25] kulaklarının ucuna varıncaya kadar kızarmalısın, murdar hanım! Binaenaleyh yüzünü gözünü yıkayıp ve saçını başını tarayıp temizlenmeyince sabah

²⁶ Sayfanın son satırı eksiktir.

kahvaltısı edemeyeceksin. Sen yaşta bir kızı ineğin yavrusunu yalayıp temizlediği gibi temizlemeye neden mecbur bulunacak imişim?

Annesinin bu sözlerinden son derece utanmış ve gözleri yaş ile dolmuş olduğu hâlde Selma hemen eve girdi, yüzünü gözünü yıkayıp saçını başını tarayarak kendisine düzen verdi; sonra da gelip annesinin elini öptü ve her sabah öylece tuvaletini yapacağını vaad etti.

Artık annesi kendisine kaymak ile tereyağı ve baldan mürekkep bir kahvaltı getirmiş olduğundan Selma kahvaltısını ettikten ve sokak kapısının önünde oturmuş olan kara kedinin beyaz ayağıyla nihayet derecede yüzünü ve gözünü temizlemekte olduğuna sonuncu defa olarak hayretle baktıktan sonra mektebe gitti.

21

Hava Soğuk

İşte kış geldi. Hava soğuk, bırrrr... Ne kadar verici mevsim! Ağaçların üzerinde hiç yaprak yok, çayırılar ise bütün yeşilliğini kaybetmiş. Bahçelerde kuşların sesleri [26] işitilmiyor. Zavallı hayvanlar açtırlar! Bazı ekmek kııntıları yahut sair şeyler toplamak için evlere pek yakın geldikleri görülüyor ve hain avcılar ise onları öldürmek için bundan istifade ediyor.

Hava soğuk, bırrrr... Seyir yerlerinde ses ve seda yok herkes sokaklardan geçerken acele ile yürüyor. Erkekler ve kadınlar sıcak tutucu kalın robalar giyiyorlar. İhtiyarlar ve küçük çocuklar ateşin yanından ayrılmıyorlar.

Hava soğuk, bırrrr... Küçük Sabri mektebe gider iken ağlıyor, çünkü soğuktan donmuş olan parmakları kitaplarını tutamıyor. Hayri de üşüyor! Lakin o büyük ve kuvvetlidir. Bu sebepten Sabri'nin yanına gidip ona dedi ki:

“Kitaplarını bana ver! Benimkilerle beraber onları da götürürüm, sen ellerini cebine sokabilirsin”.

Diğeri de: “Pekiye kardeşim” diyerek kitaplarını Hayri'ye verdi ve ellerini cebine soktu. Bu iki çocuk mektebe geldikleri vakit Sabri hiç üşümemiş idi. Hayri'ye teşekkür ettikten sonra kendisini pek sevdiğini de söyledi.

Yüreği temiz olan çocukları herkes sever.

[27] 22

Arılar ile Gül

Vasıf, kimse görmeksizin her gördüğünü almak ve koparmak, her istediğini yemek ve içmek hevesinde bulunur bir küçük çocuk imiş.

Bir gün evlerinin bahçesinde gezinirken kokulu kokulu ve pembe pembe güller açmış bir gül ağacına rast gelir. Derhal onlardan birkaç tane koparır; demet yapmak ister; fakat dallarda bulunan dikenlerden elini gözetemeyip eli kan içinde kalır.

Vasıf bununla da iktifa etmez; arıların yemeye doyulmaz derecede bal yaptıkları hatırına gelerek bahçenin bir köşesinde bulunan arı kovanının yanına gider; içinden bal çıkarmak üzere elini kovanın içine uzatır uzatmaz bağırarak birden bire elini çeker; arılar yaramaz çocuğun elini beş on yerinden ısırılmışlar imiş.

Bunun üzerine Vasıf, bulunduğu mahalde gözlerinden sel gibi yaşlar akarak: “Her ne olursa olsun, bundan sonra valideme ve pederime sormaksızın hiçbir şey elimi sürmeyeceğim” diyerek yemin eder.

(İnsan eliyle koymadığı şeye asla elini sürmemelidir)

[28] 23

Lastik Top

Bir kış günü, Şadan yolda oynayarak evine gider iken birden bire yerde yepyeni bir çeyrek mecidiye parladığını görür. Sevinerek onu yerden alır ve çoktan

beri bir lastik top almasını arzu ettiğinden hemen gidip bu para ile ondan bir tane edinir.

Yolda gelirken topunu yere vurarak yükseklerle sıçratır iken coşkun coşkun ağlamakta olan bir küçük kıza rast gelir ve onun kendisine niçin ağlıyorsun diye soranlara: “Bir çeyrek mecidiye kaybettim, onunla ekmek almaya gidiyordum; ah! Şimdi eve gidersem azar işiteceğim.” dediğini ıııtır.

Fakat Şadan bu sözleri işitmemezliğe gelerek topu elinde olduğu halde evine girer. Pek mükedder olur; nedamet onu muazzep eder. Topu bir tarafa saklar ve akşam onunla hiç oynamaz.

Ne oldu biliyor musunuz? Küçük kızın gayet fakir babası ve anası varmış; bir çeyrek mecidiye ise onların bütün serveti imiş. Küçük kız eve geldiğı vakit pek gecikmiş imiş. [29] Başına gelen felaketi nakletmiş, yeis içinde kalan zavallı valide o akşam çocuklarının önüne hiçbir yiyecek koyamamış. Bütün aile halkı o gece aç olarak yatmışlar. Bu bir acınacak hal değil midir? Bu büyük felakete sebep olan kimdir; şüphesiz Şadan’dır.

Bulduğumuz şey bizim olamaz; kaybolan şeyi sahibini aramalı ve onu ona vermelidir.

24

Lastik Top ve Karıncaları

Çocuklar akşam tatilinde gayet hayrette bulundukları halde mektepten çıkıyorlar idi, zira hoca efendi onlara son derste arzın döndüğünü ve yuvarlak olduğunu söylemiş idi.

Cemil arkadaşlarına: “Arz nasıl olur da döner? Biz onun kımıldadığını bile duymuyoruz.” Diyor idi. Bütün çocuklar birbirine bakıştılar. Mektebin en iyi şakirdi olan Vasaf’ın elinde iri bir lastik top var idi; dedi ki:

”Oturunuz ben size onu anlatayım”.

Yerden yavaşça bir karınca alıp onu lastik topun [30] üzerine koydu. Sonra topu iki elinin şehadet parmakları ile tutup yükseğe kaldırdı.

Karınca iri topun üzerinde hiç durmaksızın gidip gelir, kah üst ve kah alt veya yan taraflarında bulunuyor idi.

Bunun üzerine Vasaf topunu yavaş yavaş döndürmeye başladı, karıncadaki hal yine evvelkinin aynı idi.

Bu hâli etrafında toplanmış ve hayretle ne yaptığına dikkatle bakmakta bulunmuş olan çocuklara gösterdikten sonra dedi ki:

“Bakınız, top arz yani üzerinde bulunduğumuz yerdir, ufak karınca ise benim. Arzın dönüp dönmediğini görmeksizin karınca gibi üzerinde gidip geliyorum.”

Hayretle bakmakta olan Cemil yanındaki arkadaşlarına: “Arkadaşlar, topun üzerine birkaç karınca daha koysak iş daha eğlenceli olacak zannederim.” Deyince cümlesi birden üç dört karınca bulup topun üzerine koydular ve o anda karıncalar topun her tarafında dolaşmaya başladılar ki bu dolaşmaları esnasında biri topun üstüne ve diğeri tamamıyla üsttekinin altında bulunmak üzere topun altına tesadüf ettiğı gibi birinin ayaklarının geldiğı tarafın aksi tarafında diğerrinin başı bulunuyor idi.

Vasaf gülererek yine onlara dedi ki:

“Bakınız şu anda karıncalar (mest-i kademde) yani birinin [31] bulunduğı yere nazaran diğeri onun mukabili olan yerde bulunuyor. Bunun gii arzın diğerr tarafında bulunan ve ayakları tamamıyla bizim ayaklarımızın karşısına tesadüf etmiş olan birtakım adamlar vardır ki onlara bizim mest-i kademimizde bulunan yani bizim durduğumuz yere nazaran mukabelemiz olan yerde bulunan adamlar derler. Binaenaleyh karıncaların biri Avrupa’da olursa diğeri semt-i kademde olmak üzere Okyanusya’da bulunur.”

Bilcümle çocuklar arkadaşarı Vasaf'tan öğrendikleri dersten dolayı pek memnun oldular ve her gün akşam tatilinde kendilerine yeni yeni eğlenceli dersler göstermesi için Vasaf'ın yakasını bırakmadılar. Vasaf'ın kendilerinden ziyade malumat sahibi olmasına sebep yalnız mektepte gördüğü dersler olmayıp evde dahi geceleri diğer kitaplar mütalaası olduğunu anladıklarından artık onlar da Vasaf'a tabiyat etmeye başladılar ve gece mektep derslerini hazırladıktan sonra kendileri için karar verdikleri saate kadar başka kitaplar mütalaasına devam ettiler.

25

İnat

Ruhiye Nakiye'ye arz yani üzerinde yaşadığımız yer düzdür diye iddia ediyor imiş. Bu halinden Ruhiyye'nin derste söyle[32]nilen sözleri dinlemeyen bir küçük savruk olduğu pekiyi anlaşıyor imiş.

Lakin Nakiye ikinci sınıfta bulunduğundan arzın yuvarlak olduğunu biliyor imiş.

Birbiriyle bu hususta çok iddia etmişler; Ruhiye yuvarlağın altında bulunan kimseler ayakta duramazlar demeyi bahane ederek bir türlü arzın yuvarlak olduğunu kabul ve tasdik etmek istemez imiş. İşte bu, inattan başka bir şey değildir.

26

İki Mum

Zengin olmak ister iseniz, yalnız nasıl kazanıldığını öğrenmeyiniz; ne suretle idare olunduğunu biliniz. Bir gün gencin biri zengin olan pederine: “Babacığım, bu kadar serveti nasıl kazandınız? Ben ise, evlendiğim zaman bana verdiğiniz iradın geliriyle senenin nihayetine kadar ancak kendimi idare edebiliyorum” der.

Pederi yanmakta olan iki mumun birini söndürdükten sonra oğlana dönüp cevaben: “Bundan kolay bir şey olamaz, benim bu kadar servet sahibi olmama sebep olan şey ile yani iki [33] mum yakmak icap etmediği zaman bir mum yakıp onunla iktifa etmektir” der.

27

Uzun Boy, Boş Kafa

Sekiz yaşında iki küçük çocuk tanıyorum, bunların ikisi de bir mektepte okurlar. Biri yaşına göre pek uzun boylu ve pek tembeldir. Diğeri ise gayet kısa boylu ve fakat pek çalışkandır.

Büyüğü olan gelmiş bir gün Korkut tesmiye olunan küçüğüne dedi ki:

“Benim yanımda sen adeta kedi gibi kalıyorsun, bir kere bak! Başın benim omzuma bile gelmiyor.” Korkut ise bu sözlerle şu yolda cevap verdi:

“Pek doğru, fakat benim kısa boyum mektepte derslerime çalışmaya bana mani olmaz, senin gibi uzun boylu, boş kafalı olmaktan ise kısa boylu kalmam bence daha hayırlıdır.”

Korkut'un sözleri pek yolunda değil midir?

[34] 28

Numune-i Sadakat

Bir avcı av avlamak üzere bir gün köpeğiyle kıra çıkar. Hırsızın biri mezkur avcıyı öldürdükten sonra cebinde bulunan akçeyi alıp savuşur. Köpek ise hiç sesini çıkarmaksızın hırsızın ardı sıra gider. Arkasından gelen köpeğe dikkat etmeyen hırsız şehirden içeri girip hükümet konağı önüne gelir gelmez köpek var kuvvetiyle bağırarak ve hırsıza salarak yoluna devam etmesine mâni olur. Köpeğin elinden hiç kimse onu kurtaramaz. Nihayet hırsız hükümet konağına alırlar. Köpek hiçbir kimseye dokunmaksızın kapının önünde yatar, hırsızın çıkmasını bekler bir çeyrek sonra hırsıza “Haydi artık yoluna git köpeğin sesi kesildi.” derler.

Hırsız sokağa çıkar çıkmaz köpek yine evvelki gibi belki evvelkinden daha ziyade bağırarak herifin elbisesini parçalarcasına üzerine atılır. Hükümet tarafından köpeğin diğer hiçbir kimseye dokunmayıp mücerret ona saldırmakta olduğu görülerek ve bu ise bir sebepten dolayı olması anlaşıl原因 olarak herifin tevkifi emrolunur. Birçok tahkikattan sonra parasını almak üzere köpeğin sahibini katlettiği meydana çıkar. Mahkeme tarafından hapsine hükmolunur.

[35] 29

Adalet Âlemi

Şirin bir kız çocuğa valide bir dul kadıncağız evinin yıkılmak üzere bulunduğunu görerek kulağında bulunan küpesini satıp esmâniyla evini tamir ettirmek niyetiyle bir gün kızıyla beraber kuyumcu çarşısına gider, küpesini on beş liraya satar.

Küpesini satmakla meşgul olduğu zaman yanı başında iki adam peyda olup muttasıl çocuğu severler, ona bazı ufak tefek hediyeler verirler.

Kadın hanesine avdet eder iken mezkûr iki adam onun peşine düşer, evini öğrenir. Gece yarısı eve girip kadının malik olduğu on beş lirayı evin her bir tarafında ararlar, fakat bulamazlar. Nihayet “Bu para olsa olsa yastığının altında olacaktır; çocuğu alıp bahçeye götürelim, orada onu biraz sıkıştıralım; çocuk acı acı bağırdığında validesi uyanıp çocuğunu yanı başında göremeyince sesin geldiği tarafa koşar yani behemehâl bahçeye iner. Bu halde hemen gidip parayı yastığın altından alır sonra savuşturuz.” diye kavl ederler. Bu kavli icraya karar verirler; çocuğu uyandırmaksızın yatağından alıp bahçeye götürürler; ziyadesiyle sıkıştırırlar. Çocuk korkarak [36] var kuvvetiyle “Anne!” diye haykırmaya başlar. Uyku arasında çocuğunun sesini işiten validesi hemen uyanıp çocuğunu yanı başında göremeyince divane olmuş gibi hemen kendini sofaya atar, nihayet sesin geldiği tarafa koşar ve kendini bahçede bulur. Merhum iki herif ise fırsatı ganimet bilerek derhal yastığın altından mezkûr on beş lirayı alıp savuşurlar iken ev üstlerine çöker, altında kalırlar. Enkazın altı araştırıldı(ğ)ında herifin birini vefat etmiş, diğerini fena halde yaralanmış ve elinde on beş lirayı tutmuş olduğu halde çıkarırlar.

İşte Cenab-ı Vacibü'l Vücut bu suretle o biçare kadıncağızı ve masum kızcağızı ölümden kurtarır, o can yakıcı herifleri de adaletin pençesine düşürür.

30

Oburluk ve Hırsızlık

Dursun obur bir çocuk idi; küçük gözleri yiyecek şeyleri arayıp bulmakta pek uyanık idi; mektepte yemek yenilecek saat geldiği zaman arkadaşlarının yediği şeylerin hepsine imrenerek bakar, cümlesinden yemek ister idi.

Oburluğu kendisini bir gün arkadaşlarının yemek sepeti içinden [37] gizlice birtakım şeyler bile aşırıma alıştırdı. “Kim görecek.” diyerek birininkinden bir elma, öbürününkinden biraz tatlı aşırı. Obur Dursun artık hırsız olmuş idi.

Ertesi gün yine bu suretle kötü işi tekrarladı. Arkadaşları sevdikleri yiyeceklerinin kendi sepetlerinden daima kaybolduğunu görerek hocalarına cümlesi birden işi anlattılar.

Hocaları onlara –Sepetlerinizi bana veriniz; ben onları şu büyük dolabın üzerine koyacağım orada onlara kimse dokunamaz.

Dedi ve hepsini oraya yerleştirdi.

Fakat Dursun bu işi sezmiş olduğundan teneffüs vakti büyük dolabın bulunduğu odaya daldı, dolabın önüne bir masa, masanın üzerine de bir sandalye koyarak kendisi de sandalyenin üzerine çıkıp büyük dolabın tepesine kadar yetiştirdi.

Dursun’dan şüphesi olan hoca efendi yavaşça kapıyı açıp hiç gürültü etmeksizin içeriye girdi. Dursun yiyecek yemekle o kadar meşgul idi ki dolabın önüne koyduğu

masa ile sandalyenin koyduğu yerden kuvvetli bir el vasıtasıyla kaldırılıp götürüldüğünü hiç görmedi. Tekrar aşağıya inmek [38] istediği zaman önünde bir uçurum gördü ve orada kalmaya mecbur oldu.

O anda tekrar kapanmış olan kapı yine açılıverdi, bu esnada hoca efendi:

“Geliniz, çocuklarım, geliniz, geliniz de kendinize mahsus olarak evlerinizden getirdiğiniz şeyleri çalanı görünüz: Bu bir hırsızdır ve hırsızlar gibi mahpusta bulunacaktır.” dedi.

Mektek çocuklarının hepsi birden içeriye girip Dursun’u daha yiyecekler ile dolu elleriyle yüzünü kapamakta olduğu halde büyük dolabın üstünde gördüler.

Bunun üzerine hoca efendi onu şu suretle azarladı:

“Ayıp sana, eğer bu fena huyundan vazgeçmez isen, büyüdüğün vakit, sârik ve canileri kapadıkları yüksek duvarlı ve demir parmaklıklı pencereci hapishanelere girmekten kendini kurtaramazsın. Şimdi bulunduğun yerde mahpus olarak kal, baban yahut akrabandan biri gelip senin bu halini görsün de ondan sonra alsın seni götürsün.”

[39] 31

Çocuk ve Ayna

Bir çocuk aynada kendine bakıyor imiş. Ayna o kadar güzel, o kadar cilalı imiş ki çocuk parmaklarını üzerine sürmekten pek mesrur kalıyor imiş. Memnuniyetinden gülmeye başlamış; derhal parlak aynanın içinde yüzü de gülmüş. Tesadüfi olarak ağzını açmış, aynadaki sureti dahi lakırdı ediyormuş gibi ağzını açmış.

Nihayet harikanüma aynadan çocuk, bir seda geldiğini işitiyorum zannında bulunmuş. Hayretle kulak vermiş ve şu sözleri işitmiş:

“Evet, ben bu billurda aks etmiş senin suretinim. Sen ne halde bulunuyor isen ben de daima seni sana gösteririm, zira yalan söylemeyi bilmem.

“Eğer sen neşesiz isen, eğer gülüyor yahut maskaralık ediyor isen aynaya bak, derhal ben sana: “Çirkinsin, çabuk gözünün yaşlarını sil ve gül.” derim.

“Eğer sabahleyin yüzünü yıkamayı yahut saçını düzeltmeyi unutmuş isen sana: “Sen pissin, soğuk suya koş ve fırça ile tarağı eline al.” diye ihtarda bulunurum. “Senin için faydalı olduğumu görüyorsun. Bununla [40] beraber sen eski vakitlerde dünyada bulunmuş olaydın, beni asla tanıyamaz idin. İnsanların en ilk aynası suyu berrak bir ırmaktan başka bir şey değil idi. Sonraları cilalı madenden, bakırdan, demirden, bazen de gümüşten yahut altından aynalar yapılmıştır. Lakin kıymettar olan altın ayna billur aynaların tamamıyla aks ettiği gibi sana suretini aks ettiremez. “Altın olmaklık benim için çok uzak; ben ateşte eritilmiş ve sonra iri üstüvâneler yani yuvarlaklar ile gayet düz olarak bir masanın üzerine yayılmış kum ile sodadan ibaret adi bir mahlûtum. Ben böyle adi şeylerden ibaret olmaklığım ile beraber benim kıymetsiz bir şey olmadığımı da görüyorsun.

“Çocuğum, şu dakikada olduğu gibi aynada suretinin sana gülmesi için bana gayet temiz ve neşeli ve maskaralıktan beri olduğu halde yüzünü göstermelisin.”

32

Patlıcan Burun Memiş

“Memiş! Oğlum! Burnunla oynama; çünkü burun ile oynamak hem pisliktir, hem de fena çocukların tabiatıdır. Bir daha burnunu karıştırmayacağına bana söz ver bakalım.

-Peki valideciğim.”

[41] Memiş birkaç adım validesinden uzaklaşır uzaklaşmaz verdiği sözü unutarak küçük parmağıyla burnunu karıştırmaya başlar.

“Memiş! Ne yapıyorsun!

-Valideciğim!

-Verdiğin sözü unuttun galiba.

-Hayır hayır, valideciğim!”

Bu esnada çocuk eline bir büyük resimli kitap alıp resimlerine bakar iken sağ elinin salavat parmağını burnuna doğru uzatıp karıştırmaya başlar.

“Ama sen artık can sıkıyorsun. Sözümlü dinleyecek misin?

-Evet valideciğim.

-Yalnız evet ile iş bitmez; bu fena tabiattan vazgeçmelisin.”

Memiş, daima validesinin sözüne itaat eder. Burnuyla oynamayacağına evvelkilerden daha kavî yeni yeni sözler verir.

Fakat on dakika sonra verdiği sözü unutarak iki parmağını birden götürüp yine burnunu karıştırmaya başlar. Her gün bu minval üzere hareket eder.

Sonra Memiş’in başına ne geldiğini biliyor musunuz?

Bir sabah Memiş, yatağından kalkar kalkmaz odada bulunan masanın üzerindeki aynaya bakar, birden bire var kuvvetiyle bağırarak [42] üç adım geri çekilir. Hıçkırır hıçkırır ağlamaya başlar. Meğer bizim küçük Memiş’in burnu şişerek evvelki halinin üç misli kadar olmuş imiş.

Derhal bir tabip çağırtmışlar, sebebini sormuşlar, tabip ise burnun böyle şişmesi tırnak yarısından ileri geldiğini ve iyileşmesinde birçok vakit lazım olduğunu söylemiş.

Memiş’in burnunun şiştiği günden itibaren, bulunduğu memlekette bütün arkadaşları rast geldikleri yerde kendisini “patlıcan burun Memiş” lakabıyla çağırmağa başlamışlar.

33

Karga ile Tilki

Bir karganın bir ağacın üzerine konmuş ve gagasında yemek üzere bir parça peynir tutmuş olduğunu gören bir tilki peynire olan iştihasına galebe çalamayarak hemen mezkur ağacın altına geldi ve söze başlayarak: “Berakallah ne hoşluğunuz ve ne kadar güzel edanız var! Doğrusu öttükleriniz ve çehrenizdeki letafet, etvâr ve hareketinizdeki nezaket bendenizi size meftun eyledi. Eğer nağmeniz de böyle letafet ve zerafetinizle mütenasip ise ismi var cismi yok olan anka, siz olduğunuzu tasdik ve itiraf edeceğim!” dediğinde [43] hilekâr tilkinin kendisini böyle meth ve senâ eylemesi karganın fevkalade memnuniyet ve mahzuziyetini mucib olmakla biraz nağme saz olmak üzere ağzını açar açmaz gagasındaki peynir yere düşer ve tilki ise hemen bunu yerden kapıp evvelce yiyerek ve badehu kargaya dönerek: “Ey benim gönlü saf olan efendiciğim! Şu halet malumunuz olsun ki: Medh ve senâ yollu ve dalkavuk usulü müdahenelerimin semeresiyle sizi aldattım ve gaganızda tuttuğunuz peyniri yere düşürüp teskin-i iştihâ eyledim.” der. Ve kargayı kahkaha-ı istihzaya alarak savuşup gider. Bunun üzerine biçare karga tilkinin hilesini anlayıp duçar-ı infial ve habab olur ba’dezin ihtiyatı elden bırakmaz.

34

Çorba

Kemal, validesiyle birlikte kahvaltı eder iken sofrada bulunan çorbayı beğenmeyip: “Bu çorba iyi değildir, ben artık yemeyeceğim.” Diyerek kaşığını sofranın üzerine bırakır. Validesi de “Eğer sen bu çorbadan yemez isen şimdi benim başkasını pişirmeye vaktim yoktur, fakat akşama sana daha iyisini pişiririm.” der. Sofradan kalkıp oğlunu birlikte alarak tarlaya götürür. Orada [44] güneş batıncaya kadar onu çalıştırır. Avdetlerinde validesi akşam taamı yenilmek üzere sofrayı kurup oğlunu çağırır. Bu defa çocuk sofradaki çorbayı fevkalade bularak sabahkinin iki misli bir iştihâ ile yediğini gören validesi gülerek oğluna:

“Senin şimdi hoşuna giden bu çorba, sabah kahvaltısında yemek istemediğin çorbanın gayrı değildir! Bugün birlikte olduğumuz cihetle başkasını da pişirmediğimi pekala bilirsin. Halbuki bugün senin tarlada çok çalışmaklığın karnının ziyade acıkmasına sebep olduğundan bu çorbayı lezzetli bulmanın başlıca sebebi de bundan başka bir şey olmadığı meydandadır.” demiştir.

(Çok çalışmak çok iştihâ getirir.)

35

İki Keçi

İki inatçı keçi derin bir nehir üzerine köprü misali atılmış bir tahtada birbirine rast geldiler. Bunlardan her biri karşı yakaya geçmek istediğinden evvela sen yok ben geçeceğim derken aralarında büyük bir kavga çıktı. Nihayet başları öne doğru eğilmiş, boynuzları ileri doğru çıkmış olduğu halde birbirinin üzerine hücum ettiler; o derece vuruştular ki ikisi de [45] hızlarını alamayarak nehre yuvarlanıp akıntıya kapıldılar.

(İnatçılık bazı defa insanın helakına bile sebep olur. Binaenaleyh bu fena tabiattan kaçınmaya çalışalım.)

36

Fare Kapanı

Birtakım fare yavruları birlikte uyuyorlar imiş. Tonları gümüşü rengine andırmış ve bıyıkları hayli uzanmış imiş.

Bir sabah onları anaları çağırıp: “Size edeceğim nasihatleri iyi dinleyiniz:

İnsanlar evlerinde bizleri istemezler, bizlerden ikrah ederler.

Bizleri telef ettirmek için kedileri beslerler.

Bizleri yakalamak için tuzak kurarlar.

Binaenaleyh sevgili yavrular, bu tuzaklardan kendinizi sakınınız!” demiş.

Fare yavruları bu nasihatleri dinleyeceklerini vaat etmişler.

Lakin bir gün diğerlerinden daha cesurane davrananlardan bir[i] kovuğundan biraz uzağa savuşmuş. Bir köşede bir fare kapanı görmüş, merak etmiş; onu pek yakından görmek istemiş. Yavaş yavaş kapana yaklaşmış. Meğer içine fare tutmak için yağlı bir parça pastırma koymuşlar imiş.

[46] Bu pastırmanın kokusu açgözlü fare yavrusunun iştihasını açmış; kapana girmiş, sonra çıkmış, yine girmiş... Velhasıl iştihası bütün bütün galebe ederek pastırmaya biraz ağzını dokundurmuş. Kırak! Kapanın kapısı kapanıvermiş; zavallı fare yavrusu içinde kalmış.

Bir saat sonra evden biri gelip kapanı almış ve kapağını açıp fareyi kedinin önüne salıvermiş.

Zavallı fare yavrusu dehşetli kediyi nahak yere rikkate getirmeye çabalamış, kedi ise bir hamlede onun canını çıkarmış.

Bir tehlikeye gireceğini insan anlarsa ondan uzaklaşmalı ve birine bir iyi nasihat edilir ise daima onu dinlemelidir.

37

Mini Mini Bir Temiz Kalp

“-Büyük babacığım, işte dördümüz de geldik, dünden itibaren tatillerimiz başladı ve hemen gelip sizi görmek arzu ettik.

-Pekala, çocuklarım, pekala, mükafat aldınız mı?

-Şüphesiz, büyük babacığım, bilaistisna hepimiz aldık... Hayri iki mükafat ile üç zikir-i cemil aldı. Naciye'nin beş [47] defa ismi okundu... Nasir üç adet birinci derecede mükafat aldı, ben de...

-Ey sen de, Melahat?

-Ben de, büyük babacığım... Fevkalade mükafatı aldım!

-Pekala, pek güzel çocuklarım; beni fevkalade mesrur ettiniz bu muvaffakiyetlerinize mükafat olmak üzere ben de her birinize birer çeyrek lira vereceğim; onu kendinize faydalı olduğu halde istediğiniz şeye sarf edebilirsiniz. Yalnız sizden şunu isterim ki gelecek defa buraya geldiğinizde onu neye sarf ettiğinizi bana söylemelisiniz.”

Tayin olunan günde her biri büyük pederlerinden mükafat olarak almış oldukları birer çeyrek lirayı neye sarf ettiklerini söylemeye geldiler.

Hayri şu suretle söze başladı:

“-Bana bir sünger kâğıdı destesiyle birlikte kitabının lüzumu vardı; verdiğiniz bir çeyrek lira ile onları satın aldım.

-Pekala, oğlum; sen faydalı şeyleri seviyorsun. Sen ne yaptın Naciye?

-Ben, ufak arkadaşlarımla birlikte yemek için türlü türlü şekerler, şekerlemeler aldım.

[48] -Sen de boğazını seviyorsun demek oluyor. Haydi bakalım nöbet sana geldi Nasir.

-Ben paramı emniyet sandığına yatırmak için sakladım.

-Akılâne davranmışsın, oğlum, ileride idareli bir adam olacağın anlaşılıyor. Bu gayet âlâ bir şey. Ya sen sevgili Melahatım?

-Ben çeyrek liramı yanı başımızdaki komşu hanıma götürdüm. Zavallının daha küçükük üç çocuğu var, zevci de odun yığar iken odunlar üzerine yıkılarak fena halde yaralanmıştır. Bu biçare adamların pek zarurette olduklarını bildiğimden sizin bendenize vermiş olduğunuz çeyrek lirayı hemen götürüp onlara vermekten daha hayırlı bir şey olmadığını düşündüm ve düşündüğümü icra ettim.”

Bu sözler üzerine ihtiyar, Melahat’i bağrına bastı, sevdi gözleri yaşararak ona dedi ki: “Sen hep kardeşlerinden daha iyi surette parayı istimal etmişsin kızım. Kendini düşünmezden evvel diğerleri düşünmek, kendi mahzûziyetini bertaraf edip de biçarelere, düşkünlere muavenet etmek! Doğrusu, güzel, pek ala bir harekette bulunmuşsun çocuğum. İyi olmaya devam et, iyi olanlar mesut oldukları gibi onların aileleri de mesut [49] olur ve hem Cenab-ı Vacibü’l Vücut hem de herkes indinde makbul ve muteber bulunur.”

38

Hudut

Raci her bir tarafı çimenlikleri ve meyve ağaçlarını havi bir bahçenin ortasında yapılmış güzel bir hanede ikamet ediyor idi. Komşuya ait olmak üzere o bahçeye muttasıl bir de çayırılık var idi. Raci komşusunun çayırından ifraz ile kendi çimenzarını büyütme hevesine düştü. Bunun için gece yarısı uykudan kalktı; ve karanlıktan istifade ederek, her ikisinin malını birbirinden ayıran hudut işaretlerini gizlice komşunun çayırına doğru ilerletti.

Aradan biraz vakit geçtikten sonra bir merdiven alıp kiraz toplamak üzere onu bir kiraz ağacına dayadı. Fakat merdivenin tepesine vâsıl olur olmaz gayet doğru olarak ağaca dayatılmış olan merdiven ile birlikte arkası üzeri düştü ve ayırdığı hududun köşesindeki taş kafasını çarparak gayet ağır surette yaralandı. Eğer Raci hududu yerinden oynatmamış olaydı öte tarafa düşecekti ve çayırılığın yumuşak otları üstünde cüzi cerîhadar olacaktı.

[50] 39

Pınar

Yazın bir sıcak gününde Resmi, kırdan dolaşıyor idi. Sıcaktan yanakları kızarmış ve harareten ölmek derecesine gelmiş idi. O esnada güneş gibi parlamakta ve bir iri meşe ağacının sayesinde bulunan bir kuyudan fışkırmakta olan bir pınara tesadüf etti.

Resmi, insan terli iken soğuk su içmek pek tehlikelidir, dediklerini çok defalar işitmiş ise de düşeceği tehlikeyi asla düşünmeksizin pınarın buz gibi soğuk olan suyundan bol bol içti. Az vakit sonra kendini bilmeksizin olduğu yere yıkılıverdi. Kendine geldiği vakit kalktı ve yavaş yavaş evine geldi; zavallı Resmi hastalanmış ve tehlikeli bir hummaya yakalanmış idi.

Hasta yatağında yatmakta iken içini çekerek diyordu ki: “Ah! Suyu bu kadar berrak ve safi olan pınarın böyle bir dehşetli semi havi olduğu kimin hatırına gelir!” Oğlunun bu sözlerini işiten pederi cevaben:

“Senin hastalığına sebep olan o pınarın sahte nâfi olan suyu değildir; fakat senin bizzat olan tedbirsizliğin ve onu içmek hususundaki açgözlülüğündür.”

[51] 40

Doğruluk

Veli isminde bir kömürcü çocuğu bir ağaç dibinde oturup içini çeke çeke hüngür hüngür ağlıyor imiş. Temizce ve güzelce giyinmiş olduğu halde oradan geçen bir avcı, çocuğun böyle hüngür hüngür ağlamasını görerek merak etmiş ve: “Çocuğum niçin ağlıyorsun?” diye sormuş.

Çocuk cevap olarak: “Ah efendim, şehirdeki icracıya borcumuzu vermek için pederim bana para vermiş idi; yolda gelir iken keseyi cebimden düşürmüşüm.” demiş.

Avcı bu sözleri işitir işitmez hemen cebinden -içinde birçok altın olduğu görülür- gayet güzel bir kese çıkarıp çocuğa göstererek: “Kaybettiğin kese bu değil mi oğlum?” demiş.

Çocuk yine cevap olarak: “Hayır efendim, benim kesem bu kadar güzel değildi, içinde de o kadar para yok idi.” demiş.

Bunun üzerine avcı, çocuğa eskice bir kese göstererek “Bu da değil mi?” deyince Veli, kesesini tanıyıp sevinerek: “Evet, evet, ta kendisi! demiş. Avcı derhal o keseyi çocuğa verdikten sonra: “Senin gayet namuslu ve terbiyeli [52] bir çocuk olduğunu anladığımdan içindeki altınlarla beraber bu güzel keseyi de sana hediye ediyorum.” diyerek kendi kesesini dahi ona vermiş.

(Terbiye ve namus her yerde insanı bahtiyar eder.)

41

İrmak ve Kaya

Bir ırmak yavaş yavaş akar iken yolunun bir kaya ile kapalı olduğunu görmüş. Kendi lisanıyla ona demiş ki: “-Yoluma devam etmek için lütfen biraz çekilmenizi rica ederim.”

Kibirli kaya hiç onun yüzüne bakmaksızın şu suretle cevap vermiş:

“-Şiddet kesbetmiş denizin gazabına bile ehemmiyet vermediğim halde senin için rahatımı bozar mıyım a ehemmiyetsiz ırmak! Onu sen benden hiç umma!...”

İrmak kayanın böyle red ile cevap vermesine asla hiddetlenmeyerek gayret ve cesaretle işine koyulmuş. Kayayı oymuş, aşındırmış, küçükten küçüğe bir geçit açmış; oradan akıp gitmiş.

Sebat insanı her şeyin nihayetine erdirtir yani sebat ile her şey olur biter.

Birçok defalar mektep çocukları tarafından: “Bu dersi [53] asla öğrenemeyeceğim, bu meseleyi hiçbir vakit halledemeyeceğim, bu vazifeyi bir türlü yapamayacağım.” diye söylendiğini işitmişliğim vardır.

Eğer fütur getirmeyip de istek ile işlerine başlarlar ise derslerini öğrenmelerine, güç görünen şeyleri kolaylıkla yaptıklarına şaşakalırlar.

İyi Bir Hareket – Sahâvet

Zengin bir aileye menzup bir çocuk hocasıyla birlikte bir gün kırdan geziniyorlar imiş. Öğle vaktine doğru gezintileri bitmek üzere iken bir tarlanın kenarında tarlanın ta öte başında çalışmakta olan bir rençperin bırakmış olduğu ayakkabılarını görmüşler. Çocuk rençpere bir oyun oynamak üzere hocasına demiş ki: “Bu rençperi biraz üzelim; ayakkabılarını şu çitin içine saklayalım; öğle paydosunda yemeğe gideceği vakit onları arayıp bulamasın. Biz de onun halini görerek eğleniriz.” Bu söz üzerine hoca da şu suretle cevap verdi: “Siz ona daha güzel bir surette oyun oynayabilirsiniz; rençperin ayakkabılarının içine birer mecidiye koyunuz, o vakit onun fevkalade hayret ve mahzûziyetini görerek siz ondan daha ziyade memnun [54] olursunuz.” Hocasının bu sözüne karşı çocuk “Hakkınız var” diyerek biçare rençperin ayakkabılarının içine birer mecidiye koydu; badehu her ikisi de hiçbir kimse tarafından görülmeksizin her şeyi görebilmek üzere bir çitin arkasına gizlendiler.

Paydos zamanı rençper işini bıraktı ve ayakkabılarını giymeye geldi; fakat içinde katı bir şey olduğunu hissederek taaccüp etti. Ayağını çekip içine baktı, birinde bir mecidiye, diğerinde yine bir mecidiye daha buldu. Bundan son derece sevinmiş ve sevinçten gözleri yaş ile dolmuş olduğu halde rençper hemen ellerini kaldırıp: “Benim sevgili Rabbim! Hiç hatır ve hayalimden geçmemiş bile olan bu muavenet ancak senin ihsanıdır. Haremimi ve çocuklarımı beslemek için hiçbir yerden medarım olmadığını pekala biliyorsun; bana pek güzel bir muavenette bulundun. Elhamdulillah çok şükür benim ulu Allahım.” diye dua ve şükürde bulundu.

Muallim ile genç arkadaşı gizlendikleri yerden rençper oradan gidinceye kadar çıkmadılar. Rençper uzaklaşır uzaklaşmaz çocuk fazıl hocasının ellerini öperek ve ona kalbî olarak: “Verdiğiniz dersten dolayı teşekkür ederim efendim. Bu dersi ömrüm oldukça unutmayacağım. Siz bana bilcümle memnuniyetlerin en tatlısı sahâvet ve iyilik ederek his olunan meserret olduğunu öğrettiniz; teşekkür ederim efendim.” dedi.

[55] 43

Validesine Eziyet Veren Kız

Bir gün bir çiftçi kadın yumurta satmak üzere köyden şehre gitmiş ve henüz on yaşında bulunan küçük kızı Dürdane’yi evde yalnız bırakmamak için beraber götürmüş. Lakin Dürdane her ne zaman validesiyle yumurta satmaya gider ise ziyadesiyle canı sıkıldığından yolda mütemadiyen yaramazlık eder ve ağlar imiş. O gün yine evvelkinden ziyade yaramazlık etmekten geri kalmamış.

Birkaç gün sonra bayram olmuş; bu münasebetle şehrin büyük bir meydanına dolaplar ve salıncaklar kurulur imiş. Dürdane dolaba ve salıncağa binmeyi pek sevdiğinden validesi onu her sene şehre götürür ve dolaba, salıncağa bindirir imiş; fakat o sene validesi kızına ondan hiç bahsetmemiş. Dürdan, bayramın ilk günü validesinin yanına gelip korka korka: “Anneciğim bugün şehre gitmeyecek miyiz?” diye sormuş. Validesi kızına cevaben: “Hayır kızım, bugün canım şehre gitmek istemiyor.” demiş. Dürdane ise validesinin ne demek istediğini pekala anlayarak yumurta satmaya gidildiği vakit bir daha yolda yaramazlık etmeyeceğini ve ağlamayacağını vaat etmiş. Validesi bir iyi kadın olduğu [56] cihetle kızının kabahatini affedip memnun ve mesrur bulunduğu halde yine onu alıp şehre götürmüş.

Dürdane de bu suretle güzel bir ders almış olur.

Küçük Dilenci Kız

Bir cuma günü birçok küçük kızlar lalalarıyla birlikte kıra çıkmışlar ve ağaçların gölgesi altında oyun oynamakla meşgul bulunmuşlar idi. Birtakımı ipten atlıyor, diğerleri el ele tutuşmuş raks ediyor, bazıları da çember yuvarlıyor idi. O esnada eski püskü ruba giymiş bir kızcağız mahzun mahzun bakınarak oyun oynayan kızların yanına geldi. Birçoğu ona bakarak ve ona arkalarını dönerek: “Adam, bir dilenci kız imiş!” dediler. Biçare kızcağız da: “Ah! Evet, dilenciyim, dilenmeye mecburum; biz fakiriz, validem de evde hasta yatıyor. Lakin dileniyor isem beni affediniz; ancak ekmek alabilmek için dileniyorum. Ekmek! Ben obur değilim. Ah! Küçük hanımefendiler, beni başınızdan def etmeyiniz, bana acıyınız, merhamet ediniz, zira karnım aç!” diye ağlamaya başladı. Bütün küçük kızlar müteessir olarak dilenci kızın etrafını aldılar.

[57] En zenginler ona birer kuruş, diğerleri yirmişer ve onar para verdiler, hatta parası olmayan birçoğu da ona oyuncaklarını verdiler ve iyi sözlerle onun gönlünü aldılar.

Bu da bir sadaka demektir: Kalp sadakası.

Genç dilenci kız sevinerek onlardan ayrıldı: Bir hafta zarfında lazım gelecek ekmek ile diğer birtakım katıklar satın aldı; kalbi rahat etti. Artık bu fukarâ perver küçük kızlar işledikleri hayırlı işten sonra oyun oynamayıp evlerine gittiler.

İnsan bir iyilik ederse gönlü şen olur.

Çocuk ve Saat

Ekseriya küçük Salim validesinin saatine bakarak eğlenir imiş. Yavaşçacık kulağını saatin camı üzerine dayar ve sevinçle saat rakkasının bir tarz üzere olan tik tak yapmasını dinler imiş. Hareketinin intizamına, akrep ile yelkovanının inceliğine ve bunların mütesâvi bir surette yürüyüşüne hayran olur imiş.

Bir sabah saate demiş ki:

“Nasıl olup da hareketinde böyle o kadar nizamlı davranıyorsun? [58] Rakkasın kemal-i dikkatle durmaksızın işliyor, akrep ile yelkovanın daima aynı süratte bulunuyor ve onlar ne çabuk ne yavaş gitmiyor.”

Saat çocuğa şu suretle cevap verdi:

“Senin benim böyle doğrulukla yürüdüğümü görmenin sebebi itaatli olmamdır. Her gün ezan ile beraber sahibim beni kurar ve ona itaat ederek bana verdiği hareketle işlemeye devam ederim. Sen de benim gibi yap: Sana ettikleri o emr-i akılaneyi dikkatle dinle ve daima sana edilen nüssah-ı hasene üzere hareket et; velhasıl gayet itaatli olmaya gayret eyle. Bu suretle hareket eder isen asla yanılmayıp daima tarik-ı müstakim üzere bulunursun.”

Çocuklar, sizlere verilen emirleri icra ve birinci gelmeye itaat ediniz. Büyüğe itaat evsaf-ı cemilenin bir güzidesidir.

İstikamet

Hava pek şiddetli, yağmur iri iri düşüyor ve Sadık çabucak evine varabilmek için olanca kuvvetiyle koşuyor idi. Yolda birden bire gözüne bir şey ilişti: Eğildi, onu yerden aldı ve içi banka kaymeleriyle dolu bir cüzdan olduğunu gördü. Onu kendisi için alıkoymak mı? Bu fikir asla onun hatırına [59] bile gelmedi. Siyahlar giyinmiş olduğu halde kendisinin önu sıra gitmekte olduğu halde yolda bir efendi görerek edibane onun yanına koştu ve cüzdanın kendisinin olup olmadığını sordu. Filhakika cüzdanın o efendinin cüzdanı olduğu anlaşıldı; Sadık’a teşekkür ederek ve bu derece

istikametinden dolayı onu taltif eyleyerek yoluna gitti. Sadık büyüdüğü zaman dahi edeplilik ve doğruluk âdetini muhafaza etti; kendisini tanıyanların cümlesinin hüsn-i nazar ve teveccühünü kazandı.

47

Aksiseda

Kerim henüz aksisedanın ne olduğunu bilmiyor idi. Bir gün bulunduğu mahallin seyir yeri olan büyük çayırdaki gezinir iken “Hey! Hey” diye bağırdı ve o anda çayırılığa yakın ormandan “Hey! Hey!” diye yine inlemelerin çıktığını işitti. Buna taaccüp eden Kerim “sen kimsin?” diye bağırarak sorunca derhal gizli seda “Kimsin?” sözünü tekrar ettiğinden Kerim’in yine “Galiba sen bir ahmaksın!” diyerek söylediği söze de cevaben ormanın en uzak tarafından “Ahmaksın!” sedası geldi.

Bunun üzerine Kerim hiddetlenerek ormana doğru ağzına gelen [60] en pis sözleri söyledi. Aksisedaysa o sözlerin cümlesini aynıyle ona iade etti. Bunun üzerine Kerim kendisine cevap veriyor zannında bulunduğu çocuğu ormanın her bir tarafında aradı ise de hiçbir kimseyi bulamadı.

Bu nahak yere arayıştan sonra Kerim, koşup eve geldi ve validesine bir çapkın çocuğun ormanda bir yere gizlenip kendisine sövüp saymakta olduğundan dolayı şikâyetinde bulundu. Validesi de ona şu yolda cevap verdi: “Oğlum, sen kendi kendinden şikâyet ediyorsun. Orman tarafından geldiğini işittiğin sözlerin bizzat senin söylediğin sözler olduğunu iyi bil! Zira aynaya baktığın vakitler çehrenin oraya her defa aks ettiğini gördüğün gibi ormandan dahi kendi sedanın aks ettiğini işittin. Eğer sen çayırılıkta gezinir iken edibane sözler söyleyerek bağırmış olaydın ormandan da onların aynısını işitir idin. Binaenaleyh oğlum, hemcinslerimiz hakkında edibane bir surette hareket edersek onlar da bizim hakkımızda o surette hareket ederler. Yok, onlara karşı bed zebanlıkla karışık fena fena muamelelerde bulunursak onlar tarafından da bize karşı daha iyi bir muameleyi beklemememiz lazım gelir.”

[61] 48

Tavuk ve Piliçleri

“-Nereden geliyorsun Nâfia’m? Epey vakitten beri burada yok idin.

-Sebebinizi size söylerim hanım nineciğim.

Aşağıda bir ağacın gölgesinde oturmuş idim. Mükafat olarak almış olduğum kitaptan eğlenceli hikâyeler okuyordum; o anda tavuk ile yavruları piliçler, yanı başıma geldiler. Valideleri onlara çimenlerin içinden kurtlar yahut bazı ufak tohumlar arıyor idi.

Aradığını bulduğu vakit: Gugugu! Gugugu! Diye piliçleri çağırıyor ve piliçler de hemen bu sese koşuyorlar idi. Kavga ediyorlar, ötüşüyorlar idi; bunun sebebi ise validelerinin bulduğu yiyeceği daha çabuk kim yiyebilir diyor idi.

Tavuk hiçbir şey bulamadığı vakit bir şey buluncaya kadar ayaklarıyla sıkı sıkı yeri eşeliyor idi. Ben de bulduğu şeylerden kendisine hiçbir hisse çıkarmak istemediğine taaccüple bakıyordum; bulduğu büyücek olduğu vakit onu birçok parçalara ayırıyor idim.

Öteden bir büyük kedi peyda olup cıkcıklara doğru [62] gelmekte idi. Ben bu kediyi fena bir niyetle gelmiyor zannetmiş idim.

Lakin tavuk kediyi görür görmez şiddetle üzerine doğru gidip kanatlarını, gagasını açarak ve çırpınarak tehlike var sedalarını çıkarmış idi.

Kedi ise tavuğun bu haline hiç ehemmiyet vermeyerek yoluna devam etmek istiyor idi.

Bunun üzerine tavuk hiddetlenerek kedinin başının üzerine atılıp gagasıyla şiddetli bir surette vurmakta idi.

Ben ise orada bakalım ne olacak diye onlara bakmakta idim. Nihayet sersemlemiş olan kedi bir tarafa savuşup tavuk civcivlerinin yanına gelmiş ve başından def ettiği tehlikenin büsbütün def olduğuna emin olamayarak onları çağırmış ve hayli vakit kanatlarının altında gizlemiş idi.

-Sevgili kızım bu vakayı gördüğünde neye hükmettin?

-Validelerin iyi olduğuna hükmettim.

-Filhakika valideler şefkatli ve çocukları için fedakar olurlar.

[63] 49

İki Kova

Bir kuyuya mahsus olup bir ipin iki ucunda bağlı olan iki kovadan biri boş, diğeri dolu olduğu halde yarı yolda birbirine rast gelmişler. Aralarında şu yolda birtakım lakırdılar olmuş:

-Niçin bu kadar mükeddersin, niçin ağlıyorsun?

-Ah arkadaş! Ben yukarı çıkar çıkmaz bahçıvan benim aşağıdan almış olduğum şu güzel berrak suyu benden alacak sonra da beni bu derin ve karanlık yere tekrar gönderecek. Lakin sen niçin böyle bir mesruriyetle sıçraya sıçraya gidiyorsun?

-Senin söylediklerinin büsbütün aksini düşündüğüm için: Şimdi karanlık kuyuya boş olduğum halde iniyorum; fakat biraz sonra güzel ve berrak su ile dolu olduğum halde çıkacağım. Ve aydınlığı göreceğim. Her şeyde iyi de vardır fena da vardır. İyi görenler en akıllılar ve en bahtiyarlardır. Yalnız fenayı görmek boş yere mahzun ve mükedder olmaktır; çünkü bu, hiçbir şeyi daha iyi kılamaz.

[64] 50

Namus Zenginlikten Yeğdir

Bir çoban o kadar fakir imiş ki ayağına bir ayakkabı bile almaya iktidarı yok imiş. Zavallı adam kışın şiddetli bir zamanında ayakları çıplak olduğu halde karların içinde bata çıka koyunları güder ve soğuktan tiril tiril titrer imiş.

Bir gün ormandan bir hırsız çıkarak yanına gelip “Çoban! Ne kadar sefil yaşıyorsun! Bak ayağına bir ayakkabı bile yok: Benim gibi sen de hırsız ol; o vakit çok para kazanıp istediğin her bir şeyi kendine satın alabilirsin” deyince çoban: “Hayır’ Hayır’ Alçak adam. Yanımdan çekil! Hırsızlıkla zengin olmaktan ise fakir kalmam bence daha iyidir. Çamurlar içinde gezerek ayakları kirletmek ef’al-i kabiha işleyip namusu lekeletmekten daha hayırlıdır.” diye cevap vermiştir.

51

Buğday Tanesi

İspanya’dan henüz gelmiş bir geminin ambarında ameleden iki genç bir buğday tanesi bulmuşlar. Bunlardan yaşça büyüğü: “Buğday [65] şüphesiz faydalı bir nebat ise de yalnız bir tanesi ne işe yarar?” diye ona kanaat etmeyerek elinden atıverdi. Daha akıllı olan arkadaşı da buğday tanesini yerden alıp o akşam onu münasip bir mahalle dikti ve güzelce yetiştirmesi için elinden geleni sarf etti. İlk vakit hasatta alınan buğday ancak bir yüksüğü ve ikincideki bir bardağı doldurabildi ise de üçüncü vakit hasatta kendisi için alıkoyduğu buğdaydan maada ahabına da bir miktar verebildi. Ondan sonra yalnız bol bol mahsul almakla dahi kalmayıp hem kendisinin hem de hemşehrilerinin servetini teşkil etmiş olan bir ziraatı memleketine ithal etmek şerefine dahi nail oldu. Eğer diğeri o buğdaya kanaat edip de arkadaşının yaptığı gibi yapmış olaydı o şerefe kendisi nail olacaktı.

52

Kıymetli Ot

Ziba ve Pembe isminde iki çiftlik hizmetçisi her birinin başlarında meyve ile dolu ağır birer sepet olduğu halde birlikte şehre gitmek üzere yola çıkmışlar idi.

Ziba başındaki sepetin ağırlığından dolayı muttasıl iştikâda [66] bulunuyor ve kendi kendine mırıldanıyor idi; Pembe ise bilakis bila fasıla gülüyor ve onu mahtaba alıyor idi.

Ziba refikasına: “Ne için böyle gülüyorsun? Senin sepetin de benimki gibi ağır ve sen de benden pek kuvvetli bir şey değilsin.” deyince Pembe cevaben:

“Ben sepetime ağır yükleri hafifletmek hassasına malik bir ot koydum da onun ağırlığını duymuyorum ve senin yükünden şikâyet ettiğini görüyorum da onun için gülüyorum.” dedi.

Bu söz üzerine Ziba dedi ki:

“Öyle ise o ot pek kıymetli bir şey olmalıdır. Benim yükümün ağırlığını da azaltmak için o ottan edinebilmek hususunda birçok para dahi vermeye hazırım. Kuzum Pembe bana o otun adını söyleyiverir misin?”

Pembe de refikasına şöyle cevap verdi:

“Bütün mihnet ve meşakkatler hakkında olduğu gibi bilcümle ağır yükleri hafif kılmak hassasını haiz olan kıymetli ot [sabır ve sebat] denilen iki fazilettir.

[67] 53

Bugünkü İşi Yarına Bırakmayınız

Leyla’nın validesi gayet çalışkan bir kadın olduğundan bir gün kızını bahçeye beraber götürüp: “Şu lahanaya yapraklarının üzerindeki sarı noktaları görüyor musun? Bunlar hep tırtıl yumurtalarıdır. Eğer bu yumurtaları toplamayıp içinden tırtıllar çıkacak olursa lahanalarımızı bütün yerler. Haydi ne kadar noktalı yaprak varsa cümlesini toplayıp yumurtaları ez.” demiş.

Küçük Leyla böyle usançlı işleri sevmeyip yalnız oyun oynamaktan haz ettiğinden “yarın yaparım.” diye cevap vermiş.

Fakat ertesi gün lahanaları ve tırtıl yumurtalarını unutmuş.

Bu esnada validesi hastalanmış; birçok haftalar yatakta yatmaya mecbur olmuş, iyileştikten sonra kızıyla birlikte bahçeye inmiş. Lahana tarlasının yanına gelmiş. Ne görse iyi! Lahanaların yalnız sapı kalmış! Tırtıllar bütün o canım lahanaları yemiştir!

Pek büyük bir meyusiyetle yüzüne bakan validesi yanında Leyla, fevkalade mahcup olmuş ise de iş işten geçmiş ve bir daha kendisinden alacağı emirleri günü gününe ve dakikası dakikasına ifa edeceğini vaat etmiş.

(Bugün yapabileceğiniz işi yarına bırakmayınız.)

[68] 53²⁷

Yalancı

Hulusi ve Şinasi isminde iki çocuk yolda giderler iken bütün lahanaya fidanlarıyla dolu bir bostana rast gelmişler. Şinasi bostanın içine hayretle bakarak: Maşallah; ne kadar güzel, ne kadar büyük lahanalar!” deyince Hulusi cevaben: “Adam sen de! Bu lahanalar o kadar büyük mü ya! İzmit’e gittiğim zaman ben orada hamam kubbesi kadar lahanalar gördüm.” demiş.

Şinasi arkadaşının habbeyi kubbe ettiğini yani ziyadesiyle yalan söylediğini bildiğinden ona hitaben: “Artık bana izin ver de eve gideyim, çünkü bugün evde bir sokak hamam içi kadar kazan hazırlamalıyım” demiş. Hulusi arkadaşı Şinasi’ye gayet müteaccip olduğu halde “Aman arkadaş! O kadar büyük kazanı ne yapacaksın?” diye sorduğunda Şinasi ciddi bir suretle: “Senin söylediğin lahanayı içinde pişireceğim” diye cevap vermiş.

Bu söz üzerine Hulusi kıpkırmızı kesilerek bir daha yalan söylememek üzere tövbe etmiş.

²⁷ Hikâyenin numarası 54 olması gerekirken 53 şeklinde verilmiştir.

Mütefâhir Bir Çocuk

Bir cuma günü idi; zengin bir çiftçinin oğlu, on iki yaşlarında bulunan Selman, köyün en büyük caddesinden geçiyor idi. Güzel rubalar giyinmiş ve elindeki gümüş saatle oynamakta bulunmuş olduğu halde gayet yavaş olarak yürümekte idi.

Çimenlerin boyunca keçilerini otlatmakta olan eski arkadaşı Çılman onu görerek şen ve şatır surette “Uğurlar olsun arkadaş” dedi ise de benlik iddiasında bulunan mütefâhir çocuk Çılman’ın arkasındaki gömlek ile ayağındaki çarıklara bakarak ona hiçbir cevap vermeksizin oradan savuşup gitti.

Çılman bir çeyrek geçer geçmez, benzi atmış ve pürtelaş olduğu halde Selman’ın kendisine doğru koşup gelmekte bulunduğunu gördü.

“Çılman, kardeşim, saatimi kaybettim, şüphesiz şu çeyrek içindedir. Rica ederim, gel onu birlikte arayalım.”

Selman’ın bu sözüne cevap olarak Çılman da dedi ki:

“Biraz evvel bana cevap vermeye tenezzül etmiyor idin şimdi bana ihtiyacın oldu da kardeşin Çılman oldum öyle mi? Lakin [70] zararı yok ben öyle her şeye gücenirlerden değilim. Saatini arayalım.”

Çılman’ın gayet akıllı bir çoban köpeği var idi. Derhal “Lulu, Lulu! Buraya gel” diye bağırıp onu çağırırdı.

Lulu sahibinin sesini işiterek başını yukarı doğru tutmakta, gözleri parlamakta, kuyruğunu sallamakta olduğu halde koşup geldi. Çılman ona süslü çocuğun cebini ve rubalarını koklattı. Ona süslü çocuğun bir şey kaybettiğini o suretle anlattı ve sonra dahi “Haydi Lulu ara!” diye bağırarak emir verdi ve parmağıyla büyük çayırı ona gösterdi.

Lulu burunu hemen yere sürünecek bir tarzda ve çok iş görecektir bir surette olduğu halde oradan koşarak gitti ve iki dakika sonra Selman’ın kaybettiği saat dişlerinin arasında olarak Çılman’ın yanına geldi.

Selman bir an evvel saati elde etmek için köpeğin ağzından onu almak istedi ise de Lulu ağzını açmak istemeyerek hırıldadı ve saati Selman’a değil ancak Çılman’a verdi.

Süslü Selman, gayet handan olarak, Lulu’yu okşadı ve fena huyuyla beraber hakkı tanır bir çocuk olduğundan adi robalı Çılman’a karşı ettiği hataya nâdim oldu. Arkadaşından af [71] talep etti ve son defa olarak bir daha Lulu’yu sevdikten sonra gayet düşünceli bir halde yoluna koyuldu. Artık yolda rast geldiği adi robalı ve ayağı çarıklı ufak çobanlara aşinalık etmekten çekinmez oldu.

Bir Köpeğin Sadakati

Ben yaşta birtakım çocuklar ile birlikte kırdaki kapısı yabancı otlar ile hemen örtülmüş bir mağaranın kenarında oyun oynamakla meşgul idik, yanı başımda hiç işitilmemiş bir surette bir ısıklık sesi işittim ve sol tarafımda beni korkutmak üzere sivri dilini çıkarmış, kuyruğu üzerinde yukarı doğru kalkarak sıçramakta bulunmuş olan başının tepesi alacalı, rengi siyaha çalar bir yılan görerek az kaldı korkumdan ölecek idim. Bu yılan yanıma yaklaşarak bana dokunduğu anda bir tepenin üzerinden bir hırıltıdır işitildi ve evimizde bekçilik eden köpek hemen çayırın üzerine yayılmış olan kuru yaprakların üstüne atılıverdi ve bununla beraber ayağımın dibinde dehşetli yılan ile sarmaş dolaş oldular. Heyhat! Her ne kadar yılan köpeğin uzun ve sivri dişleri arasında iki parça olmuş idi ise de zavallı hayvan yılan ile [72] uğraşmakta iken burnundan ısırılmış olduğundan derhal şişti ve o gece telef oldu. Sadakatli hayvan bahçenin bir köşesine gömülmüş olduğundan validem orada bulunan bir

Frenk üzümü ağacını bana göstererek daima “Bu ufak ağaççığin yan başında yatan olmaya idi şimdi olduğu gibi daima dahi ağlayacak idim!” diyor idi.

57

Boş Başak

Ekinlerin biçilmesi zamanında bir çiftçi ile küçük oğlu tarlada gezinirler, buğdayları nazar-ı tetkik ve muayeneden geçirirler iken çocuk: “Bak babacığım, şu başak ne güzel doğru duruyor! Diğerlerinin hiç ona benzememesi ne kadar teessüf olunacak şey! Eğer bu başakların cümlesi de doğru duran başak gibi kuvvetli olaydı bu sene hayli hasılatımız olacaktı.” deyince çiftçi: “Aldanıyorsun oğlum. Güzelliğiyle beraber mağrurane başını yukarı kaldıran o başağın içi boştur, hiçbir şeye yaramaz. Bilakis senin beğenmek istemediğin başları yere doğru eğilmiş başaklar, en iyi buğdaylarıyla doludur.” diye cevap vermiştir.

Ekseriya küçük çocuklar beyninde de hal böyle olur: Onlardan²⁸ [73] söyler. Kafaları güzel fikirlerle dolu bulunanlar da, edip ve mütevacı olur; icap etmediği vakit lakırdı söylemeyip yalnız söylenen sözünü dinler.

(Kibir ve gurur sahibi olan kimse kibir ve gururu terk edip kula laik olan ne ise onu icra etmelidir ve biri bir şey söyler iken araya laf karıştırmamalıdır.)

58

İyi Köpek

Hayvana bile olsa bir insan iyilik etti mi mukabilinde yine iyilik görür.

Bir çiftlik geceleri büyük bir köpek tarafından muhafaza olunur imiş. Bu iyi köpek hırsız, kurt, tilki demeyip hepsine karşı gelir imiş. Yazık ki zavallı hayvanın ayağının üzerinden bir araba tekerleği geçerek ayağını ezivermiş.

Çiftlik sahibinin iki oğlu köpeğin hekimleri olmuşlar, yarasına ilaçlar koyup sarmışlar ve ayağının iyi olmasına o kadar dikkat etmişler ki bir hafta zarfında yara iyileşmiş.

Köpeğin yarası iyileştikten birkaç vakit sonra mezkûr iki çocuk, bir akşam dağ çiçekleri toplamak üzere çiftliğe yakın [74] bulunan ormana gitmişler, köpeği de beraber götürmüşler. Birden bire kendilerine doğru gelmekte olan bir büyük kurdu görerek korkudan donakalmışlar. Çocuklar gayri kendilerinin mahvolduklarına şüpheleri kalmayarak bağırıp çağırmışlar ve yüzlerini elleriyle örtmüşler.

Fakat o anda birtakım acı acı havlamalar işitip bakmışlar ve köpeğin, kurdun üzerine atılıp dehşetli bir kavga etmekte olduğunu görmüşler. Velhasıl kurt köpeğe karşı gelmeyip olduğu yere düşmüş, köpek de onu boğarak kendisine iyilik eden iki genç çocuğun hayatını kurtarmış.

59

Briske'nin Köpeği

Odun yarıcı Briske ormandan odun ve çalı çırpı kesip satarak ve bundan kazandığı akçeyi nafaka ederek zevcesi Brisket ile fakir bir halde yaşarlar idi. Gayet güzel iki küçük çocukları var idi: Biri, yedi yaşında ve Biskuten isminde erkek; diğeri, altı yaşında ve Biskutiye'nin namında kız çocuk idi.

Biskuten, esmer ve kara saçlı, Biskutiye beyaz ve sarı saçlı idi. Bunlardan maada bir de siyah ve kıvrıkcık tüylü bir [75] köpeğe malik idiler ki, bu, kendi efendilerine olan sadakatinden dolayı memlekette bulunan köpeklerin en iyisi idi. İsmi de Bişun koymuşlar idi.

Kışın şiddetli bir zamanında yani günlerce karlar yağdığı ve bir av yakalamak için kurtların indiği bir vakitte bile zavallı Brisket'e akşama ekmek parası tedarik

²⁸ Sayfanın son satırı eksiktir.

etmek için ormandan çalı çırpı kesmeye gider idi; elindeki baltaya güvenerek kurttan filandan korkmaz idi.

Bir sabah zevcesi Brisket'e: "Karıcığım, Biskuten ile Biskutiye'n'i sakın evden çok uzak yerlere gönderme, belki başlarına bir kaza gelir.

"Eğer dışarı çıkmak isterler ise yalnız evin civarında gezmelerini emret. Evin biraz ötesindeki havuzun etrafına parmaklık yaptığımdan içine düşüp de bir kazaya uğramayacaklarından eminim. Binaenaleyh o havuz ile şu küçük tepenin arasında onların gezip oynamalarına kâfi hayli yer olduğundan ondan öteye gitmemelerini tembih et.

"Brisket! Yalnız öteye beriye koşmak arzusunda olan Bişun'u da asla dışarıya salıvermemeni sana ayrıca rica ederim." demiş idi.

[76] Briske her sabah odun kesmeye gider iken âdeti vecihle Brisket'e aynıyla bu lakırdıları tekrar eder idi.

Bir akşam Briske'nin mutadı olan saatte eve gelmediğini merak eden Brisket kapının önüne çıkmış, içeri girmiş tekrar dışarı çıkmış ve! "Aman Yarabbi, ne kadar gecikti!.." demiş. Nihayet yine dışarı çıkmış ve: "Briske! Briske!" diye bağırmaya başlamış idi. Bu esnada Bişun dahi (Gidip efendimi arayayım mı?) demek makamında Brisket'in omuzları üzerine atlamakta idi.

Brisket zavallı Briske'den daha bir eser olmadığını görerek çocuklarını yanına çağırıp onlara: "Kızım Biskutiye'n, beni dinle, pederinin gelip gelmediğini görerek bana haber vermek için tepenin yanına doğru git de bak."

"Oğlum Biskuten sen de havuzun bulunduğu tarafa doğru git ve Briske! Briske! Diye haykır." demiş idi.

Çocuklar gitmişler, yolun havuz ile küçük tepenin bulunduğu cihete ayrılacağı mahalle geldiklerinde Biskutin: "Her ne olursa olsun, ister ise varsın beni kurtlar yesin, gidip pederimizi bulacağım." Ve Biskutiye'n: "Varsınlar beni de yesinler, ben de seninle birlikte gideceğim." demiş ve ikisi birden pederlerini aramak için ormana doğru gitmişler idi.

[77] Bu esnada ise Briske her vakit geldiği yolun gayrı bir yoldan eve gelmiş idi.

Brisket zevcini görür görmez: "Çocuklarımızı görmedin mi?" diye sorunca Brisket: "Çocuklarımızı mı dedin? Nereye gittiler?" demiş ve Brisket: "Seni aramak için birini havuzun, diğerini küçük tepenin bulunduğu cihete doğru gönderdim, onlara rast gelmediğine bakılır ise sen bugün başka bir yoldan gelmiş olmalısın." diye cevap vermiş idi.

Bunun üzerine Briske baltasını elinden bırakmaksızın ters yüzüne dönüp küçük tepenin bulunduğu tarafa doğru koşmaya başlamış; Brisket de arkasından "Bişun'u almaz mısın?" diye bağırmakta bulunmuş idi.

Fakat Bişun bu hali hissederek etmez zaten efendisinden evvel kendisini dışarıda bulmuş ve o kadar ilerlemiş ki Briske artık köpeği görmez olmuş. Zavallı adam: "Biskuten! Biskutiye'n!" diye bağırarak ise de hiçbir cevap alamayınca çocuklarını kurt paralamış zannederek ağlamaya başlamış idi.

Birçok vakit dolaştıktan sonra Bişun'un sesine benzer bir ses işitip hemen sesin geldiği tarafa doğru gitmiş idi-meğerse Bişun bir kurdun Biskuten ile Biskutiye'n'i paralayacağı zaman bulundukları mahalle yetişip ve havlamasıyla işiten [78] efendisini haberdar etmek için kurdun üzerine hücum ederek havlamaya başlamış- Briske mezkur mahalli bulup derhal kurdu baltasıyla bir vuruşta gebertmiş ve fakat Bişun'u kurdun pençesinden kurtarmak için biraz gecikmiş idi: Çünkü kurt Bişun'u evvelce paralamış idi.

Briske, Biskuten, Biskutiye eve gelip Brisket'e kavuşmuşlar, fevkalade sevinmişler, fakat Bişun'u kaybettiklerinden dolayı ziyadesiyle ağlamışlar idi. Briske Bişun'u bahçesinin bir köşesine gömmüş, üstüne bir büyük taş koymuş, bu taşın üzerine de (Briske'nin sevgili köpeği Bişun buradadır) ibaresini hak ettirmiş idi.

60

Mâlûllara Muavenet

Sâkıp ile Tâib kardeş idiler; güya gayet uzak bir mahalde bulunan tarlalarının yanındaki kulübelerinde ikamet ediyorlar idi.

Sâkıp sağlam ve kuvvetli bir küçük çocuk olduğundan her gün köydeki mektebe gitmek için bir hayli yol yürür idi. Fakat zayıf ve sarı benizli olan Tâib sabahtan akşama kadar pencerenin önünde oturuyor idi: Doğduğu zamandan beri bacakları [79] kuvvetsiz bir halde olduğundan vücudunu kaldıramıyor idi yani kötürüm bulunuyor idi.

Bir gün Sâkıp mektepten avdetinde onu ağlar buldu ve koşup onu severek "Nen var, Tâib?" diye ona sordu.

Tâib de:

"Ah! Her gün şu köşecikte oturmaktan artık sıkılıyorum; senin gibi anama babama muavenet edemiyorum, mektebe gidemiyorum, hiçbir şey bilmiyorum, cahil kalmaktan başka hiçbir şey olamayacağım."

Deyip yeniden ağlamaya başladı.

Kardeşinin şu sözlerinden dolayı Sâkıp'ın yüreği parça parça oldu: Onu ne suretle teselli edeceğini bilemedi.

Nihayet ona dedi ki:

"Tâib, ağlama mektebe gidecek ve hiçbir vakit cahil kalmayacaksın. Pederimizden kendi el arabasını isteyelim, seni içine koyarak köye götürüp getireceğim."

Ertesi günden itibaren Tâib gayet memnun bir surette yanında kitaplar ve defterler bulunduğu ve kardeşi Sâkıp tarafından çekilmekte olduğu halde el arabasıyla seyahate başladı.

Böylece birkaç yüz adım gidildikten sonra Sâkıp son derecede yorgunluk hissetmeye başladı; kendisine gayet hafif gibi [80] gelen el arabası artık kollarını omuzlarından çıkartacak bir raddede ağır gelmekte idi; lakin Sâkıp metanetli olmakla beraber kardeşinin mektebe gittiğinden dolayı gayet bahtiyar ve memnun görünmesi kendisine tekrar cesaret veriyor idi. Biraz dinlendikten sonra yoluna devam etti, mektebe vasıl oldu, ve kardeşini yanı başında bir sıraya oturttu.

Bu iş her gün tekrar edildi. Hava soğuk olduğu vakitlerde Tâib bir şala bürünür ve yağmurlu olduğu zamanlarda başına koca bir şemsiye açar idi, el arabasını çekmekte olan Sâkıp ise asla üşümez ve boynundan aşağıya doğru yağmurlar girdikçe güler idi.

Tâib mektepte o derece çalıştı ki çabucak kendi sınıf arkadaşlarına yetişti ve hatta onlara sınıf başı oldu.

Vakit geçtikçe bacakları kuvvet buldu: Yürümeye de başladı; fakat tarla işlerine bakabilmek için yine iktidarı yok idi; ihtiyarlamış olan pederinin işlerini görmek hususunu Sâkıp'a terk ile kendisi köyün belediyesine kâtip yazıldı.

Her gün kardeşi Sâkıp'a kendisini cahil bırakmamak üzere muavenet edip mektebe götürdüğünden ve tahsil-i ilim ettirdiğinden dolayı teşekkür eder ve gece ve gündüz onun sağlığına dua eyler idi.

Mektebe Gider İken Yolda Vakit Geçirmeyiniz

Gayet güzel küçük bir çocuk mektebe gidiyor imiş. Biraz da tembel olduğundan kitabı kendine ağır geliyor, çabuk gideceği yerde yolda vakit geçiriyor ve etrafına bakınıyor imiş.

Böylece yoluna devam eder iken bir arı görerek: “Arı! Benim ile biraz lakırdı eder misin? Gel seninle gezip eğlenelim, hem sen de bana uçmak usulünü öğret.” demiş.

Arı da: “Vaktim yoktur; zira ilkbahar günleri geldi, çiçekler açıldı; ben de bal yapmaya başlayacağım. Her vakit oyun ile vakit geçirilmez, serian kovana gitmeliyim. Allah’a ısmarladık.” diye cevap verip oradan savuşmuş.

O anda çocuğun yanından bir kırlangıç geçiyor imiş ona da: “Ovvv! Kırlangıç efendi, böyle acele acele nereye gidiyorsun? Gelip bir parça benim ile konuşmaz mısın?” diye sormuş.

Kırlangıç dahi: Maalmemnûniye gelip konuşurum, fakat yakında meydana gelecekokan yavrularım için yuva yapmayayım mı? İnşallah yarın konuşuruz.” diyerek çekilip gitmiş.

Bunun üzerine mezkûr çocuğun gözü yatmakta olan bir büyük köpeğe ilişerek ona dahi: “Güzel köpek! Yanına gelsem beni [82] ısırmazsın değil mi? Yalnız kaldığından dolayı elbet canın sıkılıyordu; senin kitabın yoktur, mektebe de gitmezsin. Ah sen pek bahtiyarsın!” deyince köpek: “Dostum, sen bu yolda lakırdılar söylediğinden dolayı haksızsın. Ağaç körpe iken eğrilip doğrulur derler; mademki sen de gençsin, tahsil-i maarife ziyadesiyle say ve gayret etmelisin. Biz okuyup yazmaya muktedir değiliz! Yalnız koyun sürülerini kurt ve sair hayvanlardan gözetmek, evlerde bekçilik etmek, avcılara yardım eylemek gibi insanlara bazı ufak tefek iyiliklerde bulunabiliriz. Haydi zeki çocuk mektebe git geciktin.” diye cevap vermiş.

Çocuk söylenilen lakırdıları can kulağıyla dinlemiş, köpeğe teşekkürler eylemiş. Köpekten ayrıldıktan sonra artık kitabı kendisine ağır gelmemiş; mektebe neşe ile gitmeye, birkaç ay sonra güzel güzel okumaya başlamış.

62

Beyhude Mübahase

Güzel bir ahırda üç beygir birbiriyle konuşuyorlar imiş. Ahırın bir köşesinde de bahçıvanın eşiği boş olan yemliği yanında kulakları aşağı sarkık, gözleri yarı kapalı yarı [83] açık olduğu halde hareketsiz ve sessizce duruyor imiş.

Onlardan birisi diğerlerine hitaben: “Arkadaşlar, bizim ahırımıza bağladıkları şu merkep acaba ne düşünüyor?” demiş. Diğer iki beygirden biri: “Dün yolda gelir iken yediği dayakları düşünüyordur.” -Diğeri: “Hayır, yarın çayıra çıktığı vakit yemek ümidinde bulunduğu devedikenlerini düşünüyordur.” diye cevap vermiş. Bu cevaplara cevap olarak yine evvelki beygir “Aldanıyorsunuz, bizim yanımızda bulunduğundan dolayı kendisinin ne derece itibarda olduğunu düşünüyordur.” demiş. Yine içlerinden biri: “Bir de kendisine soralım; bakalım ne diyecek!” diyerek eşiğe: “Öyle köşeye sokulmuşsun, ne düşünüyorsun?” diye sorunca merkep, edibane bir surette: “Hiçbir şey düşünmüyorum.” diye cevap vermiş.

Beyhude yere mübahase etmek büyük hamallıktır. Bu hikâyeden anlaşıldığı üzere beygirler, eşiğin ahmaklığına bakmayıp kendilerinin ondan ziyade ahmak olduğunu meydana çıkarmışlardır.

Tabi İlaçlar

Hadi'nin ana ve babası pek zengin idiler. Ona istediği şeylerin hepsini verirler ve onu her suretle şımartırlar idi. Lakin her ikisi de [84] genç yaşta iken vefat ettiklerinden öksüz ve yetim kalan zavallı Hadi köyde oturan dayısının yanına gitti. İbtidadan kırdan yaşamaya alışamadı. Çünkü hane-i pederde iken vaktinin en büyük kısmını hiçbir şey yapmamakla geçirir idi; burada ise, daima iş görmek ve çalışmak lazım geliyor idi. Evvelce kendisine en nadide yiyecekler getiriyorlar idi; şimdi ise, adi bir yiyecek ile iktifa etmek lazım geliyor idi. Şehirde ahab ile gidip görüşmek ve eğlence mahallerinde bulunmak gece yarısına kadar devam ediyor idi, kırdan gündüz işleri bittikten sonra münasip bir saatte uykuya yatmak icap ediyor idi.

Her ne kadar Hadi bu yeni hayata alışabilmek hususunda çok zahmet çekti ise de iyi hava teneffüs ederek ondan istifade ettiğini de anlamaktan geri kalmadı. Filhakika hemen daima hasta idi, benzi sapsarı idi ve ekseriyet üzere ilaç almaya mecbur idi; halbuki şimdi asla tabibe ve ilaca müracaat etmediği halde sıhhati ve kuvvet ü kudreti fevkalade yerinde, rengi kül gibi pembe bir halde bulunmaktadır.

Artık bulunduğu hâlden istifadesini gören Hadi tabiplerin “Bir insan için yemek, içmek nasıl lazım ise onun güzel ve saf hava teneffüs etmesi de öylece lazımdır.” dediklerini tahattur ederek [85] kırdan ve tarlada çalışmaktan usanmaz oldu; çünkü bunun güzel neticeler verdiğini bizzat gördü.

Sağ El ile Sol El

Bir gün sağ el sol ele: “Arkadaş Cenabıhakk'ın seni benden daha aşağı bir mertebede yarattığını tasdik edersin değil mi? Dikiş diken, yazı yazan, resim yapan, güç ve zarif işleri işleyen bütün benim. Velhasıl insanların her vakit kullandıkları benim; acaba ben olmayaydım insanlar ne yaparlardı? Sen ise, zavallı arkadaşım; maharetsiz olduğun gibi ikimizin beyninde biraz da seni tembel buluyorum.” dedi.

Sol el de: “Beni de senin gibi Cenabıhak yaratmıştır; fakat aramızda olan farkı insanlar vaaz etmiştir. Eğer senin gibi ben de talim ve terbiye görmüş olaydım, belki senden daha iyi işler görebilir idim. Ben tembel de değilim; çünkü bana iktizan olursa her vakit hazırım. Binaenaleyh ben terbiyeli ve itaatli bir arkadaşım. Eğer ben çatalı tutmaz isem acaba sen bıçağı nasıl tutabilirsin? Bensiz kendini bile yıkayamazsın.

Haydi arkadaş iki kardeşe yakışır bir surette birbirimizle [86] geçinelim birbirimizi sevelim, birbirimize yardım edelim: Ben kıskanç değilim; sen de mütekebbir olma.” diye cevap verdi.

Merhametli Kız

Pakize isminde, henüz dokuz yaşında, bir küçük kız çantası elinde olduğu halde mektepten geliyor imiş. Saat on iki buçuk yakın olduğundan ortalık karanlıklaşıyor, yağmur sicim gibi yağıyor ve bu sebeple eve bir an evvel gelmek için acele ediyor imiş.

Bu esnada boş bir evin önünden geçer iken bu evden soğuktan donmuş, yağmurdan iliklerine geçercesine ıslanmış bir küçük kızın çıktığını görmüş.

Pakize evvela kızıdan ürkmüş; sonra kendisi gibi insan olduğunu görerek onunla şöylece konuşmaya başlamış:

“Orada ne yapıyorsun?

-Validemi bekliyorum.

-Validen nerededir?

-Bu sabah mezâristana götürdüler.

-Öyle ise senin validen ölmüştür, gayrı gelmez, nahak yerde bekleme. Pederin nerededir?

-Pederim de kümbete gitmiştir.

[87] –Zavallı kızcağız! Babasız ve anasız olarak bir başına kalmışsın. Karnın aç mı?

-Evet, pek aç.

-Al sana ekmek vereyim; ye de benimle beraber gel, bizim eve gidelim. Benim bir iyi validem vardır; sana yiyecek verir, yatmak için yatak yapar, sen de benim küçük hemşirem olursun.”

Bunun üzerine Pakize kızın elinden tutarak eve getirmiş ve validesine: “Bak anneciğim, sana babasız ve anasız kalmış bir küçük kız getiriyorum. Sen ona da bakarsın değil mi? Sen geçen gün yersiz yurtsuz kalanlara merhamet edenleri Cenabıhak sever demiş idin.” demiş ve validesi dahi o günden itibaren öksüz ve yetim kalmış olan biçare kıza kendi kızı gibi bakmış.

66

Ediplik

Balıkçı Nesip ırmağın kenarında ayakta olduğu halde ağını sudan dışarı çıkarıyor idi.

Ağın içinde kuyruğuyla ağa vurarak sıçramakta bulunan iri bir sazan balığı gördü. Nesip balığın ağın içinden dışarı fırlayıp kaçmasından korkarak ağı dikkatle çekmeye [88] gayret ediyor idi. Nihayet ağı ırmağın kıyısına kadar çekip otların üzerine koymaya muvaffak oldu; sazan balığını yakaladı ve sepetine koydu.

İri balığı sepete yerleştirmekte olduğu esnada ufak bir sazanın daha ağdan dışarı atlayarak ırmağa doğru yuvarlanmakta olduğunu görmemiş idi.

Oradan geçmekte olan küçük Necip ouu gördü koşarak kuyruğundan yakaladı.

Necip fakir idi; ailesinin kulübesinde ekseriyet üzere kuru ekmeğe katık edebilecek pek çok şey bulamaz idi; bununla beraber balığı kendisi için alıkoymak hatırına bile gelmemiş idi.

Balıkçı dahi iri sazan balığını sepetine koyduktan ve ağını topladıktan sonra yoluna koyulmuş ve küçük çocuğu da orada görmemiş idi.

Necip kendi kendine dedi:

“Nasıl olsa bu balık benim değildir; sabahdan beri kıyıda balık gözleyen ve onu ağıyla sudan çıkaran balıkçınıdır. Onu kendim için almak hırsızlık etmiş olmaktır.”

Badehu balıkçının ardı sıra koşarak:

“Nesip efendi, Nesip efendi, burada ağınızdan kurtulmuş bir balık var; onu otun üzerinde buldum, gelin alın.” diye bağırdı ve Nesip dahi geri dönerek çocuğa dedi ki:

[89] Sen iyi bir çocuksun, sen olmamış olaydın balık kaybolacaktı. Onu sen al, sana verdim.”

Çocuk Nesip’e teşekkür etti. Balığı kuyruğundan tuttuğu halde sevinç ile yürümeye başladı ve kendi kendine: “Balıkçı yalnız kendisine karşı olan vazifemi ifa ettiğim halde bana bu balığı verdiğinden dolayı pekiyi bir adam imiş.” dedi.

Akşam annesi ufak sazanı ızgarada pişirdi, balık her ne kadar ufak ise de herkese pay çıkarmak üzere onu üçe ayırdı.

Say Fakiri Zengin Eder, Tekâsül Zengini Fakir Kılar

Bir ihtiyar hâl-i ihtizarında mahdumları Recep ile Şaban'ı yanına çağırıp: “Sevgili çocuklarım size miras olarak ancak iki öküz ile iki kaz bırakabiliyorum.” demiş ve birkaç gün sonra vefat etmiştir.

Pederlerinin vefatından sonra büyük oğlu Recep fena huylu olmakla beraber yalnız kendi istifadesini düşünür bir çocuk olduğundan kardeşi Şaban'a: “Ben senden büyüğüm, binaenaleyh öküzleri ben alacağım.” demiş Şaban ise bilakis gayet nazik olmakla beraber [90] her daim kendinden büyüğüne itaat etmeyi sever bir çocuk olduğundan Recep'e: “Peki kardeşim var sen al.” diye cevap vermiş.

Bunun üzerine öküzleri Recep, kazları Şaban almış.

Recep öküzleri yirmi liraya satmış, kendini memleketin en zengin bir adamı sanmış.

Az vakit içinde öküzlerin parasını yemiş, tüketmiş ve on paraya muhtaç olmuş.

Şaban ise malik olduğu iki kaza dikkatle bakmış. Yumurtalarını sattığı para ile iki, sonra altı, sonra yirmi kaz daha satın almış, nihayet bu kazların hepsini birden satarak bir buzağı satın almış, iki sene sonra bu buzağı bir öküz olmuş.

Bu öküzü de satarak bir tarla satın almış; içine buğday, arpa ekmiş, meyve ağaçları dikmiş.

Tarlada o derece mahsul yetiştirmiş ki bu vasıta ile mezkur tarlaya bir büyük tarla daha, sonra bir ormancık, daha sonra birtakım çayırliklar da ilave etmiş; iki kaz sayesinde ve daha doğrusu kendi say ve gayretiyle büyük bir çiftlik sahibi olmuş.

Recep kardeşi Şaban'ın zengin olduğunu işiterek bir gün çiftliğine gelmiş.

Hayırhah Şaban biraderinin elini tutup: “Kardeşim, kazlarımdan on adetini al ve sen de benim yaptığım gibi yap: Güzel [91] beslenen kaz zevk ve sefa uğruna feda olunan öküzden daha hayırlıdır.” demiş.

Bir Kadının Hükümü

Tüccardam biri Halep'ten satın aldığı birkaç yün ipekli kumaşı Bursaya nakl etmek için bir deveciye teslim edip yola çıkarlar; lakin tacir yarı yolda hastalanarak kervanı terk etmeye mecbur olur.

Kervan tacirden hayli evvel Bursa'ya gelir. Deveci kumaşların sahibini birçok hafta bekledikten sonra hâlâ gelmediğini görerek onu vefat etmiş zannıyla kendi hesabına olarak kumaşları satar ve sanatını değiştirir. Nihayet tacir iyileşerek Bursa'ya avdet eder; deveciyi günlerce aradıktan sonra bularak ona teslim etmiş olduğu kumaşları sorar.

Halbuki hilekâr herif, taciri tanımamazlığa gelmekle beraber deveci olduğunu da inkar eder. Bunun üzerine tacir deveci aleyhine bir dava açar; huzuruna çıktıkları kadı dahi davayı dinledikten ve icap eden sualleri sorduktan sonra ikisinin de haksız olduklarını beyan eder ve huzurundan [92] çıkmalarını emrederek arkasını onlara döner. Tacir ile deveci mahkemenin kapısından birlikte çıkarlar iken kadı pencereyi açıp arkalarından: “Deveci! Deveci! Bir şey söyleyeceğim.” diye bağırır.

Vaktiyle deveci olan henüz kadının huzurunda eski sanatını yemin ile inkar ettiğini unutarak hemen başını çevirir ve kadı ise deveciyi ters yüzüne mahkemeye çağırıp bir temiz dayak attırdıktan ve deveci olduğunu ikrar ettirdikten sonra çaldığı kumaşları derhal sahibine iade yahut değerini tediye etmesine ve bundan fazla olarak yalan yere ettiği yemin için de bir külli meblağ ceza-i nakdi vermesine hüküm eyler.

İnsanîyet

Uzak bir adada Cemil isminde bir erkek, Cemile isminde bir kız çocuk var idi. İkisi kardeş idi. Pek güzel vakit geçirirler, ellerinden geldiği kadar herkese iyilik etmek isterler idi. İkametgâhları etrafı ağaçlı gayet güzel bir mahal idi. Validelerinin ufak tefek almak için çarşıya gittiği bir gün ağaçların altına bir zenciye gelmiş idi.

[93] Kadid gibi zayıf idi; üzerinde de libas olarak yalnız yırtık pırtık bir gömlek var idi.

Teşkil ettikleri familyaya öğle taamı hazırlamakta olan Cemile'nin ayaklarına kapanarak: “Küçük hanımcığım, benim gibi bir zavallı kadına merhmet et, açlıktan yarı ölü olduğum halde bir aydan beri şu ormanda kendimi gizliyorum.” Lakırdı esnasında kırbaç ile yemiş olduğu dayaktan hasıl olan gayet derin ve ağır surette yaralı bereli olan vücudunu göstererek: “İşte gördüğünüz vecihle beni öldürürcesine dövmüş olan efendimin evinden kaçtım.” demiş idi.

Cemile zavallının haline acıyarak ve hazırlamakta olduğu yemeği önüne koyarak: “Müsterih ol, zavallı kadın, ye, ye.” diye hitap etmiş idi.

Zenciye ise az vakit zarfında yemeğin hepsini yeyip tüketmiş idi. Cemile zenciyenin karnının doyduğunu görerek: “Biçare kadın, efendinden gidip senin affını talep edeceğim, onun evine beni götürür müsün?” demiş ve zenciye dahi: “Allah ömürler versin efendim, her nereye ister iseniz oraya giderim.” diye cevap vermiş idi. Cemile erkek kardeşi Cemil'e kendileriyle beraber gelmesini rica etmiş idi. Ormanın içinden, dağların arasından bir hayli [94] yol yürüdükten sonra mavi şehrin köylerine gelmişler, oralarda etrafı çayırılık ve çimenlik bir büyük hane görmüşler idi.

Hane sahibi elinde baston, ağzında sigara olduğu hâlde çayırılıkta gezinmekte idi.

Cemile kardeşi Cemil'in elinden tutarak hane sahibinin yanına gelip gayet müessir bir ses ile birkaç adım arkalarında durmakta olan cariyesinin kabahatini affetmesi için kendisine rica ve niyaz etmiş idi.

Hane sahibi evvela sıkıca giyinmiş olan bu çocukların yüzüne bile bakmamış idiyse de af talep etmekte bulunan Cemile'nin gayet müessir ve şirin sadasını iştirir işitmez ağzından sigarasını, elinden bastonunu atıp elini gökyüzüne doğru açarak: “Cenabıhak onu affetsin” demiş.

Bunun üzerine Cemile, gidip efendisinin ayaklarına kapanması için zenciye işaret ve hane sahibine lazım gelen teşekkürü ifa ettikten sonra birederiyle birlikte çekilip gitmiş, hayırlı bir iş işlediğinden dolayı pek memnun olmuş idi.

[95] 70

İnsan, Vücudunu Beslediği Gibi Akıl ve Zekâsını da Tağdiye Etmelidir

Masum, hastalıklı ve benzi sarı bir küçük çocuk idi; her gün hiç yerinden kımıldamaksızın bir köşeye oturur kalır idi; yemek yemesini canı hiç istemez fakat kurabiye ve poğaça gibi şekerli şeyler olursa onlardan biraz yer ve asla boy atıp büyümeydi.

Onun bu hâlini gören ana ve babası merak ederek tabip getirttiler, tabip onu güzelce muayene ettikten sonra Masum'a dedi ki:

“Bu ne hâl oğlum! Cüceler gibi bodur mu kalmak istiyorsun? Yalnız şeker ve şekerli şeyler ile vücut beslenmez. Güzelce yemek yemelidir; kaynar çorbayı, kuvvet verici eti ve tereyağlı ekmek dilimini hiçbir vakit yemekten çekinmemelidir. Bu gibi yiyecekleri güzelce yedikten sonra kırlarda koşup gezmeni de ayrıca tavsiye ederim. Az vakit zarfında büyüsün, neşvünema bulursun.”

Masum utandı, tabibin sözlerini icra etti, çorbasını ve etini güzelce yedi; kırdı koşup gezerek güzel hava aldı; [96] az vakit içinde yanakları kızarmaya, boyu büyümeye başladı, nihayet kuvvetli ve gürbüz oldu.

Masum'u mektebe verdiler; derste dahi pek geri idi; o kadar geri idi ki arkadaşlarının pek ileride olduğunu görerek ve onlara yetişmek kendisince kâbil olmadığını anlayarak tembelliğe vurdu. Ders hususunda arkadaşlarına yetişmek veya onları geçebilmek için hiçbir gayrette bulunmayıp her nevi oyun ve kuvvet talimleri hususunda onları geçmeye çalışır idi.

Bir gün hocası ona dedi ki:

“Oğlum, sen uzun boylu ve kuvvetli olmak istiyorsun, hakkın var lakin şunu da düşün ki akıl ve zekân dahi vücudun gibidir; onun dahi büyümeye ve neşvünema bulmaya ihtiyacı vardır.

“Evvelce boyun o kadar ufak idi ki başın kürsümün yüksekliğine kadar gelemiyor idi; şimdi ise boyca büyüdü; aklın cüce olarak kaldı: Utanmıyor musun?

“Aklının dahi büyümesi için vücudunu beslediğin gibi aklını da tağdiye etmelisin, aklın gazası, tahsil-i ilim ve edeptir. Çalış Masum, çalış da âlim olmaya gayret et.”

Masum hocasının ne demek istediğini pek güzel anladı; kendi kendine “Akılca ufak kalmak boyca ufak kalmaktan daha fena bir şeydir.” dedi. O günden itibaren son derece derslerine çalıştı. [97] Ve akıl ve zekâsı dahi takviye buldu. Birkaç ay sonra bulunduğu sınıfın en iyi talebesinden biri olduğu gibi jimnastikte dahi en kuvvetli bir şakirt addedildi ve dünyada sağlam bir vücuda, tahsil görmüş bir akla, ulum bir kalbe malik olmaktan başka iyi bir şey olmadığını anladı.

71

Çoban ve Kuzu

Kendisine birçok koyunlar, kuzular teslim olunmuş olan çoban, onlara yeşil ve taze otlar yedirterek, tatlı ve berrak sular içirerek fevkalade dikkatle güder imiş. Geceleri, sürüsünü etrafı çitle örülü bir mahale gizler imiş.

Koyunlar, kuzular bu hâlden çok memnun olurlar imiş; fakat henüz iyiyi kötüyü tefrikan gayrı muktedir ufak bir kuzu geceleri istediği yere gidip koşmadığından dolayı teessüf etmekte imiş.

Bir gün bu kuzu, gayet kocamış velakin aklını kaybetmemiş olan anasının yanına gelip: “Geceleri bizi ne için böyle hapsettiklerinin sebebinin anlamak isterim! Köpekleri bile [98] salıverdikleri hâlde biz ne için ağılda kapalı kalalım? Ben bu haksızlığa asla tahammül edemiyorum!” deyinci ihtiyar koyun: “Gel şu cahilliği etme. Çobanın bizim için ne kadar iyilikte bulunduğunu bilirsin; onun bizi ağıla koyup kapaması, ancak bizim iyiliğimiz içindir. Sakın ağıldan dışarı çıkma yavrum. Eğer dışarı çıkacak olursan başına bir bela gelir diye korkarım. Bir ayağı çukurda olan valideye merhamet et de şu son günlerinde onu bir acıya uğratma.” diye cevap vermiş. Yavrusu da: “Sen merak etme, bana hiçbir şey olmaz.” demiş.

Akşam olup da çobanın sürüyü ağıla götürdüğü zaman küçük kuzu bir yere saklanmış. Diğerlerinin ağıla girip yattıkları vakit ağılın dışında sıçrayıp oynamaya başlamış. Yavaş yavaş ağıldan uzaklaşarak sık bir ormana girmiş. O anda ormanın içini dehşetli bir uluma bürümüş. Kurt geliyor imiş. Bu arada itaatsiz kuzu ağılda kapalı bulunmayı istemiş ise de ağıl pek uzakta imiş.

Kurt kuzuyu görür görmez yakalayıp koş koş inine götürmüş. Kanlar ile mülevves, kemikler ile memlû olan inande kurdun iki yavrusu var imiş. Onlara yakaladığı şikârı göstererek: “Size bir yağlı kuzu getirdim.” demiş.

[99] Kurt yavruları hemen kuzunun üzerine atılıp parça parça etmişler, kemali iştiha ile yemişler.

(İnsan daima kendinden büyüğünün sözünü dinlemelidir.)

72

Yay ile Keman

Keman çalmada mahir bir adam bir musiki cemiyetinde sanatını icra ediyor imiş. Kemandan fevkalade ahenkli sesler çıkıyor, dinleyen adamlar kendisini alkışlıyor imiş.

Yay, bu hâli görerek kemana: “Arkadaş işitiyorsun ya? Bak beni ne kadar beğeniyorlar! Ben ise; yalnız gidiyorum geliyorum yani hareket ediyorum; binaenaleyh bu şan ve şeref bütün bana ait değil midir?” demesi üzerine keman: “Haydi oradan, ahmak sen de; sesi aks ettiren benim kirişlerim ile karnımdır; alkışlanan da ancak benim.” diye cevap vermiş.

Yay tekrar: “Yahu! Şişman karınlı arkadaş; o kadar mağrur olma.” deyince keman cevap olarak: “Ya sen, elif gibi incecik değnek parçası, benim kirişlerim üzerinde yalnız ahmakça hareket ettiğini bildiğin hâlde ne için hodbinlikte bulunuyorsun!” demiş.

[100] Çalgıcı kemanyla çaldığı şarkıyı bitirdikten sonra keman ile yayı kutusuna koymuş, kapamış.

İki mağrur dahi artık seslerini çıkaramayıp aralarında meydana gelen kavga dahi hitam bulmuş.

(Bu dünyada yay ile keman gibi gayrın hüner ve marifetiyle gösteriş eden nice ahmak kimseler görülmektedir.)

73

İki Elmas

Bir cevahirici dükkânının rafında aynı büyüklükte iki elmas bulunuyor, ufak tefek iştirasına gelen müşteriler birine hayretle bakıyor ve diğerine bakmaya tenezzül etmiyor imiş.

Bir gün, kendisine bakılmaya tenezzül olunmayan elmas tabii olan lisanıyla arkadaşına demiş ki: “İkimiz de bir ocaktan çıktık, ikimizin sıkleti de bir cinsi de birdir; nasıl olup da bana hiçbir kimse atf-ı nigah etmiyor ve sen ise inzâr-ı dikkati celp eyliyorsun?

-Bunun sebebi arkadaşım, cevher hakkâk yani elmastıraş tarafından işlenmiş bulunmamdır, halbuki sen gayrı müstevi ve cilasısın; beynimizdeki fark bundan neşet ediyor.”

[101] İşte böyle elmaslara müşabih çocuklar da vardır. Eğer bir çocuk gayet terbiyeli ve malumatlı olacak olursa onu görmeyi, onunla görüşmeyi herkes arzu eder. Lakin terbiyesiz, cahil çocuklar için hâl böyle değildir; onlar kimse indinde makbul tutulamaz, onlarla görüşmeye hiçbir kimse tenezzül etmez ve herkes onların yanından kaçır. Zannolunamaz ya, mesela bu iki çocuk birader olmuş olaydılar birinci ile ikinci beyninde talim ve terbiyece ne kadar fark olduğu anlaşılır idi. İlim ve edep tahsiline say ve gayret eyleyiniz yani nüssah-ı haseneyi, size verilen dersleri dinleyiniz; malumatlı, terbiyeli, sevimli olunuz ki herkes sizi sevsin.

74

İyilik

Remzi'nin nasıl olup da benimle arkadaş olduğunu biliyor musunuz? Size onu söyleyeyim.

Sizin gibi ufak çocuk iken mektep çantam elimde olduğu hâlde ben de mektebe gider idim. Bir kış sabahı çok üşümüş idim. Rüzgâr esiyor ve donmuş olan yer ayağımın altında çatırdıyor idi.

O esnada mektep arkadaşım Remzi'ye rast geldim; biraz onu [102] şımartan annesi boynuna birkaç defa sarılabilecek derecede uzun bir boyun atkısı sarmış idi.

Beni titremekte ve öksürmekte olduğum hâlde görerek Remzi beni çağırdı ve bana: “Benim yanıma gel, boyun atkısı gayet uzun olduğundan ikimize de yetişir.” dedi ve boyun atkısını kısmen benim de boynuma sararak her ikimiz yan yana olduğumuz hâlde yolumuza devam ettik. Ah bilseniz bu hâl ne kadar eğlenceli oldu, hiç üşümedik.

O vakitten itibaren Remzi’yi çok sevdiğim gibi onu herkes de öylece sever; zira benim için iyilik ettiği gibi herkes hakkında dahi o suretle tavır alır ki bu da ancak uhuvvet yani kardeşlikten ileri gelir.

75

Tehlikede Olanlara Yardım Edelim

Sekiz yaşında iken ırmağın kenarındaki iri söğüt ağaçlarının altında köşe kapmaca oyunu oynuyor idik.

Beş çocuk idik. Oyundan hoşlanarak bağırmakta ve öteye beriye soluk soluğa koşmakta iken birden bire ayağım kaydı. Irmağa doğru yuvarlandım ve buz gibi suyun içine [103] düştüm. Diğer çocuklar beni kurtarmak için bağıştılar. Fakat şaşkınlıklarından beni kurtarmak hususunda hiçbir şey yapamadılar.

Çok şükür ki arkadaşım Remzi orada idi.

Irmağın iniş mahalinin alt tarafından eğilerek beni elimden tutmaya çabaladı; fakat çocuk olduğundan eli yetişemedi. Bunun üzerine söğüdün iri köklerinden birinin suyun yüzüne doğru gittiğini görerek cesaretle oraya kadar yürüdü ve bıçağını o köke güzelce sararak baş aşağı ırmağa doğru eğildi ve ellerini suyun içine daldırdı. Ceketimden beni yakaladığı zaman artık çabalanmaya takatim kalmamış idi.

Büyük bir gayretle Remzi beni kendine doğru çekmeye ve ırmağın kıyısına kadar götürmeye muvaffak oldu; sonra kendisinininkileri bana giydirmek için ıslanmış olan rubalarımı arkamdan çıkardı.

Aklım başıma geldiği zaman sevincimden Remzi’ye sarıldım; o da benden ziyade sevinmekte olduğu hâlde bana sarıldı.

Biri hakkında iyilik eden her kimse kendisine iyilik eden kimse gibi mesrur olur.

[104] 76

İki Çiçek Tarlası

Bir pederin iki çocuğu var imiş; biri erkek diğeri kız imiş. Bir sene ilkbaharda pederleri çocuklarından her birine bahçesinden birer parça yer vermiş ve evvela o yerleri bir bahçivana belletmiş, sonra da onlara demiş ki: “Bu arazi sizin içindir, mümkün olduğu kadar ondan istifade etmeye çalışınız.”

Mektepten gelir gelmez biraderle hemşire bahçelerimiz tesmiye ettikleri yere gidip işlemek ve tohum ekmekle meşgul olurlar imiş. Yollar açarlar, içinde tarlalar yaparlar, yabani otları ayıklarlar, fidan dikerler, sularlar imiş; zira bahçivanlık edevatının başlıcaları kendilerinde mevcut imiş; bunlar da halalarının hediyesinden madut imiş.

İki kardeşten büyüğü olan Pertev bahçivana ne suretle ekileceğini sual ettikten sonra her bir türlü tohumlar eker imiş. Gül, leylak, yasemin, hanımeli gibi ufak ağaçlar ve her bir mevsimde çabucak bulundurmak için her nevi fidanlar diker ve yetiştirir imiş. Perver ise bilakis menekşe, zambak, nergis, sümbül elh. gibi içinde bulunduğu mevsime mahsus çiçekleri yetiştirmekle meşgul bulunur imiş ve bir gün de istihza ile biraderine demiş imiş ki: “Pertev, senin [105] bahçen ne kadar güzel! İçindekilerin hepsi sanki ölmüş, hiçbirinde çiçek yok, ne bir gül goncası ne de yasemin gözükmüyor: bir benim bahçeme bak bir de seninkine, nasıl, güzel değil mi? -Evet, hemşireciğim, şimdiki halde hepsi âlâ, incecik sazın mütekebbir meşeye dediği gibi ben de sana “Sonuna bakalım.” demekle iktifa edeceğim.”

Bu söz ise pek çabuk gelmiş idi; hâlihazırdan başka düşünmeyen Perver bütün çiçeklerinin solmuş ve sonra mahvolmuş olduğunu görmüş idi, zavallı bahçesi bir tarlaya dönmüş idi. Bunun üzerine birbirini müteakip en güzel renkli çiçeklerle memlû bulunan biraderinin bahçesine bakarak mahzun mahzun demiş idi ki: “Ah! Güzelliğe yüz tutmak istidadı bulunmayan bu kuru ve mahsul vermeyen tarlayı hâlâ suluyorum, acaba neden oldu da böyle bir çirkin hâle girdi ve ne için biraderiminkine hiç benzemedi?”

Bu sözleri işiten pederi gülümseyerek demiş idi ki: “Sevgili kızcağızım, bahçenden çabuk istifade etmek için sen ona yalnız ilkbahar çiçekleri diktin; bu babda tedbirli davranmadın ve ihtiyatsızlığından dolayı mücazatını gördün.”

[106] 77

Namuslu Bir Adam

Bir duvarcı duvar yıkarken içi altınlar ile dolu bir demir kutu bulup “Ne saadet! İhtiyar pederimin ekmek parası kazanmak için gece gündüz çalışmaya ihtiyacı kalmayacak.” diyerek eve gelmiş.

Bulduğu hazineyi pederine gösterip: “Bundan böyle siz rahat ediniz. Artık biz zengin olduk.” deyince aralarında şöyle birtakım lakırdılar olmuş:

-Oğlum, bütün bu parayı sen kendin mi kazandın?

-Hayır bu altınları ben kendim kazanmadım; duvarını yıkmak üzere gittiğim evin duvarının altında buldum.

-Öyle ise alınımızın teriyle kazanmadığımız altınlar bizim olamaz. Eğer onları kendimize mal edecek olursak hırsız olmuş oluruz. Hırsız olmaktan ise gece gündüz çalışmak bence daha iyidir.

-Lakin bu servetin hiçbir sahibi yoktur; çünkü onu duvarın altına saklayan adamın bir hayli vakitten beri vefat etmiş olduğuna şüphe etmemelidir.

-Vefat ettiğini neden biliyorsun?

[107] –Kutunun içinde bir isim var da ondan biliyorum.

-Aman! O isim nedir?

-Behlülzade.

Bu ismi işitir işitmez ihtiyar bir hayli düşündükten sonra oğluna: “Behlülzade, Behlülzade diye bu ismin çok defalar söylendiğini işitmişliğim vardır. Tamam, tamam; kendisi senin duvarını yıktığın evde oturur idi. Deli olduğu hâlde vefat etmiştir. İki oğlu ile bir kızı vardır. Oğulları çiçek hastalığından vefat etmişler idi; kız da elli seneden beri memleketimizi terk etmiştir. Binaenaleyh bu altınlar onun yahut çocuklarıdır, bizim değildir.” demiş.

Baba oğul dellâl çağırtmışlar. Behlülzade’nin kızının kızını bulmuşlar. Bahçıvanlık sanatını kendine meslek edinmiş olan zevci vefat edip onu dört küçük çocukla dul bıraktığını görmüşler.

Namuslu ihtiyar oğlunun bulmuş olduğu hazineyi ekmek parasına muhtaç kalmış olan zavallı dul kadına vermiş; biçare kadın da mamulun gayri hazineye malik olduğundan dolayı sevincinden Cenab-ı Vacibü’l Vücut’a ne derece hamt ve şükür edeceğini şaşırmış.

Bu hâli gören ihtiyar, oğluna: “Görüyorsun ya oğlum? Eğer senin bulduğun hazineyi kendi malımız gibi saklamış ve sarf [108] etmiş olaydık şu familyanın ne kadar berbadına sebep olacaktık.” demiş.

(Kendimizin olmayan şeye asla kendi malımız nazarıyla bakmamalıyız.)

78

İyi Oğul – Muhabbet

Bir zengin adam odasında oturur iken bir şey sormak için çingırağı çalarak genç uşağını yanına çağırmış. Bir hayli vakit geçmiş olduğu hâlde daha uşağının

gelmediğini görerek merak edip odadan dışarı çıkmış; uşağın misafir odasında uyumakta olduğunu görmüş. Evvela onu uyandırmak istemiş; fakat sonra cebinden nısfı dışarıya çıkmış bir mektup görerek onu okumak merakına düşmüş. Mektubu açmış okumuş; meğerse mektup, genç adamın ihtiyar validesinden imiş. Zavallı kadın oğlunun efendisinden almış olduğu maaşları doğrudan doğruya kendisine gönderdiğinden dolayı oğluna teşekkür ediyor ve kendi oğlu gibi bir oğula malik olduğu için Cenabıhakk’a hamd eyliyor imiş.

Zengin adam mektubu aldığı yere koymuş; sonra sessizce [109] kendi odasına girip bir keseye altın doldurmuş, genç adamın cebine koymuş.

Bunun üzerine kapıyı şiddetlice bir surette açmış; uşak gürültüden hemen uyanmış.

Zengin adam uşağına: “Uyuyor mu idin?” deyince uşak utanmış. Bu aralık elini cebine sokarak içinde bir kese bulduğuna şaşmış. Keseyi cebinden çıkarmış, kıpkırmızı kesilmiş, hiçbir söz söylemediği hâlde zengin adamın önünde hüngür hüngür ağlamaya başlamış.

Bu hâli gören efendisi uşağına: “Ne ağlıyorsun?” diye sorunca uşak efendisinin ayaklarına kapanarak: “Efendim, bu kesenin nasıl olup da benim cebime girdiğine taaccüp ediyorum. Şüphesiz bunu beni ekmeğimden etmek için biri yapmıştır.” demiş. Zengin adam da: “Hayır oğlum, o keseyi senin cebine koyan benim, çünkü validene olan muhabbetinden pek memnun oldum. Bu akçeyi validene gönder. Bununla beraber hem sana ve hem kendisine ömrüm oldukça bakacağımı da bildir.” diye cevap vermiş. Zengin adam iyi oğul ve sadık uşak olan hizmetçisine mükafat etmek istemiş.

[110] 79

Saat-i Akrebin Söylediği Şey

-Aşki! Çiçekliğe ne için bakıyorsun?

-Saate bakıyorum anneciğim. Fakat akrebin yürüdüğünü göremiyorum; herhâlde yine yürüyor; çünkü bu sabah tamam on ikinin üzerinde idi, şimdi ise altının üzerine gelmiş.

-Evet oğlum, yürüyor; böyle yürüyüşle sana bir de güzel ders veriyor. – Ne dersi veriyor? – Sebat dersi veriyor.

Her gün mektebe gidip derslerini okudukça ilimde gayet terakki ediyorsun o kadar ufak ki onu sen asla görmüyorsun lakin bu birtakım “ufak”lar bir araya geldiği vakit bir “çok” oluyor; senenin nihayetinde ilimde ettiğin terakkinin tamam olduğu görülüyor. Eğer düşüne idin, derslerini daha iyi olarak öğrenir idin.

Tesiyeler birbirine ilave olunduğunda “dakika”, dakikalar birbirine zam olduğunda “saat” oluyor. Paralar bir araya geldiğinde bir gümüş akçe, gümüş akçeler bir araya geldiğinde bir altın akçe oluyor. Eğer bunu da düşünseydin sana gündelik olarak verilen paraları lazımı oldukça sarf edip lazımsız para sarf etmez, biriktirir idin.

[111] 80

Hasat ve Haset

Şazi’nin büyük bir kusuru var idi, kıskanç tabiatlı idi. Mesela validesi tesadüfî olarak ondan ziyade küçük hemşiresini sevecek ve biraz söylediği sözlere gülecek olsa o anda ahmakçasına küser idi.

Bir gün Şazi bir iş için komşu hanımın evine gönderildi. Komşu hanım ihtiyar bir kadın olup ticaretle meşgul olan oğlu her nasılsa Antil adalarına gitmiş ve avdetinde oradan uzun kuyruklu güzel ufak bir maymun getirmiş idi.

Şazi evin kapısını çalıp içeri girdiği zaman komşu hanımı ufak maymunu sevmekle meşgul gördü. Komşu hanım çocukları ziyade sevdiğinden Şazi’nin

gelmesinden pek memnun oldu ve onu okşadı; sonra maymunu bulunduğu yerde bırakarak gidip dolaptan henüz yapmış olduğu şekerli çörekten bir tane aldı ve Şazi'ye ikram etti.

Son derece mesrur kalmış olan Şazi bir köşede büzülüp oturmuş ve sivri dişlerini göstererek mırıldanmakla karışık şikayette bulunmuş olan maymuna dikkat etmeksizin misk gibi kokan çöreğe doğru elini uzattı.

[112] Maymun bulunduğu yerden birden bire küçük çocuğun omuzları üzerine atladı ve saçlarından yakalayarak var kuvvetiyle çekmeye başladı.

Zavallı çocuk acıdan bağırmaya başladı; komşu hanım dahi çocuğun saçlarını maymunun ellerinden güç hâl ile kurtarabildi.

Titremekte olduğu hâlde Şazi dedi ki:

“Lakin, hanım teyze, ben kendisine hiçbir şey yapmadığım hâlde maymununuz ne için bana bu kadar fenalıkta bulundu?”

Komşu hanım da şöyle cevap verdi:

“Ah! Oğlum, maymunlar kıskanç tabiatlıdır; bak, sana bakarak hâlâ yüzünü buruşturup duruyor, kendisinden başkasını okşamamı ve ona bir şey vermemi hiç çekemez; kezâlik benden başka onu hiçbir kimse sevmez ve bir hayvan olup yaptığı şeyi bilmediği cihetle kabahatlerini benden başka affeden dahi olmaz.”

Şazi başını önüne eğdi ve düşünerek evine geldi. Validesini küçük hemşiresini kucağına almış sıçratmakta olduğu hâlde buldu.

Koşup hemşiresini öptü ve sonra validesinin boynuna sarılıp ona dedi ki:

“Anneciğim, artık ne benim mini mini hemşireciğimi, ne mektep [113] arkadaşlarımı, ne hiçbir kimseyi kıskanmayacağım, zira haset ki kıskançlık ve çekememek demektir insanı pek fena ve çirkin kılar.”

81

Merhamet ve Cesaret – Kayıp Kız

Bir akşamüzeri küçük Seyfi köylerinden oldukça uzakta bulunan mektepten avdet ediyor idi. Mevsim kış olduğundan birden bire kesif bir sis ortalığı kaplamış idi.

Seyfi yolunu bulmakta çok güçlük çekiyor idi. Elleriyle etrafı yoklayarak yürümekte iken sağ tarafında bulunan tarlalardan birtakım inilti, ah ve vahlar işitir gibi oldu.

Olduğu yerde durdu, fakat kesif sisin içinden hiçbir şey göremedi; korktu ve oradan koşarak savuşup kurtulmaya teşebbüs etti.

Lakin bir fikr-i merdane onu bu teşebbüsünden alıkoydu. Kendi kendine dedi ki:

“Yakınımda birisi inil inil iniliyor ve tabii olarak muavenet için birini çağırıyor; acaba ona bir hizmette bulunabilir miyim? Bir kere bulunduğu yeri arayıp bulalım.”

Bu, hizmette bulunabilmek fikri çocuğa korkmaktan ziyade [114] orada kalmak üzere cesaretini artırdı. İnilti ve ah ve vahlar ardı arası kesilmeksizin devam ediyor idi. Seyfi yüreği şiddetle çarpmakta olduğu hâlde onların geldiği tarafa doğru gitmeye başladı. Derhâl bir çocuk sesi olduğunu anladı ve biraz daha ilerleyerek yüzükoyun yatmış bir kız çocuğu buldu.

Küçük kız yolda iken etrafı sis birden bire kapladığından yolunu şaşırmış ve tarlaların ortasında kaybolmuş idi; sonra da bir hendeğe tesadüfle görmeyip içine düşmüş ve alını bu esnada bir taşa çarparak yaralanmış idi.

Seyfi hendeğe bulunan su ile küçük kızın henüz kan akmakta olan alnındaki yarayı güzelce yıkadı -çünkü kan akmakta bulunan bir yarayı ilk tedavi soğuk su ile

yıkamak olduğunu biliyor idi-; badehu onu yattığı yerden kaldırıp teşciatta bulundu ve elinden tutarak köye götürdü, ebeveynine teslim etti.

Küçük kızın ebeveyni Seyfi'ye ettiği iyilikten dolayı teşekküratta bulundu. Seyfi de müsterih'ül kalp ve memnun bir surette hanesine vasil oldu.

[115] 82

Tuz Tanesi

Ben dillerinin üzerine koydukları vakit çocukların yüzünü ekşiten küçücük, kekre tuz tanesiyim. Tekdir gibi acı, onun gibi faydalıyım. Sofranın üzerine koyduğunuz bu billur tuzluğun içine girmezden evvelki sergüzeştim pek uzundur. Büyük denizlerin dalgaları içinde erimiş olduğum hâlde dalgadan dalgaya birçok vakitler dolaşmış idim; bir gün deniz cezir ve medi zamanında kıyıya doğru yayılarak beni almak için insanların açmış oldukları bir havuza yuvarladı; kendisi oradan çekilerek beni bıraktı. Sonra güneş havuzun suyunu çekti ve ben dibinde kaldım... O vakit birçok amele gelip beni havuzdan çıkardılar, benim halisliğime zarar veren kumu benden ayırmak için her ne lazım ise yaptılar; nihayet işte beyaz, kuru, iştiha açıcı olduğum hâlde meydana geldim.

Beni yalnız denizin içinde bulmazlar, toprağın içinde dahi bulunurum. Orada beni bulmak için, birtakım amele toprağı kazarlar, toprağın içinde billur gibi parlak duvarları havi uzun uzun yollar açarlar. Taş gibi sert olduğum ve iri iri yığınlar meydana getirdiğim hâlde beni çıkarırlar, bu yığınları [116] kırarlar, beni tanelerle ki artık "kaya tuzu" ismiyle mutfaktaki tuzluklarınızı doldurmaya giderim.

Küçücük tuz tanesine ehemmiyet vermemezlik etmeyiniz: Gözüktüğü gibi olmayıp pek faydalı bir şeydir. Tuzdan hiçbir vakitte vazgeçemezsiniz; iştihaalarımızı açar, sizi sıhhatte tutar. İri ve kuvvetli olmak ister iseniz tuz yiyeceksiniz. Hayvanlar da onu bilir, tuzlu şeyleri sever, duvarların kireçle tutmuş taşlarını yaladıkları ekseriya görülür. Bundan başka kanın ve sinirli etlerin tuza ihtiyacı vardır.

Tuz her şeyi temizler ve bozulmaktan muhafaza eder. Deniz suyunun hiçbir vakit bozulup kokmamasının başlıca sebeplerinden biri dalgaları arasında tuzu yuvarlayıp çalkalamasıdır. Velhasıl insanlar icabında kullanmak üzere balıkları ve etleri tuzlayarak saklayabilirler.

Şekeri ve şekerli şeyleri ziyadesiyle sevmekte olan çocuklarım! Şekeri çok yemekten ise tuza ziyade iştiha göstermenizi size tavsiye ederim. Tuzu bulamayacak olursanız o vakit onun kıymetini anlayabilirsiniz.

[117] 83

Sıcak Hava Soğuk Havadan Daha Hafiftir

Hayati ile Necati mektepten geldikten sonra validelerinin kendilerine tahsis etmiş olduğu oyuncak ile oynamadan çok haz ederler idi.

Şöyle ki: Valideleri çocuklarının oyun oynayarak eğlenmek istedikleri zaman onların önlerine bir tas sabunlu su koyar, ellerine de birer kamış kalem verir idi. Çocuklardan her biri nöbetle kalemin bir ucunu tasa sokar, diğer ucundan da yavaşça üfler idi. Bu hâlde kalemin ucundan bir kabarcık çıkarak çocuk üfledikçe şişer idi. Bu kabarcık büyücek bir portakal kadar şişik olduğu vakit çocuk yavaşça kalemi silkerek onu kalemden ayırır, şişikte alaimisema gibi mavi, sarı, mor, kırmızı, turuncu renklerle boyalı olduğu hâlde havada uçarak yukarı kalkar idi. Çocuklar dahi sonuncuya kadar onun uçuşuna bakmakla eğlenirler idi.

Bu hâli gören Hayati, bir gün elindeki kalemi bir tarafa bırakarak kendi kendine: "Bu sabun şişiklerinin yalnız başına böyle yukarı doğru çıkmaları doğrusu merak olunacak bir şey, acaba bu nasıl olur?" demesi üzerine [118] pederi yanına gelerek: "Aferin, oğlum, insan bilmediği, anlamadığı şeyi daima öğrenmeye, anlamaya çalışmalıdır. Şimdi beni güzelce dinle de onun sebebini sana anlatayım:

Bizim vücudumuzun içi gayet sıcaktır; senin sabun şişiğin içine üflediğin hava da ciğerlerinden çıktığı cihetle dışarıda bulunan havadan daha sıcaktır. Binaenaleyh hava ne kadar sıcak olursa o kadar da hafif olur mesela duman, ısınarak hafiflenmiş bir havadan hasıl olduğu için havada yükseliyor. Senin de üfleyerek, ağzından çıkardığın sıcak hava, duman gibi hafif olduğundan soğuk havanın içinde yükseliyor; yükseldikçe gayet ince, gayet hafif bir su muhafazasından meydana gelmiş olan şişiği beraber alıp götürüyor. İçinde birçok adamlar olduğu hâlde bulutlardan daha yukarı olarak havanın içinde yukarı doğru çıkabilen o koca balonun nasıl şey olduğunu bilirsiniz? Vaktiyle onları sabun şişiğinin içine senin ağzınla üfleyip ithal ettiğin sıcak hava gibi, altında ateş yakıp içine sıcak bir hava ithal ederek şişirirler idi. Şimdi ise onları sıcak havadan daha hafif olan ve ışık vermek için kullanılan gaz yani petrol ile şişiriyorlar. Bu balonlar, birkaç metre yüksekliğe kadar çıkarak sevinen o güzel sabun şişiklerinden çok büyük, çok [119] dayanıklıdır. Lakin onların havaya doğru kalkmasına sebep olan şey hep birdir: Sabun şişiği balon gibi, havadan daha hafif olduğu cihetle havada yükseğe kalker; içindeki hava soğur soğumaz söner.” demiş idi.

84

Hizmetkârlara Muavenet

Nadire bir çiftlikte besleme idi. Her gün alelsabah uykudan kalkıp abdestini alarak namazını kıldıktan sonra hemen işine başlar ve kesilmiş çayır otlarını kurutmak üzere alt üst eder ve evvelce kurutulmuş olanları toplayarak akşamı eder idi.

Akşamüzeri son derece yorgun düşer idi; fakat gayet çalışkan bir kız olduğundan yorgunluğa kulak asmayıp yine meydan süpürgesini alarak çiftliğin havlini temizlemekle meşgul olur idi. Sabahtan akşama kadar işle meşgul olan kolları o derece kesilmiş idi ki o gün havlinin kendine o derece vasi geldiği gibi hiçbir gün o vüsat kendini yıldırmamış idi.

[120] Ertesi gün cuma olduğundan çiftlik sahibinin kızı olan Kadriye de oyun oynamakla meşgul idi. Nadire’nin son derece yorgun hâlini görmüş idi.

Hemen gidip diğer bir süpürge aramış ve kendisi de küçücük kollarının var kuvvetiyle çiftliğin havlini süpürmeye başlamış idi.

Nadire mütehayyir olarak durmuş ve ona: “Kadriye Hanım! Ne yapıyorsun?” diye sormuş idi.

Kadriye de cevap olarak:

-Sana muavenet ediyorum. Bak, ben havlinin bu tarafını süpürüyorum; sen de öbür tarafını süpürüyorsun, orta yerde ikimiz birleşeceğiz ki bu vecihle sen işini çabucak bitirmiş olacak ve sonra artık istirahat edeceksin.

Deyince Nadire dahi:

-Lakin, küçük hanımcığım, çiftliğin havlini süpürmek senin işin değildir, benim işimdir.

Demiş idi.

Küçük kız gayet manidar bir surette küçücük güzel gözlerini Nadire’ye doğru çevirerek:

“Eğer senin gibi ben de fakir olaydım; beni de senin gibi hizmetkâr olarak kullanacaklar ve benim de senin gibi ziyadesiyle yorulduğum [121] günler olacak idi; o günlerde ise ev sahibinin ufak kızı bana muavenette bulunacak olursa son derece mesrur olacak idim. İşte bu sebepten dolayı sana muavenet ediyorum.”

Diye cevap vermiş idi.

Nadire bu söz üzerine çocuğu kucaklayıp sevmiş ve birçok da kendisine teşekküratta bulunmuş idi.

Bugün zengin olan belki yarın fakir düşebilir; bu sebepten dolayı daima insafı ve iyiliği elden bırakmamalıdır.

85

Çıkık Göz

Dürri her şeye karışır, her şeyle oynamak ister bir küçük çocuk imiş. Kendisine kesici yahut sivri şeyler ile oynamamasını çok defa tembih etmişler ise de itaatsiz Dürri bir gün, validesinin makasını almış; parmak ile tutulacak yerlerine bir ip bağlamış; diğer ucundan ipi tutarak döndürmeye başlamış. Böyle yalnızca oynamaktan artık canı sıkılarak birlikte oynamak için hemşiresini: “Dürriye. Gel şu bulduğum güzel oyuncağa bak, tekerlek gibi ne güzel dönüyor.” diye [122] çağırmış. Dürriye de kardeşi Dürri’nin yanına gelmiş, makasın dönmesine bakmaya başlamış. Dürri makası biraz daha çabuk döndüreyim derken ip kopmuş, makas fırlamış; ucu zavallı kızcağızın gözüne saplanmış; kan gözünden fışkırmaya başlamış; elbisesi kan içinde kalmış.

Dürri bu hâli görerek pek keder etmiş; lakin iş işten geçmiş; çünkü kız elden gitmiş. Küçük Dürriye yek çeşm kalmış; Dürri de hemşiresini her görüşte zavallının kapalı gözüne mahzun mahzun bakarak kendi kendine: “Bu benim kabahatim, benim tedbirsizliğimdir.” diyor demiş.

Sivri şeyler ile asla oynamamalıdır.

86

Sıcak Börek İsteyen Var mı?

Bir küçük şehrin açıklık bir mahalinde vaki büyük ağaçların gölgesinde birtakım çocuklar oyun oynuyorlar imiş. Fukaradan bir kadın oğlu Afif ile kızı Afife’yi gezdirmek için o mahale götürmüştü.

Bu iki çocuk her ne kadar arkalarına adi bir ruba giymişler [123] ise de elleri ve yüzleri gayet temiz, kendileri gayet güzel ve fevkalade terbiyeli imiş.

Oyuncakları olmadığından iki kardeş toprakla birtakım yalandan börekler yapmışlar ve birbirinin yanına sıra ile dizmişler; bunlar on iki börek kadar hazırlamışlar ve hemen fırına sokmak üzere bulunmuşlar, ve ara sıra da: “Sıcak börek isteyen var mı?” diye bağıyorlar imiş.

Birkaç adım ötede gayet güzel giyinmiş olup yanlarında lalaları ve dadıları bulunan dört beş adet mini mini hanımlar top ile oynuyorlar, ipten atlıyorlar imiş.

Birdenbire top, yapma böreklerin ortasına düşmüş ve Afife de onu alıp baktıktan sonra çalmak istemiş. Lakin çalacağı vakitte mini mini hanımlardan biri gelmiş ve topu Afife’nin elinden çekip aldıktan sonra “Bana ver biz sizinle oyun oynayamayız...” demiş.

Bu sözler üzerine Afife’nin validesi gayet mahzun olmuş ve sevgili kızının o mini mini hanım tarafından itildiğini görerek gözleri yaş ile dolmuş. Demiştir ki “Çocuğum gel, o mini mini hanımların yanına gitme; onlar seni istemiyorlar; şüphesiz çünkü sen onlar kadar güzel değilsin!”

O esnada birtakım hanımlar da gezinmek için kıra çıkmışlar [124] ve tesadüfen oradan geçmekte bulunmuşlar imiş; içlerinden bir hanım, mini mini hanımın yaptığı işi görmüş ve Afife’nin validesinin söylediği sözleri işitmiş; gidip fakir kadının gönlünü aldıktan sonra Afife ile küçük biraderi Afif’i sevmiş ve onlara şekerlemeler ve kurabiyeler vermiş. Sonra mini mini terbiyesiz hanımın yanına giderek ve: “Şu dakikada pek büyük kusurda bulundun, kızım! Senden daha terbiyeli, daha uslu olan çocuğu tahkir ederek bu zavallı validenin kalbini kırdın.

Şunu bil ki fakir çocuğu olup güzel ve gayet terbiyeli bir küçük kız zengin çocuğu olup kirli, terbiyesiz, serkeş olan bir mini mini hanımdan daha ziyade

sevilir.” demiş. Meğer bu lakırdıyı söyleyen hanım o terbiyesiz mini mini hanımın validesi imiş.

Validesinin bu sözlerini işiten küçük kabahatli pancar gibi kıpkırmızı olmuş, işlediği kabahati anlamış ve koşup Afife’yi öperek onunla barışmış.

[125] 87

Hayır ve Faaliyet: İpek Teli

Melahat’in validesi mücerret bir hayır işlemiş olmak üzere gelin olacak bir fakir kızın çamaşırlarını yapmayı taahhüt etmiş ve iş işlemek hususunda dahi kızını yardımcı olarak işle meşgul etmekte bulunmuş idi. Genç Melahat işe başlamış ve bir ipek mendilin kenarını bastırmakla uğraşmakta bulunmuş idi. Havanın gayet latif olduğunu görerek kendisinde gezmek arzusu hasıl olmuş ve içinden “Bu fakir kıza ne bitmez tükenmez şeyler lazım imiş! Böyle giderse hiç işten kurtulamayacağım. Keşke hiç el işleri bilmeye idim.” demekte bulunmuş idi.

Yanı başında dikiş ile meşgul bulunan validesi bu tembel kızın zihninden geçenleri hâl ve hatırından anladığı cihetle ona dedi ki:

-Melahat, ister isen sana şu iş ile uğraşmakta olduğumuz zamanda bir hikâye söyleyeyim, ne dersin?

Melahat validesinin bu sözüne sevindi ve dedi ki:

-Lütfederseniz valideciğim, bana hangi hikâyeyi söyleyeceksiniz?

-Sana elindeki iğnenin deliğinden geçmiş olan mavi [126] ve parlak ipek telin hikâyesini söyleyeceğim. Onu dikkatle dinlemenle beraber elindeki işi de dikkatle işle, hikâyeye işte başlıyorum.

“Evvelce o tel bir dut ağacının dalı üzerinde aheste aheste sallanmakta olan bir küçük yeşil yaprak idi.

“Bir gün yeşil yapraklar adamlar tarafından koparıldı ve birçok arkadaşlarıyla beraber büyük bir çuvala yerleştirildi. Onları sıcak bir büyük odaya götürdüler ki bu oda böcekthane idi.

“Orada onları içinde birçok beyaz kurtları bulunan çitten yapılmış iri iri sepetlerin içine yaydılar; kurtlardan biri yeşil yaprakları istediği gibi yemeye başladı; az vakit zarfında yapraktan eser kalmadı. Sonra da kurt kendisi içinde kalmak üzere koza denilen gayet güzel ufacık bir yuva meydana getirdi ki kurdun beslendiği yapraklar bu ipektan yuvanın teşkil ettiği bitmez tükenmez derecede olan tele tebdil olundu.

“Birtakım faal eller o kozaları alıp çıkırıktan geçirdiler. Meydana gelen ipek teli böylece daha birkaç ellerden geçti. Nihayet dut ağacının yaprağı elindeki o güzel mavi tel oldu. İşte Melahat, iş işlemekten asla usanmak ve bıkmak bilmeyen kurda bakarak ondan sen de ibret almalısın ve başladığın işten asla usanç getirmeyerek onu bitirmeye çalışmalısın.”

İpek teli hikâyesi esnasında hiç duyulmaksızın birkaç [127] saat geçmiş, Melahat’in işi dahi nihayet bulmuş idi. Melahat hiçbir zaman böyle istekle çalışmamış idi. Hem işini bitirdiğinden ve hem hayır işlerinde validesine muavenette bulunduğundan dolayı son derece memnun olduğu hâlde hemen yerinden kalkıp akşam taamını hazırlamaya giden validesinin yanına yardım etmek üzere koştu.

88

Kedi ile Fare

Bir kedi şikârını arar iken bir farenin ağaç kökünde açmış olduğu kovuğuna girmekte olduğunu gördü.

Fare kediyi görünce hemen toprak ile kovuğunu kapamaya başladı.

Bu hâli gören kedi, bir hayli yapılmak lazım olduğunu anlayarak fareye dedi ki:

-Kardeşim, niçin kovuğunu kapıyorsun? Ben gayrı ihtiyarladım. Geceyi soğukta, yağmur altında geçirdim. Bana merhamet et. Biraz ikametgâhında oturup ısınmam için bana müsaade eyle. Ben pek biçare kaldım!

Fare dahi cevap olarak dedi ki:

[128] –Eğer senin cinsin benimkine düşman olmamış olaydı, seni maalmemnuniye ikametgâhıma kabul eder idim. Bir hazineyi bir hırsıza, bir ormanı bir ateşe emniyet etmemek lazım olduğunu pekala bilirsin zannederim. Bu sebeplerden dolayı seni ikametgâhıma kabul edemeyeceğimi maalteessüf beyan ederim.

-Söylediklerin bütün doğrudur. Cinsimizin sizinle olan gaddarlıklarını bilirim. Lakin ben senden af talep ediyorum. Kitaplarda: Düşmanın sana dost olmasını ister isen, ona iyilik et.” diye yazılı olduğunu elbette görmüşsündür. Kardeşciğim, benim tarafımdan asla sana bir fenalık gelmeyeceğine yemin ederim.

-Senin yeminlerine inanamıyorum, sen açsın. Eğer sana ikametgâhıma girmeye müsaade edersem, sen beni yersin.

Farenin bu sözleri üzerine kedi kendini hayatından ümitsiz gibi göstererek dedi ki:

-Öyle ise ben senin kapının önünde olmak isterim o vakit vefatımdan dolayı sen müttehem olursun. Çünkü beni ölümden kurtarmak senin elindedir.

Fareye kedinin ricaları tesir ederek acımaya başladı, içeri girmesi için ikametgâhının kapısını büyüttü. Lakin kedi içeri girer girmez farenin üzerine atılıp onu yakaladı. Eğer o dakikada oradan geçmekte olan bir av köpeği [129] kediye boynundan yakalayıp boğmamış olaydı, zavallı fareyi kedi öldürecek idi.

Fenalık edenin fenalık arkasından gelir.

89

Hediye Günü

-Niçin o kadar seviniyorsun, Nerime?

-Çünkü üç gün sonra param olacak birçok hediyeler alacağım. Halam bana etrafı güllü bir ipek mendil vereceğini söyledi. Bundan başka hediye olarak birçok mendiller daha alacağım, ve bir de çil altına malik olacağım.

-Pekala, sevgili kızım, hediye olarak güzel güzel mendiller alacağım, şekerler yiyeceğim diyorsun, lakin etrafınızda hiçbir şeye malik olamayacak birçok fakir çocuklar da bulunduğunu unutmayınız, siz ise bir iyi kalbe malik olduğunuzdan hediyelerinizi alıp siz de fakir çocuklara dağıtacaksınız, değil mi?

-Evet, şüphesiz, ben eski mendillerimi onlara verdikten başka şeker de vereceğim.

-Ha şöyle kızım, bu zavallı fakir çocuklar da pek [130] sevineceklerdir. Bayram günü peder ve validenizin el yahut eteklerini öptükten sonra onlara ne diyeceksiniz?

-Onlara şunu söyleyeceğim: Benim sevgili babacığım ve şefkatli anneciğim, sizleri canıgönülden severim, bayramınızı tebrik ederim, gayet uslu oturacağımı ve mektepte derslerime iyi çalışacağımı size vaat eylerim. Daima sıhhat ve afiyet üzere bulunmanızı ve her arzuunuza muvaffak olmanızı Cenabıhak’tan temenni ederim. Büyük valideme de şu manzumeyi okuyacağım:

A sevgili hanım ninem!

Mübarek olsun iydiniz

Sizinle pürsürur olur!

Şu gonca-ı ümidiniz.

Kucaklayın, öpün beni,

Sefama iştirak edin.

Dökün meserret eşkini

Beni de girye-nâk edin.
Bakın, ne neşeli bugün!
Ne müftehir giryeniz!
Muammer olmanız için,
Dua eder Nerimeniz.

-Pekala, Nerime, bu surette hareket edecek olur [131] iseniz herkes sizden memnun olur. Lakin şimdi bana söylediğiniz çil altını ne yapacaksınız? Söyleyin bakalım.

-A! Onu bilmek pek güç bir şey değil: Onu birtakım ufak paralara tebdil ettireceğim, bayram olup da büyük meydanlarda dolaplar, salıncaklar kurulduğu ve birçok oyun mahalleri açıldığı vakit o paralarla dolaplara, salıncaklara bineceğim ve türlü türlü oyunların hepsini seyredeceğim.

-İstediğinizi yapabilirsiniz kızım; lakin size bir nasihat vermek için bana müsaade eder misiniz?

-Şüphesiz, efendim, nasihatınızı maalmemnuniye dinlerim.

-Öyle ise, hiç elinizi sürmemek, nâgeh zuhur bir şey için hıfz etmek şartıyla cüzi bir miktar bir para da bir tarafa koyunuz.

-Nâgeh zuhur mu? Bu ne demektir, efendim?

-Memulun gayrı olarak meydana gelen şey demektir.

-Fakat ben pederim ve validemle birlikte bulundukça başıma memulun gayrı hiçbir şey gelmez.

-Ey! Çocuğum, söylediğiniz şey her vakit doğru olamaz. Herhâlde başınıza hiçbir kaza gelmemesini Cenabıhak'tan temenni eder ve eğer komşularınız, arkadaşlarınız bir felakete uğrar [132] ise o vakit onlara muavenette bulunabilmekten pek memnun olursunuz memul eylerim.

Harikten, tuğyan-ı miyahtan yahut hareket-i arzdan zarar zede olmuş kimselere iane gönderildiğini pekiyi bilirsiniz değil mi?

-Ah' Evet efendim, o kimselere pek acırım, ciğerim hun olur; lakin şu söylemiş olduğunuz son kelimelerin manası nedir?

-Vakit vakit, hususiyle denize yakın memleketlerde yahut yanardağları havi mahallerde, şiddetli sadmeler arzı titretir. Bunun üzerine evler yıkılır ve harabeleri altında ahaliyi ezerek şehirler alt üst olur.

-Ah! Ne kadar dehşetli! Bu hareket-i arzlar neden hasıl olur?

-Bu dehşetli dâhiyenin sebebi malum değildir. Bazı alimler merkez-i arzda cesim bir fırın bulunup içinde daimi surette kaynamada bulunur azim bir cevher vardır derler. İmdi arzın içi hep ateş içinde bulunacaktır; malum olmayan sebeplerden dolayı o büyük fırının içindeki cevher mutadından ziyade kaydığı vakit, arz titrer yani hareket eder, bazı defa yarılır ve duman yahut alev çıkarır.

-Yanardağlar gibi demek olur öyle mi?

[133] -Yine o alimlere göre, yanardağlar küre-i arzın dâhilini hava ile doğrudan doğruya ihtilât ettirir baca nevinde şeylerdir; bunlar artık arzın zapt edemeyeceği alevli mevada yol vermeye mahsus emniyet sibopları gibidir. "Menfez-i bürkan" denilen ağızlarından mürur eden mevada "lav" derler. Evvla mâ hâlinde çıkar, sonra havada soğuyarak gayet sertleşir.

Diğer alimler hareket-i arzın vuku bulmasına dahil-i arzda hasıl olup tebhir eder iken her ne kadar on bir fersah kalınlıktan aşağı bir kalınlıkta olmayan kısr-ı arzı tahrik eden gazların sebep olduğunu iddia ederler. Velhasıl hareket-i arzın sebebi üzerine birçok rivayetler var ise de şimdiye kadar bu harikulade acibelerin vuku bulmasına sebep olan şeyi doğru bir surette fennen ispat edememişlerdir.

Bir Zelzele Hikâyesi

(Makbul'ün Biraderi Mesrur'a Mektubu)

Emhamdülillah, dehşetli bir felaketten kurtulduğumuzu sana tebşir ederim sevgili Mesrur'um. Şehrimizde vuku bulup hemen pek çok yerleri harap eden zelzeleyi elbet işitmiş ve kendin tahsil için [134] mahal-i ahirde olduğun hâlde orada kalan peder, hemşire ve biraderlerinin ne olduklarını merak etmişsindir. Emin ol ki cümlemiz sağ ve salimiz; fakat, Cenabıhak bir daha böyle bir hâl kimseye göstermesin, az kalsın bütün sevgili aileni kaybedecek idin.

Evvel emirde bu felakete dal olan işârât-ı ahalinin heyecanını mucip olmuş idi. Su kaynaklarından akarsular bile birdenbire çekilmiş, denizdeki ve havuzlardaki sular harekete gelmiş, hayvanat-ı zâhife bulundukları yerlerden dışarı çıkmaya başlamışlar ve diğer hayvanlar da endişenâk bir hâl peyda etmişler idi.

Pederimiz bize dedi ki:

-Bir felakete uğrayacağız zannederim, bu ahval, bir zelzelenin karibe'l zuhur olduğuna işarettir. Tahte'l arz birtakım gürültüler işitilmeye başladı. Bakınız birçok anneler şehrin harcına doğru koşuşuyor. İhtiyat onlara imtisale bizi mecbur ediyor. Ben gidip şuradan bir araba bulayım. Siz de hazır durunuz.

Bu esnada pencereden bakıp filhakika sokaklarda mutadın gayrı heyecanlı bir hareket gördük. Azimete hazırlanmaya başladığımız zaman sürekli bir koç gürlemesi gibi bir şey işittik ve bunu müteakip şiddetli tezelzül hasıl ettik. Etrafımıza bakındık ki masaların [135] yerlerini değiştirmiş, duvara asılı olan resim levhaları yere düşmüş, testi ve bardak gibi eşyanın düşüp kırılmış, velhasıl her bir şeyin gayrı muntazam bir hâl peyda etmiş olduğunu müşahade eyledik.

Büyük biraderimiz Mecbur'un rengi atmış ve biz ise korkudan donakalmış idik.

-Çabuk olun çıkalım, dedi.

Çıkacağımız anda yeniden bir tezelzül daha vuku buldu: Hanenin her bir tarafı şiddetli bir sıtmaya duçar olmuş gibi titredi; tavandaki kirişler şiddetli ve fırtınalı bir denizde sallanan bir gemi teknesi gibi çatırdadı. Bizim kendimiz bile yerlere serildik.

Hemen kalkıp merdivene doğru koştuk ve aşağıya inip sokak kapısını açtık. Fakat o anda sokak nazarımıza çarpacak yerde içine bitişik hanelerden birinin enkazı dökülmekte olan dar ve derin bir yarıktan başka bir şey göremedik. Enkaz altında kalmış birtakım kimselerin dîl-hıraş sedalarını işittik. Fevkalade havf ve dehşet içinde kaldığımız hâlde akıbet-i hâle nekrân olduk.

Mecbur bize dedi ki:

-Cenab-ı Vacibü'l Vücut hemen cümleyi muhafaza buyursun son saatimiz geldi demektir. Cesareti elden bırakmayıp Cenabıhakk'a mütevekkil olalım kardeşlerim...

[136] Henüz sözünü bitirmeden evvel yeniden yine tahte'l arz birtakım gürültüler işitildi; toprağın çöktüğünü hissettik; zulmet içinde kaldık. Tepemize dökülen taşların ve toprakların gürültüsünü işitiyor ve kendimizin dahi en karanlık bir gece içinde gibi bir hâlde bulunduğumuzu anlıyor idik.

Bununla beraber, Cenabıhakk'a şükürler olsun, içimizden hiçbirisi cerihedâr olmamış idi. Aklımızı topladık; birbirimizi çağırıp birleştik; büyük biraderimizin eline sarıldık. Biraderimizin yanında bir kutu kibrit bulunduğu cihetle hemen birini yaktık. Ekser basamakları dağılmış bir hâlde ise de yine merdivenin üzerimizde tam bulunduğunu gördük.

Mecbur dedi ki:

-Yukarı çıkalım.

Yukarı çıktık ve birinci katı tamam bir surette bulduk. Orada bulduğumuz mumları yaktık ve pencereye doğru koştuk: Onlar kısmen hurdahaş olmuş ve içine topraklar yürüyüş etmiş idi.

-Belki ikinci kat daha ruy-ı zemindedir; haydi çıkalım.

Dedi Mecbur.

Onu takip ettik ise de merdivenin pek çok basamakları noksan idi. Evvelce Mecbur çıkıp muktedir olduğu kadar bizleri de kollarımızdan tutup yukarıya çekti. [137] İkinci kata vasil olduğumuzda pencereleri toprak ile dolmuş bulduk.

Bu hâli gören Mecbur bize dedi ki:

-Biçare kardeşlerim, eğer tavan arasından da çıkılacak bir hariç bulamaz isek burada artık mapus kalacağımıza şüphe etmemeliyiz.

Badehu tavan arasına çıkıp çatı deliğini muayene etmiş isek de heyhat ki bir hariç bulamadık.

Hanemizle beraber cümlemiz yere batmış idik.

Ümitsizlikle birbirimize bakiştık.

Tepemizin üstünden el'an gürlemeleri işitiyor idik; hane sarsılıyor idi. Tezelzül her defa vuku bulduğundan şiddetinin gittikçe birbirinden daha hafif olduğu aşikâr oluyor idi. Nihayet hareket-ı arziye artık husul bulmamak üzere hükmünü kaybetti.

Mecbur hanenin her bir tarafını muayene edip bize dedi ki:

-Yapacak yalnız bir şeyimiz kaldı ki o da: İmdada muntazır olmaktır. Eğer pederimiz şimdiki hâlde hayatta ise bu imdadın vürudu da karibü'l zuhurdur, kardeşlerim.

Biraderimizin bize bu sözü temin maksadıyla söylediğini gördüğümüzden hıçkırarak ağlamalarımızı artık kesmeye mecbur olduk. Biraderimiz yine sözüne devam ile:

[138] Hane içinde oldukça malzememiz vardır, gidip onları bulalım ve gözümüzün önünde olmak üzere emin bir hâlde hıfız edelim. Vakit zayi etmeye gelmez, zira belki hane yeniden çökebilir.

Deyince cümlemiz işe koyulduk. Zahire dolabında yiyecek şeyler, bir kap dolu su, ekmek, konserveler, meyveler, reçeller elh. gibi ne bulduksa aldık.

Bunun üzerine Mecbur dedi ki:

-Emhamdülillah yiyecek ve içecek her şey mevcut, şimdi şen ve şatır olarak imdada muntazar bulunmalıyız. Bununla beraber yiyecek ve içecek hususunda gayet kanaatkâr ve müdbir olmalıyız, zira şu bulunduğumuz hâlin daha ne vakte kadar devam edeceğini bilemeyiz. Haydi bakalım biraz yiyecek yiyiniz. Sizlere şimdi biraz kuvvet lazımdır; çünkü mümkün olursa bir hariç bulabilmek için bana muavenette bulunacaksınız.

-Lakin Mecbur; kardeşim, sen yiyecek yemeyecek misin? Diye vuku bulan sualim üzerine karnının aç olmadığını söyleyerek cüzi bir miktar şey yemekle iktifa etti. Onun halinden alicenap biraderimizin mümkün olduğu kadar ziyade malzemeyi kendi küçük biraderlerine hasretmek fikrinde bulunduğunu anladım.

Badehu toprağı kazmak üzere edevat taharrisine başladık. [139] Hanenin hiçbir tarafında kazma bulamadık. Yalnız bir bahçe küreği ile bir iki ocak ve soba körük ve maşaları bulabildik. İşe evvela Mecbur başladı ve bize dedi ki:

-Yavaş yavaş yeryüzüne kadar çıkabilmek için meylli bir dar yol meydana getirmelidir.

Tavan arasının en yüksek mahali olan çatı deliğini kapayan taşları kaldırdık. Orayı kazmaya başladık: Çıkan toprakları yakında bulunan bir odaya yığmaya devam ettik ki bu oda dahi gittikçe dolmaya yüz tuttu.

Akşam olduğunu saatlerimize bakıp anladığımız zaman meşguliyetimiz hiç ilerlememişti.

-Artık yatıp uyumalı, ve fevkalade bir istirahatle uyumalıdır. Uyku insana kuvvet verir ve hatta iktizasında gaza yerine bile geçer.

Yollu biraderimizin sözü üzerine yüzlerimizi ve gözlerimizi yıkadıktan ve abdestimizi alıp akşam ve badehu yatsı namazını dahi eda ettikten sonra mumu söndürüp el ele vererek ve Cenab-ı Vacibü'l Vücut himayesine sığınarak cümlemiz yattık.

Ben ise diğer kardeşlerim gibi uykusuzluk ve yorgunluktan bitap idim; yatar yatmaz uyumuşum. Pederimi gördüğümü, nezdinde bulunduğumuzu rüyamda gördüm. Heyhat! Uyandığım vakit yine meşakkatli işe mübaşeret icap etti.

[140] O gün akşam oldu; kurtulmak ümidine dair hiçbir eser zuhur etmedi.

Ertesi gün Mecbur çalışmakta iken bize dönüp dedi ki:

-Arka tarafında boşluk varmış gibi küreğin darbeleri daha ziyade akis etmeye başladı zannederim, dinleyiniz!

Filhakika darbeler daha akis-endaz bulunuyor toprağın ise küreğe mukavemeti evvelkinden az hiss olunuyor idi.

Mecbur bunun üzerine bize:

-Gayret! Kardeşlerim, gayret! Zaman-ı hülasamız yaklaştı; neredeyse günün ziyasıyla tenvevvür-i uyun edeceğiz.

Deyip kemal-i gayretle tekrar küreğe sarılarak kazmaya devam etti, bir boşluk hissetti ki oradan hemen topraklar dökülmeye başladı: Ta bizim bulunduğumuz yere kadar bir kükürt buharıdır yayıldı. Eğer benim kolumu tutmamış olaydı Mecbur'un bulunduğu yerden düşmesine ramak kalmış idi.

Ziyaya yaklaştık. Göreceğimizi ümit ettiğimiz gün yerinde üstü açık bir mağara hâlini peyda etmiş amudi cesim bir kara uçurum gördük. Bizim bu derece gayret-i mütemadiye ile çalışmamız ise böyle çıkılması gayr-ı kabil bir uçurum için değil idi.

Mecbur son derece nevmi bir hâlde kaldı, gözlerinin yaşlar ile memlû olduğunu gördüm ise de yine kendini zapt ediyor idi. [141] Cümlemiz ümitsiz bir surette işi terk ile bir tarafa çekildik. Kendi kendime:

-Kendimizi bu kadar zahmete sokmak ne işimize yarayacak? Nahak yere kuvvetimizi kesir ile bitap kalıyoruz. Ne kadar çalışsak nafile, mevt muhakkaktır.

Demem üzere Mecbur cevaben dedi ki:

-Meyusiyet hiçbir faydayı intac etmez kardeşim. Cenabıhakk'a yalvar; saniyen şüphesiz bizi tahlis için uğraşmakta olan pederimizi tahattur et.

-Ah! O da belki vefat etmiştir.

-Ümidimizi Cenabıhakk'tan kat etmeyelim, ölünceye kadar çalışalım: Bu bizim için biz vazifedir. Bu defa da muhalif bir istikametten kazmaya başlayalım.

İşe tekrar başladık. Fakat bu cihette toprak yerine birçok taşlara tesadüf ettik. Mecbur'un elindeki kürek kırıldı; gittikçe daha ziyade müşkül hasıl etmekte olan iş için gayri salih edevatla iktifaya mecburiyet hasıl oldu.

O gün sabahtan akşama kadar ve ertesi gün yine o suretle kazmaya devam ettik ise de artık kuvvetten düşmeye ve malzememiz tükenmeye yüz tutmuş idi. Nihayet taayyüşümüz için hiçbir şey kalmadı: Ölümün en dehşetlisine giriftar olacağımızdan [142] dolayı endişenâk idik. Bundan başka mumumuz da tükendiğinden karanlıkta kaldık ve artık yekdiğerimizden ayrılmaya mecbur

olduğumuz zaman birbirimizi tekrar bulmak için çağırışmaya başladık. Velhasıl Mesrur'um vefatımızdan evvel kabrimizde bulunduğumuza hükme başladık.

Diğer bir günü dahi yine bu suretle geçirdik: Kullanmakta olduğumuz edevatı istimale bizlerde kuvvet de kalmamış idi; yatıp uyumayı arzu ediyor isek de muvaffak olamadığımızı görerek gayr-ı müteharrik bir hâlde kalıyorduk; bazı defa, bulunduğumuz mahalin neresi olduğunu unutuyor idik; sanki bir rüya görmekte imişiz gibi akıllarımız dağılıyor idi; birçok defalar da, bilakis hakikat hâli tahattur ederek gayret ile alet ve edevatımıza sarılıyor idi isek de kuvvet ve kudretten kalmış olan kollarımız derhal kendilerini salıveriyor idi.

Mecbur'un:

-Gürültüyü işitiyor musunuz?

Demesi üzerine kulak verip dinledik; fakat evvelce pek çok defalar tepemizin üzerinde böyle gürültüler işitmiş olduğumuzu bildiğimizden bu ümidi kabulde tereddüt ettik.

-Hiçbir şey işitemiyorum, zihnimizde bulunan hayaletten birinin gürültüsü olacak.

[143] Diye vuku bulan cevabıma cevap olarak Mecbur dedi ki:

-Hayır, hayal meyal değil, dikkatli dinle.

Tekrar kulak verdim ve filhakika yukarıdan boğuk bir ses gibi bir şey geldiğini hissettim.

Bunun üzerine Mecbur yerinden fırlayarak:

-Bizi tahlise geliyorlar.

Diye sevinmeye başladı.

Artık işittiğimiz seda gittikçe zahir olmaya başlamış idi; kazmaların darbelerini işitiyor idik; sonra dahi insan sesleri işitmeye başladık ki onlara açlık ve yorgunluktan zaafa duçar olmuş seslerimizle cevap vermeye başladık.

Nihayet, taşlar etrafımıza yuvarlanmaya başladı; biz de kendimizi bunlardan sipere aldık; derhâl bulunduğumuz zulmetin içine günün ziyası nüfuz etti. Var kuvvetiyle bağırmaya başladık ve buna cevaben pederimizin sesini işittik.

Aydınlık girmeye başlayan harç büyüldüğü zaman Mecbur'un oraya doğru fırladığını görerek biz de onu takibe başladık ise de güneşin şaşaasıyla kamaşmış olan gözlerimizle etrafı göremez olduk. Biraz sonra kendimizi çocuklarına kavuşmuş olduğundan Cenabıhakk'a şükür etmekte olan pederimizin kolları arasında bulduk.

[144] İşte, kardeşim Mesrur, uğradığımız dehşetli felaket bundan ibarettir. Bu felaketten kurtulduğumuzun ertesi gün zelzelenin neden dolayı vuku bulmakta olduğunu anlamak üzere birtakım kitaplara müracaat ettiysem de şundan fazla malumata tesadüf edemedim:

“Üzerinde sakın olduğumuz arz bazen hareket eder. Bu hareket şiddetle vaki olduğunda satıh-ı arz yarılarak bazı mahaller yere batır, nehirler mecârî kademelerini şaşırır, bazı denizler karaya ve karalar denize tahvil eder. Fakat hareket-i arz ekseriya pek şiddetli olmadığından yalnız birkaç saniye mümted olup hasaret-i mezkureden hiçbirisini mucip olmaz.

“Hareket-i arzın sebep-i sahihi henüz layıkıyla malum olmayıp bu bapta muhtelif reyler vardır.

“Zelzelenin hîn-ı zuhurunda küre-i arzın bütün sathı deprenmeyip hareket yalnız bazı taraflarında mahsus olduğundan bazıları bunu arzın kabarmasına veya pekleşip inmesine gazav etmiş iseler de hareket-i merkeziyeye isnat edenler dahi delâil-i makule beyan etmişlerdir.

“Şöyle ki: Semadan nüzul eden baranın çoğu küre-i arzın nüfuz ve mücevvef mahallere tecemmu ile cesim sarnıçlar teşkil edip bunların bazı ise satıh-ı arzdan bir

fersah umkunda vaki olmakla orada tesadüf eyledikleri yüz yirmi dereceden ziyade hararet-i [145] merkeziyenin tesiriyle suları bittabi galeyana edeceğinden bunlardan veyahut ka'r-ı arzda mevâd-ı kibritiye ve meâdin-i sairenin yekdiğerine tesadüf ile müştail olamlarından husule gelen ebhara hareket-i arz vukuuna mucib olur.

Baki cümlemiz gözlerinizden öperiz, Mesrur'um.

91

Pederin Çalışması Aileyi Besler

-Babacığım; ne için sabah olur olmaz iş aletlerinizi omzunuza alıp bizleri evde bırakarak çıkıp gidiyorsunuz? Bircümle günlerinizi zapt etmiş olan bu zahmetli iş bilâfâsıla mı devam edecek! Çoluk çocuğunuzun yanında hiç istirahat etmeyecek misiniz?

-Oğlum! Siz ve ben yaşadıkça benim işim tükenmeyecektir: Zira bizi beslemeye ve yaşatmaya sebep işte o işlerdir. Ah bilseniz çocuklarım, sizleri evde bırakıp da tarlaya veyahut iş başında tek başıma kaldığım zaman bütün aklım ve fikrim sizde kalır; o kadar ağır aletler ile işlemekte olduğum ve alımdan sel gibi ter dökmekte bulunduğum vakit hep bugünkü çekmekte olduğum zahmetin mukabilinde yarınki ekmeğini beklemekte bulunan ailemi düşünürüm. İşte [146] bu düşünme gayretimi ziyadeleştirir ve kollarıma yeniden kuvvet verir.

Oğlum! Benim istirahatimi asla arzu etme! Zira pederin istirahati ailesinin bâis-i felaketi olur.

Siz daha küçücük iken validenizin sizleri kendi sütü ile beslediği gibi ben de şimdi gerek sizleri, gerek validenizi benim bitmez tükenmez işlerim ile beslemeye mecburum: Bugün ifa etmekte olduğum iş benim için bir mukaddes vazife olduğu gibi bir gün olup da sizin için de öyle olacaktır, oğlum.

92

Vaktin İstimali

Amerikalı alimin biri "Vakit bir kumaş olup hayat ondan yapılmıştır." demiş. Cümlemiz hayatın minnettarı olduğumuzdan vaktimizi iyi istimal etmeye hasr-ı gayret etmeliyiz.

Şunu da bilmeliyiz ki bir çocuk için en kıymetli vakit mektepte geçirdiği, tahsil-i ilim ve irfan eylemeye sarf ettiği vakittir.

İngilizler "Vakit, nakittir." derler ki pek doğrudur; filhakika vakit ile çalışılır ve zengin olunur. Mektep çocukları dahi vaktin nakit olduğunu bilmek ve onu hüsn-i istimal eylemek için ellerinden geldiği kadar çabalamak lazım bulunduğunu hatırlarından [147] çıkarmamalıdır; zira vakit ile talim ve terbiye denilen bî-paha hazinenin kazanılabilmesinde hiç şüphe yoktur.

Beyne'l avam çocukluk hayatın ilkbaharıdır derler ki bu haklı bir sözdür; çünkü ileride mahsul olmak isterler ise araziye ilkbaharda işlerler ve zer' ederler. Binaenaleyh çocuklarım sizlerin de akıl ve zekânınızı işlemeniz zer' etmeniz yani tahsil-i ilim ve edep etmeniz lâzımedendir. Çocukluğunuzda ne zer' ederseniz ileride büyük adam olduğunuz vakit onu toplarsınız.

93

Kızıl Gerdan Kuşu

Kışın şiddetli bir vaktinde bir kızıl gerdan kuşu kendisinin misafirlikte kabul olunmasını rica yollu bir çiftçinin penceresi önüne gelir. Çiftçi ufak kuşun bu derece ürkmeyerek kendisine yakın bir cihette duruşuna taaccüp ile penceresini açar ve güzelim kuş da sanki kendi yuvasına giriyormuş gibi bilâ-perva hemen pencereden içeri girer. Kızıl gerdan kuşu ekmek kırıntılarını yerden toplayarak ve sofradan düşen yemek döküntülerini gagalayarak bütün kışı evde öteye beriye uçarak geçirir ve kendini çiftçinin çocuklarına pek sevdendir. Lakin ilkbaharda ağaçlar yeşillenmeye,

[148] çitler yapraklar ile ehibbâ olmaya başladığı vakit çiftçi penceresini açınca ufak misafiri evvelce yuvasını bina etmiş olduğu yakın ormana doğru uçup gider ve orada sevimli sedasıyla ormanı şenlendirir. Tekrar kış gelince kızıl gerdan kuşu dahi avdet eder. Fakat bu defa eşini de birlikte getirir. İki ufak kuş kemal-i itimat ile pencereden içeri girip hane halkının aralarında hiç ürkmeksizin dolaşıp dururlar. Çiftçi ile çocuklar bu iki kuşun vürudundan pek ziyade mesrur olurlar. Çocuklar kuşlara hayretle bakıp: “Bu kuşlar hiç ürkmeksizin bizim etrafımızda dolaşıyor ve bizimle birlikte bulunmaktan dolayı pek bahtiyar gibi gözükmüyorlar.” deyince pederleri dahi onlara: “Emniyet emniyeti hasıl ettiği gibi muhabbet de muhabbeti tevhit eder.” diye cevap verir.

94

Birbirine Hiç Benzemeyen İki Hemşire

Aleviye ve Aliye isminde iki küçük hemşire tanırım; bunlardan biri müsrif ve diğeri mümsiktir.

Eğer Aleviye’nin eline para geçecek olursa hemen gidip şeker kurabiye alıp o anda yer bitirir; hiç beş parası kalmaz.

[149] Aliye, bunun aksi olarak parasını saklar ve icap ettiği vakit sarf etmek üzere kesesine koyar.

Bir gün gezinirler iken, yanında pejmürde bir kıyafette üç çocuk bulunduğu hâlde gayet fakir bir dilenci kadına tesadüf ettiler; o çocuklar ağlayarak ondan ekmek istiyorlar ve zavallı kadın da çocuklarının istediklerini veremediğinden mahzun bir hâlde duruyor idi: Bu pek müessir bir hâl idi!

Aliye cebinden kesesini çıkarıp: “Haydi, biçare kadın, şimdi doğru ekmekçi dükkânına git.” diyerek eline yüz paralık bir metelik verdi.

Aleviye parası olmadığından hiçbir şey veremedi; dokunaklı bir ses ile hemşiresine dedi ki: “Sen daima cebinde para bulunduğundan dolayı ne kadar bahtiyarsın!”

Aliye de cevap olarak dedi ki: “Eğer sen beyhude yere paranı sarf etmemiş olaydın, bu zavallı kadını teselli edebilmek şerefine nail olur ve benim gibi bahtiyar bulunurdun.”

Aliye haklı idi. Bir hayat oldukça insan çalışkan ve mümsik olursa hiçbir şeyden mahrum kalmaz ve diğerlere de muavenette bulunabilirse ne kadar hoş olur!

Para kıymetli, onu kazanmak müşküldür: Onu israf etmek ve lüzumsuz yere sarf etmek kendimizi düçar-ı muzayeka ve teessüf eylemek demektir.

[150] 95

Tembel Vesim

Vesim o kadar tembel bir çocuk idi ki asla okumak, hiçbir işte bulunmak istemez idi.

Mektebe gidecek yerde kendisi gibi birkaç tembel çocuk bulup şehirde aşağı yukarı gezer, kırdaki tarlaları dolaşır idi.

On altı yaşında iken, pederi yolsuz gidişinden dolayı kendini azarladığından, pederinin evinden çekip gitmiş idi.

Önceleri her ne kadar biraz çalışarak eline geçen paralar ile yaşamış ise de sonraları dilenmeyi çalışmadan daha iyi bulmuş idi.

Nihayet; dilenmeden bıkmış, hırsızlığa başlamış idi. Yani, dilencilik sanatını hırsızlığa çevirmiş idi.

Bir gece, bir eve girmiş idi. Bir şey çalmak üzere iken yakayı elevermiş, hapse götürülmüş idi. Ertesi gün müstantik kendisine aşağıdaki sözleri söyler iken Vesim başını eğmiş, hiç sesini çıkarmamış idi.

Müstantik Vesim’e şöyle birtakım sözler söylemiş idi:

“Ne için hırsızlık ettin?

“Çalışmaksızın yaşamak istediğin için değil mi?

“Herhâlde güzelce okuyup yazmak, çalışıp çabalamak [151] için pederinin, validenin birtakım nasihatlerini işittiğine şüphe yoktur.

“Şimdi ise hırsız bir oğula malik olduklarından dolayı onlar ağlıyorlar. Onları kederden, mahcubiyetten ölme derecesine getireceğini hiç düşünmedin mi?

“Fena oğul, onları sana olan bunca fedakârlıklarına karşı kendinden bu suretle mi hoşnut eylemek istedin!

“Acaba fenalık etmekten ne kazandın? Sefalet, hicap, mapustan başka bir şey değil değil mi?

“Eğer çalışmak istemiş olaydın bahtiyar olur idin, pederin ile validen de seninle iftihar ederler idi. Herkes seni sever, sana itibar eder idi.

“Halbuki şimdi, bütün namuslu adamlar seni tahkir ettikleri gibi hapsine hüküm olunduğu vakit senden bütün yüz çevirecekler, hem de “Bu hırsızlık etti, hapse girdi.” diyeceklerdir.

Filhakika Vesim’in üç sene hapsine hükmolunmuş idi.

96

Öksüz

Bir mektebin tevzî-i mükâfatı henüz bitmiş idi. Şakirtler mükâfat olarak kazandıkları kitapları ebeveynine göstererek sevinçle [152] mektepten dışarı çıkıyorlar idi. Fakat bir şakirt sınıfın hemen bilcümle mükâfatını almış olduğu, yanında hiçbir kimse bulunmadığı hâlde mahzun mahzun yoluna gidiyor idi. Bir kadın onun bu hâlini görerek oğluna demiş idi ki: “Âkil, bu çocuk kimdir?

-Mebruk’tur, valideciğim; sınıfının birincisidir.”

Kadın Mebruk’un yanına gelip: “Niçin böyle yalnız başına gidiyorsun, oğlum?” deyince Mebruk: “Ben öksüz bir çocuğum efendim, diğer arkadaşlarım gibi mükâfat olarak aldığım kitapları gösterecek hiçbir kimsem olmadığından yalnız başına gidiyorum.” diye cevap vermiş idi.

Akil’in validesi, Mebruk’un bu sözünden müteessir olmuş, gözleri yaşarmış, onu okşamış idi. Onun ahvalinden malumat almak üzere mektep müdürünün yanına gelmiş idi. Öksüz çocuğun uzaktan bir akrabası olup hiçbir vakit çocuğu aramadığını, mektebin tatili zamanında bile mektepten dışarı çıkmamasını istediğini anlamış, Mebruk’u Âkil ile birlikte evine alıp götürmesi için müdür efendiden ruhsat almış idi.

Bu iki çocuğun birbirine muhabbeti fevkalade ilerleyerek iki kardeş gibi olmuşlar idi. Ertesi sene Mebruk, yine evvelki gibi birçok mükâfat almış idi. Onları kendini seven bir zata götürebileceğini bildiğinden diğer çocuklar gibi pek sevinmiş idi.

[153] 97

Servet, Yalnız Para ile Değildir

Cavit çorap örmekle meşgul olan validesinin yanına oturmuş idi. Birdenbire validesine demiş idi ki: “Valideciğim zengin olmak için bir çare yok mudur?

-Çalışma, hüsn-i idare, tasarruftan başka bir çare olduğunu bilmiyorum oğlum. Lakin bunu bana niçin soruyorsun?

-Zengin olmak istiyorum da onun için.

-Niçin zengin olmak istiyorsun, Cavit’ciğim?

-Validemin geçinmek için çalışmaya artık hiç ihtiyacı kalmaması için.

-Hiç mi çalışmamaya! Ne diyorsun oğlum? Eğer çalışmayacak olursam ölürüm. Biz kendimize kifayet edecek kadar zengin değil miyiz? Vâkiâ az paramız var, fakat bu az para bize kifayet ediyor. Bundan başka yeryüzünde bulunan her bir

türlü zenginliğe bile değişmeyeceğim oğlum gibi bir hazineye de malik değil miyim?"

Cavit validesinin kucağına atılarak boynuna sıkı sıkı sarılmış ve biraz sessizce durduktan sonra söze şu suretle başlamış idi.

"Herhâlde zenginler bahtiyardır: İstedikleri şeyi alırlar, yaparlar.

[154] –Ben pek çok zenginler tanırım, oğlum. Fakat içlerinden bahtiyarlarını pek az gördüm.

"İnsanı bahtiyar eden yeni libaslar, güzel evler, iyi yemekler değildir.

"Bahtiyarlık, gönlün hoş, vücudun sağ olmasıdır.

"İnsanın kendi nefsinden hoşnut olması bir hazineden daha iyidir.

-Ama, valideciğim, herkes zenginleri seviyor, yanlarından ayrılmıyor.

-Eğer herkes yalnız zenginleri sever, yanlarından ayrılmaz zannediyorsan aldanıyorsun oğlum. Çok zengin olan adamların dostlarından ziyade hasetçileri vardır. Ellerinden bir şey koparmak için onlardan ayrılmazlar, onlara iltifat ederler. Paraları tükendiği vakit o sahte dostlar onlardan yüz çevirmeye, yanlarından birer birer savuşmaya başlarlar; işte o zaman senin dost sandığın kimseleri zenginlerin yanında alıkoyan şeyin dostluk olmayıp menfaat olduğu anlaşılır.

"Herkesin söylediği, herkesin takdir ettiği şey iyilik, alicenap, hatırşinaslık gibi ahlakın evsafıdır.

"Binaenaleyh iyi ahlak bütün zenginliklerin en muteberi, herkes için de en makbulüdür.

"Günden güne ahlakını düzeltmeye çalış, Herkes hakkında iyi, doğru, hatırşinas ol ki sana birtakım hasetçiler peyda ettirecek yerde birçok dostlar bulduracak bir servete malik olasın."

98

Mütecessis

Mesrur Efendi isminde bir zat gayet âlim olmasıyla beraber pek de mütecessis imiş.

Bir gün ehibbâsından birinin hanesine müsafir gitmiş. Mektup yazmakla meşgul olan hane sahibi "Lütfen şu mektubu bitirmem için mücade edin efendim, zira pek müstâcildir." dediğinde Mesrur Efendi: "Mektubunuza devam etmenizi rica ederim efendim." diye cevap vermiş. Hane sahibi tekrar mektubu yazmaya başlamış, mütecessis efendi de kusuruna karşı gelemeyerek hane sahibinin yanına sokulmuş; eğilmiş; yazdığı yazıları bütün okumuş. Lakin yazı yazar iken hane sahibinin karşısında bulunan ayna Mesrur Efendi'nin dikkatsizliği eseri olarak kusurunu meydana çıkarmış. Hane sahibi yazmakta olduğu mektubu mütecessisin hâlâ okumakta olduğunu aynadan görmüş; mektubuna devam ile: "Eğer Mesrur Efendi burada bulunmayıp da yazdığım mektubu omuz başımdan okumamış olaydı size daha hayli şeyleri yazacak idim efendim." diye yazmış olduğunu gören mütecessis Mesrur Efendi: "Yanlışınız var efendim! Yemin ederim ki mektubunuzu asla okumadım!" diyerek kabahatini büsbütün meydana çıkarmış.

Hazine-i Kırâat
Yahut
Çocuklara İki Yüz Hikâye
Ali Nazimâ

Ma'ârif-i nezâret celilesinin iki programına dahil olup çocukların tehzib-i ahlak ve tahsin-i etvâr etmelerine hâdim-i ahlakî, edebî, hissî ve ibretâmiz iki yüz hikâyeden müteşekkil bir hazine-i kırâatdır.

Tabı ve Neşri

Vezir hânında 48 numaralı Kasbar Matbaasında tab olunmuştur.
Dersaâdet – 1328

Hazine-i Kırâat'ın bu ikinci kısmı doksan dokuzuncu hikâye ve yüz altmış birinci sahifeden itibaren başlar.

Şeftali

Çiftçinin biri şehirden avdetinde çocuklarına beş adet en iyi cinsten şeftali getirmiş. Çocuklar şeftaliyi henüz bilmediklerinden onların havlu derisiyle latif rengine hayran olmuşlar ve mütemadiyen onları evirip çevirmekle her bir tarafına bakmaktan son derece mahzuz bulunmuşlar idi. Pederleri şeftalilerin dördünü çocuklarına tevzi ettikten sonra birini de valideleri için ayırmış idi.

Geceleyin çocuklar yatmaya gideceği zaman pederleri şeftaliyi nasıl bulduklarını onlara sual etti.

En büyüğü dedi ki:

-Gayet leziz, babacığım; mayhoş bir lezzeti var. Çekirdeğini sakladım, şeftali ağacı edinebilmek için gidip bahçede bir yere gömeceğim.

-Pekâlâ oğlum, güzel düşünmüşsün, bir çiftçi çocuğunun yapacağı bundan başka bir şey olamaz.

[164] En küçüğü de şöyle söyledi:

-Bana verdiğiniz şeftaliyi hemen yedim ve çekirdeğini attım; annem kendisinininkinin yarısını da bana verdi. Ah! Ne kadar tatlı idi; ağızda eriyor idi!

-Tedbirli bir harekette bulunmamışsın çocuğum, fakat bir çocuk gibi harekette bulunmuşsun ki bu da senin yaşının iktizâsıdır. Hareketinde müdebbirâne davranmak için ömrün oldukça daha pek çok fırsatlardan istifade edersin.

İkinci oğlu da dedi ki: “Küçük kardeşimin attığı çekirdeği yerden aldım; onu kırıp içindeki bademini yedim ve cevizden daha lezzetli buldum; fakat şeftalimi sattım ve şehre ilk gidişimde bir düzine şeftali satın alabilmek üzere para da edindim.

-İşte bu tedbir, fevkalade ihtiyatkârâne bir harekettir yavrum ama herkesin canını yakmaman için senin hiçbir vakit tacir olmamanı Cenâb-ı Hakk'dan istirham ve temenni ederim.

-Ey Makbul! Sen ne yaptın söyle bakalım?

Makbul de hulûs-i kalp ile dedi ki:

-Şeftalimi bir hayli vakitten beri hasta yatmakta olan sakata götürdüm ise de almak istemedi; bunun üzerine yatağının üzerine bırakıp savuştum.

[165] Makbul'ün bu sözünü kemal-i hâhişle dinlemekte olan peder çocuklarının hepsine hitaben dedi ki:

-Şimdi çocuklarım içinizden hanginizin şeftalisini en hayırlı bir iş için istimal ettiğini söyleyiniz bakayım?

Çocukların hepsi birden: “Makbul” diye bağırdılar.

Makbul ise hiç ses çıkarmayıp önüne baktı ve aile halkının cümlesi Makbul'ün hareketine memnuniyetlerinden dolayı gözleri yaşararak kendisini tebrik etti.

100

Küçük Dilenci

Hayran isminde bir küçük dilenci bir gün yolda giderken yerde bir iğne görmüş; “Gaip olmuş bir şeyi bırakıp geçmemelidir.” diyerek iğneyi yerden almış.

Bir kulübenin kapısı önünden geçer iken bir kızın ağlamakta olduğunu görerek ona demiş ki:

“Selime, ne için ağlıyorsun?

-İğnemi gaip ettim. Şimdi validem gelecek beni azarlayacak, çünkü daha dikişimi bitirmedim.

[166] -Şimdi yolda gelir iken bir iğne buldum, al da bak belki senin gaip ettiğin iğnedir.

-Hayır, bu benim iğnem değildir.

-İster senin iğnen olsun ister olmasun, al sana vereyim.

-Teşekkür ederim, onunla dikişimi bitirebilirim, o halde validem de memnun olur.

Bu vakayı birkaç gün geçmiş, Selime'ye validesinin süt vermiş olduğu bir çocuktan yani süt kardeşinden birkaç deste iğne hediye gelmiş.

Selime kapılarının önünden Hayran geçer iken hemen onu çağırıp: “Sen bana geçen gün bir iğne verdin, ben de şimdi onun yerine sana bir deste iğne veriyorum. Git onu şehirde bulunan terziye sat” demiş.

Filhakika Hayran iğneleri satmış; yerine diğerlerini satın almış, onları az bir kâr ile satmış.

O günden itibaren ticarete başlamış. İğneden maada iplik, kurdele gibi dikiş ve süse mütemellik ufak tefek eşya alıp satmaya başlamış.

Gayet sağlam ve terbiyeli bir çocuk imiş; fena cinsten olan bir şeyi iyidir diye satmaz imiş. Bu sebeple müşterisi çoğalmış.

[167] Birkaç sene zarfında şehirde bir ev kiralayıp babasını anasını oraya getirmiş.

Artık ufak tefek şeylerden maada çuhalar, ipekli ve yünlü kumaşlar satmaya başlamış. Şehire yakın olan bilcümle köyler de Hayran'ın ismini söylerler, doğruluğundan dolayı şehirde, civar köylerde bulunan adamlar küçük taciri severler imiş; Hayran'ın dükkânına giderek alış veriş edip dönerler, tanıdıkları dostlarını da alış veriş için oraya gönderirler imiş.

Bu suretle Hayran birçok mal satar, doğrulukla para kazanır imiş.

Bir deste iğne vererek ticaret yolunu kendisine öğretmiş olan küçük köylü kızının dahi iyiliğini asla unutmadığını izhar için Selime'yi nikah ile almış.

(Bir iyi hareket bu iki çocuğun servete malik olmasına sebep olmuş.)

101

Çocuklara Bir Hesap

Mektep müfettişlerinden biri bir gün bir mektebi teftişe gider ve ufak kızlardan hesapta en ziyade mahareti olanı sorar. Muallim ona [168] istediği kızı çağırdıktan sonra müfettiş efendi ufak kıza der ki: “Sana birkaç sualde bulunacağım. Acaba sen anana ve babana kaç geldin?”

Ufak kız hiç beklemediği böyle bir sual işitince cevabını bulmaktan âciz kalıp hiçbir şey söylemeksizin önüne bakakalır.

“Şüphesiz böyle bir hesabı hiç yapmamışındır kızım; bununla beraber bu hesap yapılması lazım gelen hesaplardan biridir; çocukların ise böyle bir hesabı düşünüp bulmak hatırlarından bile geçmez. Haydi birlikte bir hesap edelim. Yiyecek, giyecek, yıkanacak ilh gibi şeyler için günde birer çeyrek hesap edebiliriz değil mi?”

Müfettiş efendinin bu sözüne karşı ufak kız cevaben der ki:

“- Evet, ama zannedersen az bile.

-Bu suretle ayda otuz çeyrek yani (150) kuruş eder. Şimdi kızım senede kaç ay vardır, söyle bakayım?

-On iki.

-Âlâ, sen kaç yaşındasın?

-On yaşındayım.

-Bu halde hesap et. Şimdiye kadar anana ve babana kaç geldin?

Ufak kız hesap eder ve taaccüple ve büyük bir yekün meydana getirdiğine hayretle “Üç bin altı yüz çeyrek yani on sekiz bin kuruş” der.

[169] Bunun üzerine müfettiş efendi der ki:

“-Acele etme hepsi bu kadar değil, buna hastalandığınız vakit getirilen tabibe verilen ücret, ilaç paraları, mektep kitapları için sarf olunan ve emsali masrafları dahi

hesap edip ilave etmek de lazım olduğu gibi siz büyüyünceye kadar valedenizin geceleri gerek beşiğinizin gerekse yatağınızın başı ucunda çektiği zahmet ve meşakkatleri ve ailesi için her gün çalışmakta bulunan pederinizin katlandığı yorgunlukları dahi düşünüp hesap etmeniz icap eder. Fakat çocuğum acaba ebeveynizin yani ana ve babanızın size olan muhabbeti için katlandıkları yorgunluklar, çektikleri zahmetler para gibi hesap olunabilir mi?

-Ah! Hayır efendim.

-Bu halde madem ki bu gibi şeyler para misli hesap olunamıyor. Öyle ise çocuğum dünyaya geldiğiniz vakitten beri ana ve babanızın sizin hakkınızda icra ettikleri işleri ne suretle ödeyebileceksiniz söyle bakayım?

Ufak kız biraz düşündükten sonra dedi ki: “Onları can u gönülden severek ve onlar gibi çalışarak ve kendilerinin incelmelerini mucip olabilecek bir halde bulunmayarak”.

-Hakkınız var, çocuğum, ebeveynimize son derece itaatle ısrarından hiçbir vakit dışarı çıkmayarak ve kendilerine asla [170] fena söz söylemeyerek. Kendilerini fevkalade muhabbet ile severek ve incelmelerini mucip olabilecek en ufak bir harekette bulunmamaya gayret eyleyerek gönüllerini hoş etmekle onların haklarını ödeyebiliriz.

102

Dostlarımız Ağaçlar

Firuz isminde bir fakir adam on on beş bin kuruş kadar bir mirasa konmuş. O hengamede birçok vakitten beri satılığa çıkarılmış ve fakat etrafında bulunan bataklık sebebiyle havası ağır olduğundan hiç talibi çıkmamış bir büyük ev bulmuş. Bu evin bulunduğu taraflarda kalabalık da yok imiş, o civarda evleri olan bazı fakirler ise sıtmadan asla kurtulamazlar imiş. Firuz, kimsenin almak istemediği o büyük evi ehven fiyatla satın almış. Bir çok adamlar mezkûr evi satın aldığından dolayı Firuz'un deliliğine haml etmişler, kendisini de: “Bu evi satın aldın ama sakın gidip içinde oturma.” yollu istihza ettikleri vakit Firuz dahi cevap olarak: “Sizin nenize lazım, ben istediğim gibi yaparım.” der imiş. Firuz eve taşınmış; birtakım ağaç fidanları satın almış; yeni evinin etrafına [171] diktirmiş. Firuz yeni evine taşındığı vakit birkaç sene geçtiği halde daha sıtma yüzü görmemiş. Diktiği ağaçlar büyümüş. Evi, etrafında bulunan ağaçları ile birlikte memlekette bulunan evlerin en güzellerinden biri olmuş. O kadar güzel olmuş ki bir gün Firuz'un evi satın aldığı vakit kendisiyle eğlenenlerden biri olan Baba Çoşkun kendisine: “Etdiğin tedbirsizlikle beraber ne kadar bahtın varmış, biliyor musun? Firuz.” dediğinde Firuz şöyle cevap vermiş: “Ben hiç tedbirsizlik etmedim, Baba Çoşkun, bu araziye satın aldığım ve bundan dolayı benimle eğlendiklerini, nitekim birincileri sen idin, gördüğüm vakit yaptığım işi ben pekâlâ biliyor idim. Vakıa memleketin bu cihetinin havası etrafta bulunan bataklıklardan hamız-ı fahim denilen fena bir gaz çıktığından pek ağırdır. Ben ise bu hamız-ı fahimi yok edecek usulü biliyor idim; yani nebatatın o fena gazı yuttuklarını bir iyi kitapta okumuş idim. --- Adam sende Firuz, hiç nebatat öyle şeyler yutar mı? Amma yaptın ha! --- Yutar Baba Çoşkun yutar, o kadar yutar ki hamız-ı fahimde bulunan karbon yani fahimi yok ederek teneffüse fevkalade yarayan müvellidü'l -humûzayı bırakır. İşte bunun için evimin etrafına diktığım ağaçların sıhhatime faydası oldu, onların binlerce olan küçük yaprakları fena havayı mahvetti. Görürsünüz ya? Dostlarım ağaçlar evimi sıtmadan vikâye [172] ettikleri gibi memleketin de havasını bir derece daha hafiflettirdi: Onlar büyüdükçe etrafında da hastalık azalmaya başladı. Ben iki cihetle memnunum, Baba Çoşkun: Evvela faydalı bir iş gördüm; sâniyen evimin civarında ikamet eden, daima sıtmadan sararıp solan zavallı adamlara dahi hizmet ettim.

Tamahkârlığın Neticesi

Gayet zengin bir adam kazandığı parayı yalnız ekmek ve biraz da katık almaktan başka hiçbir yere sarf etmeyerek külliyyetli bir meblağ cem edip büyük bir hazineye malik olmuş olduğundan sevgili hazinesinin üzerine titrer, cüzi bir gürültü olur ise onu hırsızlar çalıyor zannında bulunur imiş, bu zandan kurtulmak, hazinesini gizlemek için yapı kalfasının birine yer altında kendisine gizli bir oda yaptırmaya karar vermiş; kapısının da gizli olmasını, kendisinden başka kimsenin açabilmesi mahal bulunmasını tembih eylemiş.

Odanın inşasına mezkûr zengin adamın gözünün önünde başlanmış. Nihayet oda bitmiş, odaya yapılan gizli kapıyı muayene için yapı kalfası hem içereden ve hem dışarıdan açıp kapar iken [163] zengin dahi kemal-i dikkatle müşâhade ve bilahare kendisi dahi çok defalar tecrübe ederek vaat olunan meblağı tediye edip yapı kalfasını başından def etmiş; hazinesini oraya yerleştirmiş. Her gün sevgili hazinesini ziyaret için yer altındaki odasına gider, altunlarını önüne dökerek hayretle seyrederek, sayar, tekrar sayar, masanın üzerine istif eder, sonra yerleştirerek odadan çıkar imiş. Yine bir gün altunlarını seyrederek iken lambası sönmüş, yakmak için dışarı çıkmak istemiş ise de gizli kapıyı güç hal ile bulmuş, fakat rüzgârın şiddetinden kapı kapanıp anahtarı dahi dışarıda kaldığından odanın içerisinde kapalı kalmış. Bunun üzerine var kuvvetiyle bağırarak, imdat talep etmiş ise de sesi hiçbir kimsenin kulağına gitmemiş. Bir iki hafta geçtikten sonra zengin adamın ailesi bu adamın nerede ve ne olduğunu bilemeyerek büyük bir talaşa düşmüş. Nihayet onun gaybubeti haberi bütün şehre yayılarak yer altı odasını inşa eden kalfanın kulaklarına kadar gitmiş. Kalfa, gizli kapının kapanarak zengin adamın içeride kaldığını his ile hemen hükümete koşup mezkûr zenginin kendisine gizli kapılı yer altında bir oda yaptırdığını, ihtimal ki kendisinin içeride kalmış bulunduğunu beyan eylemiş. Derhal zenginin hanesine mezkûr kalfa ile birkaç polis gidip yer altı odasını açmışlar. Ne görsünler! Bir hazine üzerinde hayatsız bir adamın serilmiş olduğunu görmüşler.

[174] 104

Zevk ve Sefa Adasında Seyahat

Uzaktan kompostodan dağları, nebat şekeriyile akide şekerinden kayaları ve kırlarında içinde şurup cereyan eden nehirleri havi bir şeker adası gördük. Gayet aç gözlü olan ahalisi bütün yolları yalarlar ve nehirlerle batırdıktan sonra parmaklarını emerler idi. O adada meyan kökü ormanları olduğu gibi üzerlerinden gömeç balı düşer iri ağaçları da var idi ki bu balları rüzgâr, ne kadar az açık olsa bile seyyahların ağzına doğru alıp götürür idi.

Bu adaya vasıl olur olmaz sahilde iştiha satar tacirler bulduk. Zira bu kadar hulviyat içinde iştihasızlar pek çok idi. Bundan başka uyku satan adamlar da var idi. Fiyatı saatle hesap olunduğu gibi görülmek arzu olunan rüyalara nazaran yekdiğerinden daha pahalı uykular da var idi. En güzel rüyalar en pahalılar idi. Parama göre en hoşlarından istedim ve yorgun olduğumdan evvel emirde gidip yattım. Fakat yatağıma girer girmez büyük bir gürültü işittim, korktum ve istimdad ettim. Arzın açıldığını söylediler. Artık bittik dedim ise de kaynar çikolatadan ve her nevi buzlu meşrubattan nehirleri dışarı çıkarmak üzere her gece ma'in bir [175] saatte arzın bu suretle açıldığını bana söyleyerek beni temin ettiler. Onlardan içmek üzere hemen yatağımdan kalktım ve içtim. Ah ne kadar latif idiler. Lakin ertesi gün sû-i hazma uğradım ve bu kadar ziyafet ve zevk ü sefadan yorgun düşmüş olduğumdan bu kadar muhtelif ve eğlenceli ziyafetlerin insanı hiçbir vakitte bahtiyar kılmadığını istintâc ettim.

Bu derece zevkbahş manzarası olan bu adadan artık uzaklaşıp hâneme avdetimde iyi yiyip içme ile mütenevvi zevk ve sefanın müdâvemetinin benim için hasıl edemediği saadet ve sıhhati mutedil bir iştiğâl ile sâfi ahlakta bulabildim.

105

İki Elma Ağacı

Zengin bir çiftçi biri diğerinden tam bir yaş büyük olmak üzere iki oğla malik idi. İkinci oğlunun doğduğu gün meyve bahçesinin girilecek mahalinde müsavi bir sâkda iki elma ağacı fidanı dikmiş ve onlara o zamandan itibaren ayn-ı ihtimam ile bakmış ve hasılatlarından müsavi surette istifade etmiş ve velhasıl onları birbirine tercih olunamayacak bir surette bulundurmuş idi.

Çocuklar bahçivanlık edevatını kullanmaya iktidar kesbettikleri [176] vakit onları ilkbaharın güzel bir günü kendileri için gars etmiş ve isimleriyle yâd eylemiş olduğu iki ağacın yanına götürdü ve onlara mezkûr iki ağacın güzel sâklarını ve mestûr bulundukları çiçeklerin miktarını gösterdikten sonra dedi ki: “Görüyorsunuz ya çocuklarım, bu ağaçları iyi bir halde olarak size teslim ediyorum. Onlar ikdamatınızla mahsuldar olacakları gibi ihmalatınızla dahi gayri müsmir bir halde bulunacaklardır. Binaenaleyh say ve gayretinize nazaran meyveleriyle sizleri memnun edeceklerdir.”

Elmas tesmiye olunan küçük, ağacına bakmak hususunda hiç yorulmak bilmez idi. Her gün onu ihlak edebilecek tırtılları toplamakla meşgul olur idi. Fena bir şekil almaması için sâkına destek koyar idi; güneşin harareti ve çiyin rutubeti kolaylıkla nüfûz edebilmek üzere kökün etrafındaki toprağı kazar idi.

Biraderi Mahri ise bunların hiçbirini yapmaz idi. Günü yakındaki bayıra çıkmak ve oradan gelip geçenlere taş atmak ile geçirir idi. Kavga etmek üzere gidip civar köylerin çocuklarını bulur idi. Velhasıl ağacına hiç bakmadığı gibi onu hatırına bile getirmede; fakat sonbaharda Elmas'ın ağacını sarı ve kırmızı renkli alacalı meyveler ile mestûr olduğu ve destek konmamış olaydı o kadar çok meyvenin ağırlığıyla [177] dalları yere yatıp kırılacak derecede bulunduğu halde görerek akli başına geldi ve ağacın bu kadar çok meyve verdiği hayrette kalarak kendisinin ağacını da öyle zan ile koşup yanına geldi, fakat üzerinde yosun ile mestûr dalları ve sararmış birtakım yapraklar görerek son derece meys ve mütehayyir kaldı.

Elmas için haset ederek Mahri gidip pederini buldu ve ona dedi ki:

“Babacığım bana nasıl bir ağaç verdiniz. Süpürge sapı gibi kup kuru, üzerinde on elma bile yok. Bir kere Elmas'inkini görseniz!.. Siz ona seçip de en iyi bir ağacı vermişsiniz. Bari ona emrediniz de elmalarını benimle taksim etsin.”

Mahri'nin bu sözüne karşı pederi de cevaben dedi ki:

“Seninle elmalarını taksim mi etsin! Bu nasıl söz! Demek oluyor ki çalışkan olan kendi alnının teriyle kazanmış olduğu şeyini tenbellik eden için elinden çıkarsın öyle mi? Asla. Müteessif ol oğlum! Bu, senin adem-i ihtimamının cezasıdır; Elmas'ın Cenab-ı Vâcibü'l Vücut'un lütuf ve keremiyle, hasıl ettiği mahsulünü görüp de bana haksızlık isnad ederek sakın ona seçip de iyi bir ağacı vermiş olduğum fikrine düşme. Senin ağacın da onunki gibi kuvvetli ve iyi bir mahsul verecek bir mertebe çiçekleriyle mestûr idi; hem de her ikisi dahi aynı toprakta [178] yetişmiştir: Yalnız aynı terbiyeyi görmemişlerdir. Elmas ağacını en ufak böceklerden bile tahlis etmiştir; sen ise seninkini daha çiçekte iken tırtıllara, böceklerle mahvettirdin. Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın bana ihsan ettiği şeyi hiçbir vakit kaybetmek istemediğim gibi ondan da mesul bulunduğumdan o ağacı senden alıp üzerinden ismini de atıyorum. Onun tekrar iyiliğe yüz tutması için Elmas'ın eline geçmesi lazımâdan görüldüğünden bu dakikadan itibaren onun olacağı gibi ileride vereceği mahsul de ona ait bulunacaktır. Sen ise eğer ister isen gidip fideliğimden bir beğendiğini intihab ile kabahatini setr

etmek için onu yetiştirmeye say ve gayret edeceksin: Fakat ona da evvelki gibi ihtimam ile bakmayacak olursan o da bana muavenette asla kusuru görülmeden Elmas'ın olacaktır.

Mahri pederinin sözlerinin doğruluğunu ve nasihatının hikmetini tasdik etti. O anda gidip fidelikten en kuvvetli addettiği fidanı intihab ile bizzat yine intihab ettiği mahale dikti; Elmas da onu yetiştirmek üzere kendisine muavenette bulundu. Mahri bir dakika bile fevt etmeksizin ağacına bakmaktan geri durmadı: Arkadaşları ile artık kavga etmez oldu; zira çalışmaya fevkalade heveskâr bulundu. Sonbahar geldiği vakit ağacının ümidinin fevkinde mahsul verdiğini gördü. Bu suretle bol [179] bir mahsul alarak zenginlenmek ve peyda etmiş olduğu fena tabâatlardan vaz geçmek gibi iki muvaffakiyete dahi mazhar oldu.

106

İpek Böcekleri

Memleketin birinde gayet fakir bir dul kadın varmış; hastalıklı imiş. Malik olduğu dört çocuğunu beslemeye kudreti yok imiş. Bir gün artık çocuklarına yiyecek bulamayarak gayet zengin ve fukaraya bakmayı sever bir hanımdan sadaka istemeye gelmiş. Zengin hanım fakir kadına hitaben: “Zavallı kadıncağız, ben sana sadaka vermeyeceğim, fakat işte şu beşi bir arada beşlik mecidiye altınını sana ariyyet verip onları yalnız senin namusuna emniyet edeceğim; vaktin olduğu vakit iade edersin. Onları ipek böceği yetiştirmek için sarf et: İpek böceği yetiştirme gayet kolay bir sanattır; onun için kuvvet de lazım değildir, fakat dikkat ve mudavemet lazımdır! Bu husust çocukların sana yardım edebilirler.” demiş.

Dul kadın zengin hanıma teşekkürler etmiş, nasihatini dinlemiş, bütün aile halkı işe başlamış. İpek böceği yumurtası satın almışlar. İlk baharda yumurtaları gayet sıcak odalarda [180] sarıp hepsini bir sıcaklıkta bulundurmuşlar; yapraklı dut dalları ve çalıları koymuşlar. İbtida toplu iğne başı büyüklüğünde olan yumurtalar beyaz, sonra sarı olup daha sonra da siyahlaşmış, nihayet bunlardan küçük küçük kurtlar yani böcekler çıkmış, bu böcekler gayet ekvel hayvanlar olduğundan onlara yiyecek yetiştirmek için memlekette bol olan dut ağaçlarının yapraklarını toplamak zamanında kıra giderler, gece gündüz mezkûr aç gözlü hayvanların yiyeceklerini düşünürler imiş. Böcekler bu suretle beslenerek büyümüş. Sonra küfelerin üzerine konulan çalılara tırmanarak çıkmaya, iş görmeye, yedikleri gibi ipek yapmaya başlamış. Her bir kurt kendi vücudundan çıkardığı açık sarı bir renkte olan ipeği dallara sara sara koza denilen küçük bir yumurtaya benzer bir şekle koymuş. Böcekler içinde kapalı kalmış.

Kozaları, ipekleri kozadan ayırmayı kendilerine sanat edinen adamlara satmışlar, hayli para kazanmışlar. Dul kadının bu sayede bütün ailesi sefaletten kurtulmuş. Paraları kendilerini idare etmeye başlamış.

Bir gün dul kadın ile çocukları en yeni rubalarını giymişler, zengin hanımın evine gitmişler. Dul kadın zengin hanıma demiş ki: “Merhametli hanım, size bilhassa teşekkür etmek için geldik. İşte [181] bize ariyyet verdiğiniz akçeyi tamamıyla size iade ediyorum. O akçe vasıtasıyla fevkalade muzayakada bulunan bir ailenin saadet haline sebep olduğunuzdan dolayı ömrümüz olduğu müddetçe size müteşekkîr kalacağız.”

107

Yazar Bozar Tahtası

Resmî, bir sabah ağlayarak kendi kendine: “Artık bu yazar bozar tahtasını kıracağım.” dediğinde kendisinden ancak dört yaş büyük olan hemşiresi Cevriye ile aralarında şöyle birtakım lakırdılar olmuş:

-Ne için?

-Çünkü mektebe gitmek vakti geldi, ben ise hâlâ hocanın verdiği hesap meselesini yapamadım.

-Vazifenin daha bitmediğine sebep olan senin yazar bozar tahtan mıdır?

-Şüphesiz yok, eğer yazar bozar tahtası olmamış olaydı hesap meselesi vermezler idi.

-Kâğıdı unutuyor musun?

-Hesabı ben hiç sevmiyorum.

[182] -Sen sevmiyorsun ama, hesap pek hoş bir şeydir. İnsan bir hesap meselesi halletti mi ne kadar memnun olur; hem hesabı tanımak herkes için lazımdır; binaenaleyh biraz ziyade çalışmayıp da diğer arkadaşlarından daha az bilmek senin için pek ayıptır. Gel, sana yardım edeyimde vazifeni yap.”

Resmi, istemeyerek kız kardeşi Cevriye'nin yanına gelip yazar bozar tahtasını onun dizine koymuş, kendisi de tahtanın bir tarafında bağlı olan ip ile oynamaya başlamış.

Cevriye: “Bu yazar bozar tahtasının üzerindeki at, köpek, kuş, adam resimleri nedir?” diye sorduğunda Resmi hemen yazar bozar tahtasının alt tarafını çevirip demiş ki:

-Vazife öteki taraftadır.

-Vazifeni yapacak yerde vaktini böyle beyhude yere geçirmeye utanmadın mı? Çabuk, kaybettiğin vakti kazanmaya çalışalım.

-Ah benim güzel hemşireciğim, saat ikiye geldi, şüphesiz mektebe gitmek için gecikeceğim. Ben gidip hazırlanayım, sen de benim hesap meselemi hallediver.

-Hayır.

-Yalnız bu defalık olsun hemşireciğim, rica ederim.

-Hayır, Resmi, eğer vazifeni ben yapacak olur isem [183] sana bir iyilik etmiş olmam; çünkü o vakit sen bir şey öğrenmezsin lakin yalnız sana yardım etmek isterim.”

Cevriye kardeşine bu sözleri söyledikten sonra hesap meselesini güzelce anlatmış.

Sonra Resmi, onu gayet kolaylıkla halletmiş, sevincinden şaşmış kalmış, mektebe de geç kalmayacağını anlamış.

Bunun üzerine hemşiresi Cevriye: “Görüyorsun ya vazifeler dikkatle yapılacak olursa ne kadar kolay oluyor! Bundan böyle en evvel vazifelerini yapmaya çalış ki sonra rahatça istediğin oyunu oynayabilirsin.” demiş.

Resmi, hemşiresinin nasihatini dinlemiş. Her sabah oyun oynamaya başlamazdan evvel derslerine çalışır imiş.

Artık yazar bozar tahtasından canı sıkılmamaya, birkaç hafta zarfında pek güzel hesap yapmaya başlamış.

(Dikkatle çalışılır ise çabuk öğrenilir.)

108

Ekmeğini Bir Çocuk ile Taksim Eden Bir Köpek

İngiltere'nin şimalinde vaki olup çok dağları hâvi bulunan İskoçya'nın garb cihetinde bulunan vadiler ali ale'l-umûm çobanlarıyla [184] iskan olunmuştur. Binaenaleyh mahall-i mezkûrun ekser tarafları meralardan ibaret olup orada sâkin olanların kimi bu meralara sahip ve kimi onlarda hayvan otlatmakla meşgul olmaya mecbur bulunmaktadır.

Bir İngiliz muharririnin hikâyesinden anlaşıldığına göre İskoçyalı bir çoban bir gün yine koyunlarını otlatmak üzere meraya gittiği vakit henüz üç yaşında bulunan oğlunu da birlikte götürmüş. Refakatinde köpeği dahi bulunduğu halde otlağın bir hayli mesafelik yolunu kat ettikten sonra bilcümle sürüsüne nezaret

edebilmek üzere yüksek bir kayaya tırmanarak çıkmış çocuğu kayaya çıkabilmek için ona peyrev olamayacağı cihetle onu avdetine değin yerinden kımlıdamamasını kendisine tembih ederek aşağıda bırakmış. Kayanın tepesine varır va[r]maz ortalığı, en yakın şeyleri görmeye bile mâni olacak bir surette, gayet kesif bir sis kaplamış. Fevkalade endişe-nâk olan peder çocuğun bulunduğu mahale doğru koşarak gitmiş ise de bir taraftan karanlık ve diğer taraftan endişe kendisine yolunu şaşırtmış. Tehlikeli bataklıklar içinde ve şelaleler arasında birçok saatler dolaşmış, yanıp yakılarak oğlunu çağırması ise de ona cevap veren yalnız dağların aksisedası olmuş.

Gece olup ortalıktan sis dahi sıyrılmış olduğu bir zamanda [185] dolaşma neticesi olarak kulübesinin yakınında bir mahalde bulunduğunu görmüş. Karanlıkta bundan daha ziyade aramanın hiçbir faydası olamayacağını anladığından sabahı fevkalade sabırsızlıkla beklemiş ve fecr ile beraber refakatinde komşuları dahi olduğu halde yola koyulmuş. Bütün gün öteyi beriyi aramışlar ise de çocuktan iz bile bulamamışlar.

Biçare pederin meyûsen kulübesine avdeti esnasında çocuğuyla birlikte gittikleri zaman refakatlerine almış oldukları en iyi cinsten olan köpeğinin tekrar kulübesine gelmiş olduğunu ve bir daha avdet etmemek üzere kendisine verilmesi mutâd olan ekmeğini alıp gittiğini görmüş.

Zavallı adam ertesi ve daha ertesi gün dahi taharrîye çıkmış ise de daima meyus ve mükedder olarak avdet etmiş. Bir gün peder ciğeri yanarak akşam kulübesine avdet ettiği zaman köpeğin yine kulübeye gelip ekmeğini alarak tekrar gittiğini haber almış. Bu vaka üzerine mütehayyir kalan peder ertesi gün köpeğin gelmesini beklemiş ve geldiği anda hemen hissesine ayrılmış olan ekmeği ağzına verip kendisi dahi köpeği takip etmiş.

Hayvan onu mahûf ve ve memnu'l vusûl bir mahale kadar götürmüş. O mahal ise tepe cihetlerinden biri biriyle birleşir ve bir uçurum ile biri birinden tefrik olunur her iki tarafı iri kayalardan mürekkeb [186] bir yer imiş. Köpek sarp bir dar yoldan aşağıya inmiş ve girilecek mahali yüksekten gürleyerek şiddetle akan bir şelalenin ayn-ı irtifânda olan bir mağaraya atlamış. Çoban ise orada çocuğunun ceset-i biruhunu bulmak havf ve endişesi dahi zihninde tecessüm etmekle beraber kılavuzunu kemal-i zahmetle takibe devam etmiş. Mağaranın medhaline geldiği vakit eğilmiş ve sürünerek içeriye girmiş. Fakat içeriye girer girmez ne görmüş? Çocuğunu köpeğin getirmiş olduğu ekmeği şapur şapur yemekte bulunduğu ve nimetşinâs köpeğin de çocuğunun karşısına oturup onun fevkalade bir iştihayla getirdiği ekmeği yemesinden mahzuz oluyormuş gibi bir tavır ve hareket ibraz etmekte olduğu halde görmüş ve sevincinden ne yapacağını şaşırarak ve hemen iki diz üzerine gelerek Cenâb-ı Hakk'a hamd ve şükür etmiş.

Pederinin gaybubetinde çocuğunun bulunduğu şu felakete sebep kendisine verilen emirleri dinlemeyerek bulunduğu mahalden uzaklaşmış ve uçurumun kenarına kadar gelip oraya ya düşmüş yahut mağaraya vasıl oluncaya kadar kayalara sarılarak aşağıya indiğine şüphe yoktur. Badehu şelalenin verdiği havf ve dehşet dahi oradan çıkmasına mâni olmuş olacağı ve bereket versin ki köpeğin de onun bulunduğu mahali keşf ile gece gündüz yanından ayrılmayarak ve ona gidasını getirerek hayatını kazandırmış bulunduğu [187] reviş halden anlaşılmaktadır. Badehu çoban refakatinde çocuğu ve sevgili köpeği olduğu halde mağaradan güç hal ile selamete çıkıp kulübesine vasıl olmuş ve çocuğunu validesinin aguş-ı şefkatine bırakıp meşguliyetine gitmiş.

Sen Bernar Dağının Köpeği²⁹

Sen Bernar Dağı'nda vâkî manastırda ikamet eden rahibeler birtakım köpekler besleyip bunları dağlarda yollarını kaybetmiş olan seyyahları taharriye gittikleri vakit birlikte götürürler imiş. Bu köpekler mezkûr rahibeler tarafından dar ve dolambaçlı yollarda dolaşıp gezmeye alıştırdıkları gibi boyunlarında dahi daimi surette içi çiçek suyu ile dolu bir hasırlı şişecik asılı bulundurulur imiş, ve yollarını kaybetmiş ve yorgunluktan bitap kalmış kimselere tesadûf ettikleri zaman kuvvetlerini iade ettirmek için hasırlı şişeciği onlara takdîm eder ve onları kendilerine tahsîs olunan manastıra kadar götürmeye kılavuzluk eyler imiş.

Mezkûr köpeklerden biri gün devrini icra eder iken [188] validesi dağın karları içinde kalıp gâ'ib olmuş olan altı yaşında kadar bir çocuğa tesadûf etmiş. Soğuktan donmuş ve açlık ve yorgunluktan bitap kalmış bulunan zavallı çocuk yolun ortasında yatıvermiş. Köpek onu derhal bulmuş, başını kaldırmış ve bâ'is-i felâh olan şişeyi ona göstermiş.

Köpekten korkmuş olan çocuk bulunduğu yerden kalkmak ve savuşup gitmek üzere bir harekette bulunmuş. İyi hayvan onu temin etmek için ayağını yavaşca kaldırıp daha yavaş bir surette çocuğun ufacak ayakları üzerine koymuş ve soğuktan uyumuş olan ellerini yalamaya başlamış.

Bu dostâne nümâyiştan gittikçe emniyet peyda etmiş olan çocuk kalkmaya gayret etmiş ise de bacakları, kolları, bütün vücudu soğuktan o derece donmuş, kaskatı olmuş, fevkalade ağrımakta bulunmuş ki hemen yine olduğu yere düşüvermiş. Köpek çocuğun bu derece olan zaafına acıyarak ona yardım itmek üzere bir çare bulmuş, karnı üzere yatmış, ona pek yaklaşmış ve mânidâr bir işaretle sırtına çıkması[nı] anlatmış.

Çocuk da filhakika sürtünerek köpeğin sırtına çıkıp mümkün olduğu kadar yerleşmiş.

Hayırhâh hayvan çocuğu bu suretle fevkalade ihtiyat ile beraber manastıra kadar götürmüş ki orada bulunan rahibeler onun [189] vücudunu ısıta bilmesi için her ne lazım ise onu icradan geri durmamışlar.

Bu vak'a-yı hayriyye bütün civâr semtlerde fevkalade bir tesir hasıl etmiş. Zengin bir şahıs küçük yetime bakmaya taahhüd eylemiş ve hatta Bern³⁰ şehrinin mâhir bir ressamına bu müessir vakayı tasvîr ettirip meydana gelen tablo hayırhâh köpeğin hizmet etmekte bulunduğu manastıra tağlik olunmuş.

Orman Bekçisinin Köpeği

Orman bekçisi Mâ'il zevcesinin vefatından sonra ufacak bir erkek çocuk ile yalnız başına kalmış ve ormanın ortasında kâ'in küçücük bir evde ikamet etmekte bulunmuş idi. Oğulcuğunu fevkalade sever, hizmetini, ifâ etmekle beraber boş vakit bulduğu zaman ondan istifade ile onu çocuğunun nezdinde geçirir ve bir valide gibi kemâl-i şefkat ve merhametle ona bakar idi. Lakin Mâ'il ikametgâhından çok uzaklara gitmeyip çocuğunu yalnız bırakacağından havf ile sıkça sıkça dışarı çıkıp içeri girer idi. Yalnız!.. Doğrusu bu kelime tamamıyla doğru değildir: [190] Zira çıktığı vakitler orman bekçisi Gayret ismindeki iyi köpeğini henüz beşiğini terk edemeyen oğlunun muhafazasına memur eder idi; Gayret de kendisine tevdi olunan hizmeti şayan-ı taaccüb bir surette ifâdan geri durmaz idi. Ağustos ayının bir sabahı, Mâ'il, tüfeği omuzunda köpeği yanında olduğu halde mutadi vecihle "Gayret, oğlumu gözetecektir" diyerek evden dışarı çıkar ve Gayret dahi mutadi vecihle

²⁹ Senbernar Dağı alp denilen dağlardadır. (Yazarın notu.)

³⁰ İsviçre hükümetinin makar-ı idaresidir. (Yazarın notu.)

kendini bırakıp geden orman bekçisinin sözüne içini çekerek cevap verdikten sonra gayet derin bir uykuda bulunan çocuğun beşiği önünde uzanıp yatar idi; arada sırada başını kaldırarak uzun uzatı teneffüs eder idi; sonra iri gözlerini odanın etrafında gezdirip muhalif-i hâl bir şey görmeyince asude hal ile yerinden kımıldamaksızın uzanır idi.

Vaktinin bir kısmı bilâ vuku'ât bu suretle intizar-ı medîd ile geçmiş idi; fakat biraz sonra Gayret kelblerin âdeti olduğu vecihle derin derin homurdanmaya başladı. Henüz hiçbir şey nazarına isabet etmiyor idiyse de şâmesi bir düşmanın takribi kendisine ahyâr ediyor, hassas olan kulağı yerde sürtünerek yürüyen bir cismin hafif şamatasını duyuyor idi. Bununla beraber Gayret'in intizarı çok uzamadı: Bir yılan, belki çocuğun emziğindeki sütün kokusunu duymuş olduğu cihetle, kapının altından sürtünerek odaya girmiş idi.

[191] Yılan kime hücum edeceğini tayin etmekde iken Gayret tüyleri ürpermış olduğu halde homurdanarak, havlayarak ve iki sıra dişlerini düşmanına göstererek birden bire yattığı yerden ayakları üzerine kalkmış ve bu hali gören yılan dahi kavgaya hazırlanmış idi. Evvel emirde desîse-kârâne olarak helezon-vâri yuvarlanmış, bâ'de hücumunun şiddetiyle hısmını ale'l-gafle yenmek ümidiyle bir zenberek gibi gevşemiş idi.

Lakin Gayret bu sahte hareketi hissetmiş olduğundan bir tarafa sıçrayarak yılanın hücumunu def etmiş ve kuvvetli çenelerinin bir darbesiyle yılanı ikiye bölmüş idi. Yılanın parçaları yekdiğeriyle birleşmek üzere artık nâhakîre teşebbüsâtta bulunmuş ve çocuğun beşiği altına girip ortadan kaybolmuş idi.

Kavga çok sürmemiş ise de şiddetli olmuş ve bu esnada köpek sıçrar iken başını devirmiş idi.

Hemen o anda Mâ'il avdet etmiş idi. Oda kapısından gözüdür gözükmeyen Gayret vukûa gelen muzafferiyetinden memnun ve bunun için sahibinin iltifatına muntazar olduğu halde gayr-i mu'tâd bir kuvvet ve bir esrar ile ona doğru atılmış idi. Bu manzara orman bekçisinin nazar-ı dikkatini celb ve kendini endişenâk etmiş ve odaya girdiğinde oğlunun beşiğini devrilmiş, çocuğunun içinde gözükmemekte bulunmuş ve Gayret'in ağzı kan içinde kalmış olduğunu görmüş [192] olduğundan zavallı pederin zihnini şiddetli bir şüphe istila ederek "Alçak hayvan! Çocuğumu telef etmişsin!" diye bağırarak idi. Sonra keder-i vahdetten deli gibi bir hale girip hemen tüfeğini çekerek köpeği vurmuş ve Gayret de o anda bî-rûh olarak yere serilmiş idi. Bu iş olup bittikten sonra Mâ'il ufak yatağa doğru koşup gitmiş ve üzerini setr eden cibinliğin altında oğlunun parça parça olmuş cesetini görecekt yerde ona bakarak çocuğu gülmekte ve kucağına gitmek üzere ellerini uzatmakta olduğu halde görerek sevinmekle beraber son derece hayrette kalmış idi. Derhal çocuğu beşikten alıp bağrına basmış ve istediği kadar sevip okşamış idi.

Biraz kalbi rahat bulup etrafına bakındığı vakit yerde iki parça olmuş yılanı görerek her şeyi anlamış ve sadakatli Gayret'i nâhak yere telef ettiğinden dolayı orman bekçisinin keder ve teessüfû artarak "Zavallı Gayret, sen bir mükafata müstehak iken ben seni telef ettim! Bu hale ömrüm oldukça teessüf edeceğim!... Eğer daha hayatta olmuş olaydın şimdi senden af talep etmeye hazır idim." demiş idi.

[193] 111

Yalan

Asla yalan söylememelidir.

Yalan söyleyen kimse itimadı ve herkesin hüsn-i zanını kaybeder. Mahçup olur, zira ona ehemmiyet vermezler ve bedbaht bulunur, çünkü hatta doğru bile söylese ona inanmak istemezler. Yalancılar her ne kadar mahir bile olsalar kurdukları yalanlar en nihayet yine meydana çıkar. Yalan söylemek, bir şeyin doğru olmadığını

bilerek söylemektir. Yalan söylemek iki türlü olur.: Birincisi mevcut olmayan bir şeyi durup durur iken icat edivermektir ki bu, asıl yalandır; ikincisi asılsız tafsîlat ile doğru bir vakayı tagayyür etmektir ki bu mübâlağadır.

Size bu kusurların ikisine de birer misal söyleyeceğim.

Remziye'nin halası bir gün ona hediye olarak hemen yumruğunuz büyüklüğünde kıvrık kuyruklu mukavvadan mamûl bir köpek getirmiş. Eğer bu köpek sırtına el ile basılacak olursa ağzını açar, dişlerini gösterir, dilini oynatır ve niyuf! Niyuf! diye havlar imiş.

Bir sabah, Remziye köpeğini koyduğu yerde bulamayıp nâhak yere evin köşe bucağını aramış, küçük biraderi Galip'e onu [194] alıp almadığını sormuş. Galip ona dokunmadığına, elini bile sürmediğine biri birinin ardı sıra iki üç defa yemin etmiş. Bunun üzerine Remziye artık onu bulacağından ümidini kesmiş.

Akşam üzeri hemşire ile birader birlikte oynarlar iken Galip nasılsa yere düşmüş ve derhal: Niyuf! Niyuf! diye bir seda işitilmiş.

Köpeğinin kendisince malum olan sedasını işitir işitmez Remziye “Ne işitiyorum? Benim köpeğimin sesi, demek ki köpeğim koyununda öyle mi? Nerede bakayım?” diye bağırmaya başlamış Galip ise şaşkın bir halde bulunduğu ve yüzü pancar gibi kıpkırmızı olduğu halde başını önüne eğerek şu suretle cevap vermiş: “Evet, senin küçük köpeğindir, onu cebimde saklamış idim ve düştüğüm vakit onu havlattım. Düşmem kabahatimi meydana çıkardı. Bundan dolayı pek mahcup oldum hemşireciğim, bu seferlik beni affet, bundan böyle artık hiç yalan söylemeyeceğim!” Galip verdiği sözde durmuş. O günden itibaren ufak bir yalan söylemeye bile tenezzül etmemiş.

Şimdi de mübalağaya gelelim:

Fahri isminde bir köylü çocuğu tarlada işini bitirdikten sonra bir meşe ağacı gölgesinde ve yeşil çayırlar üzerinde uyuya kalmış. Nasılsa meşe ağacından rüzgârın şiddetiyle bir palamut [195] kopup Fahri'nin başına düşmüş. Çocuk birden bire uyanarak korkmuş ve oradan kaçmış. Yolda arkadaşı Rahmi'ye rast gelip meşe ağacının altında oturur iken ağaçtan bir dal kırılıp üzerine düştüğünü ve az kalsın altında kalıp fevt olmasına ramak kalmış olduğunu söylemiş. Rahmi de köye geldiğinde arkadaşlarından birine Fahri'den işittiğine ilaveler ederek Fahri'nin üzerine rüzgârın şiddetinden kırdı bir meşe ağacı devrilmiş olduğunu anlatmış. Bu sözleri işiten diğer bir çocuk da mezkur ağaca yıldırım isabet edip ağacı ikiye böldüğünü ve gölgesinde oturmakta olan zavallı Fahri'yi telef eylediğini birtakım yalandan izahatle büyültmüş yani karıncayı fil yapmış. Nihayet köyde bulunan ahali Fahri'nin sağ olduğunu öğrendikten ve vakayı ona nakl ettirdikten sonra bu işte büyük bir mübalağa olduğunu anlamış. Bakın bir palamutun düşmesi nerelere kadar varmış!

112

İki Cins Ot

Bilcümle askerlik sanatlarını itmam etmiş ve binaenaleyh tezkeresini almış bir ihtiyâr rençber ufak bir tarla satın alıp onu fevkalade [196] ihtimam ile ziraat eylemiş olduğundan memleketindeki tarlaların en mahsuldârı olmuş. Bu kadar muvaffakiyyet bilcümle komşularının hasedini celb ettiğinden zavallı ihtiyar hakkında iki cins ot kullanıp birini kendi ufak tarlasının mahsuldâr olması için ona ve kendilerinininkilerin mahsul vermemesi için diğerini de kendilerinininkine attığı için mahaline şikayette bulunmuşlar. İhtiyar mahkemeye çağırılıp istintaka çekilmiş. Ne için mahkemeye celb olunduğundan evvelce haberdar olan ihtiyar kendisiyle birlikte gayet çalışkan ve iri boylu, güçlü kuvvetli olan kızını dahi birlikte götürdüğü gibi gayet iyi bir halde bulunan son derece ağır tarla bellerini, teçhizatı mükemmel ve son

derece kullanışlı saban gibi ziraat aletlerini ve iri yağlı ve bununla beraber kuvvetli öküzlerini de getirtmiş olduğundan istintakında “Tarlamı mahsuldâr kılmak için kullandığım iki cins ot işte bunlardır. Ne kadar ter dökdüğümü, ne derece çalıştığımı, gece ve gündüz tarlama ne suretle emek verdiğimi göstere bilmek huzurunuzda ve şu anda gayrı mümkün olduğunu siz de teslim edersiniz zan ederim” diye söylemiş. Mahkemece ekseriyet ara ile beraatine hüküm olunmuştur. [197]

113

At Nalı

Köylünün biri oğlu Tâlib ile kırdâ gidiyorlar imiş. Yolda giderken pederi oğluna demiş ki: “Bak, yolun üzerinde bir at nalı düşmüş onu al ve cebine koy.

-Adam sende, onu almak için insan eğrilip doğrulmak üzere ettiği zahmete acır.” Pederi hiçbir şey söylemeksizin at nalını yerden alıp cebine koymuş ve vasıl oldukları yakın köyde nalı nalbanda satarak parasıyla kiraz satın almış.

Bunu müteakib her ikisi yollarına koyulmuşlar. Güneşin harareti şiddetli olduğundan Tâlib susuzluktan son derece muhtarib imiş. Biraz istirahat için etrafında ne hane ve ne de bir gölge verici bir ağaç gözükmemekte olduğu gibi def-i hararet için de ne menba ne de bir çeşme yok idi.

Oğlunun hararetten son derece sıkıldığını gören pederi adem-i dikkat eseri imiş gibi elindeki kirazlardan birini düşürüvermiş. Tâlib ise onu sanki altın imiş gibi hemen eğilip son derece bir aç gözlülükle yerden alarak ağzına götürüp yemiş. Bir kaç dakika sonra pederi bir ikinci kiraz daha düşürmüş ve Tâlib de aynı istical ile onu da alarak yemiş. İşte bu suretle [198] pederi, biri diğerini müteakib düşürülmek suretiyle, ona bilcümle kirazları yerden aldırıp yedirtmiş.

Çocuk sonuncu kirazı yedikten sonra pederi gülerek oğluna dönüp demiş ki:

“Anladın ya oğlum, eğer at nalını yerden almak için bir defa eğilmeye tenezzül etmiş olaydın, kirazları toplamak üzere mutedd defalar eğilmek zahmetine mecbur olmaz idin.”

114

Hârîka Nümâ Kutu

Çiftçi Veli ile karısı Kezban işlerinin yolunda gitmemekte olduğundan müşteki idiler. Sihirbazlık ile şöhret olmuş olan köyün ihtiyarlarından biri onlara demiş ki: “Sözümü iyi dinleyiniz, bakınız, size şu küçük kutuyu kapalı olarak teslim ediyorum; içinde ne olup olmadığını size söyleyemem, fakat şu söyle[ye]ceğim şeyleri icradan sakın geri durmayın: Her gün üç ve her gece bir defa olmak üzere ikinizden biri kutuyu çiftliğin her bir tarafına ve mesela ambara, mahzene, at ve inek ahurlarına götürsün; ve, sene nihayet bulur bulmaz kutuyu da bana iade etmeye gayret etmenizi ayrıca rica ederim.”

[199] Veli ile Kezban ihtiyarın sözlerini harfîyen icra etmişler. Harîka nümâ kutu ile öteyi beriye dolaşır iken ambarda açık bırakılmış bir pencereden içeri yağmur girdiğini, mahzende hizmetkârlardan birinin yiyecek çaldığını, ahırda beygirlerin önünde yiyecek bulunmadığını, ağılda ineklerin içecekleri bulunmadığını görmüşler.

Bir sene geçtikten sonra gelip ihtiyarı bulmuşlar ve ona: “İşlerimiz yolunda gitmeye başladı. Bu harîka nümâ kutuyu bize ariyyet verdiğinizden dolayı size teşekkür ederiz; fakat onu bir müddet daha bizde bırakmanızı da rica ederiz.” demişler. İhtiyar gülerek kutuyu açmış: İçinde hiçbir şey yokmuş. Onlara demiş ki: “Ben sihirbaz değilim çocuklarım; yalnız sizlere güzel bir nasihatte bulundum. Bir insan işlerini bizzat takip ederse o işler her halde iyi gider.”

Bir İğnenin Lisân-ı Hâli

Mini mini hanım kız! Sen beni ilk defa olarak nazik ve tombul ellerine alıyorsun değil mi? Öyle ise benim şu sözlerime iyice kulak ver.

[200] Bu dünyada insanlar çalışmakla mükelleftirler; çalışmayanlar hiçbir vakit adam sırasına dahil olamazlar. Beni bir kere gözünün önüne getir, evvelleri ne halde bulunduğumu ve şimdi ne hale girdiğimi gör de bunun bir say ve amel neticesi olduğunu anla! Ben ibtidâ-i hıkkatte topraklar altında mahfuz ham ve gayr-i muntazam bir maden külçesinden ibaret idim. İşleri yalnız maden ihraç etmekten ibaret olup isimlerine madenci denilir birtakım adamlar tam benim bulunduğum mahale kadar girerek beni topraktan çıkardılar, temizlediler ve beni demir hâline getirdiler. Ateşin yardımıyla ve bir çok ameliyat-ı muhtelif vasıtasıyla beni demir halinde iken ince bir çelik çubuğa tahvil ettiler.

Nihayet diğer birtakım kimseler dahi bu çelik çubuğu birçok aksama taksim ederek bir tarafını gayet incelttiler ve diğer tarafını yassılatıp deldiler. Binaenaleyh çelik çubuğu iken iğneye tebdil oldum. Bade beni cilalayıp parlattıkları andan sonra mahir olduğum işleri işlemek üzere elden ele dolaşmaya başladım. Şimdi tefekkür et hanım kız ki eğer say ve amel olmamış olaydı ben nasıl meydana gelebilir idim; eğer çalışma neticesi olarak ben hasıl olmaya idim arkandaki o zarif libası nasıl ihzar ederler idi? Zira o libası arkana giymek benim sayemde olduğu gibi onun aksam-ı muhtelifesini bir araya getirip tutturan da benim.

[201] 116

Kanarya Kuşu

Kadriye bir gün kendisine bir kanarya kuşu satın alması için validesine rica etti. Validesi de ona dedi ki:

“Eğer itaatli ve çalışkan olur ve hususiyle seni faydasız ve hatta tehlikeli şeyleri öğrenmeye sevk eden meraklı huyundan vaz geçer isen sana bir kanarya kuşu satın alırım.”

Kadriye itaatli ve çalışkan olacağını ve validesinin tembih etmiş olduğu kabahati bir daha işlemeyeceğini vaat etti.

Bir gün mektepten gelmiş idi. Validesi de dışarı çıkmaya hazırlanmış idi. Kızına dedi ki:

“İşte konsolun üzerinde yabancı bir ufak kutu. Sakın ona dokunayım ve kapağını açayım deme. Avdetimde sözlerime itaatsizlikte bulunmadığını görecektir olursam, sana memnuniyetini mucip olacak bir şey vereceğim.”

Validesi bu sözü bitirir bitirmez hasta yatmakta olan ahret oğlu Kadri'yi görmek üzere sokağa çıktı. Fakat validesi kapıdan çıkar çıkmaz meraklı kız derhal kutuyu eline almış idi. Kendi kendine diyor idi ki:

[202] “Ne kadar hafif! Bak, kapağında ufacık ufacık delikler de var. Aman Yarabbi! Acaba içinde ne vardır?”

Böylece söylendikten sonra kapağı açtı. O anda altun sarısı güzel bir kanarya kuşu kutudan fırlayıp sevinç ile öterek odanın içinde uçmaya başladı.

Kadriye validesinin yaptığı işten haberdar olmaması için kanaryayı tutup yine kutunun içine sokmak istedi ise de muvaffak olamadı. Soluk soluğa olduğu ve yanaklarından ateş çıkmakta bulunduğu halde yine kuşu tutmak üzere ardısıra koşmakta iken birden bire validesi içeriye girdi ve ona dedi ki:

“Seni gidi itaatsiz ve meraklı kız seni! Bu güzel kanarya kuşunu senin için satın almış idim; fakat, onu sana vermezden evvel ona liyakat kesbedip etmediğini anlamak istemiş idim. Şimdi ise onu senden çok itaatli ve senin gibi mülahazasız olmayan uslu Kadri'ye götüreceğim.”

Yağmur

Tüccardan zengin bir adam panayırda satmış olduğu emti'a-ı ticariyeden kazandığı bir hayli akçeyi müstahiben ve bir ata rakiben şehirdeki hanesine [203] avdet ediyormuş. Bu esnada şiddetli yağmakta olan yağmur zavallı tacirin kemiklerine kadar geçtiğinden Cenâb-ı Hak seyahatini böyle bir fena hevaya tesadüf ettirdiğinden dolayı söylenmekte ve sırlıklam olduğu halde yoluna devam etmekte imiş.

Sık ve muhavvif bir ormana dahil olduğu zaman yolunun üzerinde bir gözleri kanlı hırsıza tesadüf ederek korkusundan ölmek derecesine gelmiş. Hırsız zavallı taciri öldürüp hamil olduğu akçeyi almak üzere tüfeğiyle nişan almış ise de yağmurdan ıslanmış olan barut ateş almadığından tacir atını mahmuzlayarak hayatını kurtarmaya muvaffak olmuş ve salimen hanesine vasıl olarak şiddetinden iştikada bulunduğu yağmurun kendini ölümden kurtardığını görüp cenâb-ı vâcibü'l vücûd'un hikmetini takdir ile hamd ve şükürde bulunmuş.³¹

[214] 124**Şımarık Çocuk**

Akıllı bir madamın bir oğlu olup onu son derece sevdiği cihetle gayet şımartmış idi. Ona muhalefette bulunulacak olursa hasta olacağından çekinerek her ne ister ise yaptığı için çocuk gayet yaramaz olmuş ve en garip arzularına karşı adem-i itaat gösterilecek olursa derhal hiddet edip bağırıp çağırmakta pek ileri varır idi. Bu madamın zevci, akrabası, ehîbbâsı bu kadar fert muhabbetiyle bir gün sevgili çocuğunu ksybedeceğini kendisine ihtar etmişler ise de bu bâbda hiçbirinin sözü kâr itmemiş idi.

Bir gün madam odasında oturur iken oğlunun evin holünde ağladığını işitmiş idi; uşaklardan biri çocuğun istediği şeyi kendisine vermediğinden dolayı son derece hiddet ederek yüzünü gözünü tırmalamakta idi.

Madam uşağa dedi ki:

“Senden istediği şeyi vermediğinden dolayı ne kadar terbiyesizlikte bulunmuşsun; çabuk istediğini çocuğa ver.”

Uşak da cevaben dedi ki:

“Sizi temin ederim ki madam, isterse sabaha kadar bağırırsın; ağlasın, istediğini hiçbir vakit bulamayacaktır.”

[215] Uşağın bu sözüne madam dahi hiddet ederek tiril tiril titreme başlar ve koşup zevcinin ehîbbâsıyla birlikte oturmakta olduğu salona gidip zevcine kendisini takip etmesini ve kendisine muhalefette bulunan terbiyesiz uşağı def etmesini rica eder.

Zevcesinin ricasını isaf için zevci zevcesini takip ettiği hengamede misafireten gelmiş olanlar vakanın neden ibaret olduğunu anlamak üzere nerdiven başına kadar gitmişler idi.

Zevcesinin ihtarı üzerine zevci uşağına dedi ki:

“Terbiyesiz, çocuğu senden istediği bir şeyi vermediğin gibi Madam'a adem-i itâatte bulunmaya nasıl cesaret ettin?”

Uşak dahi cevaben der ki:

“Doğrusunu ister iseniz efendim, çocuğun istediği şeyi Madam gelip bizzat kendisi versin; bir çeyrek saatten beri kovanın içindeki suya aks etmiş olan kameri görmüş, işte benim onu kendisine vermeme istiyor.!”

³¹ 205-212 arasındaki sayfalar mevcut iki nüshada da eksiktir. Bu sayfaların ardından, kayıp sayfaların devamı niteliğindeki hikâye sayfa 213'ün sonuna kadar sürdüğünden aktarıma 214. Sayfadan devam edilmiştir.

Uşağın bu sözüne karşı hane sahibi ile ehîbbâsı kahkaha ile gülmekten kendilerini alamadıkları gibi Madam dahi hiddetiyle beraber yine gülmemek elinden gelmedi. Bu vakadan gayet mahçup oldu, bundan sonra fikrini tebdil ile son derece metanetli bulundu ve usandırıcı, istediğinden vaz geçmez olan küçük mahluku sevimli bir çocuk olarak yetiştirmeye muvaffak oldu.

[216] 125

Say ve Gayret ve Hünere ve Marifet

Bir Fransız bizzat müşahade ettiği şu vakayı bervech-i zîr nakleder:

On sekiz yaşında iken yazın pazar günlerini validemin ikamet etmekte olduğu Versay'da³² geçirmek üzere gider idim. Paris şehrinin haricinden itibaren Versay'a kadar işlemekte olan ufak arabalardan birini kiralamak üzere ikametgâhımdan oraya kadar hemen her vakit yaya olarak gelir idim. Paris şehrini tahdid eden huduttan dışarı çıkar çıkmaz uzun boylu bir dilenciye daima tesadüf etmekte ve onun ince bir sesle her defa “Sadakana muhtacım, benim sevgili efendim” sözüyle sadaka istemekte olduğunu görmekte idim ki o dahi her defa elinde tutmakta bulunduğu tasta yirmi paralık iri bir sikkenin ses vereceğinden emin idi. Anton'a (dilencinin ismi) sadakamı vermekte olduğum bir gün oradan kısa boylu, süslü, zayıf ve dinç bir zatın geçmekte olduğunu gören dilenci ona da “Sadakana muhtacım, benim sevgili efendim” diye olan ince sesli ihbarını tevcih edince geçen zat [217] durup dilenciye bir müddet dikkatle baktıktan sonra dedi ki:

“Bana sen zeki ve çalışmaya muktedir gibi görünüyorsun; bu kadar hakîr bir sanatı ne için icra ediyorsun? Seni bu teessüf olunacak halden kurtarmak ve sana on bin lira da irad vermek istiyorum ne dersin?”

Bu söze Anton güldüğü gibi ben de güldüm. Süslü zat ise yine sözüne devam ile dedi ki:

“İstedğin kadar gül, fakat nasihatimi dinler isen sana vaat ettiğimi kazanacaksın. Hem ne hacet işte ben sana bir numune-i emsal olabilirim: Ben de senin gibi fakirin biri idim; fakat dilenecek yerde arkama bir küfe alarak şehirleri, köyleri dolaştım, hanelerden sadaka yerine paçavralar istedim. Bu suretle bâd-ı hevâ paçavra toplayıp onları diğer bahâsıyla kâğıt fabrikatörlerine satar idim.

Bir sene geçtikten sonra artık paçavraları dahi parasız olarak istemeyip para mukabilinde satın alır idim ve küfe ile dahi gezmeyip ticaretimi icra için ufak bir araba ile yükümü çekmek üzere bir de merkeb edinmiş idim. Beş sene sonra bu ticaretimden otuz bin frank edindim ve bir kâğıt fabrikatörünün kızıyla dahi tezvîc ettim ki sonraları fabrikatör beni kendisine ortak da etti. Genç idim, çalışmaktan hiçbir vakit usanmaz bulunduğum gibi zevk ve eğlence mahallerine gitmekten de haz etmez olduğum [218] cihetle az zaman zarfında hayli servete malik oldum. Şimdiki halde Paris'te iki büyük haneye malik olduğum gibi kâğıt fabrikamı dahi oğluma terk ettim ve daha şimdiden kendisine çalışmanın lezzetini ve sebatın iktizasını tâlim ettim. Sen de benim gibi yapar isen benim gibi zengin olursun dostum.”

Bu sözü söyledikten sonra ihtiyar zat savuşup gitti ve Anton'u **o derece** zihni meşgul olarak bıraktı ki önünden geçen iki kadın dilencinin ince sesle olan ihtarını işitemedi.

Takriben yirmi beş sene kadar sonra Bürüksel'de iken birkaç kitap işтира etmek üzere bir kitapçı dükkânına girmiş idim. Uzun boylu şişman bir Mösyö'nün dükkânda gezmekte olduğunu ve beş yahut altı yazıcıya emirler vermekte bulunduğunu görmüş idim. Vaktiyle yekdiğerini bir mahalde görmüş kimseler gibi biri birimize baktık.

³² Fransa'nın makar idaresi olan Paris şehrine yakın gayet güzel ufak bir şehir. (Yazarın notu)

Nihayet kitapçı bana dedi ki:

-Yirmi beş sene evvel ekseriya pazarları Versay'a gitmez mi idiniz efendim?

Deyince taaccüble:

-Ay! Anton, sen misin?

Diye bağırdım. Bunun üzerine cevaben bana dedi ki:

-Görüyorsunuz ya, işte benim; süslü ihtiyar zat pek haklı imiş, bana on bin lira irad verdi.

[219] 126

Radife'nin Hoş Arzusu

Bir sabah Radife mektebe gidiyor idi. Kendi küçük biraderini elinden tutmuş olan validesinin yanı sıra yürüyor idi.

Yolda üzerinde bir bileği taşı görülmekte olup önü sıra bir nevi küçük arabayı iterek yürümekte olan ihtiyar bir adama tesadüf etmişler idi.

İhtiyar adam yoldan gelip geçenlere ve yol üzerindeki evlere bakarak titrek bir sesle: “Çakı, makasss; bileeeeyim!!” diye bağırmakta idi.

Bu sesi işitir işitmez Radife validesine demiş idi ki: “Bu adam ne satıyor? Arabasındaki nedir?”

-Bu biçare adam bileyicidir kızım, çakı, ustura, bıçak, makas gibi kesici ve sivri şeyleri biler yani onları evvelki halinden daha keskin eder.

-Anacığım, neden dolayı o ihtiyar için biçare dedin?

-Çünkü icra ettiği sanat ona pek az bir para getirir, akşamları ertesi güne kadar taayyüş etmeye kâfi para kazanmış olduğunu görecektir olursa memnun olur.

-Biz onun gibi değiliz, zenginiz! Değil mi anneciğim?

[220] -Hayır sevgili kızım, zengin değiliz. Fakat aziz pederinin çalışması ve akli ve zekası sayesinde hiçbir şeyimiz eksik değildir.

Her gün asla durmaksızın çalışan, ailesinin hiçbir vakit sıkıntı çekmemesi için ma'a'l-iftihar bin türlü meşakkate katlanan senin pederindir.

Hatta gece sen uyuduğun vakit pederin, üzerinden yorganı açacak olursan üşüyüp de hasta olmaman için birçok defalar seni örter, sabahları içecek süt ile buna katık edecek ekmeği hazırlar. Mektebe gider iken giyecek rubanın gü[z]el ve temiz olmasını arzu eder.

Ah! Çocuklar ebeveynin onları büyütme hususunda ne kadar zahmet ve meşakket çektiklerini, onlar için ne kadar para sarf ettiklerini hiç bilmezler....

-Anneciğim sana bir şey söyleyim mi? Küçük kardeşimle büyüdüğümüz vakit birlikte çalışacağız, çok ama çok para kazanacağız, bu da ancak pederimizle senin için olacaktır. Biz sizi bahtiyar edeceğiz.

-Evet, sevgili yavrum. Cenabıhakk'ın keremiyle senin kalbi saf bir mini mini iyi hanım olmanı niyaz ederim; mektebe güzel güzel devam etmeni, hocan hanıma itaatte kusur [221] etmemeni, derslerine dikkatle çalışmanı ayrıca nasihat ederim. Bak, bileyici yine bağılıyor:

-Çakı, makasss, bileeeeyim!!”

127

Bal Kabı

Bir gün mini mini Mesrur'e'nin validesi mutfakta gayet meşgul bulunmakta iken dedi ki:

“Çabuk git bana bir limon getir, işte kilerin anahtarı. Al.”

Ufak kız kilere girer girmez gizlice yemek üzere tatlı bir şey bulunup bulunmadığını anlamak için fevkalade bir dikkatle kilerin her tarafına göz gezdirdi ve içi bal ile memlu olduğunu bildiği bir kabın raf üzerinde durmakta olduğunu

gördü. Bal kabına yetişmek üzere mümkün olduğu kadar parmaklarının ucuna basarak biraz yükseğe kalktı ve parmağını içine daldırdı.

Lakin parmağını bal kabının içine daldırır daldırmaz parmağının şiddetle ısırıldığını duydu. Acı acı bağırdı, elini birden bire çekti ve elini kısıkaçlarıyla yakalayıp bırakmamakta olan iri bir ıstakozun parmaklarına yapışmış olduğunu gördü.

Meğer validesi birkaç gün evvel balı satmış ve kab ise [222] boş kalmış olduğundan içine iştira etmiş olduğu ıstakozları koymuş imiş.

Kızının acı acı bağırmasını işettiği cihetle validesi işini bırakarak koşup gelmiş ve çocuğun yaralanmış parmağını ıstakozun kısıkaçları arasından kurtararak demiş ki:

“Bu hafif mücazat sana bir ihbar olsun. Leziz ve nefis şeyler yemek merakı senin için daha elem-nâk neticeleri müntic olabilir. Genç iken bu kusura alıştıktan sonra bu uğurda varını yoğunlu sarf ile sıhhatlerine helal getirmiş ve nihayet mematlarına sebep olmuş pek çok kimseler de vardır.

128

İnci Çiçeği

Bir rençber kızı olan Radife hasta imiş. Köy amilinin kızı Şadiye ise hasta olan Radife'nin başka yiyecek yiyemediğini bildiği cihetle ona her gün bir kâse et suyu getirir imiş.

Radife iade-i sıhhat ettiği zaman kendi kendine dedi ki:

“Bu âlicenap küçük hanım hastalığım esnasında hakkımda fevkalade latifede bulundu! Bana daima et suyu getirmek üzere bizzat ihtiyar-ı zahmet etti. Ben de kendisine kudretim yettiği kadar [223] bir hizmette bulunsam ne kadar memnun ve mesrur olacağım! Ah! Onun hoşuna gidebilecek, kendisini mahzuz edecek bir iş görebilsem yahut kendisine naçiz bir hediye verebilsem!”

Nihayet Radife Şadiye'nin inci çiçeğini çok sevdiğini haber almış ve mayısın ilk günü sabah olur olmaz ormana gidip velinimetine inci çiçeği toplayarak güzel bir demet yapmak sevdasına düşmüş.

Birçok vakit ormanda gezip aradıktan sonra ormanın en **üçra** bir mahalinde ve koca bir meşe ağacının sayesinde birçok inci çiçekleri bulmuş; toplamış; sonra ağacın dibine oturmuş ve güzel yeşil yapraklarıyla beyaz beyaz ufacık çingirakları havi salkımlara benzeyen latif çiçeklerden dilruba bir demet yapmış. Fakat o anda ağaçların arasında gizlenmiş olan biri biriyle konuşmakta olup iki haydutun seslerini işitmiş. Bunlardan biri diyormuş ki:

“Nihayet biraderimi pırangaya koyduran amilden öcümüzü almak için elimize geçen fırsattan istifade edeceğiz. İşte evinin kapısının anahtarı; hizmetçi gaflet ile kapının üstünde bırakmış.”

Diğeri de demiş ki:

“Pekala. Bu gece gidip amil ile hanımını ve kızını öldürür ve evde dahi ne bulursak alıp götürürüz.”

[224] Radife bu sözlerden ürkerken elinde yaptığı demet bulunduğu halde oradan savuşup gitmiş ve demeti Şadiye'ye takdim ile canilerin söylediklerini birer birer ona nakl etmiş. Akşama doğru amil gizlice birçok müsellaah adamlar hazırlayıp onlarla birlikte evinde intizarda bulunmuş. Gece yarısı haydutlar filhakika kapıyı açıp içeri girmişler ise de yakayı ele vermişler ve müttehim oldukları cinayetden dolayı şedidü'l-tedib edilmişler.

Bunun üzerine amil kızına demiş ki:

“Sevgili kızım, Cenabıhakk'ın lütuf ve keremi olarak sadakan hanemiz halkını büyük bir beladan kurtardı. Cüzi bir et suyu göndererek Radife'nin iade-i

sıhhat edebilmesine muavenette bulunduğundan dolayı o da hikmet âmizi olarak cümlemizin hayatının kurtulmasına sebep olmuştur. İşte bunun için kızım, az sadaka çok belaları def eder, derler ki gördüğün bu hal aynıyla bizlere vaki olmuştur.”

129

İyi Adamın Mukabelesi (Öcü)

Balık avlayan ihtiyar balıkçı Selman sırtındaki ağır yükten dolayı iki kat olmuş bulunduğu halde ormanda avdet [225] ediyor imiş. Her ne kadar sini ileride bulunmuş olsa da yine ailesi için bir miktar odun tedarik edebilmek üzere mevsimin şiddetine cesurane tahammül ve mukavemet etmekten geri durmamış imiş.

Avcı Timur'un hanesinin önündeki kar ile mestur dar yolda zahmetle yürür ve nehirin öbür cihetinde bulunan ikametgâhına gidebilmek için oradaki köprüyü geçmek üzere bulunuyor imiş. Bu esnada avcı hiddetinden kıpkırmızı olduğu halde hanesinden dışarı çıkarak ona:

“Durunuz; bu odunu nereden aldınız? O benimdir; siz onu benimkilerin içinden çalmışsınız.” diye bağırıp söyleyince fakir Selman titrek bir sesle demiş ki:

“Ben hırsız değilim Timur.”

Bu söz üzerine avcı yine:

“Yalan söylüyorsunuz; bu odunu dün ben ormandan kestim; çabuk onu bana iade ediniz!” diyince Selman cevaben:

“Hayır, avcı, sizinkine hiç el sürmeksizin bu odunu birer birer yerden topladım. Bir kere bakınız, ağaçların altında dağınık bir surette bulunup ağaçlardan kendiliğinden düşmüş ağaç parçalarından başka bir şey değildir.”

Demesine karşı:

[226] “Ben sana onu benim odunlarımın içinden çalmışsın diyorum; artık yalanı kes.”

Deyip o anda Timur ihtiyarın sırtından odunları alıp nehre atmış ve gülererek ve muzafferâne hanesine girerek “İşte mücadelemiz nihayet buldu” demiş imiş.

Birkaç gün sonra hava mülayimleşmiş olduğundan nehrin buzları çözülmüş ve cesim parçalar gürültü ile köprüye çarpmış olmakla köprüyü çok örselediğinden köprü yıkılma tehlikesine girmiş imiş. O gün Timur'un oğlu Şahin şehre avdet ediyor ve örselenmiş köprüden geçmeye mecbur bulunuyormuş. Lakin buz parçalarının cereyanına mâni olan suların şiddetini görerek korkudan köprüden geçmeye cesaret edemiyor imiş. Bir sandal ile kıyıda balık tutmakla meşgul bulunan Selman ona biraz beklemesi ve hayatını muhataraya koymaması için nasihatle bulunmuş ise de diğer kıyıda bulunan Timur da bilakis durmayıp geçmesi ve ihtiyar balıkçının nasihatlerini dinlememesi zımnında tekrar tekrar bağırmakta imiş.

Şahin pederinin sözünü dinlemiş; fakat suyun cereyanı ile buz parçalarının şiddetle kayması fevkalade ziyadeleştiğinden dehşetli bir seda köprüyü ve birlikte olarak zavallı çocuğu dalgaların içine uçurmuş.

[227] Diğer kıyıda bu hali seyr eden pederin bağırıp çağırması çocuğunu kurtarmak için hiç tesir etmedi; sel onu bir buz parçası ile kırılmış köprünün bir direği arasında olduğu halde alıp götürüyor ve avcı ise meyus ve makedder olduğu halde acı acı bağırarak, ayaklarıyla yere vurarak beyhude yere nehir boyunca koşuyor imiş.

Lakin Selman ihtiyarlığına hiç bakmadığı gibi Timur tarafından kendisine edilen hakareti bile asla hatırına getirmeyerek hemen sandalına atlayıp onu buz parçalarının ve köprü enkazının aralarından güçhal sürükleyip çocuğun bulunduğu noktaya kadar getirmiş ve çocuğu şiddetli dalgaların arasından çıkarıp sandala alarak pederinin bulunduğu yere kadar getirmiş ve güler yüzle ona demiş ki:

“İşte sana oğlunu iade ediyorum; bak, sağ ve salimdir; yalnız biraz korkmuştur.”

Selman'ın bu sözüne karşı Timur başını kaldırıp Selman'a bakmaya ve binaenaleyh teşekkür etmeye cesaret edememiş ve bir hayli vakit mahçup ve ebkem kaldıktan sonra gözleri yaş ile dolu olduğu halde demiş ki:

“Beni affet; size karşı etmiş olduğum kusur ve terbiyesizlikten dolayı beni affet, âlicenap ihtiyar!”

Cevaben Selman da:

“Neyi affedeyim, şu dakikada işte senden öcümü almadım mı?”

[228] Deyince Timur da fevkalade derin bir teessür ile demiş ki:

“Ne diyorsunuz, sizin öcünüz iyilikler ile mi icra olunuyor? Aman Yarabbi, iyi adamlar böyle mi öc alıyorlar?”

130

Zavallı Yavrular Hiç İşitmiyor

Bir çiftliğin avlusunda etrafında civcivleri bulunduğu halde bir tavuk bulunuyor imiş. Samanı eşeliyor ve bir arpa yahut buğday tanesi bulduğu vakit: Gu gu gu ! Gu gu gu! diye bağırarak yavrularını çağırıyor, yavrular da hemen validelerine doğru koşup geliyor imiş.

Yavrular karınlarını iyice doyurduğu vakit tavuk onları gezdirmeye götürüyor imiş, bu kadar güzel ve bu kadar çok yavruya malik olduğundan dolayı müteazzım bulunuyor imiş. Bazılarının başlarında küçük küçük güzel birer kırmızı ibik var imiş ki bundan onların horoz olduğu belli oluyor imiş; dişi piliçlerin de güzel renkli tüyleri var imiş.

Bir gün anaları onları yakında bulunan bir tarlaya, bir meşe ağacı gölgesine götürmüş; onlara orada kurtlar bulmuş ve piliçler de onları aç gözlülükle yemiş. [229]

Orada bir miktar istirahat etmişler, sonra validelerinin kendi lisanıyla şu: “Benim yanımdan ayrılmayınız; sakın uzak gitmeyiniz.” yolundaki tembihini dinlemeyip ondan uzaklaşmışlar. Tedbirsiz yavrular validelerinin sözüne riayet etmemişler. Evvela küçük horozlar, sonra dahi küçük tavuklar oradan savuşmuş. Valideleri onları uzağa gitmiyorlar zannederek nerede bulunduklarına hiç dikkat etmemiş; başını kanatlarının arasına sokup uyumuş, lakin sonra uyanıp süphelenmiş ve! Gu gu gu! diye onları çağırmaya başlamış.

Heyhat! Sedasına hiçbir cevap almamış. Yine biraz daha yüksekçe bir sesle; gu gu gu! Gu gu gu! Gu gu gu! Diye seslenmiş, lakin zavallı yavrular hiç işitmemiş.

Ne olduğunu bilmiyor musunuz? Büyük bir felaket! Piliçler koş a koş a gitmişler, bir ormana girmişler! Orada onlara bir tilki tesadüf ederek hepsini yakalamış ve o gaddar hiçbirini sağ bırakmaksızın telef etmiş.

İşte itaatsizlikten ne netice hasıl olduğunu görüyorsunuz ya, validelerini dinlemeyen ve ondan uzaklaşan çocuklar hiçbir vakit felaketten kurtulamazlar. Yavrularını gezdirmeye gider iken o kadar bahtiyar olan zavallı tavuk yalnız başına olduğu ve gayet mükedder bulunduğu halde kümesine gelmiş.

131

Hamîyyet-i Mütেকabile

Bir fakir köylü bir gün Bursa'da tuz pazarına gelerek elbisesi renginde bir de torba koltuğunda bulunduğu halde bir tuzcu dükkânına girmiş. Köylünün kim bilir ne kadar zahmetle biriktirdiği beş kuruşu cebinden çıkarıp o nispette tuz istemiş ve istediğini almış. Namuslu köylü boş iken koltuğunda getirdiği torbayı artık sırtına alıp yayan olarak şehirden birkaç saat uzakta bulunan köyüne avdet etmiş. Bir müddet sonra köylü yine o kıyafette ve mahud torba koltuğunda bulunduğu halde

evvelce tuz almış bulunduğu dükkâna gelmiş ve keزالik cebinden bu defa dahi beş kuruş çıkarmış ise de daha sair şeyler almak mecburiyetinde olduğu cihetle yüz paralık tuz verilip baki yüz paranın da kendisine iade olunmasını teklif etmiş ve istediği icra olunmuş. Geriye aldığı yüz paranın on parasıyla ekmek almış ve cebinde bulundurduğu ve içinde bir miktar dökülmüş tuz sakladığı bir bez parçasını çıkarıp çözmüş ve ekmeğine tuzu katık etmiş. Ekmeğini tuza batırıp yemekle meşgul iken bez parçasının diğer bir ucunun düğümünü çözerek tuzcuya: “Bundan evvel sizden satın aldığım tuzu eve getirdiğim zaman bizim koca karı tuzu torbadan [231] döktüğü sırada içinde şunu bulmuş, benim evimde ve torbamda asla böyle bir şey olunamayacağı tabii olduğundan şehre ilk gelişim olan şu anda size onu teslim ediyorum” diyerek elinde tuttuğu yarım Fransız lirasını tuzcuya vermek istemiş. Fakat tuzcu vaktiyle öyle bir yarım liranın kaybolduğunu tahattür etmekle beraber hamiiyetli köylünün ve pakize zevcesinin sadakatine hayran olarak paraya olan ihtiyaçlarını, velev cüzi bir surette olsun, def edebilmeleri için mezkûr yarım lirayı köylüye ihda etmiş ise de köylü almamak üzere ısrar ve tuzcu dahi kabul etmesi için ibram eylemiş olduğu ve araya giren iki zatın herhalde o hediyenin kabul olunması artık kendisi için zaruri bulunduğunu beyan etmeleri üzerine köylü istemeyerek yarım Fransız lirasını almaya mecbur olmuş.

İşte hamiiyet, sadakat, insaniyet böyle olur.

132

Ziba ile Küçük Yeğeni Sabir

1-Son baharın sonunda bulunulduğundan karanlık daha akşamdan çökmeye başlıyordu. Ziba mektepten dönüşünde kendi kendine “Nasıl olduklarını anlamak için halamın evine [232] uğrayım” diyerek gidiyor ve o harap eve yaklaşıyor idi. Kapıyı çekip bahçeye girdiğinde bahçeye bakan pencerenin önünde bir ışık gördü. Pencerenin dışarısından yanmakta olan yağ mumunun yanında halasının kitabı elinde olduğu halde dersine çalışmakta bulunan yeğenlerinden Sabir'i gördü ve “Sabir şimdi benim ile oyun oynayamaz, zira dersine çalışıyor; belki diğer yeğenlerim de öyledir; gidip yalnız hatır sorayım ve halamın elini öpeyim” diyerek eve girdi. Gözünün önüne bir karanlıktır çöktü: Artık dışarının aydınlığı içeriye girmiyor ve çocuklar koku vermekte olan yağ mumunun zayıf ışığıyla derslerine çalışıyor idi. Aynı mum akşam yemeğini hazırlamak için patatesin kabuklarını soymakla meşgul bulunan çocukların validesine dahi ışık veriyordu. Ziba halasının elini öptükten sonra ona:

“Ne için palak parlak yanan âli ispermeçet mumu yerinde az ışık veren yağ mumunu kullanıyorsunuz?” demesine karşı halası da:

-Bunu sual etmeye hacet var mı kızım! Onun sebebi ispermeçet mumunun yağ mumundan daha pahalı olmasıdır. İspermeçet tasfiye olunmuş iç yağından yapılır, insan fakir olunca adı iç yağından yapılmış olan mum ile iktifa etmesi lazım gelir.”

Halasının bu sözünden Ziba ettiği sualin ahmakça bir sual [233] olduğunu anladı ise tenvire ait bir dersten dahi istifade ettiğine memnun oldu.

Bir müddet patates soyarak halasına yardım etti ve kendisinin de Sabir gibi derse çalışacağını söyleyerek oradan çıktı.

2- Ziba sokak kapısından dışarı daha dört adım atar atmaz yeğeni Sabir elinde bir teneke kap olduğu halde koşup ona yetişti ve “Dersimin bir kısmını öğrendiğimden cümlemiz birden evde bulunduğumuz zaman yaktığımız lambaya konmak üzere yağ satın almaya seninle birlikte gitmem için annem beni sana gönderdi” deyince Ziba da: “Pekâlâ, birlikte bakkala gidelim” dedi.

Muallimesinden tenvîre ait öğrendiği dersleri o anda tahattur ettiğinden malumatına güvenen kız Sabir'e: “Bakkaldan nasıl yağ isteyeceğiz? Kolza yağı mı

yoksa zeytin yağı mı? Yakılmak üzere kullanılan işte bu iki nevi yağdır.” dediği anda Sâbir dahi: “Adam sen de; bakkalda hangisi varsa onu verecek, fakat yangın çıkarmaya sebep olduğu gibi birçok kazaların vukua gelmesini intac ettiği cihetle annem bana asla petrol denilen sulu gazı satın almamamı tembih etti” diye cevap verdi.

O esnada bu iki çocuk karşıdaki evde büyük bir lambanın yanmakta olduğunu ve lambanın etrafında dahi ufak birtakım kızların dikiş dikmekle meşgul bulunduğunu gördüler. Sabir dedi ki:

[234] “Bak bu lamba sulu gaz lambası olmalıdır”

Abajuri ziyayı iş işlemekle meşgul bulunan kızların ellerine vurmakta olan güzel lambayı seyretmek için ikisi de bir müddet orada durdular.

Bunun üzerine Sabir: “Madem ki sen bilgiçlik taşıyorsun, öyle ise petrol denilen sulu gazın nerede çıktığını bana söyle bakayım?” diye ortaya bir sual atıverdi. Ziba biraz şaşaladığından Sabir ondan evvel söylemek üzere dedi ki: “Öyle ise ben sana söyliyim; petrol evveleri Amerika'dan gelir bir sulu yağ idi ki şimdi Batum ile Romanya'dan gelir. Bu yağı toprağın içinden çıkarırlar. Bu yağa yanmış bir kibrit yaklaştıracak olurlar ise o anda parlar ve patlar. Binaenaleyh bu küçük kızların lambalarını kırmamak üzere ziyade dikkat etmeleri lazım gelir.” Bu sözlerin nihayetinde bakkal dükkânının önüne geldiklerinden hemen içeriye girdiler.

3- Sokaklar dahi büsbütün karanlıklaştı. Çocuklar daha dükkânda iken bir adamın koşarak gittiğini gördüler.

Elinde ucu meşaleli bir sırık var idi: O adam hava gazı fenercisi idi. Fenerci meşalesini hava gazı memesine yaklaştırmak yaklaştırmaz, oradan bir alev dili fıskırıyor idi: Hava gazı memesi yanınca karanlık gecede yollar ve umumi mahaller aydınlanıyor idi.

[235] Fenerci yoluna devam ediyor ve bazen durup fenerleri yaktıkça hanelerin yüzü nurlanıyor ve sokak aydınlık içinde kalıyor idi.

Bu hali gören Sabir de: “Fenerci ne kadar acele ile gidiyor! Bununla beraber yine karanlığın birden bire çıktığı kadar çabuk gidemiyor” diyor idi.

Bakkal Sabir'in tenekesini doldurduğu zaman pek uzakta bulunan sokaklar bile aydınlanmış idi. Çocukların ikisi dahi artık yollarının aydınlık içinde bulunduğuna memnun olarak her biri kendi evine gitmek üzere biri birinden ayrıldılar.

Ziba kendi evine geldiği vakit çalışmaya başlamak için ispermeçet mumunu yaktı, fevkalade dikkatle çalıştı ve bir çeyrek saat zarfında ezberlenmesi icap eden ders zihninde güzelce yer etmiş idi. Mumunu söndürdü ve taam zamanı geldiğinden sofraya göçtü.

133

Keçi

Raşıde Hanım sayfiyede ufak bir hanede ikamet ediyor imiş. Bir sabah, hizmetçisine demiş ki: [236]

“Güliter, ben çarşıya gidiyorum. Çeşmeden su getirmek üzere dışarı çıkar yahut üzüm toplamak üzere bağa gider isen kapıyı iyice kapamaya dikkat et. Bunu sana daima tembih ettiğim gibi şimdi de emrediyorum ve sözümü dikkatle dinleyeceğini de ümit eyliyorum. Yoksa, biri içeri girerek evi soyar da hiç haberimiz olmaz.”

Bu sözleri söyledikten sonra Raşıde Hanım çarşıya gitmek üzere evden çıkmış ve Güliter dahi mutadi vecihle bütün kapıları açık bırakarak yakında bulunan çeşmeden su doldurup getirmek üzere dışarı çıkmış.

Kendi kendine: “Sokağın bir başından diğer başına kadar hiçbir kimse gözüküyor.” diyerek ve hanımının sözlerini tahattur eyleyerek gülmeye başlamış. Fakat, çeşme başında komşulardan birinin hizmetçisiyle konuşup gülüşmekte iken yolun kenarında bulunan otları otlamakta olan bir keçi eve girmiş. Merdiveni çıkmış ve Raşide Hanım'ın yatak odasında kendini bulmuş.

Bu odada etrafı yaldızlı çerçeveli yerden tavana kadar büyük bir endam aynası varmış.

Keçi aynada kendini görerek karşısında diğer bir keçi var zannetmiş. Hemen onu tos ile korkutmak istemiş olduğu gibi aynada gördüğü de ona mukabelede bulunmak üzere hazırlanmış.

[237] Bu esnada hakiki keçi aynaya doğru şiddetli bir tos vurmuş ki ayna o anda parça parça olmuş.

Bu hal vûku bulmakta iken Güliter elinde iki testi olduğu halde eve girmiş. Aynanın kırıldığını duymuş. Hemen koşup Raşide Hanım'ın odasına girdiği vakit vâkı olan zarar ve ziyarı görmüş. Bunun üzerine ne yapacağı[nı] şaşırıp kalmış, döverek keçiyi evden dışarı atmış.

Hane sahibi evine avdetinde söz dinlemez olan hizmetçi kıza itaatsizliğinden dolayı izin verilmiş ve sebep olduğu zarar ve ziyan için dahi maaşından miktar-ı münasibi tevkif olunmuş.

Artık gireceği başka kapılar da kendisine kapıları kapalı tutması için tenbihata lüzum kalmayacaktır.

134

Kör

Meftun bir biçare körün su ile dolu bir hendeğe düştüğünü görür.

Zavallı adamı hendekten çıkaracağı yerde bu hale bakarak gülmeye başlar ki bu pek fena bir huydur.

Eğer Meftun bu huyundan vaz geçmez ise ileride taş [238] yürekli bir adam olur. İçi asla temiz olmaz. Kör olmaktan daha berbat bir belaya uğramış bulunur. Lakin arkadaşı Mecbur, içi temiz bir çocuk olduğundan bu hali görür görmez hemen koşar; hendeğe iner. Körü sudan çıkarır, onu alıp evine götürerek vücudunu ısıtması için mangalın yanına oturtur; karnını doyurur; validesine de biçare ihtiyarın elbisesini kurutturur. Zavallı ihtiyar dahi karnını doyurduktan elbisesini giydikten sonra iyilik etmeyi seven bu ana ile oğula dua ederek evden çıkıp gider.

(İçi temiz olan kimsenin dışı dahi temiz olur, eğer içi temiz olmazsa dışı ne şimdiye kadar temiz olmuştur ve ne de bundan böyle temiz olacaktır.)

135

İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek

1-Akile'nin hemen kendi büyüklüğünde bir bebeği vardır. Yüzü ten rengi olduğu için onu Pembe ismiyle çağırır.

Akile adeta Pembe'nin bir küçük validesi gibidir; ona pek iyi bakar, belki validesinin kendisine baktığından daha iyi bakar ve validesinin vermiş olduğu nasihatleri aynıyla bebeğine eder. Eğer benimle birlikte [239] gelir iseniz Akile'nin bebeğine söylediklerini iştirsiniz.

İyi dinleyiniz; Pembe daha yatakta, Akile gidip onu kaldırıyor:

“Sabah-ı şerifiniz hayr olsun benim sevgili yavrum. Bu gece rahat uyudunuz mu?

Küçücük validene sarıl, kucağına gel.

Aman bu sabah ne kadar şirin duruyorsun?

Şimdi senin yüzünü gözünü yıkayacağım, saçlarını tarayacağım.

Yüzünü gözünü yıkar ve saçlarını tarar iken ağlayan pis çocuklar gibi olmayacaksın değil mi yavrum?

Bak şimdi ne kadar dilber, ne kadar güzel oldun! Şimdi sana senin güzel mavi rubanı giydireceğim.

Artık sütlü kahveni içeceksin. Sofrada terbiyeli otur, daima temiz temiz yemek ye. Yoksa sana kedinin çanağıyla yemek veririm.

Aferin, sözümü dinledin; ben de senden pek memnun oldum.

Küçücük valideni Allah'a ısmarladık.”

Gayrâ Akile mektebe gidip akşam yine gelecektir.

2-Akile mektepten geldi; bugün bir tevkif cezası almıştır; zannedersem Pembe de alacaktır.

Küçük kız bebeğinin kolundan tutarak dedi ki: “Dersini iyi öğrenmelisin. Lakin bu sözüm senin canını sıkıyor değil mi? Sen bilirsin! Çabuk elifbanın harflerini söyle:

[240] Elif, be, te, se, cim; ha...

Başını sağa ve sola çevirme, dikkatli oku...

Suratını ekşitiyorsun, inat ediyorsun, dikkatli okumak istemiyorsun öyle mi? Bu hal senin şaşkın, hiçbir şey öğrenmek istemez bir çocuk olduğuna delil olur. Yoksa cahil mi kalmak istiyorsun?

Sana ceza olmak üzere arkandaki güzel rubayı çıkaracağım; bundan maada yemek yemeksizin gidip yatacaksın.

Ağlıyorsun!... Ettiğin kabahate pişman oluyorsun galiba. Haydi, öyle ise seni affettim. Artık bir daha öyle kabahatte bulunmayacaksın değil mi? Gel benimle birlikte yemek ye sonra gider seni yatırırım.

Küçücük temiz yatağında rahat rahat uyu. Sesini çıkarma. Haydi bakayım gözlerini kapa, yatağa uyumak için yatılır.

Allah'a ısmarladık, Pembe, benim sevgili yavrum, Allah rahatlık versin. Yarın inşallah görüşürüz.

136

Sanatından Memnun Çocuk

Turan ismindeki genç çoban dağda sürüsünü güdüyor imiş. [241] Sık ormanda kuzularından birini aramak üzere bir dar geçite girdiği vakit orada bir çalının altına yatmış bir adam görmüş. Bu adam yorgunluktan bitap kalmış ve ancak nefes alır bir halde bulunuyor imiş.

Çobana demiş ki:

“Genç çoban! Açlıktan ve susuzluktan ölüyorum. Dün av avlamak üzere bu dağa geldim. Kayboldum ve geceyi ormanda geçirdim.”

Turan, dağarcığından ekmek ile taze peynir çıkarıp ona vermiş ve demiş ki:

“Yiyiniz ve beni takip ediniz; sizi cüzünde daima akar su bulunan iri bir meşe ağacının yanına götüreceğim.”

Avcı yiyeceği yemiş; badehu Turan'ı takip ile suyu içip fevkalade olmuş. Bunu müteakiben Turan ona yolunu da göstermiş.

Bunun üzerine avcı çobana:

“Latif çocuk! Sen beni ölümden kurtardın. Beni gördüğün halde bir saat daha kalmış olaydım, ölecek idim. Bu hususta sana minnettarım ve minnettarlığımı da izhar etmek istiyorum. Gel benimle beraber şehre gidelim; ben çok zenginim, sana orada kendi evladım imişsin gibi muamelede bulunurum.

[242] Deyince çocuk da:

“Hayır efendim, sizinle birlikte şehre gidemem; benim kendilerine fevkalade muhabbetim olan fakir bir validem ile bir pederim vardır. Ne kadar zengin olursanız olunuz, sizin için peder ve validemi terk edemem.”

Diye cevap vermiş ve bu cevapa karşı avcı:

“Lakin, sen burada üzeri saman ile örtülü adi bir kulübede ikamet ediyorsun; ben ise, mermerler ile müzeyyen ve etrafı son derece güzel direkler ile muhat bir köşkte oturuyorum. Sana orada billur bardaklar ile su içirip gümüş sahanlar içinde mükemmel surette yemekler yedireceğim.”

Demiş ise de çocuğun tekrar:

“Bizim ufacık ikametgâhımız sizin zannettiğiniz kadar adi değildir. Her ne kadar direkler ile muhat değil ise de meyvedâr ağaçlar ve iri asmalar ile ihata olunmuştur. Yakınımızda bulunan çeşmeden getirdiğimiz gayet berrak ve fevkalade iyi bir suyu iştihâ ile içeriz. Say ve gayretimizin neticesi olarak elde ettiğimiz adi ve fakat bizler için kâfi bir taam ile iktifa ederiz, ve her ne kadar hanemizde gümüş, billur ve mermer yok ise de çiçeklerden mahrum değiliz ya.” yollu cevabına karşı avcı:

“Çocuğum, benimle beraber gel diyorum sana, şehirde bizim de [243] ağaçlarımız ve çiçeklerimiz vardır. Etrafı ağaçlı yolları ve en kıymetli çiçekler ile memlu şükûfe-zârları havi gayet güzel bir bahçem vardır; bu bahçenin ortasında güzel bir fiskiye vardır ki ona benzer bir fiskiye daha Amerika'da görmemişsindir: Su birden bire yukarı doğru çıkıp beyaz mermerden mamûl bir havuzun içine köpüklenerek düşer.”

Demiş ve buna çocuk:

“Biz yakınımızdaki ormanlarda gezip dolaşmaktan çok memnunuz. Ormanlarımızdaki ağaçların sallamakta oldukları gölgeler sizin iki tarafı ağaçlı olan yollarınızdaki gölgelerden daha hoştur zannederim. Bizim yeşil çayırıklarımız binlerce çiçekler ile müzeyyendir. Gül, menekşe, zanbak ve emsali gibi çiçekler ufak hanemizin etrafını güzel bir sûrette setr etmiştir. Bizim çeşme ve pınarlarımızı sizin fiskiyelerinizden daha güzel değildir mi zannediyorsunuz? Onların kayaların oyuklarından kaynakarak çıktığını yahut tepeciklerin üzerinden düşerek çiçeklenmiş çayıra doğru yılankavı dolaşıp gittiğini görmeyi ne kadar severim!”

Deyip cevap vermiş. Avcı yine demiş ki:

“Ey çocuğum! Sen reddettiğin şeyi hiç bilmiyorsun. Şehirde büyük büyük mektepler vardır.; onlarda sana her nevi ulûm ve fûnunu öğrettireceğim. Birtakım hanende ve sazandeler de vardır ki [244] hoş hoş fasıllarıyla seni mahzuz edecekleri gibi ehîbbâmın fevkalade surette döşenmiş olan salonlarında dahi misafireten bulunacaksın.”

Genç çoban:

“Hayır! Hayır efendim! Şehre gitmek için sizi takip edemeyeceğim. Köyümüzün mektebinde hakikaten faydalı ve lazım olan şeyleri bana öğretiyorlar; ale'l-husûs bana ulûm-i dünyayı, Cenab-ı Vâcibü'l Vücud'dan havf etmeyi, ebeveynime hürmet ve riayet eylemeyi, ahlak hususuna ashabının ahlakı ile tahalluk eylemeyi bana (...?) ederler ki bundan ziyadesini istemem. Sizin hanendeleriniz bülbül ve çalı bülbülünden sanki daha iyi mi nağmesâz olurlar? Bizim de ahabımız vardır. Ailece ahabımızdan birinin yanına misafireten gittiğimiz ve çağlayarak akmakta olan bir ırmağın kenarındaki ağaçların gölgeliklerinde oturduğumuz vakit kimimizin türkû çağırıldığı ve kimimizin kavalı ile onlara refakat ettiği zaman ne kadar bahtiyar ve şen bulunuruz bilseniz! Şarkılarımız uzaklara aks eder; aksiseda bizden sonra onları tekrar eyler ve ebeveynimiz ise bizlere bakarak memnun ve

mesrur bir halde bulunup kalbî birer tebessümle bizleri alkışlar. Hayır sizinle birlikte şehre gidemeyeceğim.”

Deyince avcı çocuğu birlikte götürmekten feragat etmek lazım geldiğini anlar ve der ki:

[245] “Öyleyse sana olan minnettarlığımın bir alamet-i mahsusası olmak üzere sana ne vereyim? Bari altın ve gümüş akçe ile dolu olan şu keseyi al çocuğum.”

“Bu paraya benim ne ihtiyacım olacak? Biz fakir isek de hiçbir şeyimiz eksik değildir; eğer verdiğiniz parayı kabul edecek olursam size ifa edebilmiş olduğum ufacık hizmeti size satmış olurum! Bu ise pek fenadır: Validem bu hareketten dolayı beni tayib edecektir; çünkü validem daima bana zahmet ve meşakkatte bulunanlara elden geldiği kadar ikram ve muavenet etmeye ve bundan dolayı da asla bir karşılık beklememeye mecburuz der.”

“Bu halde sana ne ikram edebilirim âlicenap çocuğum? Mutlaka benden bir şey kabul etmelisiniz; yoksa beni mükedder ve meys edersiniz. “

“Madem ki bana mutlaka bir şey vermek istiyorsunuz! Yanı başınızda asılı olup üzerinde bir karacayı takip etmekte bulunan köpeklerin hareketleri resm olunmuş olan şişeyi bana veriniz.”

Genç çobanın bu sözü üzerine hemen avcı boynunda asılı olan şişeyi çıkarıp ona vermiş ve genç çoban dahi bir kuzu gibi sevincinden sıçrayarak oradan savuşup gitmiştir.

[246] 137

Tasvir

Birkaç yüz sene evveli gayet zengin bir tacir memalik-i şarkiyyeye seyahatinde bulunduğu bir şehirde vefat etmiş. Kendisinin yegane bir oğlu olduğu herkesçe malum ise de bir hayli müddetten beri seyahatte bulunduğundan hiçbir kimse onu şahsen tanımıyormuş.

Bir müddet mürûrundan sonra şehre üç genç kimse gelmiş, bunlardan her biri müteveffâ tacirin yegane oğlu ve varis-i meşrûu olduğunu iddia etmiş. Bunun üzerine hakim tacire son derece müşâbih bir tasvir getirtmiş ve üç müdde'ye demiş ki:

“İçinizden şu tasvirin sadrı üzerine çizdiğim nişana bir ok ile nişan alıp vuracak olan herhangi bir olursa kalan miras tamamıyla ona ait olacaktır.”

Üç gençten birincisi bir yay ile ok alarak tasvire nişan almış ve hakim in çizdiği nişandan pek uzak olmamak üzere tasvirin sadrına doğru atıp vurmuş.

İkincisi dahi oku alıp nişana daha yakın olarak tasvire isabet ettirmiş.

Nihayet üçüncüsü dahi nişan almaya başlamış ise de birden bire bilcümle azası titremeye başlamış. Benzi atmış. [247] Şiddetli ağlamaya başlamış. Yay ile oku elinden fırlatıp atarak demiş ki:

“Hayır! Hayır! Nişan alıp oku atamayacağım. Pederimin sadrını ok ile delmektense bıraktığı mirası kaybetmek bence daha iyidir.”

Bu söz üzerine hakim ona demiş ki:

“Asil genç, müteveffânın oğlu ve varis-i meşrûu yalnız sensin. Zira, bir tasvir üzerinde olsa bile, bir ferzend-i hakikinin sebeb-i hayatı olan pederinin kalbini ok ile delmeye mütecasir olacağı hiçbir zaman tasavvur olunamaz.

138

Yamyam

İki küçük şehirli çocuk büyük bir ormanda kaybolmuşlar ve tesadüf ettikleri tek ve manzarası fena bir lokantada geceyi geçirmeye mecbur kalmışlar.

Gece yarısına doğru bulundukları odanın yanındaki odadan lakırdı sesleri işitmişler ve her ikisi birden söylenilen sözün ne olduğunu anlamak üzere kulaklarını duvara vermişler. Vâzı bir sûrette şu sözleri işitmişler:

[248] “Karıcığım, yarın, sabah olur olmaz küçük kazanı temizce yıkayıp hazırla; Zira bizim iki küçük şehirlinin boğazlarını kesmek istiyorum.”

Zavallı çocuklar ev sahibinin bu sûretle söylediği sözleri işiterek korkudan ölmek derecesine gelmişler ve yavaş yavaş yekdiğerine dönmüşler ki:

“Aman Yarabbi! Bu adam şüphesiz yamyam olmalıdır.” Böylece söyleyerek pencerenin önüne gelmişler ve koşup kurtulmak üzere avluya atlamışlar ise de kapıyı kapalı bulduklarından son derece dehşet içinde kalmışlar.

Dehşetli adamdan kurtulmak üzere bir çare-i halâs olmak için sokak kapısının yakınında bulunan kümesin kapısını açıp içine saklanmışlar. Sabah olur olmaz hane sahibi avluya inmiş. Kümesin tavukların kırıp çıkmamasına mahsus olan ufak kapısını açmış. Bıçağını bilemeye başlamış ve bu esnada demiş ki:

“Haydi çocuklarım, çıkınız. Zira son saatiniz artık geldi.”

Dışarıya hiçbir şeyin çıkmadığını gören hane sahibi kümesin büyük kapısını da açmış ve karşısında merhamet taleb etmekte ve kendilerini kesmemesi için yalvarmakta olan misafiri iki çocuğu görerek şaşa kalmış ve kendisini yamyam addettiklerine hayret etmiş. [249]

Çocuklar ağlayarak ona demişler ki:

“Bu gece, bu sabah boğazımızı keseceğinizi bizzat zevcenize söylemediniz mi?”

Bu söz üzerine lokantacı demiş ki:

“Hay! Sizi gidi bed-lâhikler sizi! O vakit siz benim hatırıma bile gelmediniz. Geçende şehre gettiğim vakit satın aldığım cihetle kendilerini latife olarak benim küçük şehirlilerim diye çağırdığım besili kazlarını söylemiştim, işte görüyorsunuz ya kapıdan yahut duvardan dinleyenlerin başına neler gelir! Söylenilen sözü yanlış anlayarak söyleyenleri fena isimler ile yâd ettikleri gibi kendilerini dahi nâhak yere eziyet ve havf ve dehşet içinde bırakarak ürkek olmaya alıştırmışlar.

139

Dört Arkadaş

Bir köyün aynı yaşta bulunan dört küçük çocuğu her gün mektebe giderlermiş.

Bunlardan Cemil, Vehbi, Faik isminde olan üçü daima vaktiyle mektepte bulunur ve ellerinden geldiği mertebe derslerine çalışırlar [250] imiş. Zira bunlar ileride malûmâtlı ve mütefennin işçiler olmak arzusunda bulunurlarmış. Yalnız tembel Selim ekseriyet üzere mektebe geç gelir, vaktini yollarda kaybeder, derslerine pek iyi çalışmazmış.

Artık dört küçük çocuğun sanat öğrenmek üzere çıraklığa girme zamanı gelmiş. Her birinin sanatı aynı sanat olamayacağı cihetle büyük bir şehre gidip her biri birer sanata süluk etmiş.

Biri birlerini görmeksizin pek çok seneler geçmiş; çocuklar büyümüşler, sanatlarında maharet peydâ etmişler.

Bir sabah duvarkârlık etmekte bulunan Cemil yeneden yapılmakta bulunan bir evde çalışmaktaymış. Çatıyı teşkil edecek olan iri direkleri vaz etmekle meşgul bulunmakta ve iş ilerlediği cihetle mesrûrâne şarkı da çağırmaktaymış.

Üst tarafında dahi bir aktarıcının çatıyı örtmekle meşgul olduğunu ve çünkü levhalarını biri birinin üzerine koymaya başladığını görmüş imiş.

Aşağıda dahi bahçenin parmaklığını boyamakta bulunan sarı saçlı bir nakkaşın başı görülmekteymiş.

Cemil ve diğer iki işçinin hepsi de genç ve hemen bıyıkları terlemek üzere bulunuyorlarmış. İşlerini fevkalade dikkatle icra ediyor, asla yorulmak nedir bilmiyor ve hemen biri birlerine bakmaya vakit bile bulamıyorlarmış.

[251] Akşam olup işleri nihayet bulduğundan yekdiğerine evin kapısında tesadüf etmişler. Biri birini tanımışlar ve Cemil hayretle bağırarak ve kollarını açarak eski arkadaşları Vehbi ve Faik'e doğru koşup onlara sarılmış. Üçü birden yekdiğerini bulduklarından dolayı fevkalade mesrûriyyet içinde kalmışlar.

Cemil dedi ki:

“İşte tekrar birleştik! Çocukken her gün mektepte bizleri birleştiren iş, şimdi de bizleri birleştirdi: Artık biri birimizden ayrılmayalım. Daima yek vücut gibi kalalım. Ve böylece ömrümüzün nihayetine kadar devam etmek için. Eğer isterseniz, haydi birlikte ta'âm edelim.

Diğer ikisi de şöyle cevap verdi:

“Hay hay! Daima yek vücut gibi kalalım. Ve böylece ömrümüzün nihayetine kadar devam edelim.” Badehu üçü birlikte olarak gayet ehven bir sûrette yiyecek tedarik edilmekte olan bir dükkâna girmek üzere yola çıktılar. Duvarkâr olan kolunda testeresiyle rendesini, nakkaş elinde boya kabını tutmakta ve aktarıcı olan ise şimdiki halde boş bulunan el arabasını kemal-i meserretle çekmekte idi.

Yolda giderken mektepte geçirdikleri vakitleri ve o vakitlerdeki arkadaşları için uzun uzadıya konuşuyorlardı.

[252] Gece olmuş, sokaklar karanlıklanmıştı. Omzunda ağır bir yük olduğu halde bir adamın gelmekte bulunduğunu gördüler. Bu adam ne sağına ve ne de soluna bakmayarak adım adım doğruca yoluna gidiyordu. Lakin üç arkadaşın yanından geçeceği anda Cemil onu tanıdı ve:

-Selim'e bakın!

Diye bağırdı ve üçü birden:

-Selim, sen misin?

Diyerek onun etrafını aldılar.

Selim arkasındaki yükün ağırlığından olduğu yerde güçhâl ile durabildi ve karşısındaki gençlere bakarak cümlesini tanıdı. Fakat yükünü bir mahale bırakmayınca arkadaşlarına sarılamadı.

-Vay! Demek ki sen hamal oldun, öyle mi Selim! Gayet müşkil bir sanattır.

Selim dedi ki:

-Sanatımdan şikayet etmem, her ne kadar az kazanıyorsam da kuvvetli olduğum cihetle iştikâya hakkım olmadığı gibi malumatça dahi üçünüzden çok aşağıyım.

Cemil dedi ki:

-Ne için diğer bir sanata sülûk etmedin?

Selim mükedderâne bir sûrette gülümseyerek dedi ki: [253]

-Ah! Arkadaşlarım, ince marangozluk sanatına sülûk etmek istemiş idiysem de güç hâl ile okuyabilir ve hiç resim yapmayı bilmez bir halde bulunduğumdan ustam olacak marangoz bana merhamet etmeyerek bana yol verdi; ben de artık ne iş göreceğimi bilmeyerek yollarda bana teklif olunan ufak tefek şeyleri öteye beriye götürme hususunda ileri vardım ve bundan ancak ekmek paramı çıkararak müstefid ve nihayet gördüğünüz vecihle hamallık etmeye mecbur oldum.

Bu sözü söyledikten sonra Selim ağır yükünü sırtına almak üzere yüke doğru gitti ise de üç arkadaşı elleriyle onu geriye çekip:

-Dur, sana yardım edelim.

Diyerek her biri yükün birer ucundan tutup Selim'in sırtına koyacakları yerde Vehbi'nin boş arabasının içine yuvarlayıverdiler.

Cemil Selim'e dedi ki:

-Bu akşamlik istirahat edeceksin; bizimle birlikte ta'âm edip senin işlerin hakkında konuşacağız.

Selim eski üç arkadaşının teklifine razı ve onlara mülâki olduğundan dolayı son derece mesrûr oldu. Fakat vaktiyle mektepte sonuncu olduğu gibi şimdi de ta'ayyüş hususunda onlardan aşağı bulunduğunu tefekkür ederek ve aziz vakitlerini mektepte çalışmayarak beyhude geçirdiğinden dolayı da fevkalade me'yûs oldu.

[254] Dört eski arkadaş yemeğe oturdukları vakit Cemil söze başlayıp dedi ki:

-Selim, beni dinle, çalışkan kimseler biri birini severler; bundan fazla, biz çocukluktan beri arkadaşız; sen şimdiki halde fena bir mevkide bulunuyorsun, bizim seni bulunduğu şu fena halden tahlîs etmemiz lazım gelir. Fakat bu husus için, elinden geleni icra edecek misin? Çalışmaya ve bilmediğini öğrenmeye cüdâ arzun var mı?

Bu söz üzerine Selim:

-Evet, felakete uğrayanlar, ve hususiyle bunlardan kalbi pak olanlar, çalışmaya takdir ile kendilerine bir rehber aramaktan geri durmazlar; söyleyin arkadaşlar her ne emrederseniz emrinizin icrasına hazırım.

Diyerek gözleri yaşarır ve iş öğrenme hevesi gittikçe kendisinde ziyade bir arzu hasıl eder.

Bunun üzerine Cemil der ki:

-Öyleyse, ben bir dolap ve sandalye yapıcısı tanırım; kendisine bir çırac lazım olduğunu da bilirim. Seni onun yanına vereyim, ne dersin? Bununla beraber seni çırac mektebine de kaydettirteyim. Orada yazmayı ve hesap yapmayı öğrenirsin. Bundan mâ'adâ resim yapmayı tahsil edersin ki bu, ileride sanatkâr olduğun vakit ziyadesiyle işine yarar. Karar verdin mi?

[255] Selim Cemil'in sözlerini kabul ile nihayet derecede çalışacağına arkadaşlarına söz verdi. İki gün sonra Selim yeni bir ustanın yanında çalışmaya başladı. Ara sıra yine kendi eski tembelliğini ele almak istemekte olduğu hâinden anlaşılmakta ise de arkadaşlarının kendisini gözlemekte bulunduğunu bildiğinden ona muvaffak olamaz oldu. Birkaç sene sonra müteahhil etti, çocukları dünyaya geldi. Artık çocukları mektebe gitmeye başladıkları vakit onlara:

-Çalışınız çocuklarım, küçük yaştayken öğrenemediğiniz şeyi, büyüdüğünüz vakit gayet güçlkle öğrenmeye mecbur olursunuz.

Der idi.

Sümüklü Böcek ile Kurt

140

Bir ilkbahar akşamı koşa koşa bir kurt Beyler şehrine geden yoldan aşağı iniyormuş.

Sümüklü böcek onu görerek demiş ki:

“Sabah-ı şerifler hayrolsun, kurt kardeş!

[256] -Sabah-ı şerifler hayrolsun, daha doğrusu gül yüzünde yıldızlar parıldamaya başladığı cihetle geceler hayrolsun sümüklü böcek.

-Koşa koşa böyle nereye gidiyorsun?

- Beyler şehrine gidiyorum. Ya sen ne yapıyorsun?

-Senin gibi ben de Beyler şehrine gidiyorum.”

Kurt durup gülmeye başlamış ve demiş ki:

“Muhibim sümüklü böcek, senin Beyler şehrine gidebilmen için aylarca yol yürümen icab eder.

-Sen öyle mi zan ediyorsun arkadaş? Emin ol ki ben senden daha evvel orada bulunurum.” Sümüklü Böcek'in hakikat yahut istihza kılıklı olarak mı söz söyleyip söylemediğini anlamak üzere kurt bir müddet ona bakmış ve:

“Öyleyse yekdiğerimize güzel bir ta'âm vermek üzere bahse girişelim.”

Demiş olduğundan sümüklü böcek de cevaben:

“Pekala. Ben öyle şeylerden kaçmam ve seni temin için de yola çıkarken benden üç adım kadar ileride bulunmanı isterim.” demiş.

Kurt Sümüklü'nün bu sözüne gülmekle beraber üç adım ileride gidip durmuş. Bu esnada ise Sümüklü Böcek [257] Kurt'un yerde sürünen uzun kuyruğuna yapışıp sıkı sıkıya orada kalmış.

Kurt arkasına bile dönmeksizin sormuş ki:

“Hazır misin?

-Evet, hazırım.

-Öyleyse gidelim!”

Kurt Sümüklü Böcek'in kuyruğunun ucuna yapışıp kaldığını bilmeksizin onu da birlikte olarak götürerek var kuvveti bâzûya vermiş! Dereleri ve tepeleri aşmış, kırlara ve çayırıklara girmiş, çalılıkları ve ormanları dolaşmış.

Nihayet Beyler şehrine gelmiş ise de gecikmiş olduğundan kale kapısını kapalı bulmuş.

“Tak, tak, tak!” diye kapıya vurup “Kapıyı açınız.” diye de bağırmış. Fakat kapıcı uyumuş olduğundan hiç kimse gelip kapıyı açmamış.

Bu esnada ise Sümüklü Böcek Kurt'un kuyruğundan kurtuluverip kapının altından içeri girmiş ve tırmanarak duvarın üzerine çıkıp Kurt'a:

“Vay! Sen daha içeri girmedin mi, Kurt kardeş! Galiba sen yolda çok vakit geçirmiş olmalısın, ben ise seni birçok vakitten beri ta'âm için bekliyorum!” diye bağırmış. [258]

141

Karanfil

Bahçıvanın biri bahçesinde gayet güzel renkli ve son derece râyihâlî karanfiller yetiştirmiş olduğundan bütün çiçek meraklıları gelip bahçıvanı alkışlamaktarmış.

Bir gün zevcesi refakatinde olduğu halde bahçeye gezmek üzere bir zât gelmiş ve mevcut çiçekleri nazar-ı muayeneden geçirmeye başlamış. Karanfillerin bulunduğu mahale geldiği zaman zevcesine demiş ki:

-Bu karanfillerin renkleri ne kadar fena! Bak hepsi soluk soluk değil mi? Fakat kokularına diyecek yok fevkalade güzel kokuyor.

Zevcesi cevaben demiş ki:

-Siz tamamiyle aksi söylüyorsunuz, renkleri son derecede güzel ise de hiçbir kokuya malik olmadıklarına ta'accüb ediyorum.

Evvel emirde biri birinin zıttı olan bu hükümlere hiçbir ma'nâ verememiş olan bahçıvan zevcin gözlerinin uzaktan görmez bir halde olduğunu zevcesinin de beyin nezlesine mübtelâ bulunduğunu anlayarak onları ma'zûr görmekte tereddüt etmemiş.

[259] 142

Ormanda Yangın – Muhabbet-i Hâlisâne

1- Pertev ve Nerime bir oduncunun çocuklarıydılar. Ana ve babalarıyla birlikte bir ormanın ortasında bulunan tahtadan kulübelerinde ikamet ederlerdi. Bir gün analarıyla birlikte babaları odun satmak için şehre gitmişler ve çocuklar kulübede yalnız kalmışlardı. Nerime birden bire gökyüzünün vâsi bir şule-i ercûvânî ile münevver olduğunu gördü. Bakmak için Pertev'i çağırdı; ağabeyi böyle bir şeyi asla görmemişti. Hayretle bakıp: “Gökyüzü ateş içinde kalmış gibi görünüyor” dedi.

Biraz vakit sonra hararet pek şiddetleştı. Ba'dehu uzaktan ağaçların arasından alevler gözükmeğe başladı. Gökyüzünü siyah bir duman kapladı. Şiddetli bir çatırtı işitiliyordu. Artık çocuklar ormanın her tarafının alevler içinde kaldığını anladılar.

Nerime: “Korkuyorum! Korkuyorum!” diye bağııyor ve kurtulmak için her bir tarafa koşuyordu. Fakat her bir tarafta alevlerden bir set görülüyor idi. Yalnız sağ tarafta tırmanarak çıkılması gayr-ı kâbil kayalardan mürekkeb koca bir duvar bulunuyordu. Çocuklar ateşle ihâta olunmuşlardı.

[260] Var kuvvetleriyle imdada çağıldılar ise de sesleri yangının gürültüsünden işitilmemişti ve işitilmiş olsa dahi onların imdadına kim cesaret edip gelecekti? Çocukları ihâta eden alevler dairesi ise gittikçe daralıyordu.

2-Korkudan şaşırmış olan Nerime ebeveyninin kulübesinde kendi küçük karyolasının altında gidip saklanmaktan başka bir çare bulamadı; şu'lesi odayı aydınlatmakta olan alevleri hiç görmemek için gözlerini kapıyordu. Bereket versin ki Pertev biraz büyücek olduğundan ahmak gibi kendini şaşırmadı; kendi kendine tahtadan kulübede kalsalar kulübe derhal tutuşarak her ikisi de içinde yanıp kalacaklarını düşündü ve: “Ah! Kendimizi muhafaza etmek için yeraltında büyük bir kovuk gibi bir mahal bulabilsem!” dedi.

Ateşin sıcaklığı tahammül olunmaz dereceye gelmiş olduğundan zavallı çocuklar kayalara vâsıl oluncaya kadar çok zahmet çektiler; ter alınlarından nohut tanesi gibi akıyor ve duman onlara nefes aldırmiyordu; lakin mahzene girince biraz serinlik hissettiler ve gidip bir köşeye büzıldüler.

Artık emniyettediler; bulundukları karanlık yerden yangının ilerlemesini seyrediyorlardı. Ormanın bütün ağaçları biri birinin ardı sıra alev alıverdi; an-ı vâhidde ateş [261] parıltıları ağacın dibinden tepesine kadar çıkıyor yahut bilakis tepeden ayağa kadar iniyor ve dalları kırmızı alevler içinde çatırdayarak bükülüyordu.

Ateş biraz evvel iki çocuğun içinde bulundukları oduncunun kulübesini de derakab sardı. Pederlerinin sevgili evceğizinin mangal içinde bulunan bir ceviz kabuğu gibi yanıp kaybolduğunu gördüler.

Bundan böyle yalnız, yanmakta olan büyük ormanın ortasında kaybolmuş idiler, kayaların içinde oyulmuş mahzenimsi delikten başka hiçbir ilticâ-gâhları yoktu.

3-Nerime daha korkudan titriyordu. Hiçbir şey söylemiyordu; fakat, ilk korkusu geçmiş olduğundan hüngür hüngür ağlamaya başladı; “Anne! Anne!” diye bağııyordu. Pertev onu kucaklayarak:

-Ağlama kardeşim. Pederimizle validemiz şehirdedirler; onlar yangından kurtulmuşlardır; ormanın yanması biter bitmez bizi aramak üzere buraya tekrar geleceklerdir.

Nerime sustu ve ağlamaktan şişmiş olan gözlerini sildi. Akşam olduğu halde daha yangın devam ediyordu. Sabahtan beri ağızlarına hiçbir şey koymamış olan çocuklar gayrı açlıklarını hissetmeye başladılar.

[262] Pertev yavaş sesle: “Yangın daha birkaç gün devam ederse hâlimiz ne olacak?” demekte ve ufak Nerime de bir ahenkte olarak mütemadiyen: “Anneciğim! Anneciğim!” diye yine ağlamaktaydı.

Bu esnada mahzenin bir köşesindeki çuvalların arkasından kanat çırpıntısı gibi ufak bir gürültü işitildi. Sonra henüz yumurtalamış olan bir tavuğun sevinç sadalarıdır çıktı.

Çocukların ikisi de koşup mahzenin o köşesine gittiler ve validelerinin beslemekte olduğu tepeli tavuğu ve onun çuvalların arkasına yapmış bulunduğu yuvayı gördüler.

Birkaç günden beri kimse görmeksizin oraya gelip yumurtalıyormuş, yangında dahi bir gizli mahalde saklanmış imiş.

Pertev ile Nerime orada üç iri yumurta buldular. Kabuğunu delerek her birisi birer adetini içtiler; üçüncüsünün de yarısını Pertev ve yarısını Nerime içti.

Bu işler olur biterken tepeli tavuk bir baltanın sapına konmuş ve gıdıklamasına devam etmekte bulunmuştu.

Çocuklar çok memnun oldular; kendilerini artık yalnız addetmediler. Gece oldu, bir ayağı üzere tünemekte olduğu halde ilk uyuyan tavuk bulundu. Pertev birtakım ağaç yongalarından beraber yatak yaptı; küçük hemşiresi oraya yatıp uyudu. Kendisi bir müddet sevgili anasıyla babasının ne olduklarını düşünerek [263] gölgede yatmakta bulunan ağaç kütüklerine bakarak vakit geçirdi; sonra yorgunluktan gözleri kapanmaya başladı ve hemşiresinin yanına yatıp uyudu.

4-Ertesi günü sabahı çocuklar uyandıkları vakit çok acıkmışlardı. Gözleriyle tepeli tavuğu aradılar ise de orada hiç yoktu. Mahzene civar bulunan yüksek kayalardaki yarı yanmış yosunların içinde ufak kurtları yemeye gitmişti.

Pertev ile Nerime dahi ortalığı görmek için dışarıya çıkmışlardı. Heyhat! Ebeveynlerinin evceğizlerinden bir döküntü bile kalmamıştı. Etrafındaki en iri ağaçların kütüğü alevsiz olarak daha yanmaktaydı; yer kırmızı kömürle örtülmüştü ve ormanın ilerilerinde yangın hâlâ devam etmekte olduğundan pek uzağa gidilemiyordu.

İki çocuk pek me'yûs oldukları halde tekrar içeriye girdiler. Saatler kendilerine ne kadar uzun geliyordu! Akşama doğru Nerime o kadar zayıf düşmüştü ki ayakta durmaya hiç hâli kalmamıştı; yere oturdu. Gözleri yaşla doldu; bağıarak ağlamaya kuvveti bile kalmamıştı.

Pertev dışarıdan Gut! Gut! Gut! Diye hafif bir ses, bir gıdıklama işitti ve “Ne ala! Tavuk yumurtalamak üzere geliyor.” dedi.

[264] Onu ürkütmemek için nefesini bile tutarak kımıldamaksızın bulunduğu yerde durdu. Tavuk yavaş yavaş içeriye girdi. Çocukların önünden geçti, çuvalların arkasına atladı ve bir dakika sonra yumurtalamıştı.

Çocuklar folluğa koşup orada iri bir yumurta buldular. Nerime onu gözleriyle yemek istiyorduydu da küçüklüğüyle beraber Pertev'in dahi kendisi gibi aç bulunduğunu düşünmüştü: za'aftan titremekte olan küçücük eliyle yumurtayı ona uzattı.

Pertev yumurtadan ancak bir yudum içip kûsûrunu hemşiresine bıraktı. Onlara şimdiye kadar hiçbir ta'âm bu ikiye taksim olunan yumurtadan daha hoş gelmemişti.

O gün de akşam olunca pek mükedder bir sûretle uyudular: Anaları ile babaları kendilerine mu'âvenette bulunmak için daha hiç gözükmüyorlardı ve ileride ise daha hâlâ şiddetli şiddetli alevlerle yangın devam ediyordu.

5-Ertesi gün ortalık ışımaya başladığı zaman Pertev birinin kendi adını çağırmakta olduğunu işitti. Mahzenden dışarıya doğru koştu ve alev içinde bulunan ormanda bir geçit bulunur bulunmaz kendisini aramaya gelmiş olan pederiyle validesinin kolları arasına atladı.

[265] Hepsi birden o kadar müte'essir oldular ki lakırdıyı bile güç hâl ile söyleyebiliyorlardı. Bununla beraber validesi titrek bir sesle: “Hemşiren nerede?” diye sorunca Pertev: “Orada.” diye yerlerini gösterdi.

Zavallı baba ile ana eğilerek mahzene ve daha doğrusu kovuğa girdiler. Nerime biraderinin büyük şalı üzerinde örtülü olduğu ve başı yastık olmak üzere getirdikleri kömür çuvallarından birine konulmuş bulunduğu halde kardeşinin kendisi için yapmış olduğu yongadan yatakta henüz uyuyordu.

Bir oğluna ve bir de kızına bakıp onlara kavuştuğundan dolayı mesrûr bir halde bulunan ihtiyar peder ağlayarak oğluna:

-Sevgili oğlum, Pertevim, sen senece büyük olanların küçükler hakkında ifâ edecekleri vazifenin hepsini yapmışsın.

Dedi. Validesi de bir buse ile daha uyumakta olan kızını uyandırdı. Benî nev'ine muavenette bulunanlara Cenab-ı Allah her hususta muavenet eder.

143

Altın Ağacı

Elmas isminde bir genç insanları muhattaba almaktan pek haz edermiş. Bir gün odasında mektup yazmakla meşgul ve yazı [266] masasının üzerinde bulunan ve yeniliğinden parıl parıl parlamakta olan altı adet lirayı da o mektuba lef etmeye mecbur bulunuyormuş. Küçük hemşiresi Ülfet odaya girmiş. O güzel altınların parıl parıl parlamakta olduğunu görerek biraderine demiş ki:

“Bu altınlar nerede yetişiyor?”

Elmas da cevaben hemşiresine:

“Bu altınlar ismine altın ağacı denilir bir ağacın hasıl ettiği meyvelerdir. Altınları fasülye gibi toprağa ekerler ki bir müddet sonra altınlardan her biri birer iri çalı meydana getirerek üzerleri bıtrak gibi altınlarla mestur bulunsun.”

Dedikten sonra yine tekrar mektubunu yazmakla meşgul olmuş. Bu esnada ise Ülfet, biraderi görmeksizin altınları almış ve koşup bahçeye giderek yere ekmiş.

Elmas mektubunu ikmâl eder etmez Ülfet odaya tekrar girip demiş ki:

“Sevgili ağabeyciğim. Yakında birçok altınlara malik olacaksın. Zira masanın üzerindeki altınları gidip bahçeye ekdim.”

Bu söz üzerine gözleri faltaşı gibi açılmış olan genç hemen yerinden fırlayarak Ülfet'in elinden tutmuş ve hemen birlikte olarak bahçeye gidivermiş. [267]

Ona demiş ki:

“Altınları ektiğin yeri çabuk bana göster.”

Fakat, ya çocuğun altınları gömdüğü yeri doğrudan doğruya tahattur edemediği veya bahçede işlemekte bulunan işçilerden birinin onları bulup aldığı cihetle, altınların yerinde yeller esmekteymiş.

Pederleri vakâdan haberdar olduğu vakit Elmas'a demiş ki:

“İşte altı adet altınını kaybetmekle söylediğin yalanın mecazâtı olmak üzere hakkıyla cezayı çekdin. Filhakika altınları ekip onlardan birtakım ağaçlar hasıl olduktan sonra yeneden birçok altınlar vereceğine inanmak kâr-ı akıl değilse de hemşirenin buna inanarak altınları ekmesi senin daima yalanlar ekerek mahzuz olmandan çok aşağı kalır.

144

Kuşlar

Her bir tarafı meyvedâr ağaçlarla mahdûd latif bir köyceğiz vardı. İlk baharda bu köyün etrafındaki ağaçların havayı ta'tîr edici hoş râyihâlî çiçeklerle mestur ve sonbaharda bilcümle dallarının enva-i elma, armut, erik gibi meyveler [268] ile mahmûl olduğunu görmekten mahzuziyet-âver bir şey tasavvur olunamazdı. Bir çok da kuşlar ağaçların cezri içine yahut dalları üzerine veyahut yakında bulunan çatılara yuva yaparlar ve oraları sevinçli sadalarıyla çınlatırlardı.

Ebeveyn ekseriyet üzere çocuklarına tenbîhâtta bulunup onlara:

“Bu küçük mahlûkâta, velev cüz'i olsun, asla fenalık etmemeye ve hiçbir vakit yuvalarına el sürmemeye son derece dikkat ediniz.”

Derlerdi.

Bu tenbâhâta ri'âyette bulunamayan bazı yaramaz küçük çocuklar kuş yavrularını yuvadan almışlar ve güzelim yuvaları harab etmişlerdi. Bu halden artık

tehavvuş eden kuşlar ise git gide köyün hâlî bıraktıklarından ne bahçelerde ne de çayırıklarda hiçbir kuşun öttüğü işitilmez olmuştu. Nihayet o latif gök mükedder ve sükûti bir halde kalmıştı.

Fakat hepsi bu kadarla da kalmamıştı. Bu küçük çocukların felaketleri daha mûcib-i teessüf facialara dahi sebep olmuştu. Nebâtâtın neşv ü nemâsına fevkalade muzır olup kuşların onları vakit ve zamanıyla mahv ve telef ettikleri tırtıllar hadsiz ve hesapsız derecede çoğalmışlar ve ağaçların yapraklarıyla çiçeklerini yemişlerdi. Ağaçların kışın ortasında olduğu gibi ne yaprağı [269] ve ne de çiçeği kalmayarak yalnız kökleriyle dalları çırcıplak gözükmekteydi ve evvelce lezzetli meyvelerle lezzet-yâb olmakta bulunan yaramaz çocuklar ise artık yalnız bir elmadan bile mahrum kalmışlardı.

145

Gül Fidanı

Mahri isminde bir çocuk güzel bir saksıya küçük bir gül fidanı dikmişti. İlkbaharda bu fidandan açık pembe renginde hoş kokulu güzel güller açılmaya başlamıştı. Mahri, hava iyi olduğu günler saksısını pencerenin önüne koyar ve geceleri güllerin rutubet veya rüzgârdan bozulmaması için saksıyı içeri alırdı. Mahri havanın güzelliğine aldanarak bir gece saksısını içeriye almamış ve birdenbire zuhur eden fırtınadan kendisi için gayet kıymetli olan fidanın gülleri büzülmüştü. Ertesi gün bu hâlî gören Mahri son derece bir say-ı firâvân ile yetiştirdiği güllere bakarak: “Ufacık bir tedbirsizlik bu güzel güllerin meydana gelmesi için ettiğim bu nice say ve gayretin mahvolmasına sebep oldu; bozulmamasına son derece dikkat ettiğim ve bin meşakkatle meydana getirdiğim şu [270] güllerin bir gecede mahv ve telef olacağı kimin hatırına gelirdi!” demişti.

Oğlunun mükedderâne söylenmekte olduğunu işiten validesi de ona hitâben: “Oğlum! Seni bu derecede mükedder eden bu küçük vakâ senin için mûcib-i sa’âdet bir ders-i ibret olabilir. Şunu iyi bilmelisin ki çocuğum, çocuklar dahi gül fidanına müşâbihler, senin gül fidanı hakkında olan ufacık bir tedbirsizlikten güllerin bozulup mahvolmasına sebep olduğu gibi bir valedenin tâ’lim ve terbiye hususunda çocuğu hakkında edeceği cüz’î bir kusur onun arsız ve terbiyesiz olmasına sebep olur.”

Demişti.

146

Bir Garip Sergüzeşt

İki yoldaştan sinn-i kemalde bulunanın başlarına gelen vak’âyı şu suretle nakl ettiği bir kitapta görülmüştür:

Bir gün iki yoldaş Kalabra³³’ya doğru seyahate çıkmıştı. Ekseriyet üzere haydutluk ile vakit geçiren [271] buranın ahalişi hiçbir kimseye rahat vermedikleri gibi alelhusus oralarda seyahat eden Fransızları son derece izac eder takımdandırırlar.

Arkadaşım şen ve şâtır bir gençti. Dağlık olan bu memlekette yollar hep uçurum olduğundan atlarımız güçlkle yürüyorlardı. Arkadaşım önde gettiği cihetle geçilmesi kolay ve kısa zannettiği yol bize büsbütün yolumuzu kaybettirdi. Fakat kabahat yine bende; yirmi yaşında bir adama uyup da yola çıkmamalıydım; nasılsa oldu; başa gelen çekilir. Bu dağlık ve ormanlık mahalde sabaha kadar yolumuzu aradık.

Fakat biz aradıkça daha ziyade kaybolduk ve nihayet kapkara bir evin önüne geldiğimizde yine geceyi bulmuştu. Mütereddid bir suretle çaresiz eve girmeye mecbur olduk. Girer girmez sofrada bir kömürcü ailesi gördük ki ilk sözleri

³³ İtalya’nın cenûbunda vâki bir şehirdir. (Yazarın notu.)

bizi sofraya davet oldu. Genç arkadaşım daveti tekrar ettirmedi. Onlarla birlikte yiyip içmeye başladı. Ben ise hane sahipleriyle bulunduğumuz yeri muayeneye başladım ve onların kömürcü olduklarına kâni oldum; fakat hanenin duvarlarında tüfek, tabanca, kılıç, bıçak, yatağan gibi esliha-i nâriyye ve cârihayı asılı gördüğüm cihetle haneyi silah mahzeninden başka bir şeye benzetemedim ve korktum ve adeta onlardan ürkmeye başladım. Arkadaşım bilakis, hiç [272] bir tedbirsizlikte bulunmamak lazımken, sanki familya efradındanmış gibi gülüyor, onlarla sohbet ediyor, nereden geldiğimizi nereye gideceğimizi söylüyor ve Fransız olduğumuzu da anlatıyordu. Bakınız bir kere! Bizim için ma'âzallah tehlikeli kimselerin yanında, yalnız, yolunu kaybetmiş, mu'âvenetten pek uzak bulunmuş olduğumuz halde hiç böyle sözler söylenir mi! Dahası var, sonra zengin olduğumuzu söyleyerek ertesi gün bize kılavuzluk edecek olana istediğini vereceğini de vaat ettiği gibi başının altına altın ile dolu olan heybesinin konulmasını ve ondan başka yastık istemediğini de söylemesin mi! Ah gidi gençlik! Gençlik! Ah! İnsan o yaşta ne yaptığını bilemiyor! Ta'âm nihayet oldu; hane sahipleri alt katta kaldılar, bizi de üst kata çıkardılar. Bu üst kat yedi ayak-merdiven ile çıkılır bir tavanarasından ibâret ve yuva nev'inden bir yer olup içine bütün senenin malzemesi hâvî direklerin altından ancak sürünerek girilebiliyordu ki yatağımız bizlere hürmeten orada hazırlanmıştı. Arkadaşım başı kıymetli heybesinin üzerinde olduğu halde hemen yatağa girip uyuyuverdi; ben ise korkudan uyku gözüme girmedığı cihetle, ocağın başına oturup halimizi düşünmekle kalmaya mecbur oldum.

Gece hemen âsûde hâl ile geçmiş olduğundan ben de artık [273] hane sahiplerinden emin olmaya başlamıştım; fakat gün doğmasının pek uzak olmadığını hissettiğim bir zamanda hane sahibiyle zevcesinin alt katta konuşmakta olduklarını işittim; ve, alt kattaki ile irtibatta bulunan ocaktan kulak vererek hane sahibinin “Her ikisini de keseyim mi?” diye vukû bulan sualine zevcesinin “Evet.” diye cevap verdiğini duydum ve artık ondan sonra hiçbir şey işitemez oldum.

Bu sözleri işitir işitmez bütün vücudum mermer gibi buz kesilerek nefes bile zorla alıyordum; o anda beni görmüş olaydınız ölü mü yahut diri mi olduğumu bilemezsiniz. Aman Yarabbi! Ne yapayım! Silahsız; on iki veya on beş kişiye karşı iki kişi. Arkadaşım ise uyku ve yorgunluktan ölü gibi bir halde hiçbir şeyden habersiz. Onu uyandırmak, gürültü etmek buna da cesaret edemiyordum. Pencere pek yüksek olmadığından yalnız başıma kaçıp kurtulmayı da düşündüm ise de evin haricinde bekçilik etmek üzere bulunan iki iri çoban köpeğini görerek ona da muktedir olamadım. Ne kadar müşkül bir mevki ve halde bulunuyorum, düşününüz bir kere.

Bir çeyrek saat geçer geçmez merdivenden birinin çıkmakta olduğunu duydum ve kapının aralığından bir elinde lamba olduğu ve diğer elinde o iri bıçaklardan biri bulunduğu halde hane sahibini gördüm; [274] merdivenden yukarı çıkıyor, zevcesi onu takip ediyordu; ben de kapının arkasında bulunuyordum: Kapıyı açtı; fakat içeri girmezden evvel lambayı yere bıraktı, zevcesi lambayı bıraktığı yerden aldıktan sonra kendisi çıplak ayak olduğu halde içeri girdi; bu esnada zevcesi lambanın zıyasını eliyle seyrederek yavaş sesle ona “Yavaş git yavaş.” diye seslendi.

Merdivenden çıkıp içeri girdiği zaman bıçağı ağzındaydı. Kollarını bir tarafa atmış, başını bir tarafa devirip boğazı apaçık kalmış olan zavallı genç adamın yatağı başı ucuna geldiği zaman bir eline bıçağını alıp diğer eli ile se... Ah... Bölmede asılı bulunan pastırmadan bir dilim kesti ve geldiği gibi çıkıp gitti. Kapı kapandı. Lamba kayboldu ve ben de bu hâle bakakaldım.

Sabah olur olmaz, kendilerine olan tembihimiz vecihle bütün aile halkı gelip bizi uyandırdılar. Bize büyücek, hem de emin olunuz ki istediğimizden daha fazla ve

âlâ suretde istihzâr olunmuş bir yiyecek getirdiler ki iki de besili piliç bunun tetimmatındandı. Bu esnada hane sahibinin zevcesi “Bu piliçlerin birini şimdi yiyiniz ve diğerini yolda yemek üzere alıp götürmeniz için hazırladım” dedi.

Binaenaleyhbu iki pilici görerek beni dehşet içinde bırakan [275] “Her ikisini de keseyim mi?” sualinin mefhûmunu derhal anladığım gibi sizlerin de ferâset sahibi olduğunu bildiğimden sizin dahi o müthiş sualin mezkûr iki pilicin kesilmesi için irâd olduğunu anladığınıza şüphem kalmamıştır.

147

Kapılardan Dinleyici

Misli büyük bir kusura malikdi; fevkalade meraklıydı. Ailesi bu husus için kendisini tekdîr ve te'dib ederler idiyse de ve tekdîr ve te'dibler ona hiçbir tesire mucib olmazdı. Bir akşam, pederi bahçedeyken kendisiyle mühim bir iş üzerine konuşmak üzere misafireten bir zât gelmiş ve onu bahçedeki ufak köşke götürüp kapısını da kapamıştı. Derhal gayr-ı kabil-i ıslah bir halde bulunan oğlu ayaklarının ucuna basarak kapının yanına kadar gelerek içeride söylenilecek olan sözleri işitmek üzere kulaklarından birini kilidin deliğine yapıştırmıştı. Fakat o anda kulağının içinde bir şey bulunduğunu duymuş ve evvel emirde bir böceğin gezdiğini anlamış idiyse de biraz sonra şiddetli veca hissederek bağırarak ve hemen yıkılıp düşmek râddesine gelmişti.

[276]Misli'nin bağırması üzerine pederiyle misafir olan zât şaşırarak kendilerini köşkten dışarı atmışlardı.

Derhal bir tabib celb ettirmişler, Misli'nin kulağına şırınga yaptırmışlar ve kilidin deliğine gizlenmiş olup oradan çocuğun kulağına kaçmış bulunan ve ismine kulağa kaçan denilen bir böceğin çıktığını görmüşlerdi.

Bunun üzerine pederi oğluna demişti ki:

“İşte meraklılığının cezasını gördün. İstikbal için bu hâl sana bir ders-i ibret olsun. Bazı defa kapıdan dinleyenlerin zihinleriyle kalplerine kulağa kaçanlardan daha pek çok fena birtakım böcekler girerler ki onlar da: Adem-i imtizâc, husumet, münâferet gibi şeylerdir.

Binaenaleyhoğlum, ileride edib bir adam olmak istersen mutadın olan kusurdan bir an evvel vaz geçmen lazımdır.”

148

Fındık Kabuğu

Ahvâl ve akvâlinde hiçbir vakit hakikat ve hakkâniyetten ayrılmamış olan bir zât nasılsa kendisini telef etmeye müheyyâ birtakım düşmanlar [277] peydâ etmiş ve hatta bunlar ertesi gece o zâtı telef etmek üzere para kuvvetiyle bir katil bile hazırlamışlardı.

O zât-ı muhterem kendisini takip eden tehlikeden hiç haberdar değilmiş. Kendisini telef edecekleri gecenin akşamı sevgili dayılarını ziyaret için yeğenlerinin cümlesi nezdine gelmişler. Bu güzel ve sevimli çocukların arasında bulunmaktan gayet mesrûr ve handan olan ihtiyar olan zât çocuklara elma, armut, üzüm ve fındık gibi birtakım yemişler çıkartarak yeğenlerinin memnuniyetini celb etmiş. Yeğenleri hanelerine avdet ettikten sonra Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın himayesine sığınarak ve mutâdi vecihle duasını ederek kemal-i emniyetle yatıp uykuya varmış.

Gece yarısını doğru cânî muhterem zâtın hanesine gizlice girip yavaş yavaş yatak odasına dâhil olmuş. İhtiyar zâtın ise o esnada derin bir uykuya dalmış ve yanı başındaki ufak dolabın üzerinde bir gece kandili yanıp etrafa hafif bir ziyâ salmaktaymış. Bu hafif ziyânın delaletiyle cânî elinde gayet keskin bir hançer bulunduğu halde yatağa doğru teveccüh etmiş.

Fakat odada birden bire şiddetli çatırtı işitildiğinden ihtiyar zât derhal uyanmış ve yatağın içine oturmuş. Cânîyi yatağına yakın bir mahalde görerek yatağının başı üzerinde asılı bulunan tabancayı alıp cânîye nişan almış. Cânî ise korkudan [278] hançeri elinden yere atarak af talep etmiş. Bu esnada muhterem zât elektirik çingırağını çalmış olduğundan uşakların cümlesi koşup gelmiş ve cânîyi yakalamışlar.

İhtiyar zât kendisini uyandıran şiddetli çatırtının ne olduğunu merak ile odaya göz gezdirdiğinden akşamdan misafireten bulunmuş olan çocuklardan biri adem-i dikkat eseri olarak yere bir fındık kabuğunu düşürüp cânînin de yürürken üzerine basarak kırılmasından ibaret olduğunu anlamış ve Cenabıhakk'ın azametine hayran kalarak demiş ki:

“Ey ulu Allahım! Kudret ve azametinin sayesinde adi bir fındık kabuğu benim hayatımı kurtarmaya sebep olduğu gibi cânîyi hemen hükümete teslim de vesile olarak adalet-i ilahiyeni de meydana koymuştur!

149

Kestane

Cevat gayet obur bir çocuktur. Eline para geçer geçmez şekerli şeyler satın almak üzere hemen kendisini sokağa atardı. Bir gün sokakta giderken dükkânın birinde gayet iri bir Bursa kestanesi görmüş. Bu kestanenin ne olduğunu henüz bilmediğinden [279] manava bu esmer renkte bulunan meyvelerin yenilip yenilmediğini ve lezzetinin hoş olup olmadığını sormuştu.

Manav da ona şöyle cevap vermişti:

“Bu meyvelere Bursa kestanesi derler; bir miktar satın alınız da bakınız, ne kadar hoştur; ale'l husûs külde kebab edilirse lezzetine doyum olmaz!”

Manavın bu sözü üzerine Cevat'ın kestanelere ağzının suyu akmış ise de ne çare ki parasını diğer birtakım şeylere sarf etmişti. Nihayet manav görmeksizin bir iki kestone çalıp cebine sokmuştu.

Eve avdet eder etmez hemen mutfağa koşmuş ve mutfakta kimsenin bulunmadığını görerek çaldığı kestaneleri kıvılcımlı külün ortasına atmıştı. Külün sıcaklığı derhal kestanelere ısıklık çaldırmaya başlamış ve Cevat da bu halden hoşlanarak ve kestanelerin bir an evvel kebab olmasını teshil için külün üzerine birtakım yanmış ateşler dahi koyarak var kuvvetiyle ufalamaya dahi başlamıştı.

Bu esnada ise kestanelerden biri şiddetle patlamış ve küller ile ateşler kuvvetli bir surette küçük tedbirsizin yüzüne çarpmış olduğundan gözlerini yanmış zannıyla kör oldum diyerek ve ağlayıp bağırarak öteye beriye koşmuştu.

[280] Kestanelerin patlamasından hasıl olan sesi ve çocuğun bağırmasını işiten hane halkı mutfağa koşmuşlar ve olup biteni keşiften geri kalmamışlardı. Küçük hırsız ise gözleri tamamıyla iyi oluncaya kadar pek çok zahmet çekmiş ve bir daha bilmediği şeyleri almaya ve hususiyle hırsızlık etmeye tövbe etmişti; çünkü bunun ma'a-ziyâdetin cezasını görmüştü.

150

Kıymettar Taşlar

Zengin bir hanım kendisine güzel bir broş yaptırtmak için bir kuyumcuya müracaat etmiş ve bunun için ona gayet kıymettar birtakım mücevherât teslim eylemiş.

Kuyumcunun yanında çıraklık etmekte olan Raif muhtelif renklerde olup son derece parlamakta bulunan bu kıymettar taşlara bakmaktan gayet mahzûz oluyor ve gözünü bir türlü onlardan ayıramıyormuş.

Bir gün kuyumcu mezkûr taşların en güzellerinden ikisinin kaybolduğunu görmüş. Evvel emirde çırağından şüphelenmiş ve onları bulabilmek ümidiyle gizlice

gidip Raif'in odasının [281] bilcümle köşe bucağını aramış ve filhakika eski bir dolabın üst tarafında duvarda açılmış olan bir delik içinde saklanılan iki taşı bulmuş.

Raif taşları çaldığını söyle[me]mekte ısrar etmiş, ustası onu şiddetle tekdir ve tevhib ettikten sonra zabıtaya teslimde müstehak olduğunu söylemiş ve artık yanından da onu kovmuş. Fakat ertesi gün diğer bir taş daha kaybolmuş ve kuyumcu ise onu yine o delik içinde bulmuş.

Bunun üzerine kuyumcu bu hırsızlıkların fâ'ilini anlamak için gözetlemeye karar vermiş ve Raif'in beslemekte olduğu bir saksağanın tezgahın üzerine inip gagasıyla bir taş alarak duvardaki deliğe götürdüğünü görmekle sârîgi öğrenmiş.

Artık kuyumcu nâhak yere zavallı Raif'i tekdir ve tevbih ettiğine ve yanından def eylediğine nâdim ve pişman olmuş. Raif'i yine yanına almış ve ona son derece lütuf ile muamele etmiş ve bundan böyle tahkikât icra etmeksizin hiçbir kimseden şüphe etmemeye kesm etmiş.

[282] 151

Nadir Balıklar

Bir tacir köşkünde ehîbbâsını yemeğe davet etmiş ve onlara gayet makbûl olup nadir bulunan bufa balığıyla ikram edeceğini söylemişti. Sofraya birçok yemekler konup kalktıktan sonra kapağı kapalı bir sahan konulunca davetliler içindekinin her halde bufa balığı olduğuna hüküm etmişlerdi; fakat kapak kaldırılınca balık yerine sahanda birkaç altın görmüşlerdi.

Bunu müteakib tacir onlara demişti ki:

"Efendiler, sizlere takdimini vaat etmiş olduğum balık bu sene mamûlün hilâfına olarak üç kat paha ile satılıyor yani bufa balıklarının tanesine beş mecdiye isteniliyor. Binâ'en aleyh, köylümüz olup ve bir hayli vakitten beri hasta yatıp çocuklarına ekmek parası tedarikinde aciz kalmış fakir bir işçiye tahattur ettim. Bir sahan bufa balığının değeri olan para altı ay kadar bu aileyi beslemeye kifayet edecektir. Eğer efendiler mutlaka o balıklardan yemek için ısrar ederseniz şimdi aldirtir ve derhal sofraya getirtirim. Fakat bilakis kıymetini o bedbaht aileye göndermeye razı olursanız sizlere ehven fiyatla satın alınan tatlı su balıklarıyla ikram etmeye hazırım."

[283] Bilcümle davetliler tacirin bu teklif-i alî-cenâbânesine tahsin ile her biri sahanda bulunana birer altın ilave etmişler ve zavallı işçi dahi bir seneden ziyade bir müddet için sefalet çekmekten kurtulmuştu.

152

Mağrur Kız

Bir Cuma sabahı, Nedime, en güzel rubasını arkasına giyerek kapının önüne çıkmıştı. Bu esnada bilmediği bir adam komşu ile görüşmekteydi.

Ufak kız gözüdür gözükmeyi demişti ki:

"Ah! Ne kadar latif! Ne kadar parlak ve ne kadar açık pembe renkte!"

Kendisi için söyleniyor zannıyla Nedime edalanmış ve mağrûrâne bir surette gülümsemesiyle ona teşekkürâtını beyan etmişti.

Fakat komşusu ona demişti ki:

"Bu sözler senin hakkında söylenmedi mağrûr küçük hanım; onlar başına takmış olduğun gül için söylendi. Ona da gülü bu sene ilk olarak gördüğümüz sebep oldu."

[284] 153

Tembel Beslemeler

Bir çalışkan hane sahibesi fecrin tulûuyla horozun ilk ötüşünde işlerine başlamaları için beslemelerini uyandırmayı adet etmiş olduğundan beslemeler horoza huylanarak ve istedikleri kadar uyumalarına mâni olmaya kendilerince bir çare

olarak bir gün horozu kesmişler. Lakin hane sahibesinin uykusu gayet hafif olduğundan ve horozun telefinden beri saatin de kaçta geldiğini bilemediğinden beslemelerini artık gayet erken ve hatta gece yarısı bile uyandırmaya mecbur olmuştu.

Zavallı beslemeler horozu nâhak yere kestiklerine pişman olmuşlar ise de iş iştten geçmiş.

154

Sarmaşık

İlmi teşebbüs ettiği her bir işe son derece arzu ve gayret ile başlar ve tesadüf eylediği ilk müşkilatta gayretini kesir eyler bir çocuktuk.

Bir gün İlmi, kardeşi Ruhi'yi bahçede eski duvarın [285] dibine bir sarmaşık çeliği dikmekle meşgul olmakta ve meşguliyet arasında dahi “Bu duvarı sarmaşık kaplayacak olursa çok güzel olacaktır” demektedir olduğı halde buldu.

İlmi'nin gülerek: -Eğer bu sarmaşık çeliğinin duvarı sarmasını bekleyecek olursan, çok sabır etmen lazımdır kardeşim. Ben senin yerinde olsam, binlerce çiçeklerle setr olunduğunu görerek mahzûz olurum.

Demesine cevaben Ruhi de: - Pek doğru söylüyorsun kardeşim; ma'âl teessüf her ne kadar kakhaha çabucak neşv ü nemâ bulup çiçek açarsa da yine o suretle gözden nihan olur. Diyerek elindeki sarmaşık fidanını sebât ile yine istediğı gibi dikmişti.

Bundan sonra iki çocuk sarmaşık çeliğini ve eski duvarı unutmuşlar; İlmi büyümüş, şehre gitmiş, birçok sanatlara teşebbüs etmiş fakat sabır ve sebat, arzu ve heves kendisinde asla tekrar etmediğı cihetle hiçbirinde muvaffak olamamış.

On beş sene mürûrundan sonra kardeşinin bulunduğı hane-i pederi me'yûs ve mükedder olarak avdet etmiş. Kardeşinin çiftçiliğe sülûk ile bir aile dahi teşkil ettiğini ve ailesini sırf kendi say ve gayreti semeresiyle beslemekte olduğunu görmüş.

İlmi hane-i pederi kemâl-i iştîyâk ile gezmiş ve bahçenin [286] nihayetinde sarmaşıktan bir duvar görmüş: Ruhi tarafından dikilmiş olan ufacak dal büyümüş ve şimdi bunun koyu yeşil renkte olan sık sık yaprakları eski duvarı aşağıdan yukarıya doğru setr etmişti.

Kendi kendine demiş ki:

-”Biraderim aynı şu sarmaşık gibi say ve gayrete icâb eden sabır ve sebatını terfîk etmiş ve onun gibi say ve sebatında devam ile adam olmuş.

“Binâ'en aleyh, ben de bu dersten ibret alıp her ne kadar geç zuhûr ederse etsin sarmaşık çeliğimi gays etmeli ve asla usanç getirmeyerek say ve gayrette kusur etmemeliyim.”

Sabır ve sebat her ne kadar kökü acı bir ağaç ise de meyvesi tatlıdır.

155

Kör ile Topal

Bir gün her nasılsa bir kör ile bir topal derince bir çayın kenarında birbirine tesadüf etmişler. Her ikisi dahi çayın öbür tarafına geçmek niyetinde iseler de çayın derinliğı topalın kolaylıkla geçebilmesine mâni olmakta ve kör dahi gidilecek yerini [287] görmeyerek her nasıl olursa olsun geçecek olursa belki bir muhataraya uğramak korkusuyla dövünmekteymiş. Nihayet maksada salimen vâsıl olabilmek üzere bir çare bulmuş olan kör topaldan istimdâd ederek demiş ki:

-Ah arkadaş! O senin gözlerin bende olmuş olaydı geçmek benim için hiçbir şey değildi; fakat o nimetten mahrum olduğum cihetle, şayet çaydan geçmek

teşebbüsünde bulunacak olursam, akıntıya kapılırim diye korkuyorum. Fakat seni arkama aldığım takdirde senin gözlerinin kılavuzluğu ve benim ayaklarımın kuvvet ve kudreti sayesinde kolaylıkla karşiki sahile geçebileceğimiz muhakkaktır; eğer buna razı olursanız hemen arkama çıkmanız her ikimizin de arzusunu hasıl edecektir.

Topalın her halde istifâdesini mucib olan bu söz fevkalade mahzûziyetini mucib olarak hemen körün sırtına çıktı. Topalın delaleti ve körün topalın reyiyle hareketi her ikisinin salimen çayın öbür tarafına geçebilmesine vesile oldu.

159³⁴

Arı Kuş Yuvası

Muharrirelerden biri müşahedatını şu vecihle tasvir etmiştir: Bir sabah gölün kenarında gezinmekteyken beni taaccüb ve hayrette [288] bırakmış ve bununla beraber son derece mahzûz kılmış olan bir manzarayı size nakledeceğim.

Biraz dinlenmek üzere bir söğüt ağacına dayanmış duruyordum. O anda güzel bir kuşçağzın ağacın kabuğu içinden çıkıp uçtuğunu görerek bu garibanın neden ibaret olduğunu anlamak merakına düştüm ve kuşçağzın çıktığı mahale yakından bakarak zîrde nakledeceğim fevkalade hâli gördüm:

Yerden takriben dört kadem irtifânda söğüt ağacının kabuğuna kâ'idesi geniş bir küçük şîşeye daha doğrusu bir çam fıstığı meyvesine müşâbih bir nev-i iri kozanın yapışmış olduğunu gördüm. Bu kozanın dışı gümüşî renkte bir yosunla mestûr olup ağaç gayet sanatkârâne bir surette yapışık olarak inşa olunmuştu ki ağacın önünde birçok defalar geçilip dikkatle bakılmadığı halde ağaç kabuğunun bir kabartısı olmaktan başka bir şey olduğuna hüküm olunmak kâbil değildi.

Son derece ihtiyâtla ağaç yaklaşım ve ona yapışık olan ve ancak bir avuç içinden büyük olmayan binacığın tepesinde takriben bir baş parmak girebilecek büyüklükte açılmış olan bir delikten içinde gayet tenasüb ve tenatür ile sıralanmış yirmi ufacık vücudun bulunduğunu gördüm.

Bu, çalı kuşundan büyük olmadığına şüphe olmayan gayet [289] güzel ve gayet zarif bir arı kuşu yuvasıydı. Bu gece kuşun ufacık gagasıyla ufacık iki pençesinden başka bir alete malik olmaksızın böyle bir yuva meydana getirebilmek için sarf ettiği zahmet ve meşakket ve bu kadar müte'addid bir aileyi beslemek hususunda ibrâz eylediği mütemadi faaliyet ve gayret düşünülecek olursa insan hayretle rikkat arasında cenâb-ı kadir-i mutlakın hikmetine akıl erdiremiyor ve bu gibi zavallıların meskenlerini harab etmeyi kendilerine eğlence ittihâz etmiş olan merhametsizlere lanet-i huvâr olmaktan kendini alamıyor.

Yuvanın yanından biraz ileriye gidip durduktan cüz'i bir müddet sonra aile validesinin kemal-i gayretle yuvasına gelip gagasıyla yavrularına iki adet yeşil tırtıl getirerek tevzi ettiğini gördüğüm zaman son derece mahzûziyet ve kudret ve azamet-i ilahiye hayretle oradan avdet ettim.

157

Güzel Meyve

Küçük Nebil, bahçede, zarif saksılarda bulunan nebâtât-ı nâdireyi muayene ediyormuş.

Koyu yeşil yapraklı bir fidancığın üzerinde gayet parlak [290] kırmızı renkte (..?)'ül şekil bir meyve görmüş ve taaccüble: “Ne güzel meyve! Bahçede bundan daha güzeli bulunamaz. Elbet bunun güzelliği gibi lezzeti de hoş olmalıdır.” demiş.

Kendini gören olup olmadığını anlamak için etrafına bakınmış ve kimse bulunmadığına emniyet hasıl ettikten sonra meyveyi koparıp ağzına götürmüş ve ısırılmış. Lakin birdenbire ağzını şiddetli acı ile beraber bir ateş kaplamış olduğundan

³⁴ Hikâyenin numarası 156 yerine yanlışlıkla 159 olarak verilmiştir.

derhal meyveyi yere atmakla beraber bağırp çağırarak ve gözlerinden sel gibi yaşlar dökerek bahçenin içerisinde bir aşağı ve bir yukarı koşmaya başlamışsa da bunlar hissettiği şiddetli acının kesb-i sükûnet etmesine hiç fayda vermemiş. Validesi oğlunun acı acı bağırp çağırmasını işterek hemen koşup yanına gelmiş ve ona demiş ki:

“Seni gidi itaatsiz seni, tanımadığın şeyi ağzına götürmemeni sana birçok defalar tembih etmedi miydim? Oh! İşte itaatsizliğinin cezasını gördün. Bununla beraber güzelliğine kapılıp ısırığın meyveyi yutmaya vakit bulmadığından dolayı kendini bahtiyar bile addetmelisin; eğer yutaydın belki de senin bâ'is-i mevtin dahi olabilirdi.

Hint biberi tesmiye olunan bu meyve aldatıcı manzarasıyla bizleri baştan çıkardıktan sonra neticesi bizler için mûcib [291] ızdırab ve bâ'is-i mevt olan birtakım ahvâl-i seyyienin ruhlu bir aks-i suretidir, oğlum.”

158

Horoz

Bir gece yarısına doğru iki hırsız bir zengin değirmenciye soymak üzere bir merdiven vasıtasıyla değirmenin penceresinden içeri girmişler. Değirmencinin yattığı odaya geden karanlık bir dar yoldan parmaklarının ucuna basarak yavaş yavaş gitmekte iken onlara yakın bir mahalde değirmenin horozu ötmeye başlamış.

Hırsızlardan genci olduğu yerde durmuş. Bu halden pek ürkmüş ve yavaş sesle demiş ki:

“Bu horoz beni pek korkutuyor. Geldiğimiz gibi dönelim; zannıma göre yakayı elevereceğiz.

Diğeri cevaben demiş ki:

-Haydi korkak sen de; tesadüf edeceğimiz ilk adamı bıçaklarımızla telef ediveririz. Artık horoz bizi hiç eleveremez.”

Nihayet iki haydut kendilerine karşı fevkalade cesaretle nefsinin muhafazaya çalışmış olan değirmenciye müteaddid yerinden [292] ceriha-dâr ettikten sonra telef etmişler ve ba'dehu parasını alıp oradan savuşmuşlar.

İşledikleri cinayeti üç sene mürûr ettikten sonra bir akşam, mezkûr iki cânî geceyi bir ormanın içinde kâ'in bir köyün lokantasında geçirmeye mecbur olmuşlar. Gece yarısı lokantanın horozu gayet şiddetli bir sedâ ile kümeşte ötmeye başlamış ve böyle şiddetli sedasıyla derin uykuda bulunmakta olan hırsızların her ikisini de derhal uyandırmış.

Hırsızdan yaşlısı demiş ki:

“Hay kör olası horoz hay! Daha sesin kısılmayacak mı? Gönlüm hemen kalkıp boynunu bükerek onu telef etmek istiyor. Değirmen vakasından beri, horoz ötüşü ta benim ciğergâhıma kadar tesir ediyor.

Genci de demiş ki:

-Sen de tıpkı benim gibisin demek öyle mi? Zavallı değirmenciye telef etmemeliydik. Cinayeti işlediğimiz geceden beri her ne vakit horoz sesini işitecek olursam vücudumu fevkalade bir raşe istila edip sanki bana boynuma bir bıçak saplanıyormuş gibi gelir.”

Bu suretle konuştuktan sonra her ikisi de tekrar uyumuşlar. Fakat sabah olur olmaz onlar daha yataktayken birçok jandarmalar [293] gelip ikisini dahi tevkif etmişler, Zira lokantacı arası ince bir bölme ile hırsızların yattığı odadan tefrik olunmuş bulunan diğer bir odada yatmakta olduğundan onların sözlerini bütün işitmiş ve macerayı hemen gidip zabıtaya haber vermiş imiş.

İki cânînin işledikleri cinayet için idamlarına hüküm olunduğu zaman köy halkı adalet-i ilahiye hayran olarak: “Bu iki cânî değirmendeki horozun ötüşüyle

ettiği ilk ihbara riayet ile işleyecekleri cinayetten vaz geçip oradan çekilmiş olaydılar lokantadaki horozun ötüşü onları müttehim oldukları cinayeti meydana çıkararak böyle kısas ile hüküm olunmalarına sebep olmazdı.”

Demişler.

159

Değirmenci ile Oğlu

Bir gün bir değirmenci ile oğlu merkebelerini pazarda satmak üzere şehre götürüyorlarmış.

Yolda giderlerken tesadüf ettikleri bir atlı gülerek onlara demiş ki:

[294] “Siz ne akılsız adamlarmışsınız; ikinizden biri merkebe binmeyip de onu böyle yalnız başına çekip götürüyorsunuz.”

Bu söz üzerine babası oğluna merkebe binmesini emretmiş.

Biraz daha gittikten sonra yüklü bir arabaya rast gelmişler. Arabacı değirmencinin oğluna demiş ki:

“Sen bu kadar dinç ve kuvvetli bir çocuk olduğun halde kendin merkebe binerek ihtiyar pederini yayan olarak yanı başında yürütmeye utanmıyor musun.”

Arabacının bu sözü üzerine çocuk hemen merkebden inip yerine ihtiyar pederini bindirmiş ve kendisi de yanı başında yürümeye başlamış.

Takip ettikleri kumlu yolda biraz daha kat tarîk ettikten sonra başı üzerinde içi meyveyle dolu bir çuvalı taşımakta olan bir köylü kadınına tesadüf etmişler. Kadın değirmenciye demiş ki:

“Zavallı çocuğun kum üzerinde zahmetle yürüdüğünü gördüğün halde kendin merkebe istediğin gibi binerek rahat rahat yola devam ettiğinden dolayı hakikaten şefkatsiz ve merhametsiz bir peder olduğunu ispat ediyorsun.”

Zavallı ihtiyar artık çocuğunu da arkasında olmak üzere merkebin üstüne alıp öyle yollarına devam etmekte iken sürüsünü [295] otlatmakta bulunan bir çobana rast gelmişler. Merkebe iki adamın birden binmiş olduğunu gören çoban ise demiş ki:

“Vah! Biçare hayvan vah! Bu iki kat yükün altında bi'z-zârûre telef olup gidecek. Siz fi'l-hâl bu hayvancığın katili olacaksınız.”

İkisi de hayvandan inmiş ve oğlu pederine demiş ki:

“Onların memnuniyetini mûcib olmak için şimdi bu hayvanı ne yapalım? Bari her iki bacağını birbirine bağlayıp arasına sırık geçirerek sırtın bir ucu sizin diğer ucu benim omzumda olduğu halde öyle pazara götürelim.”

Çocuğunun bu sözüne cevaben pederi de demiş ki:

“Şimdi gördün. Anladın ya oğlum; insan hiçbir vakit istediği gibi herkesi memnun etmeye muvaffak olamaz. Âlem insanların işlediği hayırlı işlere bile bir kusur bulmaktan, yapılan güzel şeylere ve menfaatli maslahatlara dahi bir kulp takmaktan bir türlü kendini alamaz. Binaenaleyhbunlara asla havâle-i sem ve itibar etmeyip yine hayırlı işte bulunmayı ve menfaatli şeyleri yapmayı kendimize vazife bilmeliyiz.”

[296] 160

Köylünün Hilesi

Bir gece bir çiftçinin ahırından iyi bir beygirini çalmışlar. Beygire ihtiyacı ziyade olduğundan bir diğerini satın almak üzere köyünden iki gün ötedeki şehirde açılan panayıra gitmiş. Pazarda bulunan satılık beygirler içinde kendi beygirini görüp tanıyınca fevkalade taaccübünü mûcib olmuş.

Hemen yularından yakalayıp demiş ki:

“Bu beygir benim malımdır! Onu üç gün evvel ahırından çalmışlar.”

Beygiri satmak üzere pazara getiren adam köylüye edibâne bir surette şöyle cevap vermiş:

“Aldanıyorsunuz birader, bir seneden ziyade zamandır ki bu beygir tasarrufumdadır. Her halde beygir beygire benzeyebileceğinden neden bu beygir sizin çalınan beygiriniz olmuş olsun! Yoksa öyle diyerek malımı elimden mi almak istiyorsunuz?”

Köylü derhal iki elleriyle hayvanın gözlerini kapayarak demiş ki:

“Madem ki bu hayvanın bir seneden ziyade zamandan beri sizin taht-ı tasarrufunuzda olduğunu iddia ediyorsunuz, öyleyse lütfen hangi gözünün kör olduğunu bana söyleyiniz?”

[297] Hakikaten hayvanı çalmış ve dikkatlice onu henüz muayene etmemiş olan at cambazı bu suale karşı ne yapacağını şaşırılmışsa da her halde bir şey söylemek lazım geldiğini bildiğinden:

-Sol gözü kördür.

Demiş ve köylü dahi:

-Yanılıyorsunuz. Bu hayvanın sol gözü kör değildir.

Deyince hırsız cevaben:

-Evet! Sahih, yanılıyorum. Sağ gözü kördür diyecektim.

Demiş.

Bunun üzerine köylü ellerini hayvanın gözlerinden çekip bağırarak:

“Şimdi senin hırsız ve yalancı olduğun[u] tahkik ettim. Zira ey hâzirûn hepiniz bakınız ki bu hayvanın ne sağ ne de sol gözü kör değildir. Ben hırsızlığımı meydana çıkarmak ve bu adamın hakiki bir hırsız olduğunu göstermek üzere bu hileye müracaat ettim.”

Deyince orada hazır bulunanların cümlesi gülüşmüşler ve el çırpmışlar ve hırsız da tayîb ve takdir ederek “Yakalandı!” diye bağışmışlar.

At canbazına gelince çalmış olduğu beygiri sahib-i aslisine [298] iadeye mecbur tutmaktan fazla irtikâb ettiği cürümdan dolayı da şiddetli mücâzât ile mahkum edilmiş.

161

Şarlatan

Bir cuma akşamı, gayet güzel giyinmiş bir seyyah köyün bir büyük lokantasına girip bir piliç kızartmasıyla bir miktar da komposto getirtmiş. Fakat ilk lokmayı ağzına götürür götürmez herkesi kendine acındıracak bir surette inlemeye başlamış ve çenesine bir beyaz mendil bağlayarak on beş günden beri çekmekte olduğu şiddetli bir diş ağrısının yine başlamış olduğunu söylemiş. Lokantada bulunan bütün köy halkı seyyahın halini görerek ona fevkalade acımış.

Biraz müddet sonra içeri bir yabancı girip bir köşeye oturmuş ve lokantacıdan bir miktar yiyecek istemiş. Seyyahın bu derece inlemesinin sebebine vâkıf olduğu zaman ona demiş ki:

“Dur birader! Dur! Sizi bu ağrıdan kurtarmak bir dakikalık işten ibarettir.”

Hemen çantasını açıp içinden kemal-i dikkatle bükülüp sarılmış [299] bir yaldızlı ufak kâğıt paketi çıkarmış. Paketi açtıktan sonra demiş ki:

“Al şunu efendim, parmağının ucunu ıslatıp bu beyaz toza yatırdıktan sonra ağrıyan dişine sürüver.”

Seyyah o adamın söylediğini yapmış ve hemen o anda demiş ki:

“Ne oluyorum? Sanki bir rüzgâr gelip almış götürmüş gibi ağrı geçiverdi.”

Bunun üzerine seyyah diş üstâzlığı eden adama bir mecidiye vermekle beraber sofrasına bile onu davet etmiş.

Bu hâli gören lokantadaki ve işiten köydeki halkın ekseri birer çeyrek vererek o kıymetli tozdan birer paket toz almışlar. Köyde birinin dişinin ağrıdığı işitildi mi

harika nümâ toza müracaat edilirdi. Fakat cüzi bir tesiri bile görülemediği cihetle herkesin taaccübünü mûcib oldu.

Nihayet hile keşif olundu. Seyyah ile yabancı birer şarlatan olup köy halkının yalandan ilaç ile paralarını aldıkları yani onları iğfâl ile dolandırdıkları anlaşıldı. Beyaz tozun dövülmüş tebeşirden başka bir şey olmadığı meydana çıktı. Bunun üzerine şarlatanların ikisi birden tevkif olunup ağır bir ceza-yı nakdî vermeye icbar edildi.

[300] 162

Beytü'l Eb

Bir delikanlı uzun bir seyahat etmişti. Dünyanın en güzel ve en uzak memleketlerini ziyaret etmişti.

Avdetinde bir çocuk ona: “Ne âlâ! Siz, küre-i arzın her tarafını gezip dolaştınız; size hepsinden daha güzel görünen mahalın neresi olduğunu lütfen bana söyler misiniz?” demiş.

Delikanlı da şu suretle cevap vermiş:

-”Avdetimde, küre-i arzın üzerinde taaccüble temaşa ettiğim bilcümle şayan-ı hayret şeylerden hiçbir köyümüzün ağaçları arasından beytü'l ebin yani baba evinin beyaz duvarını görerek kemal-ı haz ile hissettiğim tesir kadar beni asla müessir kılamadığı gibi gezmiş olduğum diyarlarda gördüğüm en nadide çiçeklerin hiçbir de pederimin dikmiş, validemin sulamış, hemşiremin dahi avdetimde koparıp paltomun iliğine takmış olduğu kulübemizin kapısı önünde hasıl olan âdi karanfil kadar gözüme bir vakit güzel görünmemiştir.”

İşte şurası şayan-ı taaccübdür ki, her ne kadar fakirâne olsa bile, beytü'l eb kadar hiçbir yerin hiçbir kimseye hoş ve müsaade gelemeyeceği birçok edille ile sabittir. Bu eelden [301] çocuklar ana ve babalarının ve akraba ve taallukâtının kadrini bilip hayır dualarını alarak hiçbir vakitte onlardan uzak bulunmamaya gayret etmelidirler.

163

İki Çocuğun Sadakati

1

Kötürüm ve ihtiyar bir dul kadıncağz tanım ki müddet-i medîde çekilen bir ağrı ve sızı neticesi olarak kötürüm olmuş ve bu sebepten ne yürümeye ve ne de kımıldanmaya iktidar kalmamıştır.

Bu kadın iki oğla malik olup ikisi de genç ve dinç olduklarından validelerini çok sevdikleri ve ona pek güzel baktıkları cihetle kadıncağz hiçbir şeyden mahrum kalmamaktaydı.

Daha büyüğü, daha kuvvetlisi olup Mektum tesmiye olunan büyük oğlu bir cam fabrikasında işçilik etmekteydi Epeyce bir haftalık almaktaydı ise de camcılık sanatı gayet güç ve tahammül-fersâ bir sanat olduğundan son derece zahmet ve meşakkat içinde bulunuyordu.

Te'diye günü olan Perşembe akşamı sevinçle eve avdet eder ihtiyar validesinin oturmakta olduğu sandalyenin yanına [302] yaklaşır ve validesinin elinin öptükten sonra haftalık olarak kazanmış olduğu mecidiyeleri pür neşe olduğu halde validesine teslim eder ki ve ona her defasında: “İşte sevgili valideciğim bunlar bütün sana güzelce bakılmak için kazanılmıştır.” derdi.

Ecved isminde olan küçük oğlu ise kendine az temettülü bir sanat ittihaz etmişti: Evden uzak olmamak ve biçare kötürümü göz önünde bulundurmak üzere ipçiliği tercih etmişti.

Ecved'in ipçi tezgahı kulübelerinin karşısındaki yolun kenarında kuruluydu. Hava güzel olduğu vakitler ihtiyar kadın penceresinden yahut kapının önünden

oğlunu görebilirdi. İşte bu suretle Ecved ona yakın olduğu halde her gün işiyle meşgul olur ve onu eğlendirmek için kemal-i hâhişle şarkı da söylerdi.

İşlerinin tatil günlerinden iki gayûr çocuk validelerinin oturduğu sandalyeyi birer tarafından tutarak onu kırdı gezdirmeye götürürlerdi.

Avdette validelerini bazı komşulara dahi uğratarak onun hoşça vakit geçirmesi için ellerinden geleni icra ederlerdi.

Herkes Mektum ile Ecved'in bu hareketine hayran olur ve pek çok valideler kötürüm valideye:

[303] “Ah! Çocuklarınız gibi iki melek-haslet evlada malik olduğunuzdan dolayı ne kadar bahtiyarsınız!” derlerdi.

2

Ecved artık yirmi yaşına yaklaşıyor ve kurası çekilip asker olması zamanı geliyordu. Validesi ise bu hususu çok düşünüyordu: Ecved kendinin son mevcuda getirdiği çocuk olduğundan yanından asla ayrılmamış ve her gün ipçi çıkığının muntazam gürültüsünü ve Ecved'in şarkılarıyla gelen latif ve sevimli sedasını işitmekte bulunmuştu. Acaba zavallı kadın Ecved gidince ev boşalıp sabahtan akşama kadar yalnız kaldığı vakit ne yapacaktı? İşte bu hâli düşünerek biçare gizli gizli ağlamaktan kendini alamıyordu.

Mektum validesinin bu büyük kederini anlamakta müşkülât çekmeyip kendi kendine dedi ki: -”Ah! Eğer Ecved gidecek olursa sevgili valideciğim mutlaka kederinden ölecektir. Ecved adeta bir kız gibidir, asla yanından ayrılmadığı cihetle valideme benden çok iyi bakmayı bilir. Ben isteyken onu memnun edecek şeyleri de bilir; o, benden ziyade ona fayda bahşolabilir Binaenaleyh Ecved gitmeyecektir, gidecek benim.”

Mektum bu tasavvuru tefekkür etmekteyken kendisini de fevk[304]alade bir keder istila etmişti, Zira Mektum epey vakitten beri tanımakta ve sevmekte olduğu edib ve namuslu bir kız ile izdivac etmek arzusundaydı.

Buna rağmen yine hiç tereddüt etmeden; bir akşam yavaşça ihtiyar validesinin yanına oturdu ve felce uğramış olan ellerini kendi elleri içine aldı ve fevkalade bir gayretle kendini şen göstererek dedi ki:

-”Sevgili valideciğim, beni dinleyiniz, sizden bir şey sual edeceğim: Bir dul kadının büyük oğlu olduğum cihetle kanun beni askerlikten af etmiştir; işte bu sebeple beş seneden beri orduda bulunacağım yerde sizin yanınızda bulunmaktayım; mamafih aziz valideciğim, asker olmayı da daima arzu etmekteyim, ve siz olmayaydınız ben hayli vakitten beri silk-i askeriye de bulunmuş olacaktım. Şimdi Ecved'in yerine benim asker olmama müsaade eder misiniz?”

Zavallı kötürüm Mektum'un kendisi için bu fedakarlığı icraya teşebbüs ettiğini pek iyi keşfetmişti; fakat oğlunun te'ehhül teşebbüsâtından bî-haber olduğu cihetle bu iyi oğula fedakarlığından dolayı ne derece teşekkürde bulunacağını bilemiyordu. Mektum'un azîmetine razı oldu.

Mektum alâ bir gayretle azîmetini gayet beşûşâne gösterip herkesi aldatmıştı. Biraderi gibi herkes dahi onun [305] silk-i askeriye de bulunmaya fevkalade heveskâr olduğunu tasdik etmiş olduğundan bu ca'li husus Mektum'u kardeşi Ecved'in yerine kolaylıkla kabul ettirmeye vesile olmuştu. Mektum silk-i askeriye girmiş; müddet-i muayyeneyi kemal-i hulûs ile ifâ edip ikmalden sonra tezkeresini almış.

Avdetinde ihtiyar validesi sevincinden ağlayarak ve oğlunu bağrına basarak ve kendisine karşı ettiği fedakarlıktan dolayı dua ederek demiş ki -Mektum, oğlum, işte şu yaşadığım ancak senin sayendedir.”

Mektum ise sağ ve salim valideciğine ve kardeşine kavuştuğundan dolayı fevkalade memnun ve mesrû olup işlediği işten dolaayı asla müteessif olmamış ve validesine yavaşçacık şu suretle cevap vermişti:

-”Sevgili valideciğim! Şu saatte hissettiğim bahtiyarlık kadar beni hiçbir şey bahtiyar edememişti!”

164

Bir Yalanın Neticesi

1-Sahile yakın köylerin ekserinde balık tutmak üzere balıkçılar denize açıldıkları vakitte bunların küçük oğlan [306] çocukları, denizin bir hayli mesafesiyle denizde ava çıkan balıkçı kayıklarının görülebileceği mertebede bulunan yüksekçe bir tepenin üzerine çıkarlar.

Balıkçılar çokça balık tuttuklarına nişane olmak üzere kayıklarının beyaz yelkenleri üzerine bir bayrak çekerler. Tepeden bu işareti gören çocuklar hemen sevinçle aşağı inip koşarak köye giderler ve “Çok balık var! Çok balık var! Haydi sahile!” diye bağırarak sokakları dolaşırlar.

Derhal kayığın avdetinde limanda bulunmak ve tuttukları balıkları balıkçılardan satın almak üzere uzaktan ve yakından birçok balık tacirleri sepetlerini ele alarak sahile doğru koşuşurlar. Bir gün Rüstem nâmı isminde bir çocuk kayıkta bayrak görmediği halde balık tacirlerini aldatıp eğlenmek üzere var kuvvetiyle “Çok balık var! Haydi sahile! Haydi sahile!” diye bağırarak köyün sokaklarında koşar dolaşır.

Çocuğun sesini işitenler sahih zannıyla hemen kalkıp sahile gelirler ise de balıkçıların hiç balık getirmediklerini görerek nâhak yere yorulurlar.

Bu hâle balıkçılar son derece hiddetlenir; Rüstem namı ise uzaktan onları seyrederek kahkahalarla güler ve onları aldattığından dolayı keyiflenerek çok eğlenir. [307]

Validesi onu şededen tekder edip der ki:

-Rüstem, yalancıların hiçbir kimsenin emniyeti kazanamayacağını bilmiyor musun? Artık doğru bile söylesen fî-mâba'd hiçbir kimse sana inanmaz. Hem seni bundan böyle herkes yalancı belledi; artık ne kadar doğru söylediğini bildirsen bile nafil. Yaptığın hileden, yalancılıktan dolayı böyle güleceğin yerde ağlamalısın oğlum ağlamalı.”

2-Birkaç gün sonra Rüstem tepede yalnızmış. Dalgalanmakta ve gittikçe beyaz beyaz köpüklerle setr olunmakta olup bir fırtınanın kurebâ'l zuhûr olduğunu ilan etmekte bulunan denize bakıyormuş.

Çocuk telaş ediyormuş; zira o sabah pederi balık tutmaya gitmişmiş ve Rüstem uzaktan dalgaların içinde sallanmakta olan kayığı görüyormuş.

Nâ-gehân Rüstem kayığın direğinde bir bayrak görmüş; fakat bu işaret çok balık tutulduğunu mu'lin işaret olmayıp kayığın tehlikede bulunduğu ve balıkçıların muavenet talep etmekte olduğu müş'ir istimdâd alametiymiş.

Çocuk mezkûr işareti görür görmez havf ve haşyetle tepeden inip “Yetişin! Muavenete koşun!” diyerek köyün içinde koşup dolaşmışsa da köy halkı birkaç gün [308] evvel iğfal olunduklarını tahattürle yine Rüstem'in yalandan bağırdığına zâhib olmuşlar ve Rüstem'in bu bağırışına bıyık altından gülüp yerlerinden bile kımıldanmamışlar.

Zavallı Rüstem nevmîd bir halde acı acı bağırarak ve hıçkıra hıçkıra ağlayarak dolaşmakta olduğunu gören kendi yaşında diğer bir çocuk onun bu hâline acıyarak hemen tepeye koşmuş ve bu defa Rüstem'in hakikat hâli ilan etmekte olduğunu görerek tepeden inip bir balıkçı kayığının tehlikede olduğunu bağırarak herkese bildirmiş.

Çocuğun bu sözü üzerine mevcut kayıkçılar kemal-i gayret ve cesaretle kayıklarına koşmuşlar. Denizin şiddetine bakmayarak tehlikede bulunan arkadaşlarına muavenet için hemen denize açılmışlar. Fakat balıkçıların imdada yetişmesi bir hayli vakti icab ediyormuş; zira istimdâd eden kayığı dalgalar alıp gayet uzağa götürdüğünden ufukta ancak bir ufacık nokta gibi gözüküyormuş.

Rüstem tepenin üzerinde bir yerde duramayıp muttasıl dolaşüyor ve canının sıkıntısından ölü gibi bir halde olduğu halde bu müthiş manzaranın neticesine intizârda bulunuyormuş.

Birkaç günden evvel irtikâb ettiği yalan pederinin ölümüne sebep olacağını düşünüyor ve validesiyle kendisine merhamet edip bir an evvel pederinin kurtarılmasını Cenabıhak'tan niyaz ediyormuş.

[309] Birçok saatler böylece ıstırab kalb ile geçmiş. Nihayet balıkçıların cümlesi limana vâsıl olmuşlar ve tehlikede bulunmuş olan arkadaşlarını da birlikte getirmeye muvaffak olmuşlar.

O günden itibaren Rüstem asla yalan söylememeye ahd etmiş ve ahdında sebat ettiği görülerek fi-mâba'd köy halkının itimâd ve emniyetini kazanmış.

165

Hafî'nin Gezintisi

Hafî sınıfında birinci çıkmışmış.

Cuma günü pederi ona mükafat olmak üzere ahırdan ufak merkebi alıp kırdı gezmesi için müsaade etmişmiş.

Hafî merkebe bindiği zaman kendisini hakikaten bir süvari addederek fevkalade sevinmişmiş.

Merkebin üzerinde “Hop! Hop!” diye bağırıyor ve merkeb de caddede gücü yettiği kadar koşup gidiyormuş.

Henüz sabah olup güneşin parıldamakta olduğundan Hâfî pek çok gezeceği hatırına geldikçe sevinçten ne yapacağını bilmiyormuş.

O anda değneğine dayanarak iki kat olduğu halde adım [310] adım yürümekte yaşlı bir kadıncağzı görmüş; hâlinde hasta ve gayet yorgun olduğu anlaşılmış. Ara sıra yürümeye kudreti yokmuş gibi yolun üzerindeki ağaçlara dayanıp duruyormuş.

Hafî o kadıncağzı görerek ihtiyarlık ve yorgunluktan beli bükülmeye başlamış olan validesini tahattur etmiş.

Kendi kendine demiş ki:

“Ah! Eğer bu kadıncağzı gibi validem de yorgun ve hasta olduğu halde şu yolun üzerinde bulundu ona muavenet ve hâline terahhum etmelerini ne kadar arzu ederdim.”

Gayet müteessir olduğu halde Hafî merkebinin durdurmuş ve ba'de aşağı inerek ihtiyare kadına demiş ki:

“Sizin pek yorgun ve hasta olduğunuz hâlinizden anlaşıyor. Benim yerime merkebe biner misiniz?”

Ve ihtiyar kadıncağzı merkebe bindirmek üzere muavenet etmiş ve sonra da merkebin yularını eline alarak merkebi yürütmeye başlamış.

Zavallı kadıncağzının evine vâsıl olabilmesi için bir hayli yol yürümesi lazım geliyormuş. Hafî onu evinin kapısına kadar getirdiği vakit pek geç olmuş, artık gezinti zamanı geçmişmiş.

Fakat Hafî bu suretle gezintilerin en iyisini icra ettiğinden [311] dolayı pek mesrûr olmuş; Zira bir zavallı kadıncağzının imdadına yetişerek hakkıyla bir vazife icra etmiş ve fevkalade bir harekette bulunmuş olduğuna kalben de kâni olmuştur.

İhtiyat

Latif ile Halil bir demirci yanında çırak iki gençmişler.

Ustaları dışarı çıktığından dükkânda yalnız kalmışlar.

“Ustamız çekmeceyi kilitlemeyi unutmuş. Gel içinde ne var ne yok bakalım. Ben bir açık mektup gördüm. Onu birlikte okuyalım.”

Diye Latif arkadaşı Halil'e söyleyince bu da cevaben:

–”Hayır Latif; çekmece ister kilitli ister kilitsiz olsun, namus sahibi olanlar için hepsi birdir.”

Demiş ve aralarında şöyle bir muhtasar mükâleme ceryan etmiş.

–”Ama ben bir şeye el sürelim demiyorum, yalnız içindekine bakalım diyorum.”

–”Fakat Latif, bir kimsenin kendisi için hıfz ettiği şeyi öğrenmeyi arzu etmek ihtiyatsız olmaktır.

“İhtiyatsız ise efkâr ve esrârı sirkat edendir ki bu da [312] tıpkı para çalan hırsız gibidir. Her ikisi de kendi adetleri vecihle aşırır. Her ikisi de sahibini bednâm eder. Ben ihtiyatsız olmayı isteyemem.”

Latif söylediği sözden dolayı nâdım olmuş. Arkadaşının haklı olduğunu tasdik etmiş.

Namus sahibi olan kimse diğere ait olan şeye el sürmediği gibi diğerin esrarına vâkıf olmayı da asla hatırına getirmez.

Tavuk

Bir gün Pesend odasında oturup dantela örmekle meşgulmuş. Sokak kapısı açık olduğundan komşunun bir tavuğu fevkalade bir ihtiyatkârâne hareketle içeri girmiş. Pesend hemen kapıyı kapayıp tavuğu yakalamış ve çatı arasında bulunan ufacık bir aralığa kapamış.

“Burada hiçbir kimsenin haberi olmaksızın tavuğu beslerim ve böylece düzinelerle yumurtasını alarak istifade ederim.” demiş.

Filhakika tavuk ertesi gün bir yumurta yumurtlamış. Fakat kendini fevkalade telaşa düşürecek bir hususu asla [313] hatırına getirmemiş. Tavuk yumurtayı yumurtlar yumurtlamaz var kuvvetiyle gıdaklamaya başlamış. Pesend tavuğu susturmak üzere hemen çatıya çıkmışsa da komşu, tavuğunun gıdaklamasını işettiğinden koşarak gelip Pesend'in bulunduğu çatıya çıkmış ve kızı fevkalade surette tekdîr ederek tavuğunu alıp evine avdet etmiş.

O vakite kadar fakirliği sebebiyle komşusu ona tasaddukâ yağ, peynir, yumurta gibi şeyler vermişse de tavuğunun sirkatinden sonra artık hiçbir şey vermez olmuş; ve bundan beteri olarak Pesend herkes indinde hırsızlıkla şöhret kazanmıştır.

Erikler

Bir gün Gülbahar Hanım dört çocuğunu birlikte alıp büyük pederlerini ziyarete giderler. O esnada büyük pederleri bahçede bulunduğundan ihtiyar peder bir asma yaprağı üzerinde olduğu halde altın gibi sarı ve yumurta gibi iri dört erik getirir.

Onlara der ki:

“Ağacın üzerinde ancak kemale erebilmiş bu dört eriği bulabildiğimden onları koparıp size getirdim. Fakat hiç kesir [314] bırakmaksızın beşe taksim edebilmek hususunu size terk ettim. Bakalım onları hanginiz doğruca taksim edecektir.”

Çocuklardan ikisi kız olanın büyüğü Cazibe cevaben:

“Bu hususu ben der-uhde edeceğim. Yalnız tek adetlerle çift adetleri sildiğim cihetle cem ve telif etmeme müsaade etmenizi rica ederim.”

Diyip dört eriği eline almış ve sözüne şu suretle devam etmiş:

“Hemşirem, ben ve bir erik üç eder; iki biraderim ve bir erik yine üç eder; iki erik ve validem kezâlik üç eder. İşte bu suretle taksim tam olmuş ve hiç kesir kalmamış olur. “

Cazibe'nin biraderleriyle hemşiresi bu taksimden son derece memnun oldukları gibi Gülbahar Hanım dahi kızının erikleri tedbirli bir surette taksim ettiğine hayran olmuş ve eriklerden her birini çocuklarına tevzî etmiştir. Bundan başka büyük pederi Cazibe'ye güzel bir buket dahi hediye etmiştir.

169

Vişneler

Gayet zengin bir aileye mensup Safiye isminde bir genç kızın fevkalade zarif ve kıymettar kumaşlarla döşenmiş bir odası [315] bulunmaktaymış ise de göze, odadaki adem-i intizamdan dolayı ziyadesiyle nahoş görünmekteymiş; Zira Safiye odasını hiçbir vakit düzeltmeyip eline geçeni oraya buraya atar ve bu husus için validesinden pek çok nasihatler dinler ve tekdirlir işitirmişse de hepsi semeresiz kalırmış.

Bir cuma günü Safiye tuvaletini ikmâl edip mektep refikalarından Refika'nın hanesine gitmek üzereymiş. O esnada komşularından birinin kızı ona hediye olarak bir sepet vişne getirmiş. Odadaki masanın, sandalyelerin, konsolun üzeri ve hatta pencere önleri bile elbise ve sair şeylerle mestûr olduğundan Safiye sepeti muvakkaten mavi renkte ipekli ağır bir kumaşla kaplı bulunan bir koltuk sandalyesinin üzerine bırakmaya mecbur olmuş. Ba'dehu validesiyle birlikte çıkıp refikasının hanesine gitmişler.

Akşam ezandan sonra avdet edebildiklerinden Safiye doğru odasına çıkmış. Gittikleri yer dahi biraz uzakça olup ziyadesiyle yorulduğundan çarşafını çıkarır çıkarmaz kendisini koltuk sandalyesinin üzerine atıvermiş. Fakat sandalyeye oturur oturmaz birden bire hemen kalkıp ne olduğunu bilmeyerek bağırmaya başlamış: Meğer leb-â-leb vişne ile dolu sepetin üzerine oturmuşmuş.

Kızının acı acı sesini işiten validesi elinde bir şamdan [316] olduğu halde koşup kızının odasına gelmiş. Ne görse beğenirsiniz! Vişnelerin hepsi ezilmiş: Siyaha mâ'il koyu kırmızı bir su koltuklu sandalyenin her bir tarafından yere doğru akmakta olduğu gibi Safiye'nin arkasındaki beyaz canfesten mamul yeni rubası da vişnelerin suyundan berbat bir halde bulunup ba'd ezîn arkaya giyilmeyecek bir hâle gelmiş. Bu hâli gören validesi kızını şededen takdir ettikten sonra demiş ki:

“Şimdi herkesin odasını intizamlı bir halde tutmasının ve her şeyi yerli yerinde bulundurmasının ne kadar elzem olduğunu şu bulunduğun hâle bakarak tasdik ediyorsun değil mi? İşte bu derecedeki ihmalinden ve intizamsız suretteki adetlerinden dolayı hakkıyla mücazâtını gördün. Bâdemâ o gibi adetleri terk ile her hususta kıvrak olmanı sana son defa nasihat ediyorum.”

170

Güzel Meşe

Bir çoban yanında küçük oğlu bulunduğu halde bir meşe ağacının gölgesinde oturmuştu. O esnada üç yabancı bulundukları yere doğru gelmişlerdi: Bunlar tezkerelerini alıp memleketlerine gitmekte bulunmuş olan üç asker neferiydi; [317] arkalarında dahi henüz mensup oldukları alayın üniforması bulunmaktaydı.

Güzel meşenin önünde oturmuşlar ve ona nazar-ı hayretle bakmakta bulunmuşlardı:

İçlerinden biri dedi ki:

“İşte fevkalade güzel bir ağaç. Eğer onu kömüre tahvil edebilecek olsam bir hayli para kazanırdım.”

Buna cevaben çoban:

“Dediğiniz pek doğru olabilirdi, kömürcübaşı.”

Diye cevap verdi. İkincisi dahi:

“Eğer bu ağacın kabuğunu soyup almaya bana müsaade etseler bana tam bir sene kifayet edecek kadar toz elde etmiş olurum.”

Deyince çoban buna dahi cevapem:

“Pek doğru söylüyorsun debbağ ustası ama bu kadar güzel bir meşe ağacının kabuğunu soymak yazık olur.”

Demiş ve üçüncüsü de söze karışmış:

“Ah! Ah! Bakın şu ağaçta ne kadar çok palamut var! Onları toplayıp köye götürebilsem türlü türlü boyalar meydana getirmek için benim ne kadar işime yarardı!”

Diye söylemiş ve çoban buna da cevaben:

[318] “Kendine yetiştikten sonra palamutların bir çoğunu bilmüzayede satabilirdin değil mi boyacı başı?

Demiş.

Üç asker neferi yollarına devamla başladıkları vakit çobanın çocuğu ile pederi arasında şu yolda bir muhâvere ceryan etmiş:

“-Babacığım çok vakitten beri bu adamları tanıyor muydunuz?

-Hayır oğlum. Onları bugün ilk defa olarak görüyorum.

-Fakat nasıl olur da birincinin kömürcü, ikincinin debbağ, üçüncünün boyacı olduğunu bilirsiniz? Sanatlarının ne rubalarından ne de suretlerinden keşf olunması kâbil değildir, Zira üçü de asker elbisesini lâbisdirler.

-Hakkın var oğlum. Ben onların sanatlarını rubalarından keşfetmedim, fakat söyledikleri sözlerden anladım. Her biri sanatına müteallik ve bilhassa lkalplerinde merkez olan şeylerden bahsettiler ve Binaenaleyhsanatlarını kendileri bildirmiş oldular. Faziletli amellerin sözleri edibâne ve ihtiyatlı olduğu gibi kötülerin sözleri de bilakis türrehâtan ibaret bulunur. Bu suretle her ikisi dahi sözlerinden kolaylıkla tefrik olunup hangileriyle sohbet edilmek lazım geleceği ve hangilerinin yanına yaklaşılmaması icab edeceği hemen göze çarpar.”

[319] 171

Keten

Çalışkan bir çiftlik sahibesi her sene en iyi cinsten keten yetiştirmek için son derece meşgul olmuştur.

Bir gün tacirin biri kendisine müracaatla demiş ki:

“Bana sizin yerli keteninizin tohumundan veriniz; ben de size ona mukâbil kıyas kabul etmez derece iyi cinsinden olan ecnebi memleketi keten tohumundan getireyim. Fakat siz de fazla olarak her bir çuval başına iki mecdiye üste vermelisiniz.”

Çiftlik sahibesi bu teklifi kabul ettiğinden tacir de söylediği cihetle keten tohumunu getirmiş ve hakikati göstermek üzere çuvalın birini boşalttığı zaman tohumların içinden parlak bir şeyin yuvarlandığı görülmüş. Çiftlik sahibesi fevkalade bir hayretle:

“Aman! Geçen son baharda kaybetmiş olduğum yüzük! Onu keten tohumunu kalburlarken parmağımdan düşürmüştüm.”

Kendi kendine söylendikten sonra tacire tevcih-i kalam ederek demiş ki:

“Siz bir hayli kâr adamısınız ve hileniz ise işte gün gibi aşikardır; çünkü ecnebi memlekette gelen en iyi keten tohumudur diye bana bizzat kendimin

yetiştirdiği malı satmak istiyorsunuz. [320] Size űste iki mecrediye vereceğim yerde şimdi size hizmetkârlarım vasıtasıyla bir temiz kōtek attıracağım.”

Tacirin hilesi her tarafa yayılmış ve kendisi mahkemeye celb olunup ettiği hileden dolayı bir hayli ceza-yı nakdî vermeye mecbur tutulmuş ve bundan fazla şehrini dahi kaybedip artık ticaretten çekilmeyi de canına minnet bilmiş.

172

Hüsrev'in Keçisi

Mektebe gitme günü olmadığı vakit Hüsrev dağda pederinin keçilerini güdermiş.

Pederi ona daima (Hayvanlara mülâyemetle muamele etmeli ve asla onları dövüp űrkütmemelidir ki onlar da bakana kolaylıkla alışsınlar) diye söylerdi.

Hüsrev küçücük elleriyle ceylanın boynunu okşadığı vakit beyaz tüylerinin parıl parıl yandığı ve çenesinin altındaki sakalının sallanmaya başladığı görölürdü.

Ekseriya Hüsrev keçilerini güderken dağdaki kayaların űzerinde öteye beriye koşmak ve sıçramakla eğlenirdi. Diđer bütün [321] yerlere tercih ettiği bir mahal vardı: Eski ve metruk mermer ocağıydı.

Keçileri dağın kokulu nebatatını otlamaktayken Hüsrev'in en ziyade arzu ettiği şey tırmanarak en büyük kayaların tepesine kadar çıkmaktı.

Bir gün tırmanarak kayanın tepesine çıkacağı esnada ayağı kaymış ve bir müddet kayanın boyunca yuvarlanmış ve bir çalı yığınının tesadüfle elbisesinden takılmamış olaydı az kalsın ocağın en derin çukuruna kadar düşecekmiş. Bu suretle yuvarlanırken ne yukarı ne de aşağı inmeye kâdir olmaksızın uçurumun űstünde asılı kalmış.

Bunun űzerine zavallı çocuk var kuvvetiyle bağırmaya başlamış fakat aşağıdan şiddetle akan selin gürölüsü sedasını işittiremiyor ve hiçbir řey ıssız dağda kendine cevap veremiyormuş. Artık Hüsrev kendinin telef olduğuna hükmetmişti.

Ansızın uzaktan ufak bir çingirak sesi işitip bunun gittikçe kendine yaklaşmakta olduğunu anlamış. Bu çingirak ceylanın boynundaki çingırağın sesi olup genç sahibinin sesini işitir işitmez koşup gelmişmiş ve kemal-i hıffetle kayaların arasından geçerek Hüsrev'e yaklaşmış.

Hüsrev keçiyi görerek kurtulabileceğinden űmitvâr [322] olmuş; yanına takarrub etmesi için keçiyi ismiyle çağırmış. Ceylan derhal sanki ona muavenet edecekmiş gibi yanına takarrub etmiş ve kayanın bir kenarında sımsıkı durup kendisini mutâd vecihle sevdirecekmiş gibi başını Hüsrev'e doğru uzatmış.

Hüsrev ceylanı űrkütmemek için mültefitâne sözler söyleyerek boynuzlarına yapışmış.

Keçi yavaş yavaş başını kaldırarak Hüsrev'i bulunduğu yerden yukarı çekmiş ve bu suretle muavenette bulunarak çocuk uçurumun űst tarafına çıkmış.

Hüsrev tehlikeyi atlatınca iyi hayvanı okşamış ve sürüsüne karşı olan mülâyemetin kendisine fevkalade muavenet ve mükafatta bulunduğundan dolayı Cenabıhakk'a şükretmiş: Çünkü keçilerinden biri hayatını kurtarmıştı.

173

Sōđüt ile Meşe

Geceleyin ser-zede-i zuhur olan şiddetli bir fırtınadan sonra bir sabah Baba Recep ođlu Bayram ile birlikte bir kasırganın irâs ettiği hasarı anlamak űzerine tarlalarına giderler.

Bayram der ki:

[213] “Bakınız babacığım! Gayet kuvvetli görünen şu meşe ağacı yere devrilmiş, halbuki şu ince sōđüt ağacı bilâ-noksân dop doğru duruyor. Bense

kasırganın şiddeti birçok zamanlar hayli rüzgârlara karşı mukavemet etmiş olan bu kuvvetli meşe ağacından da kolaylıkla bu söğüt ağacını devirecek zannedirdim.

Pederi de şöyle cevap verir:

“Çocuğum, her ne kadar bu meşe ağacı kuvvetli ise de kasırgaya karşı eğilip doğrulamaz bir halde bulunduğu cihetle bi'z-zârûre kırılıp devrilmiştir. Bilakis kolay bir surette eğilip doğrulabilen bu söğüt ağacı ise fırtınanın şiddetine mukavemet etmiş ve bu suretle fırtınanın ona hiç tesiri bile olmamıştır.”

İşte kibir ve gurur sahipleri dahi mezkûr meşe ağacı gibi bir gün olup kibir ve gururlarından dolayı ettiklerini bulurlar.

174

Kertenkele

Bir gün bir fakir kadın iki çocuğuyla birlikte köyün yakınında olup tepesinde harab bir kulûbe bulunan dağa çıkar. Kadıncağz oradan birtakım otlar toplayıp eczacıya satarak biraz da para [324] tedarik edebilmek üzere ekseriyet üzere bu zahmete katlanıyormuş. Dağın tepesine vâsıl olduğu zaman çocuklara demiş ki:

“Bakınız şu kayaların üzerinde ne kadar çilek var. Gidin istediğiniz kadar toplayıp yiyiniz. Ben de bu esnada harab duvarın boyunca ot toplamaya gideceğim.”

Bu söz üzerine çocuklar çilek toplayıp yemeye koyuldukları gibi valideleri de ot aramaya gitmiş ve fakat bir miktar ot toplar toplamaz küçük kızı Leyla'nın var kuvvetiyle bağırıp ağladığını işitmiş ve hemen koşup yanına gelmiş. Gözleri yaş ile memlû olan kızı validesini yanı başında görür görmez korkudan titremekte olduğu halde ona demiş ki:

“Aman anneciğim! Burada şimdi bir hayvan vardı. Zarar verici bir hayvan olduğuna şüphem yoktur. Az kalsın beni ısıracaktı.”

Lakin kardeşi Amir hemşiresinin bu sözüne gülerek “Adi bir kertenkeleydi.” demiş ve valideleri de Leyla'ya:

“Korkacak hiçbir şey yok kızım, Zira sarı ile yeşil arasında bir renkte bulunan bu küçücük güzel hayvan hiçbir kimseye fenalık etmez.” Diyerek kızını tesellide bulunmuş.

Kadıncağz bu sözü söyleyip bitirdiği anda yıldırım sedasından daha dehşetli bir gürültü işitilmiş ve dağ sanki bir [325] hareket vuku bulmuş gibi sarsılmış. Valideyle çocukları dehşet içinde kalarak gürültünün işitildiği tarafa doğru dönmüşler ve biraz evvel kadıncağzın altında ot toplamakta olduğu cesim harab duvarın yıkılmış olduğunu görmüşler.

Bu hâli gören valide çocuklarına demiş ki:

“Gelin çocuklarım, Cenabıhakk'a hamd ve şükür edelim. Adi bir kertenkele vasıtasıyla Allahü ta'âlâ hazretlerinin benim hayatımı muhafaza edeceği kimin hatırına gelirdi? Eğer bu ufak hayvan, harab duvarın altında bulunduğum zaman, Leyla'yı korkutarak onun bağırmasına sebep olmamış olaydı ve ben dahi onun sedasını işitip buraya gelmemiş bulunaydım şu dakikada duvardaki iri taşların altında mahvolmuş bulunacaktım.

175

Zenci

Gece saat altı raddelerinde ihtiyar bir zenci bir tacirin hanesi kapısını çalarak acındırıcı bir sesle demiş:

“Yirmi seneden beri kendisine sadakatle hizmet ettiğim efendi çok ihtiyar olduğumdan ve artık iş göremez bir halde bulunduğumdan dolayı beni kapısından kovdu. Bu sebepten dolayı [326] yersiz yurtsuz kaldım ve merhametli kimselerin kapılarını çalarak bir parça ekmek dilenmeye mecbur oldum.”

Tacir, haremi ve çocukları zavallı zenciye çok acımışlar bununla beraber küçük Şemse demiş ki:

“Yalnız bu kadar siyah olmamalıydı; ben ondan korkacağım gibi kendimde bir hâl anlıyorum. Bundan başka ona yatak da vermemelidir. Zira yatağı kurum gibi kap kara edecektir.”

Şemse'nin safderûnluğu kardeşlerini ve hemşirelerini güldürmüşse de pederi çocuğunun bu saf derûnluğundan müstefid olarak zenciye içeri aldırılmış ve ona yiyecek vermelerini ve sonra bir yatak vermelerini emretmiş.

Gece yarısından sonra zenci hafif bir gürültü işiterek uykusundan uyanmış ve pencereden atlayarak içeri girmek üzere olan iki hırsız görür görmez yataktan dışarı fırlayıp dehşetli bir seda ile “Ne istiyorsunuz” diye bağırmış.

Hırsızlar kara suratın korkunç manzarası karşısında ne yapacaklarını şaşırarak son derece ürkmüşler ve pencereden aşağı atlamışlar. Fakat kaldırımların üzerine düştükleri zaman bulundukları yerden kalkmak kâbil olamayacak derecede mecrûh olduklarından yakayı elevermişler ve irtikab ettikleri cinayetlerin hakkıyla mücâzâtını görmüşler. [327]

Bunun üzre tacir zenciye demiş ki:

“Bu dakikadan itibaren asla evimi terk etmeyip bakiye-i hayatını burada geçireceksin; Zira bizden gördüğün cüz'i bir iyiliğe karşı sen bize fevkalade büyüğünü icra ettin. Evet, sana ettiğimiz cüz'i ikramdan dolayı Cenab-ı Kâdir-i Mutlak bize bâligân meblağ mükafatta bulunmuştur ve Binaenaleyhiyi hayırhah zenci, bizim canımızın ve malımızın muhafazası için seni bize muavenet için göndermiştir.”

176

Ağaç Parçası

Kışın şiddetli bir gecesinde namuslu bir sâ'i kilitli bir meblağı hâmil olduğu halde avdet ediyormuş. Bir yolun dönülecek mahalinde bir hırsız tarafından katl ve hamil olduğu akçe gasp olunmuş. Ceseti dahi kendi kanıyla kıpkırmızı olmuş bulunan karın üzerinde olduğu halde görülmüş.

Aynı gece köyün müdürü meşaleler yakıtılarak cinayet meydanını muayeneye gitmiş. Orada bir ağaç parçası bularak bunun bir budaklı bastondan kopma bir şey olduğunu görerek ve hiç kimseye bir şey söylemeyerek ağaç parçasını yerden alıp cebine sokmuş.

[328] Ertesi gün nahiye meclisi salonuna gireceği zaman kapının yanında tarla bekçisinin bastonunu muayene ederek bir gece evvel sâ'inin ceseti yanında bulmuş olduğu ağaç parçasına tamamıyla müşâbih bir parçanın bastondan kopmuş olduğunu müşâhede etmiş. Tarla bekçisinin cinayetin fâili olduğuna kani olarak derhal onu tevkif ettirerek hapsedtirmiş.

Katıl evvel emirde vakayı musırrâne inkar etmiş ise de ufacak ağaç parçasının onun hakkında olan aleni şahadetine karşı canı artık söz bile söyleyemedi. Sarardı, benzi ölü benizine döndü nihayet cürmünü itiraf etti. Sâ'inin yakın bir nahiye vergilerinden hasıl olma kilitli bir meblağı, nahiye veznesine teslim etmek üzere hamilen geleceğini istihbâr ettiğini ve altına olan iştihanın ise kendisine asla fenalıkta bulunmamış olan bir adamı katle teşvik eylediğini ve parayı hâvi olan çantayı açmaksızın ve kendisini cinayetle müttehim kılan hazineyi görmeksizin bir ağacın altına gömerek gizlediğini ilave ederek söylemiş.

Tarla bekçisi idama mahkum olduğundan büyük bir kalabalık içinde hükm-i karar icra olunmuş ve herkes ufacak bir tesadüfün büyük bir cinayeti meydana çıkardığına taaccüb edip Cenabıhakk'ın adaletine hayran kalmış. [329]

Hiddet ve Cinayet

Köyün meydanında durmuş olan bir araba orada hazır bulunanların cümlesinin nazar-ı dikkatini celb etmişti: Arabayı yavaş sesle biri birlerine gösterip herkes yekdiğeriyle fisıldamaktaydı.

Bu araba uzunca bir şekilde olup gayet muhkem olarak demirden imal olunmuş ve fazla olarak da her bir tarafı demir çubuklarla setr edilmiş ve her bir ciheti askerler ve jandarmalarla ihâta olunmuştu. Bu araba mahkumları, canileri, hanileri mahbeslerinden icab eden mahale götürmek için taşımaya mahsus bir araba olduğundan ona seyyar bir hapisane de denilebilirdi.

İçindeki canilerden biri bilâ-şüphe istihsâl edebildiği bir müsaade üzerine arabanın durduğu meydana bir müddet nazar etmiş ve gayet mukaddir bir halde olduğu tavrından anlaşılmakta bulunmuştu.

Meydandaki eşhâsı görerek hicâbından yerlere geçtiği anlaşılmakta ve gözlerinden sel gibi yaşlar akmakta olduğu halde arabasına giriyormuş idi.

O esnada köy ahalisinden biri oğlana demişti ki:

“Bu mevkûf adamı ben tanırım! Bizim köylüdür; onun için kendisine son defa olarak bir kere daha memleketini görmek üzere [330] müsaade etmişlerdir de o sebebe mebni arabadan inip etrafına bakınmıştır. Bu bedbaht adam gayet namuslu kimselerin oğludur. Hem de benim mektep arkadaşımıdır.”

Çocuk:

“Öyleyse nasıl oluyor da bu adam canilerle birlikte mevkûf bulunuyor?”

Diye sorunca pederi sözüne devam ile:

“Arabanın taşımakta olduğu bu adam sen yaştayken sert ve hadîdül-mizac bir çocuktur. Onu bir gün her neden dolayısıyla hiddetlenmiş ve arkadaşıyla nizâ etmekteyken bıçağını çekip onu tehdit etmekte bulunmuş olduğu halde gördüm. Mektepte onu hocamız ettiği yaramazlıklardan dolayı mahçup eder ve bizim hepimizin yanında onu şiddetle takdir ederdi. Natuk (Onun ismiydi) hiç kulak bile asmazdı; hadîdül-mizac ve fakat kalbi saf bir çocuk olduğunu söyleyerek mazur tutulmasını söylerdi.

“Bundan altı ay evvel, hiddetlenip mücadelede bulunduğu bir hengamede; Natuk daha çocukken yaptığı şeyi tekrar etmişti; bıçağını çekip arkadaşlarından birini vurmuştu. Bu ise cahil olduğu ve okumak ve yazmaktan mektepte haberdar [331] olamadığı cihetle hiddet ve şiddetini seneler geçtikten sonra ta'dil edecek yerde tezyid etmesinden ileri gelmişti.

“İşlediği cürümden dolayı mahkum olduğundan on sene mahbeste yatmaya mecbur tutulmuştur.”

-”On sene mi! Benim şu bulunduğum yaştan daha ziyade bir müddet ha!

Diye çocuk şaşırıp kalınca pederi yine sözüne müdavemetle:

-”Evet oğlum müddet-i mahkumiyeti hitâme-i reside oluncaya kadar ne kadar günler geçecek ve bu günden o vakte kadar saçları bile ağaracaktır. Yeis ve kederinden hasta düşmüş olan ya zavallı validesi oğlu mahbesten çıkıncaya kadar son derece olan ızdırabından belki de fevt olacaktır. Tamam on sene müddet yalnız su içip katıksız ekmek yiyerek ve asla güneş görmeyerek kilitler altında olduğu halde ailesinden uzak bir mahalde ömür sürecektir.

“On sene bila-fasıla yalnız azab-ı vicdanı ile çalışacak. On sene mütemadiyen şu: [Terk edemediğim yalnız bir kusur beni nasıl bir cinayete teşvik, nasıl bir musibete giriftâr etti!] yolda sözleri söyleyip duracak!” demiş ve oğlu da pederine:

“Aziz babacığım! Henüz genç yaştayken malik olduğum bilcümle kusurlardan halâs olmak üzere onlara karşı fevkalade sert [332] davranmak

istiyorum. Bu adama asla benzememek için sizin de benim hakkımda gayet sert davranmanızı rica ederim babacığım!”

Diye söylemişti.

178

İnsaflı Adamlar Memleketi

Gayet uzak bir memlekette iki köylü huzur-ı hâkime gelirler. Biri şu suretle söze başladı:

“Huzurunuzda isbat ve cûd etmiş olan şu komşumdan bir miktar arazi satın aldım. Araziyi bellerken içinde bir hazine buldum ve hâlisâne olarak onu kendim için alıkoyamayacağım; Zira ben yalnız araziyi satın aldığım cihetle hazineye el sürmeye hiçbir hak ve salahiyet yoktur.”

Diğeri dahi şöyle cevap verdi.

“Halisâne olarak sizi temin ederim ki benim bu altın ve gümüşü almaya asla hak ve salahiyetim yoktur. Tarlaya hazineyi gömen ben değilim ve Binaenaleyho bana hiçbir vakitte ait olamaz. Bundan fazla, komşuma ben yalnız araziyi satmadım. Onu içinde bulunan her bir şeyle beraber sattım ve bu husus için dahi asla şart da vaz etmedim.”

[333] İkisi dahi sözlerini bu suretle itmâm ettikten sonra hâkime hitaben her ikisi birden:

“Şimdi hazinenin kime ait olduğuna lütfen hüküm etmenizi istirham ederiz.”

Dediler ve hakim de onlara cevaben:

“Birinizin oğlunun diğerinizin kızıyla izdivac edeceğini istihbâr ettim. Bu halde hazineyi çocuklarınıza bahşediniz de onlara cihâz olsun.”

Dedi.

Namuslu adamlar hakimın sözünü icra etmeyi vaat ile yekdiğerinden hoşnut ve razı oldukları halde avdet ettiler.

179

İyi Komşular

Köyün değirmencisinin oğlu bir genç çocuk ırmağın kenarına yaklaşmıştı. Irmağa düşmüş ve boğulmasına ramak kalmıştı. Irmağın karşı sahilinde dükkânı olan nalbant çocuğun ırmağa düştüğünü görerek derhal kendini ırmağa atmış ve çocuğu çıkararak pederine götürüp teslim etmişti.

Vakâdan bir sene mürûr ettikten sonra bir gece nalbantın [334] hanesinde yangın zuhur etmiş ve nalbant yangından haberdar oluncaya kadar hanenin her bir tarafını ateş istila etmiş. Her ne kadar haremi ve çocuklarıyla birlikte tahlis-i nefise muvaffak olmuşsa da havf ve hirâs içinde en ufak kızını nasılsa unutuvermiş.

Zavallı çocuk her tarafı alevlerle ihâta olunmuş olan hanenin içinde ağlayıp bağırmaya başlamış ise de hiçbir kimse gidip onu kurtarmaya cesaret-yâb olamamış. Bu esnada değirmenci koşup kendini ateşlerin içine atarak zavallı kızın yanına kadar gitmeye muvaffak olmuş ve hemen kızı kucaklayıp salimen pederi nalbantın aguşuna teslim ile ona demiş ki:

“Sizin bana ettiğiniz iyiliğe karşı borçlu olduğum bir iyiliği ettiğimden dolayı Cenab-ı Allah'a hamd ve şükür olsun! Allahü ta'âlâ hazretlerinin lütuf ve inayetiyle siz benim oğlumu sudan kurtardığınız gibi ben de sizin kızınızı ateşten tahlis ettim.”

Elden gelen iyiliği hiçbir vakit geriye bırakmamalıdır ki siz de onun mislini icabında görebilesiniz.

Merhametli Zengin ve Minnettar Fakir

Kışın soğuk bir sabahında Talha isminde fakir bir işçi kulübesinin önünde biriktirmiş olduğu cüzi bir miktardaki çalı çırpı yığınının bakarak mükedderâne demişti ki:

“Ah! Soğuk gittikçe ziyâdeleşiyor, benim odunum ise günden güne azalıyor. Bu şiddetli kışı geçirmeye kifayet edemeyecek. Aman Yarabbi bana merhamet et!”

Şurası şayan-ı taaccübdür ki o günden itibaren odunlar asla eksilmeyip âlâ hâle gelmiş ve buna Talha her gün ısınmak üzere odun yaktığı halde yine odunların miktarına helal gelmediğini görerek Cenabıhakk'ın kendisine merhamet edip muavenet ettiğine hamd ve şükür etmiş.

Filhakika Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın lütuf ve keremi olarak Talha'nın kulübesine yakın bir hanede ikamet eden zengin bir dul kadının oğlu Turhan fakir işçinin Cenâb-ı Hakk'a karşı olan tazarru ve niyazını işiterek âlî-cenâb çocuk validesinin müsaadesi üzerine her gece Talha'nın yaktığı miktarda odun getirip yığını itmâm edermiş. Bu hâli bir gece Talha ay aydınlığında bizzat görüp Turhan'ı kendisine çaresâz ettiğinden dolayı [336] Cenâb-ı Hakk'a hamd ve şükürünü tekrar etmiş ve Turhan'a da minnettarlığını isbat için fırsat kollamış.

İlkbahar ibtidâlarında Turhan seyahate çıkmış. Birçok seneler gaybubetinden sonra avdetinde vakit sonbaharmış. Hanesinin meyve bahçesine girdiği zamanda hayretini mucib olan şeyin ne olduğunu bilir misiniz! Azimeti zamanında filhakika bahçede bir çok meyvedâr ağaçlar mevcutmuşsa da hepsi adi cinsten meyve hasıl ederlermiş. Şimdiyse bütün ağaçlar en iyi ve en güzel cinsten elmalar, armutlar, erikler ve saire ile mahmulmuşlar.

Meyve bahçesindeki bu güzel hâli gören Turhan fevkalade taaccüble demiş ki:

“Bu ne hâl! Nasıl olmuş da bu ağaçlar bu kadar güzel bir hâle girmiş! Mutlaka bunda hârkulâde bir şey olacak.”

Validesi oğluna bir kış Talha hakkında etmiş olduğu âlî-cenâba karşı Talha'nın minnettarlığını isbat için meyvedâr ağaçların cümlesini aşıladığını ve bu suretle hepsinin cinsleriyle hasılatını islâh ettiğini nakletmiş.

Validesinin bu sözü üzerine Turhan hemen namuslu Talha'nın evine gidip meyvedâr ağaçların islahı hakkındaki himmetine teşekkür etmiş ve ihtiyaç hissettiği vakitlerde kendisinden başka bir kimseye [337] müracatta bulunmamasını rica eylemiş ve “İyiliğe karşı iyilikle mukabele eden bir adama elden gelen iyiliğini diriğ eylemeyi hiçbir akl-ı selim tecviz edemez” sözünü de ilave etmiş.

181**Dağda Yolcu**

Bir yolcu akşam üzeri bilmediği bir yoldan geçiyordu. Bu yol dağda bir uçurum üzerinde vâki olup ıssız, dar bir yoldu. Bulutlarla mestur bulunan gökyüzü olanca zulmetini neşir eyliyordu.

Fırtına kopmazdan evvel mahal-i maksuda vâsıl olmayı arzu eden yolcu karanlığa rağmen sürat-i hareketini tezyid etmişti. Birden bire yolun dolambaç bir mahalinde mürûr ve ubûra mâni olacak bir surette dağdan kopup yolun üzerine düşmüş olan koca bir taşa ayağı ilişmişti.

Aceleyle giderken yolcu önündeki arızaya dikkat edemediğinden birden bire düşmüş altında derin bir sel ceryan eden uçurum cihetine yuvarlanmıştı.

Yuvarlanırken bir ağaç kütüğüne tesadüf etmemiş olaydı helâk olup gideceğine hiç şüphe yoktu. Bin türlü [338] tehlike içinde yolcu yamaçtaki ağaç dallarının muavenetiyle uçurumun münhat mahalinden kurtulabilip yola çıkmıştı.

Artık selamete erdiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a hamd ve şükür etmiş ve ba'dehu yolu set etmiş olan cesim taşı ve kendinden sonra gelmekte olduklarını gördüğü diğer yolcuları tefekkür ederek kendi kendine demişti ki:

“Başıma gelen felaket benden sonra buradan geçeceklerle gelmemek üzere bu taşı yolun haricine çıkarmalıyım”.

Lakin taş ağır olduğu cihetle yoldan çıkarmak üzere ettiği cehd ve gayretten çok yorulmuş olduğundan taşı olduğu gibi terk edip ve yolcu yolunda gerektir diyerek olduğu yerden kalkıp yoluna devamla başlamıştı.

Bir hayli yol kat ettikten sonra o yoldan geçeceklerin her halde başına gelen felakete uğrayacaklarını tefekkürle taşı o halde bırakıp gitmeye bir türlü vicdanı razı olmadığından yolcu yorgunluğuna bakmayarak ters yüzüne geriye dönmüştü.

Nihayet taşın bulunduğu mahale gelmiş ve son derece bir gayretle taşı kımıldatıp uçuşuma doğru yuvarlamıştı. Sonra yoluna devamla başlamazdan evvel biraz dinlenmek üzere yolun üst başındaki bir kayanın üzerine oturmuştu.

O esnada yirmi yaşında kadar tahmin olunur bir adamın evvelce [339] tehlikeli taşın bulunduğu yerden hiç önüne bakmaksızın geçtiğini de görmüştü.

Taşı yoldan yuvarlayıp yolu açmış olan yolcu eğer taş evvelki gibi yolun ortasında bulunmuş olsaydı zavallı gencin uçuşuma yuvarlanıp helâk olacağına şüphesi kalmadığını görmüştü ve kendi kendine demişti ki: “Bu yabancı hayatını bana borçlu olduğunu bilmediği gibi vakâdan haberdar dahi olmadığı cihetle bana teşekkür bile edemeyecektir; bu hususta hakkı da var ne yapalım! Ben vazifemi icra ettim: Benim için bu kadar kâfi.”

Yabancı adamın memnun ve mesrûr olarak yoluna devam ettiğini gördükten sonra kendi dahi bastonunu eline alıp yoluna devamla başlamıştı. O anda fırtına kopmuş; Dehşetli yıldırım gürültüleri aks ede ede dağı sarsmaktaydı. Şiddetli rüzgâr çam ağaçlarının arasından ısıklık çalmaktaydı. Şimşekler bulutları yarararak uçuşumu ziyâdâr ediyordu. Yolcu çabuk adımlarla yürümekteydi. İşlediği hayırlı işten dolayı vicdanı rahat ettiğinden bu kadar fırtınalı bir günde kalbine hiç korku eseri bile gelmiyordu. Nihayet mahal-i maksûda sağ salim ve fakat sırsıklam olduğu halde vâsıl olmuştu.

[340] 182

Hürriyet

Bir İngiliz muharriri bervech-i âti hikâyede bulunmuştur:

Bir yabancı Londra'dan geçen Tayms Nehri üzerinde vâki köprülerden birinden geçiyor ve iki çocuk da köprü'nün korkuluklarından birinin yakınında duruyormuş. Birinin elinde bir kafes bulunup içinde dahi beş adet küçük kuş çabalamaktaymış: Beyhude yere kanatlarını açmaya teşebbüs ediyorlar ve mahbeslerinin parmaklıklarına çarpınarak uçuşuyorlarmış; parmaklıklar merhamete gelmiyor ve kuşlarsa şikâyet-âmîz sedalar çıkarıyorlarmış. Bu hali gören yabancının çehresi mağmûm bir hal peydâ etmiş.

Kafesi elinde tutan çocuğa birden bire.

-Bu kuşlardan birini kaç satarsın?

Demiş.

İki çocuk yekdiğeriyle müzakere etmişler ve kendi memleketlerinin yabancısı olan bir kimseye daha pahalıca satmak fikr-i mezmûmuna düşmüşler biri -Eğer satın alacak adam İngiliz olmuş olaydı üç kuruş istemek kifayet ederdi: Madem ki bu efendi memleketimizin yabancısıdır, her halde yedi kuruş [341] vermelidir. -Diyerek bu suretle gizlice gayr-ı afifâne bir kavl ve kararda bulunduktan sonra müşteriye yüksek sesle:

-Yedi kuruş efendim.

Demişler.

Müşteri ise pazarlık bile etmeksizin kesesinden yedi kuruş çıkarıp çocuğa verdikten sonra kafesin kapısını açarak kuşun birini yakalamış ve bir müddet okşadıktan sonra:

-Haydi git!

Diyerek azad etmiş ve kuşun uçarak gözden nihan olmasını kemal-i mesrûriyetle seyretmiş.

Bu iş olup bittikten sonra yabancı yine kesesinden yedi kuruş çıkarıp çocuğa verdikten sonra kafesten aldığı ikinci kuşu azad ettiği gibi üçüncüsünü ve dördüncüsünü ve beşincisini de bu suretle birer birer azad etmiş.

Bu hali hayretle temaşa etmiş olan çocuklar ise:

-Beslemek için olmadığı halde bu kuşları ne için bu kadar pahalı olarak satın aldınız?

Diye sual etmişler.

Yabancı da onlara şu suretle cevap vermiş:

-Ziyadan ve havadan mahrum olduğum halde ah ve enin ederek sekiz sene bir müddet bi gayri hakkın karanlık bir mahalde hapsedilmişim. [342] Ben İtalya'dan geliyorum. Cenâb-ı Hakk'ın bana ihsan etmiş olduğu hürriyeti kendilerine iadeye muktedir olabildiğim ilk mahlukat şu ufacak kuşlar olabildi. Onların da şu anda benim gibi mazhar-ı saadet olmalarını arzu ettim.

Küçük çocuklar dahi yabancının bu sözlerinden müteessir olmuşlar ve kendisini aldattıklarından dolayı mahçup olup kendisinden fazla olarak almış oldukları akçeyi ona iade ile kabahatlerini setr etmek istemişler ve bir daha böyle bir halde bulunmamaya yemin eylemişler.

183

Müsavat

Tenasüb-i endâma malikiyyetinden, zenginliğinden ve büyük bir aileye olan mensubiyetinden dolayı son derece mağrur bulunan bir bey memleketin en uzak bir dağlık mahalinde şikârda bulunuyormuş. İnsandan hâlî olan mezkur memleketin تنها bir yerinde inşa etmiş olduğu kulübenin kapısının önünde oturmuş ve bir ölü kafasını tedkik ile meşgul bulunmuş bir münzevi derviş görmüş.

Bey, dervişin yanına gidip istihzâ-âmiz bir tavırla ona:

“Bu ölü kafasını ne için o kadar müdekkikâne tedkik ediyorsun? Ondan o kadar merakı mucip ne istihsal edebildin?” demiş. Dervişse beye sert bir nazar ile baktıktan sonra: [343] “Bu kafanın acaba son derece zengin bir beyin mi yoksa nân-pareye muhtaç olup da hâlini kimselere anlatamayan bir fakirin mi kafası olduğunu anlamak istiyorum. Fakat teessüf ederim ki ne berikinin ne de ötekinin kafası olduğunu bir türlü tefrik edemiyorum.” yolunda cevap vermiş.

184

Uhuvvet

Bir hikâye hatırıma geldi; belki onu siz de biliyor iseniz de mürüvvet ve uhuvvet nokta-i nazarınca gayet mühim olduğundan yine size tekrar etmek istiyorum.

Elyevm kuds-i şerifte Mescid-i Aksa'nın bulunduğu mahallin vaktiyle ekin ekilir bir tarla olduğunu ve bu tarlanın validelerinden kendilerine miras kalıp mahsulâtıyla müştereken iki biraderin geçinmekte bulunduklarını Araplar naklederler.

Vakt-i hasad geldiği vakit iki birader demetlerini bağlayıp bunlardan müsavi iki yığın yaparlar ve tarlanın ortasında öylece bırakırlar.

Geceleyin biraderlerden biri güzel bir fikirde bulunup kendi kendine: “Biraderimin geçindirmek üzere bir haremi ve bir kaç da [344] çocuğu vardır, ben ise

müteahhil değilim; benim hissemın tamamıyla onunki gibi çok olması doğru bir şey değildir. Binaenaleyhbenim yığınımından bir miktar demet alıp gizlice onunkine ilave etmem lelzemdir; bundan hiç haberdar olmayacak ve bu işten beni redd de edemeyecektir.” deyip işi düşündüğü gibi icra eder.

Yine o gece diğer birader uyanır ve haremına: “Biraderim henüz gençtir., tek ve refikasız yaşamaktadır; işine muavenette bulunabilecek ve yorulduğu zaman kendisiyle hasbihâl eyleyecek hiç kimsesi yoktur. Müşterek tarlamızdan onunkine müsavi miktarda demet almamız doğru değildir. Haydi kalkalım, gidip tarlamızdaki demetlerden bir miktarını alarak gizlice onun yığınınına ilave edelim: Yarın yaptığımız işten dolayı hiçbir sezintide bulunmaz ve kabul etmemezlikte dahi bulunamaz.” der ve tasvib ettikleri işi ma’âl-iftihâr icra ederler. Ertesi gün biraderlerden her biri tarlaya gittikleri vakit her iki yığının biri birinden farksız olduğunu görerek gayet mütehayyir kalır. Bu suretle bir çok günler bir birini müteâkıb bu işi icra ederler; fakat; bunlardan her biri biraderinin yığınınına aynı miktarda demet götürdüğü cihetle yığınlar daima müsavi bir vaziyette durur. Nihayet bir gece her ikisi bu garibenin sebebini anlamak üzere gözlemekle beraber hatıralarını icra etmekteelerken omuzlarında [345] demetler olduğu halde yekdiğerine tesadüf ederler ve hissiyat-ı mütekâbilelerinden dolayı memnun ve müteessir olarak biri birlerine sarılırlar.

Değil yalnız biraderler, her ferd yani dinleri ayrı toprak kardeşleri bile yekdiğerine kötülükten gayrı her ne hususta olursa olsun muavenette kusur etmeyerek ibrâz-ı uhuvvet ve fedakarlıkta bulunurlar ise o insanlar herkes nezdinde şeref ve itibar sahibi olurlar.

185

Adalet ve İnsaniyet

Vaktiyle İngiltere ile İspanya hükümetleri arasında vukû bulan bir muharebe hengamında fevkalade yüklü bir İngiliz gemisi Jamaika körfezinde dehşetli bir fırtınaya tutulup hamûlesiyle tayfasını kurtarmak için İspanyalılara ait olan La Havana adası limanına ilticâya mecbur olmuş. Mezkûr ada valisi huzuruna götürülen İngiliz gemisi kaptanı ise ne sebebe mebni bir düşman limanına ilticâ ettiğini anladıktan sonra valiye: “Gemimi, tayfamı, askerimi ve kendimi size teslim ediyor ve yalnız sizden hayatlarına kast olunmamasını istirhâm eyliyorum.” deyince âlî-cenâb bir İspanyol olan vali de: “Hayır efendim, hakkınızda o suretle muamele [346] etmeyeceğim. Muharebe esnasında sizi engin denizde yahut bizlere ait sahillerde yakalamış olaydık kiminiz zabtolunacaktı ve Binaenaleyhsiz de esirimiz olacaktınız! Fakat, madem ki siz fırtınaya tutularak limanımıza ilticâya mecbur oldunuz, bu halde milletimin sizinkiyle muharebede bulunduğunu unutuyor ve unutmaya mecbur oluyorum; sizleri ancak aralarında hiçbir husumet bulunmayan kimseler nazarıyla görüyorum. İnsaniyet size bizi muavenet-i hasbiyede bulunmaya mecbur ediyor. Binaenaleyhkemal-i emniyet ile geminizin hamûlesini boşaltıp tamirâtını icra ediniz; ondan sonra dahi azimet edebilirsiniz ki sizlere ait bulunan Bermuda Adalarına vâsıl oluncaya kadar bizim tarafımızdan hiçbir tecavüz vukû bulmamak üzere yedinize bir teminnâme itâsına da hazırım.” diye cevap vermiş.

186

İttihâd

Bir peder yekdiğeriyle geçinememekte bulunan yedi oğula malikmiş. Bunlar o derece adem-i imtizâcda imişler ki her gün aralarında zuhûr eden kavgalardan dolayı işleriyle meşgul olmaya vakit bulamazlarmış. Hatta bir ailenin ittihâdsızlığından istifadeye düşmek isteyen birçok komşular aile pederini bu derece itaatsiz olan [347] çocuklarını mirasından mahrum ile emvâl ve emlakını yabancılara vasiyet etmesi için bile teşvikte bulunmuşlarmış.

Bir gün, muhterem ihtiyar yedi oğlunu huzuruna getirtmiş. Onlara yekdiğerine sıkı sıkıya bağlı yedi değnek göstermiş ve demiş ki:

“İçinizden şu değnek destesini iki parça edeceek olana derhal yirmi adet Osmanlı lirası vereceğim.”

Hepsi biri birinin ardı sıra kuvvetlerini tecrübe etmişler ve her biri beyhude yere değnek destesini ikiye bölmek üzere teşebbüste bulunduktan sonra:

Desteyi ikiye bölmek kâbil değildir”

Demişler.

Bunun üzerine pederleri:

“Bundan daha kabiliyeti olan hiçbir şey olamaz işte, dikkatle bakınız.”

Diyip destenin bağını çözmüş ve bilâ-müşkülât değnekleri birer birer kırırvermiş.

Bu hâli gören mahdûmları:

“Birer birer olduktan sonra ondan kolay elbette hiçbir şey olamaz. Ufacık bir çocuğun eli bile kolaylıkla maksadı hasıl eder” dedikleri zaman pederleri:

“Oğullarım, bu yedi değnek sizin aks-i suretinizdr. [348] Onların bu destede birlikte bulundukları gibi siz de yekdiğerinizle iyi geçinip müttehid bir halde bulunursanız kuvvetli olacağınız cihetle hiçbir kimse tarafından dûcâr-ı taarruz olmazsınız! Fakat, sizi hüsn-i vifâk üzere bulundurmaya mecbur eden ittihâdın bağı çözülecek olursa ayaklarınızın altında kırılmış olarak şu duran değneklerin hâliyle hemhâl olursunuz.”

187

Bir Bohçacı ile Maymunlar

Bir gün memleketine evdetinde bohçacı Baba Nutuki bildiklerine şöyle hikâye ediyordu:

Malumunuz olduğu üzere iki sene evveli ticaret etmek üzere Tunus'a gitmiştim. Memleketin iç tarafında bulunan köylerde ahz ve itâda bulunmayı kurdum, eşyayla dolu iki bohçam arkamda olduğu halde yola koyuldum.

Bir akşam yolumu kaybetmiş olduğumu anladım. Etrafıma bakındım: Hiçbir kimse, hiçbir ev, hiçbir yolcu göremedim. Sıcakta çok yol yürümüşüm. Kendi kendime dedim ki: “Ey Baba Nutuki! Çok yorgunsun; ne için uykuya yatıp vücudunu dinlendirmiyorsun? Allah kerim, yarın [349] elbet yolunu bulursun.” Bu esnada limon ağaçlarını hâvi bir mahalde bulunuyordum. Hemen yükümü arkamdan indirdim, güzel bir ağacın dibine oturdum. O memlekette geceler soğuk olduğundan bohçamın birini açtım; satmak üzere taşıdığım müteaddit takyelerden birini başıma giyerek Afrika güneşi altında bir çok fersah yol yürüyen bir adam gibi derin bir uykuya daldım.

Uyandığım zaman ortalık aydınlanmıştı. Başımdaki takyeyi diğerleriyle birlikte bulundurmak için açık bırakmış olduğum bohçamın yanına gittim ne göreyim! Diğer takyeler de yok! Beni bir düşüncedir aldı. Böyle bir hâl yerde hırsızlığı eden kim olabilir? Acaba ne için takyeleri almış da diğer şeylere elini sürmemiş? Velhasıl şaşıtm kaldım. Her bir tarafa göz gezdirdim, insan minsan görmedim, malımı bulamadım, yoluma devam etmek üzereyken ağaçların üzerinde bir gürültü işittim, başımı kaldırıp baktım. Ne görsem beğenirsiniz! Koca takyeler ufacık başlarında bulunduğu ve limon ağaçları dallarına oturmuş olduğu halde çıldır çıldır bana bakmakta bulunan birçok maymunlar gördüm: Aman, o hâl ne gülünç bir manzara meydana getirmişti bilseniz! Fakat o anda gülmek hatırıma bile gelmedi. Fikrimden “Malımı nasıl elde etmeli? En yüksek dallara kadar çıkmış olan hırsızları nasıl yakalamalı?” diye düşünmekten [350] başka bir şey geçmiyordu. Aşağıdan onlara doğru yumruk salladım, yalvarır gibi hâller gösterdim. Maymunlar da limon

ağaçlarının tepesinden bana doğru kara kara kollarını uzattılar ve bana yüzlerini buruşturarak türlü türlü masharalıklarda bulundular.

Diğer bir şeye teşebbüs ettim. Ağaçtan düşen bir limonu yerden alıp olanca kuvvetimle maymunlardan birine attım. Derhal hepsi birden yaprakların arkasında kayboldular ve oradan limon koparıp başımın üzerine doğru attılar. Hiddetim gittikçe arttı; maymunların bana attıkları limonları yerden toplayıp görebildiğim hayvana doğru fırlatmaya başlar başlamaz benimle onların arasında bir limon kavgasıdır gitti.

Bunun üzerine aklıma bir şey geldi. Hemen sağ kolumu yukarıya doğru kaldırdım. Göz ucuyla maymunlara baktım: Onlar da benim gibi yapmışlar; küçücük kara kolları ufacık başlarından yukarı kalkmıştı. Şaşkınlığım esnasında başımda unutmuş olduğum takyemi çıkarıp birden bire yere attım! Maymunlar da (Çünkü bu hayvanlar her şeyi taklit etmeyi sevdiklerinden) derhal beni taklide başladılar. Limon ağaçlarının tepesinden bir takye yağmurudur koptu! Bunun üzerine maymunların da gelip benim gibi yapmalarına meydan kalmamak üzere elimden geldiği kadar çabuk [351] bir surette takyeleri toplayıp bahçayı bağladım ve yükümü arkama alarak yoluma düzuldüm.

Bu suretle maymunlarla bir hayli uğraştıktan sonra malımı elde edebildim.

188

Hakikat-Nümâ Keçi

Afrikalı bir tacir gayet antika bir saatinin çal[ın]dığını görerek hırsızın da maiyetinde bulunanlardan biri olduğuna eminmiş; fakat hepsinden şüphe ettiği cihetle içlerinden hangisinin hakiki hırsız olduğunu tayinde tereddüt ediyormuş. Nihayet hırsız meydana çıkarmak üzere kendince düşünüp tertib ettiği şöyle bir hileye müracaat etmiş.

Saatinin çalındığı günün akşamı bütün maiyetini huzuruna çağırıp kendilerine baba yadigarı olan bir saatinin her nasılsa cehalet eseri olarak çal[ın]dığını ve hırsızın da her halde içlerinden biri bulunduğunu ve hepsinden şüphesi olduğu cihetle hakiki hırsızın dahi kim olabileceğini tabiinde aciz kaldığını anlattıktan sonra kendisinin hakikat-nümâ bir keçisi olup bunun eğer bir kabahatli kimse sırtını eliyle sıvayacak olursa o sıvayan elde bir karalık [352] meydana getirdiğini ve o gün hiçbirinin kendinden müsaade almaksızın nezdinden ayrılmamasını da söylemiş.

Bunu müteâkib kimse görmeksizin bir keçinin sırtına gayet bol kömür tozu sürüp keçiyi bir çadır altına bağladıktan ve ortalığa hayli karanlık çöktükten sonra tek mil maiyetini yine huzuruna çağırarak onlara biri birinin ardınca keçinin bağlı olduğu çadıra girip her biri ellerini -bir aşağı bir yukarı gezdirmek ve sıkıca basmak şartıyla- keçinin sırtına sürmesini emretmiş.

Afrikalı tacir emrini verir vermez keçinin bağlı bulunduğu çadırın önünde durarak çadıra girip çıkan adamların birer birer ellerini muayeneye koyulmuş.

Hepsi ellerinin karalandığını görerek hiçbir kabahatleri olmadığı halde başlarına gelecek felaketten ürküp düşünmekteyken içlerinden biri son derece bir gururla bembeyaz kalmış olan elini tacire uzatarak yüzünün aklığını meydana koymuş.

Fakat Afrikalı tacir sırtı kabahatli eller karartan keçiye dokunmaya cesaret edememiş olan elin bu kadar kimsenin elleri içinde yalnız kendisinin eli kaldığı cihetle hırsızın da ancak o elin sahibinin olacağını bildirerek hırsızlığını yüzüne çarpmış ve kendisini hükümete teslim ettirmiş.

[353] 189

Bir Çocuk ile Bir Maymun ve Bir Zengin Madamın Hikâyesi

Son derece çirkin bir ihtiyar madamın pek sevgili bir maymunu varmış. Bu maymun ihtiyar madam tarafından kemal-i itina ile dikilmiş kadifeden bir yelek,

ipekli kumaştan bir külâh ile bir de entareden ibaret güzel bir ruba sahibi olduğu gibi evin içinde yalnız başına dahi istediği yerde gezip dolaşmış.

Bir gün çirkin madamın çiftliğinde çiftçi kadının oğlu, küçük Pier, validesi tarafından gönderilmiş olup dibinde asma yapraklarına sarılmış nefis armutlar ve üstünde nadide incir ile dolu bir sepeti çiftlik sahibesinin evine getirmiş. Küçük Pier odada ihtiyar madamı beklemekteyken maymun sıçrayarak içeriye girmiş. Ömründe maymun görmemiş olan küçük Pier gayet güzel giyinmiş olduğu halde içeriye girmiş olan bu küçük mahluka nihayet derecede riâyette bulunmuş.

Maymun Pier'e bakarak doğru sepetin yanına gitmiş; üzerini setr eden yaprakları kaldırmış; memnuniyet alametleri göstererek birer birer incirleri yemiş. Küçük Pier ise alnında şapkası bulunduğu [354] halde maymunun incirleri birer birer yiyip bitirmesi zamanına kadar son derece tazim ile ayakta durmuş.

Nihayet maymunun sahibi madam içeriye girmiş. Küçük Pier madama demiş ki: “Madam, validem bu meyveleri size gönderdi. Çiftliğinizde yetişen en nefis armutlar ile en nadide incirlerden ibarettir.”

İhtiyar madam küçük Pier'e: “İncirler mi? Fakar görmüyorum!” deyince Pier kemal-i tevazuyla bir madama bir de maymuna bakarak: “İncirleri oğlunuz yedi, madam.” diye cevap vermiş.

Bu cevaptan ihtiyar madamın memnun olmadığı tabiidir değil mi?

189³⁵

İki Bebek

Leyla'nın balmumudan yüzü ve camdan gözleri olan bebeği gayet güzel ve çok pahalıdır. Fakat yedi yaşında bir çocuk onunla mütemadiyen oynayacak olursa pek çabuk kırılacağını bildiği cihetle validesi onu konsolda saklı tutmadadır. Bazı defa Leyla'nın küçük bir arkadaşı eve geldiği vakit validesi güzel bebeği konsoldan çıkarıp Leyla'ya verir. Leyla da müftehirâne arkadaşına gösterir; arkadaş ise bebeğin arkasındaki, Leyla'nın dikmemiş [355] olduğu, güzel rubaya dokunmaya cesaret edemeyerek taaccüble bakar durur.

Belkıs'ın bebeği ise mukavvadan olduğu cihetle pahalı da değildir. Fakat ufak bir kızın oynaması için en iyi ve en elverişli bir bebek olduğundan onunla Belkıs kırılacak diye korkmaksızın istediği kadar oynayabilir.

Bu adi bebeğin Belkıs tarafından dikilmiş olan rubası metholunacak gibi değilse de Belkıs onu son derece isteyerek diktiğinden pek güzel bulmaktadır.

Leyla'nın kendisine fahr ve mübâhât öğretici güzel bir bebeği varsa Belkıs'ın da kendisine dikiş talim edici bir iyi arkadaşı vardır.

191

Suyu Hasıl Eden Güneştir

Bahçede kuyu kazıyorlarmış. Nesib işçi başı kemal-i reisin yanına gidip “Kemal-i reis! Demek ki yerin altından su çıkıyor öyle mi?” diye sorunca aralarında şöyle muhavere olmuş:

“-Hay hay, oğlum, şüphe mi var!

-Oraya nereden geliyor?

-Denizden geliyor.

[356] Amma yaptın ha! Kemal-i reis; deniz buradan çok uzaktadır: Toprağın altından o kadar yolu nasıl kat edecektir?

-Fakat toprağın altında değil havada seyahat eder.”

³⁵ Hikâyenin numarası 190 olacağı yerde 189 olarak verilmiştir.

Bu sözden hiçbir şey anlamamış olan Nesib kemal-i reisin (su havada seyahat eder) diye kendisiyle eğlendiğine zâhib olarak gidip pederini bulmuş ve işi ona anlatmış.

Pederi demiş ki:

“Kemal-i reisin hakkı vardır oğlum. Güneş denizin o koca sathını ısıtarak bizim buğu dediğimiz buharları çıkarır; bunlar da orada gördüğümüz bulutları meydana getirir. Bu bulutları rüzgâr memleketimizin üzerine getirerek onlar da yağmur olarak düşer. Yani yağar. Bu yağmur toprağa nüfûz ile kah yer yüzüne yakın, kah uzak (gayr-ı kâbil-i hulûl) denilir su geçmez bir toprak tabakasına tesadüf edinceye kadar aşağıya gider. Orada kalıp yerin altındaki sakin bir su sathî teşkil eder. İşte güneş sayesinde meydana gelmiş olan yerin altındaki bu suyu yukarı çıkarmak için birtakım amele meskeneti buluncaya kadar toprağı kazarlar.

-Fakat babacığım, denizden geldiği cihetle bu suyun tuzlu olması lazım gelir değil mi?

-Hayır; tuzlu sudan çıkan buhar, tuzu o suda bırakarak tatlı su olur. Cesim gemilerdeki gemicilerin uğradıkları [357] yerlerden aldıkları tatlı su tükendiği vakit yoldaki su sazlıklarını izâle için su almak üzere bir yere uğrayıncaya kadar tatlı su tedarîği için mamûl bunların gemilerinde evvela deniz suyunu buhara sonra da bu buharı tatlı suya tahvil edici inbik denilir bir aletleri vardır. İşte deniz, güneş, bulutlar ve yağmur kuyularımızda bulduğumuz iyi suyu imâl edici cesim bir inbik gibidirler.

192

Süt, Gıda-yı Tâm

Köylülerin tepecikler üzerine bitmiş olan taze otları otlatmak için sürülerini götürmeyi adet edinmiş oldukları dağlık memleketlerden birinde bulunuluyor.

Bir yaz günü üç delikanlı ineklerini önlerine katmış oldukları halde dağa doğru gitmişler. Gayet çok otlarla mestûr bir tepecik görmüşler oraya vâsıl olabilmek için ise üzerinde ahşap bir köprüyü hâvi geniş ve derin bir akarsuyu geçmek lazım geliyormuş. Köprüden geçmişler ve güzel çayırda ineklerini otlatmaya başlamışlar.

O anda yıldırım gürültüsüne müşâbih şiddetli bir gürültü işitmişler. Hiçbir zaman hâli kaldığını görmedikleri dağın [358] tepesinden doğru geldiğini anlamışlar. Buysa bir çığ yani cesim bir kartopu olup güneşin hararetiyle dağdan kopmuş ve aşağıya doğru yuvarlanarak ve bu esnada yoluna tesadüf eden karları da toplayarak iniyormuş ve bu dehşetli kartopunun rast geldiğini görerek, süpürüp mahvederek tepeciğin yanı başından geçip gettiğini görmüşler ve evvelce üzerinden geçtikleri ahşap köprüyü de birlikte alıp götürdüğünü müşâhede eylemişler.

Bunun üzerine üç arkadaştan daha küçük olan ikisi ağlamaya başlayarak demişler ki: “Biz burada artık telef olacağız; yanımızda ne ekmeğimiz, ne etimiz, ne de sebzemiz yoktur; bizi arayıp bulmaya gelmezden evvel açlıktan her halde ölmüş bulunacağız.” Diğerlerinden büyüğü de demiş ki: “Hayır: Çığ hayvanlarımızdan hiçbirine zarar vermedi, burada ise ot bir hayli vakit onlara kifayet edebilecek derecede çoktur; hasıl edecekleri süt de bizim yiyeceğimizi meydana getirecektir. Kışın bize mektepte sütün insanı beslemek için lazım gelen şeylerin hepsini muhtevi olduğunu söylediler. -Evet, süt küçücük çocukları beslemeye hizmet eder; fakat biz, büyük olduğumuzdan acaba bizleri de besleyebilir mi? -Sizi temin ederim ki pek alâ besler: Bunu bize hoca efendi bir kitaptan okudu; süt büyük adamları dahi beslemeye [359] kâfi bir gıdadır. Hatta yalnız süt ile hastaları takviye eden tabibler bile vardır.”

Küçük çobanlar cesaret aldılar. Ertesi gün, akarsunun öbür tarafında, dağdan dağa gezerek kendilerini aramakta olan ebeveynlerinin geldiklerini gördüler. Ana ve babalarının: “Sabrediniz! Müsterih olunuz! Muavenetinize gelecektir.” diye bağırımlarına cevaben çocuklar: “Hiç merak etmeyiniz, bekleyebiliriz, ineklerimizin

sütü bizleri bir hayli vakit daha besler.” demişler. Bu sözler olmaktadır birtakım amele ile bir mühendis gelip derhal köprüyü yeneden inşa etmiş ve çıgın düştüğü günden on gün sonra çobanlar kemal-i sıhhat ve mesrûriyette oldukları halde sürûleriyle birlikte köye dahil olmuşlar.

193

Hem Sıcak ve Hem Soğuk Tutan Yün Parçası

Kışın ortasında bulunuluyormuş. Sayfîyenin bahçivânı Kani bağıın ta öbür ucunda çalışmaktaymış. Zevcesi oğlu Sâ'iye demiş ki: Şu sıcacık çorbayı babana götür. Dur; oraya gidinceye kadar soğumaması için tası şu keçe parçasının içine sarayım.” Bağıın öbür ucuna kadar ancak bir çeyrek [360] saatte gidilebiliyormuş. Bununla beraber Sâ'i çorba soğumaya yüz tutmazdan evvel mahal-i maksuda vâsıl olmuş. Çorbanın hiç soğumaksızın geldiğini gören Sâ'i tası keçe parçasına sardığından dolayı validesinin pek iyi düşündüğünü tasdik etmiş. Yaz gelmiş. Havanın gayet sıcak olduğu bir akşam Kâni Baba elinde koca bir buz parçası olduğu halde evine avdet etmiş ve çocuklara: “Bakınız, sayfîyedeki hanım efendi bunu bana sizin için verdi ve bana buzun erimesine mâni olmak için onu yünden bir şeye sarmalıdır dedi.” demiş. Bu söz üzerine çocukların validesi kışın Kâni'ye sıcak çorba gönderdikleri zaman çorba tasını sarmış olduğu keçe parçasını bulup getirmiş ve buz parçasını onun içine sarmış.

Edilen bu ihtâr aynı isabet olmuş; Zira birçok günler ta'âmlardan evvel ufacık bir parça buz kırılıp sürâhiye atılarak teskin-i hararet edilmiş. Yün keçede muhafaza olunan iri buz parçasından hiçbir şey zayi olmamış; ondan ancak ceviz kadar bir şey erimiş. Bu halden fevkalade müte'accib kalan Sâ'i: “Lakin babacığım, nasıl oluyor da kışın çorba tasında çorbanın soğumamasına mâni olan aynı bir keçe parçası şimdi de buzumuzun erimemesini mûcib oluyor yani evvelce sıcak tutucu olan keçe bugünkü gün soğuk bulundurur bir [361] halde oluyor?” deyince Kâni Baba dahi: “Vallaha, aklım ermiyor oğlum; onu Siret Efendi'ye sormalı.” diye cevap vermiş.

Ertesi gün, dersi müteakib Sâ'i, bu şayan-ı taaccüb hâli hocasına nakletmiş ve ilaveten: “Binaenaleyhefendim, yatağında beni sıcak tutucu olan şey nedir? Şüphesiz yapağıdan diktirilmiş olan yorgan ve emsali battaniye ve sairedir değil mi?” Dediğini gören muallim Siret Efendi de kendisine şu yolda cevap vermiş: “Oğlum, yün kendiliğinden ne sıcaklık, ne de soğukluk hasıl etmez. Yatağında sıcak bulunmana sebep olan şey, sobada yanan odunun odayı ısıtmaya vesile olduğu gibi, üzerine aldığı yorgan değildir; fakat yorgan yalnız vücudunun hararet-i tabiyesinin odadaki soğuk hava içinde kaybolmamasına hizmet etmekle beraber altında hararet-i zatiyyeni hıfz eder. Bu kışın keçe parçası çorba tasının hararetini hıfz ettiği cihetle içindeki çorba sıcak kaldığı gibi bu yaz, aynı gece, buzuna sarılarak aksi surette olarak yine o işi icra etmiştir. Dışarıdan gelecek olan harareti tevkif ile buza vusûluna mani olmuş ve buz da bu suretle gayet aşağı olan hararet-i zatiyyesini muhafaza etmiştir.

Yün, kuş tüyü ve talaş ihâta ettikleri eşyayı tefrid [362] ile onlara hararet-i hariciyeyi hemen hissettirmez olurlar; işte bunun için o gibi şeylere (gayr-i nakl-i hararet) derler.

194

Yağmurlu ve Latif Hava

Bir Cuma günüydü. Küçük Vedia öğleden sonra güzel bir gezinti yapmayı mektep arkadaşı Safiye ile kararlaştırmıştı. Yola çıkacakları zaman, o vakte kadar latif surette devam etmiş olan, hava birden bire fırtınaya dönmüş ve şiddetli bir surette yağmur yağmaya başlamıştı. Vedia demişti ki: “Evet, ne fena hava! Gezmeye gidemeyeceğiz.” bir bahçivan kızı olan Safiye ise: “Oh ne alâ! Ben ise bu yağmura

pek haz ettim. Hava kurak gideli zavallı babam bahçeyi sulaya sulaya yoruldu. Hiç olmazsa bugün olsun biraz istirahat edecektir.” diye cevap vermişti.

İşte dünyada her şey böyledir: Bazılar için faydalı ve hoş gelen şey diğerlerin adem-i memnuniyetini ve teessüfünü mucib olur. İnsan yalnız nefsini düşünmemelidir, diğerlerin ahvalini de nazar-ı mütâ'laâdan geçirmelidir; aksi takdirde hodbin olmuş olur ki hodbinlik fena bir tabiattır.

[363] 195

Âli-Cenâb Bir Tabib

Bir fakir kadın hasta bulunan çocuğunu meşhur bir tabibe muayene ettirmek üzere getirmiş. Tabib çocuğu muayene edip validesini tehlikeli bir hastalık olmadığından dolayı temin ettikten sonra çocuğun tedavisini de der-uhde etmiş. Muayene nihayet bulmuş. Kadının cebinde bin müşkülât ile arttırmış olduğu bir mecidiyeden başka parası olmadığından zenginlerin bu meşhur tabibe kendilerini muayene ettirmek üzere geldikleri vakit liralara bırakmaya mecbur bulundukları gayet müzeyyen muayenehanesine bakarak ne yapacağını şaşırıp kalmış. Ücreti verebilmekte tereddüt etmiş; nihayet cesareti ele alarak korka korka mecidiyesini yavaşçacık masanın kenarına bırakıp ve kemal-i havf ve tevazuyla tabibi selamlayarak muayenehaneden çıkmış.

Tabib “Hanım! Hanım!” diye kendisini çağırınca kadıncağız tabibin bila-şüphe ziyade ücret isteyeceğine zâhib olup utancından kıpkırmızı olduğu halde geri dönmüş. Fakat âli-cenâb tabib evvelce fakr ve zaruretin ne olduğunu tatmış olduğundan biçare valedenin ücret olarak daha ziyade bir şey veremeyeceğinden dolayı son derece mahcub ve muztarib bir [364] hâle girdiğini görmekle gayet müteessir olup: “Paranızı unuttunuz efendim.” deyip ve kadının eline dört lira sıkıştırarak: “Haydi, Allah selamet versin” sözünü ilave ile telaş içinde kalan ve akçeyi kabulden imtinâ etmek üzere kekelememekte olan fakir kadını, söylemekte olduğu sözleri işitmek üzere, kapıya doğru teşyî etmiş.

196

Oruç Reis yahut Bir Çocuğun Pederine Karşı Ettiği Fedakarlık

Bütün yelkenlerini açmış olduğu halde engin denizde ilerlemekte olan ve manevra icrası için içinde bir çok kırbyık ve sakallı tayfaların bir aşağı bir yukarı gidip gelmekte oldukları görülmekte bulunan şu büyük gemiye kimin kumanda ettiğini biliyor musunuz? Durunuz size onu söyleyim. On iki yaşında bir çocuk, Oruç Reis'tir.

Oruç Reis Mdillili bir fakir gemicinin oğludur: Her ne kadar kendisi bir ehemmiyetsiz aileye mensub ise de on iki yaşında [365] bulunan bu gemiciler reisi küçük adamın istikbalde pek parlak bir nâm ve şöhret kazanacağına şübhe yoktur.

Oruç Reis pederinin tayfalık etmekte olduğu gemedan başka hiçbir vatan tanımadığı gibi pederinden mâ'ada bir üstâza dahi malik değildi. Oruç Reis henüz üç yaşındayken pederi onun küçücük kollarını gayet meşakkatli olan gemici işlerine alıştırmaya başlamıştı. Hele çocuğun beş yaşına girdiği zaman bir gün geminin kıç tarafında durmakta olan pederinin nezâreti altında gemiyi iki fersah yani sekiz yüz metrelik bir mesafeyi yüzerek takip ettiği görülmeye şâyeste bir hâldi.

Bir manevra icrası emir olunur olunmaz küçük gemici henüz tuzlu su ile sırsıklam olduğu halde ok gibi atılır, direklerin tepesine çıkar, iplerin ve halatların arasından girip çıkar ve bilcümle gemicilere takaddüm ile verilen emri hemen icra ederdi. İşte böyle bir sebatlı arzusundan dolayı Oruç Reis kendisini tehlikeye ilkâya ülfet ile geminin en cesur ve malumatıyla en ileri gelen gemicilerinden biri olmuştu.

Şimdi on iki yaşında olduğu halde Oruç Reis gemide bir pâyeye bile kazanmıştı. Hatta bir gün geminin kaptanı pederinin ve gemide bulunan bilcümle tayfanın huzurunda Oruç Reis'e:

“Oğlum, eğer bu suretle hareket edecek olursan [366] az vakit zarfında benim memuriyetimden çok büyük bir memuriyet istihşâl edeceğine hiç şüphe etme.”

Demişti.

998 senesi bir bahar muhit-i atlası seyahatinde Oruç Reis'in kumandası tahtında olan gemide bir yaramaz küçük kız bulunuyordu. Mürebbiyesinin uyumakta olmasından istifade ederek yanından ayrılmıştı; seyyahlara mahsus kamaradan dışarı çıkmış ve bu mülâhazasız hareketinden dolayı mesrûrâne bir tavırla geminin güvertesine gelmişti. Orada durup geminin yan taraflarına [v]urup çatlayarak suları kendisine kadar gelen dalgaların köpüklenmesini görmekle eğleniyordu. Bu hâl kendisini son derece teshir ederek yavaş yavaş geminin bordasına kadar gelmiş ve o anda geminin zuhura gelen bir sarsılması kızcağıza muvâzenesini kaybettirerek bağırmakta olduğu halde denize düşmüştü.

Küçük kız gözden nihan olmuştu. Bereket versin ki gemi tayfalarından biri onun denize düştüğünü görmüştü: O da Oruç Reis'in pederiydi; hemen kendini denize atmış ve suyun içine dalmıştı. Denizin sathına çıktığı vakit küçük tedbirsizi sol eliyle tutmakta ve sağ eliyle dahi yüzmekteydi. Fakat rüzgârdan yelkenleri şişmiş olan gemi hayli ilerlemiş olduğundansebbâh ile aralarını epeyce bir mesafe tefrik [367] etmekteydi. Buna rağmen Oruç Reis'in pederi kuvvet-i bâzûya malik olduğundan sürat-i hareketle gemiye tekerrüb etmekteydi.

Sebbâhın biraz ötesinde nâgeh-zuhûr bir kara cismin süratle kendisine doğru seğırtmekte olduğu müşahede olundu. Bunu gören adamcağız korkudan ne yapacağını şaşırarak: “Köpek balığı var! İmdada yetişin, arkadaşlar!” diye var kuvvetiyle bağırmişti. Kara cisim hakikaten o semtlerde kesretle bulunan dehşetli canavarlardan biriydi: Köpek balığı doğruca Oruç Reis'in pederine doğru gidiyor ve sadrında sıkı sıkıya tutmakta olduğu çocuktan dolayı sıklet altında bulunan zavallı adamsa ondan kaçıp kurtulmak üzere hârıkul-beşer-i mesai ile beyhude yere çabalıyordu. Geminin bordasında dahi nâ-kabul-i tarif bir heyecan hüküm sürmekteydi. Gemi halkı yarışın netayic-i müthişesini görmek üzere bütün güvertede bulunmaktaydı.

Tüfek getirdiler, köpek balığına doğru ateş ettiler; mermiler hiç ona isabet etmeksizin, hatta süratini bile tahfif ettirmeksizin suyun yüzünden sekerek gidiyordu: Gittikçe canavar ile zavallı adam arasındaki mesafe de kısalıyordu. Fakat çocuk ile birlikte Oruç Reis'in pederini yakalayacağı anda köpek balığı birden bire durmuş, gerisi geriye dönmüş [368] ve etrafında denizin kendi kanıyla boyanmış olduğu görülmekte bulunmuştu. Görülmez bir el hayvanı cerh etmişti.

Gemeden “Oruç Reis'tir!” diye bağırmaya başlamışlardı. Filhakika da genç Oruç Reis elinde enli bir kılıç olduğu halde pederinin hayatını kurtarmak için kendisinininkini feda ederek kimse görmeksizin denize atılmış, suya dalmış, köpek balığının altından geçerken silahını hayvanın böğürlerine saplamıştı.

Yaralanmış olan köpek balığı kendisini cerh eden elden intikam almak üzere derhal pederi terk ile oğlanın ardı sıra gitmeye devam etmeye başlamıştı. Tehlikeyi kendi tarafına celb için Oruç Reis'in de istediği buydu. Pederini köpek balığının iyice unutmasını teshil için Oruç Reis gayet alâ bir hareket-i fedâkârâne olmak üzere canavarı kendi tarafına çevirmek için geminin aksi cihetine doğru kat-ı mesafe ediyordu.

Köpek balığı açılmış olan yarasından akan kandan dûcâr-ı zaaf olmuş olduğu gibi Oruç Reis dahi gittikçe kuvvetinin azalmakta bulunduğunu hissediyordu. Bu

esnada başını çevirip kucağında tutmakta olduğu küçük kız ile birlikte pederinin gemiye çıktığını görmüştü: Pederi kurtulmuştu. Şimdi de Oruç Reis gemiye avdete şitâb ediyordu. Pek çok [369] müşkülât çekmiş, gemiye yaklaşmış ve hemen eliyle gemiyi tutmak üzere bulunmuştu.

Her bir tarafından kendisine halatlar atılmış, bütün kollar ona doğru uzatılmış ve pederini tahlis etmiş olan âli-cenâb çocuğu bir an evvel gemiye alabilmek için icâb eden teşebbüsâtan geri durulmamakta bulunulmuştu. Oruç Reis de nasılsa o halatların birini yakalayabilmişti. O esnada şikârının elden gitmekte olduğunu gören köpek balığı mütebâki kuvvetini cem ederek üzerine atılmış ve dehşetli ağzı çocuğun bacaklarına kadar varabilmişse de gemiciler kuvvetli elleriyle derhal halatı çekmeye muvaffak olduklarından Oruç Reis'i denizden yukarı çekip gemiye almışlardı. Oruç Reis pederinin kolları arasına atıldığı zaman dahi köpek balığının kuvvet ve kudreti kesilip denizi kanıyla boyamış olduğu halde bi-ruh olarak suyun yüzünde kaldığı görülmüştü.

Bir gün Oruç Reis'e şan ve şöhreti sevip sevmediği sual olunduğunda şu suretle bir mukâleme geçmişti: “Evet. -Şan ve şöhretin ne olduğunu iyi biliyor musun? -İfa-yı vazife etmektir.” Filhakika en büyük şan ve şöhret böyle kazanılır; nitekim Oruç Reis dahi onu bu suretle istihsâl etmiştir.

[370] 197

Körün Değneği

Köyün haricindeki Bağdad Caddesinde zavallı Baba Nutuki, gözleri görmediği cihetle, yavaş ve zahmetli bir surette yoluna gidiyordu. Kendisine yolda giderken kılavuzluk edebilecek ne bir kimseye ne de bir köpeğe malik değildi: Baba Nutuki dünyada yalnız başına kalmış bir biçareydi. Yollarda kendisine arkadaş olacak ve icabında kendini birtakım tehlikelerden tahlis edecek ancak elinde bir değneği vardı. Bu sebepten dolayı arkadaşını pek sever ve onunla önünü ve ardını yoklayarak yoluna devam ederdi.

Baba Nutuki'nin şu bulunduğu hâl, en katı yürekleri bile sızlatacak bir hâl-i esef-i iştîmâl değil midir, çocuklarını?... Fakat, bazı edibbânın âsârında “Çocukluk merhametsizlik devridir” diye yazdıkları görüldüğü vecihle, birtakım çocukların o gibi malûllara bir hayli eziyetler ve işkenceler ederek icra eyledikleri kötülükle kendilerini eğlendirmeye savaştıkları çok defalar görülmektedir.

İşte Baba Nutuki'nin başına gelmiş olan bir vakadan dolayı içlerinden birinin ettiği kötülüğü kendilerine bir eğlence addıyla [371] üç çocuğun kahkahalarla gülmekte bulunmaları dahi yukarıdaki sözleri teyit eder. Körün değneği bir iri taşla ilişerek elinden kurtulmuş ve bunun kenarındaki uçuruma doğru gitmiş. Zavallı adam şimdi ne yapacak? Yolda giderken değneği gibi ayağı da bir yere ilişip düşmek ve birbirini inciltmek tehlikesinde bulunuyor; bunu söylediği için gayet müessir bir seda ile: “Aman değneğim! Lütfen bana değneğimi bulup veriniz! Rica ederim; yolumdan kaldım. Halime bakıp merhamet eyleyiniz, değneğim elimde olmadıkça şuradan öteye bir adım bile atıp gidemem.” diye istimdâd ediyordu.

Zavallının bu ricalarını işitmiş olan üç bed ahlak çocuk biçareye merhamet edecekleri yerlere onu kendilerine eğlence etmek fikr-i mazmûmuna düşmüşlerdi.

İçlerinden en arsız: “Değneğini düşürmüş: Bakınız, şimdi ben ona istediğim gibi nasıl bir güzel oyun oynayacağım.” Diyerek oradaki çitten dikenli bir dal koparıp “Al!” diye köre uzatmış olduğundan birden bire eline batmış olan dikenin acısından kendinden geçmiş olan Baba Nutuki'nin “Ah!” diyerek bağırmasını işiten diğer iki arkadaş dahi başta kendisi olan arsız arkadaşlarının icra eylediği oyundan hoşlandıkları cihetle muttasıl gülüp eğlenmekte bulunmuşlardı.

[382] Bereket versin ki oralandaki bir tarladan ot toplamakta bulunan Hayriye isminde bir kızcağız vakayı görmüş ve hemen koşup gelerek uçuruma inmiş ve değneği oradan aldıktan sonra: “Al babacığım” sözüyle sahibine vermişti. Baba Nutuki bu sestən kendisine lütufta bulunanın bir kızcağız olduğunu anladığından gayet müteessir olmakla beraber kendisini muhtac bulunduğu arkadaşına kavuşturduğundan dolayı büyük bir adama edilmesi lazım gelen teşekkürâta müşâbih teşekkürâtan pek çok fazla minnettarlık ibrâz ile Hayriye'yi meserrete gark eylemiş ve bu suretle hakkında edilen merhamet ve şefkati alkışlamıştı.

Bu halden ettiklerine nâdım olmuş olan üç çocuk dahi oradan tabanı kaldırıp gitmişlerdi. İfâl-i kabihâdan her biri mücâzâtını dahi refakatinde bulundurduğu cihetle bunlar, ne kadar kaçıp gitseler azab-ı vicdanı yine onların yakasını salıvermeyeceğinden hiç değilse manevi bir mücâzâtan kendilerini kurtaramazlar.

198

Terahhum

Geçenlerde hakikaten zalimâne bir vakaya tesadüf ettim ki hatırıma geldikçe tüylerim ürperip el'ân hiddetimden kendimi yenemiyorum. [373] Beş yahut altı çapkın hasta ufak bir köpeği öldürmek istiyorlardı; zavallıyı bir ip ile bir ağaça bağlamışlar ve uzaktan muttasıl ona taş atmakla meşgul bulunmuşlardı. Taşların her bir isabetinde biçare hayvanın acı acı çıkardığı sedalar oradan gelip geçenlerin yüreğini parçalıyordu. Bu manzara huzurunda ne gibi bir hâlde müteessir olduğumu tarif edebilmem imkanın haricindedir. Evvel emirde veleh ve hayret içinde kaldım; Zira bu kadar zalim ve gaddar çocukların bulunabileceğini hiç hatır ve hayalime bile getiremezdim. Nihayet hiddetim galebe etti; icra ettikleri vahşiyâne muameleden dolayı kendilerini şededen tekdîr ve tehdid ettimse de zavallı hayvana karşı son derece zulümde bulunmaktan kendilerini alamadıkları cihetle söylediğim sözler kulaklarına bile girmedî. Bunun üzre cebimde ufaklık olarak yirmi kuruş kadar para bulunduğundan bu para ile köpeği onlardan satın alıp çektiği ezâ ve cefâdan kurtarmak fikrine düştüm. Biraz tereddüden sonra teklifime ru-yı rıza gösterdiler. Köpeği bağlı bulunduğu ağaçtan çözüp eve götürdüm ve macerayı ebeveynime naklettim. Ebeveynim şu fiil-i terahhumdan dolayı beni tahsin ile köpeği evde alıkoymaya müsaade ettiler. Köpek az vakit zarfında hastalığını savuşturduğu gibi kendisine atılan taşlardan aldığı yaralar dahi iltiyâm-pezîr oldu. Şimdi [374] o vakit kendisine etmiş olduğum iyiliğin ehemmiyetini takdir ediyor gibi olmalıdır ki bana karşı gösterdiği muhabbeti hanemizdekilerin hiçbirine ve hatta sabah ve akşam kendisine yiyecek veren uşağa bile göstermemektedir.

İyiliği hayvan bile tanıdığı halde kendilerine iyiliği dokunanları ferâmûş ile kötülükte bulunan kimselere acaba ne nazar ile bakmak icâb eder!

199

Hakkıyla Kazanılmış Servet

Ameleden fakir biri ile zevcesi müte'addid çocuk sahibiydiler. Zevcin her gün kazanabildiği akçe evin idaresine güç hâl kifayet edebiliyordu. Daimi düşünceleri bulundukları şu hâl-i zarureten bir an evvel kurtulmaktı. Kendileri için bir yardımcı bulmak pek faydalı olacaktı: Bu husus için bu esnada on beş yaşına basmış olan büyük oğullarını intihâb etmişlerdi. Çocuğa bir ayak satıcılığı çantasıyla bir miktar da çerçilik malzemesi satın alındıktan sonra pederi ona: “Bu emtia ile bize biraz para kazanabilirsin. Git [375] şehirden şehre, köyden köye dolaşarak emtianı perakende olarak sat.” demişti. Çocuk saf kalpli olmakla beraber ebeveynin (....?...) kurtulmasını can u gönülden arzu ettiği cihetle hemen yola çıkmış ve hüsn-i muamelesi ve nezaketi sayesinde derhal müşteriler peydâ etmişti. Bu suretle ufak bir temettü hasıl edip ticaretini tevsii edebilmiş ve artık ziyade para kazanmaya başlamıştı. Velhasıl,

ittihâz edindiği zanaatte o kadar muvaffak olmuş ki hatta birkaç sene zarfında ufak bir çerçilik fabrikası küşad ederek az vakit zarfında faaliyetiyle onu dahi terakki ettirmişti. Fabrikasının bu derece terakkisi kendinin de say ve gayretini tezyîd etmekle artık ailesini gayet iyi bir surette geçindirmeye bizzat başlamış ve ondan sonra pederi, validesi, biraderleri ve hemşireleri onun himayesi altında güzel bir tarzda imrâr-ı hayat etmekte bulunmuşlardı. Say ve gayreti, namusluluğu, hüsn-ü hâl ve muamelesi sayesinde serveti de gittikçe tezâyüd etmiş ve ebevyninin rızasıyla te'hil dahi ederek vefatına kadar ebeveyn ve kardeşleri ve familya ve çocuklarıyla birlikte bahtiyârâne yaşamıştı. [376]

200

Sofra

Küçük Cevriye sofrayı koyar; bir tarafı uzun ve diğer tarafı kısa kalmamasına dikkat ederek masanın üzerine örtü yayıyor.

Masanın etrafına tabaklar diziyor; fakat; onları dizmezden evvel tozlu olmadıklarına bakıyor. Her bir tabağın yanına da kaşık, çatal, bıçak koyuyor.

Güzelce sildikten sonra birer de bardak ilave ediyor.

Ekmeği, su sürahisini de yerli yerine koyduktan sonra validesini çağırıp: “Anne, gel gör, her şey yerli yerine konulmuş mu?” diyor.

Küçük Cevriye intizamı sever bir kızcağız olduğundan her gün ebeveyninin afetinlerine müstehak oluyor.

Ek 3. Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye’de Yer Alan Her Bir Hikâyenin Kişileri³⁶

Hikâyeler	İnsan				İnsan dışı	
	Çocuk/Genç			Yetişkin	Hayvan	Hayvan dışı
	Kız	Oğlan	Belirsiz			
Ders		-		Ö		
Sabır			+-			
Mesrur'un Mülahazaları		+				
İki Zenci ve Kitap			+-			
Portakal		-		Ö		
Küçük Kız ile Küçük Kedi	-				N	
Okuma Bilmenin Faydası – İki Ufak Şişe		O		NN		
Elma Hırsız		-		N		
Kâse				+N		
Necil ile Validesi		O		N		
Karanfilin Rayihası	+			Ö		
Dursun ile Suat		+-				
Ebeveyne Şükran		+		N		
Buğday Başakları						+-
Temizlik				ON		
Soyulmuş Hırsız				+-		
Kurt		-			N	
Genç Çoban		O			N	
Kara Kurbağa		OO			+N	
Düzen ve Temizlik	O			Ö	+++ ++	
Hava Soğuk		++				
Arılar ile Gül		O				
Lastik Top	N	-				
Lastik Top ve Karıncaları		+N				
İnat	+-					
İki Mum		-		Ö		
Uzun Boy, Boş Kafa		-+				
Numune-i Sadakat				-N	+	
Adalet Âlemi	+			--+		
Oburluk ve Hırsızlık		-		Ö		
Çocuk ve Ayna			N			Ö
Patlıcan Burun Memiş		-		Ö		

³⁶ Bu tabloda (+) simgesi olumlu, (-) simgesi olumsuz, (N) simgesi nötr, (Ö) simgesi öğüt veren ve (O) simgesi de dönüşen tipleri temsil etmektedir.

Karga ile Tilki					O-	
Çorba		O		Ö		
İki Keçi					--	
Fare Kapanı					-Ö	
Mini Mini Bir Temiz Kalp	+ N	NN		Ö		
Hudut				-		
Pınar		-		Ö		
Doğruluk		+		N		
İrmak ve Kaya						+-
İyi Bir Hareket – Sahavet			O	NÖ		
Validesine Eziyet Veren Kız	O			Ö		
Küçük Dilenci Kız	+ O					
Çocuk ve Saat		N				Ö
İstikamet		+		N		
Aksiseda		-		Ö		
Tavuk ve Piliçleri	O			Ö	+-	
İki Kova						+-
Namus Zenginlikten Yeğdir				+-		
Buğday Tanesi			+-			
Kıymetli Ot	+-					
Bugünkü İşi Yarına Bırakmayınız	O			N		
Yalancı		+-				
Mütefahir Bir Çocuk		O+			N	
Bir Köpeğin Sadakati			N	N	+-	
Boş Başak		-		Ö		-
İyi Köpek		++			+-	
Biriske'nin Köpeği	N	N		NN	+-	
Malullara Muavenet		++				
Mektebe Gider İken Yolda Vakit Geçirmeyiniz			O		ÖÖ Ö	
Beyhude Mübâhese					---N	
Tabii İlaçlar		O		Ö		
Sağ El ile Sol El						+-
Merhametli Kız	N +			+		
Ediplik		+		N		
Say Fakiri Zengin Eder, Tekâsül Zengini Fakir Kılar		+-		N		
Bir Kadının Hükümü				+-N		
İnsaniyet	+	+		NN		
İnsan, Vücudunu Beslediği Gibi Akıl ve Zekâsını da Tağdiye Etmelidir		O		ÖÖ		

Çoban ve Kuzu				N	Ö--	
Yay ile Keman						--
İki Elmas						-+
İyilik		+N				
Tehlikede Olanlara Yardım Edelim		+	NN NN			
İki Çiçek Tarlası	-	+		Ö		
Namuslu Bir Adam		O		ÖN		
İyi Oğul – Muhabbet		+		+N		
Saat-i Akrebin Söylediği Şey		N		Ö		
Hasat ve Haset		O		N	-	
Merhamet ve Cesaret – Kayıp Kız	N	+				
Tuz Tanesi						Ö
Sıcak Hava Soğuk Havadan Daha Hafiftir		+N		N		
Hizmetkârlara Muavenet	+	+				
Çıkık Göz	N	O				
Sıcak Börek İsteyen Var mı?	O N	N		ÖN		
Hayır ve Faaliyet: İpek Teli	O			Ö		
Kedi ile Fare					N-N	
Hediye Günü	O			Ö		
Bir Zelzele Hikâyesi		+N N		Ö		
Pederin Çalışması Aileyi Besler		-		+		
Vaktin İstimâli				Ö		
Kızıl Gerdan Kuşu			N	Ö	++	
Birbirine Hiç Benzemeyen İki Hemşire	+-					
Tembel Vesim		-		Ö		
Öksüz		+N		+		
Servet, Yalnız Para ile Değildir		-		Ö		
Mütecessis				N-		
Şeftali		NN N+		Ö		
Küçük Dilenci	+	+				
Çocuklara Bir Hesap	+			Ö		
Dostlarımız Ağaçlar				+-		
Tamahkârlığın Neticesi				-		
Zevk ve Sefa Adasında Seyahat				O		
İki Elma Ağacı		O+		Ö		
İpek Böcekleri				+Ö		
Yazar Bozar Tahtası	+	O				
Ekmeğini Bir Çocuk ile Taksim Eden Bir Köpek			N	N	+	

Sen Bernar Dağının Köpeği			N	+	+	
Orman Bekçisinin Köpeği		N		O	+-	
Yalan	N	O---				
İki Cins Ot				+-		
At Nalı		-		Ö		
Hârîka-Nümâ Kutu				OOÖ		
Bir İğnenin Lisân-ı Hâli	N					Ö
Kanarya Kuşu	-	+		Ö		
Yağmur				O-		
-						
-						
-						
-						
-						
-						
Şımarık Çocuk		-		ON		
Say ve Gayret ve Hüner ve Marifet				ÖON		
Radife'nin Hoş Arzusu	O			Ö		
Bal Kabı	-			Ö		
İnci Çiçeği	+			Ö--		
	+					
İyi Adamın Mukabelesi (Öcü)		+		O+		
Zavallı Yavrular Hiç İşitmiyor					Ö-	
Hamiyet-i Mütakabile				++		
Ziba ile Küçük Yeğeni Sabir	+	+				
Keçi	-			Ö	N	
Kör		+-		N		
İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek	+					N
Sanatından Memnun Çocuk		+		N		
Tasvir		--+		N		
Yamyam			--	N		
Dört Arkadaş		+++ O				
Sümüklü Böcek ile Kurt					+-	
Karanfil				+NN		
Ormanda Yangın – Muhabbet-i Hâlisâne	+	+		++		
Altın Ağacı	N	-		Ö		
Kuşlar			-	Ö		
Gül Fidanı		-		Ö		
Bir Garip Sergüzeşt				NNN		
Kapılardan Dinleyici		-		Ö		
Fındık Kabuğu				+-		
Kestane		O				

Kıymettar Taşlar		N		O		
Nadir Balıklar				++		
Mağrur Kız	-			N		
Tembel Beslemeler	-			+		
Sarmaşık		O+				
Kör ile Topal				++		
Arı Kuş Yuvası				N	+	
Güzel Meyve		-		Ö		
Horoz				--		
Değirmenci ile Oğlu		N		Ö---		
Köylünün Hilesi				-+		
Şarlattan				--N		
Beytül' Eb			N	+		
İki Çocuğun Sadakati		++		+		
Bir Yalanın Neticesi		O		Ö		
Hafi'nin Gezintisi		+		N		
İhtiyat		O+				
Tavuk				-N		
Erikler	+	N	NN	NN		
Vişneler	-			Ö		
Güzel Meşe		N		+++ N		
Keten				-+		
Hüsrev'in Keçisi		+			+	
Söğüt ile Meşe		N		Ö		+-
Kertenkele	+	+		+		
Zenci	+			+-+		
Ağaç Parçası				+-		
Hiddet ve Cinayet		O		Ö-		
İnsaflı Adamlar Memleketi				++		
İyi Komşular	N	N		++		
Merhametli Zengin ve Minnettar Fakir				++N		
Dağda Yolcu				+N		
Hürriyet			OO	+		
Müsavat				-Ö		
Uhuvvet				++		
Adalet ve İnsaniyet				+N		
İttihat		-		Ö		
Bir Bohçacı ile Maymunlar				+	N	
Hakikat-Nümâ Keçi				+-		
Bir Çocuk ile Bir Maymun ve Bir Zengin Madamın Hikâyesi		N		-	N	

İki Bebek	N N					+-
Suyu Hasıl Eden Güneştir		O		Ö		
Süt, Gıda-yı Tâm		+N N				
Hem Sıcak ve Hem Soğuk Tutan Yün Parçası		O		Ö		
Yağmurlu ve Latif Hava	N N					
Alicenap Bir Tabip				+N		
Oruç Reis yahut Bir Çocuğun Pederine Karşı Ettiği Fedakârlık		+		N		
Körün Değneği	+		O	N		
Terahhum			-	+	+	
Hakkıyla Kazanılmış Servet		+		NN		
Sofra	+					

Ek 4. Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye’de Yer Alan Her Bir Hikâyenin Mekânı

Hikâyeler	Şe hir	Kır sal	Yurt Dışı	Kapalı Alan	A da	Beli rsiz	Açık alan
Ders						O	
Sabır						O	
Mesrur'un Mülâhazaları				O			
İki Zenci ve Kitap						O	
Portakal						O	
Küçük Kız ile Küçük Kedi		O					O
Okuma Bilmenin Faydası – İki Ufak Şişe		O		O			
Elma Hırsız		O					O
Kâse	O			O			
Necil ile Validesi							O
Karanfilin Rayihası						O	
Dursun ile Suat						O	
Ebeveyne Şükran				O			O
Buğday Başakları		O					O
Temizlik						O	
Soyulmuş Hırsız				O			
Kurt		O					O
Genç Çoban		O					O
Kara Kurbağa		O					O
Düzen ve Temizlik		O		O			
Hava Soğuk							O
Arılar ile Gül		O					O
Lastik Top				O			O
Lastik Top ve Karıncaları							O
İnat						O	
İki Mum						O	
Uzun Boy, Boş Kafa				O			
Numune-i Sadakat	O	O					O
Adalet Âlemi	O	O		O			O
Oburluk ve Hırsızlık				O			
Çocuk ve Ayna				O			
Patlıcan Burun Memiş				O			
Karga ile Tilki		O					O
Çorba		O		O			
İki Keçi		O					O
Fare Kapanı				O			
Mini Mini Bir Temiz Kalp						O	
Hudut		O					O
Pınar		O		O			O

Doğruluk		O				O
Irmak ve Kaya		O				O
İyi Bir Hareket – Sahavet		O				O
Validesine Eziyet Veren Kız	O	O				
Küçük Dilenci Kız		O				O
Çocuk ve Saat					O	
İstikamet						O
Aksiseda		O		O		O
Tavuk ve Piliçleri		O				O
İki Kova		O				O
Namus Zenginlikten Yeğdir		O				O
Buğday Tanesi		O		O		O
Kıymetli Ot		O				O
Bugünkü İşi Yarına Bırakmayınız		O				O
Yalancı		O				O
Mütefahir Bir Çocuk		O				O
Bir Köpeğin Sadakati		O				O
Boş Başak		O				O
İyi Köpek		O				O
Biriske'nin Köpeği		O	O			O
Malullara Muavenet		O		O		O
Mektebe Gider İken Yolda Vakit Geçirmeyiniz						O
Beyhude Mübâhese		O		O		
Tabii İlaçlar	O	O				
Sağ El ile Sol El					O	
Merhametli Kız				O		O
Ediplik		O				O
Say Fakiri Zengin Eder, Tekâsül Zengini Fakir Kılar		O				O
Bir Kadının Hükümü	O			O		O
İnsaniyet					O	O
İnsan, Vücudunu Beslediği Gibi Akıl ve Zekâsını da Tağdiye Etmelidir				O		
Çoban ve Kuzu		O				O
Yay ile Keman					O	
İki Elmas	O			O		
İyilik						O
Tehlikede Olanlara Yardım Edelim		O				O
İki Çiçek Tarlası		O				O
Namuslu Bir Adam					O	
İyi Oğul – Muhabbet				O		
Saat-i Akrebin Söylediği Şey				O		

Hasat ve Haset				O			
Merhamet ve Cesaret – Kayıp Kız		O					O
Tuz Tanesi						O	
Sıcak Hava Soğuk Havadan Daha Hafiftir				O			
Hizmetkârlara Muavenet		O		O			
Çıkık Göz						O	
Sıcak Börek İsteyen Var mı?	O	O					O
Hayır ve Faaliyet: İpek Teli						O	
Kedi ile Fare		O					O
Hediye Günü						O	
Bir Zelzele Hikâyesi				O			
Pederin Çalışması Aileyi Besler						O	
Vaktin İstimâli						O	
Kızıl Gerdan Kuşu		O		O			
Birbirine Hiç Benzemeyen İki Hemşire							O
Tembel Vesim						O	
Öksüz							O
Servet, Yalnız Para ile Değildir						O	
Mütecessis				O			
Şeftali		O		O			
Küçük Dilenci	O						O
Çocuklara Bir Hesap				O			
Dostlarımız Ağaçlar		O					O
Tamahkârlığın Neticesi				O			
Zevk ve Sefa Adasında Seyahat					O		O
İki Elma Ağacı		O					O
İpek Böcekleri	O	O					O
Yazar Bozar Tahtası				O			
Ekmeğini Bir Çocuk ile Taksim Eden Bir Köpek		O	O				O
Sen Bernar Dağının Köpeği		O	O				O
Orman Bekçisinin Köpeği		O		O			
Yalan		O		O			O
İki Cins Ot		O		O			
At Nalı		O					O
Hârîka-Nümâ Kutu		O		O			
Bir İğnenin Lisân-ı Hâli						O	
Kanarya Kuşu				O			
Yağmur		O					O
-							
-							
-							
-							

-							
-							
Şımarık Çocuk				O			
Say ve Gayret ve Hüner ve Marifet	O		O				O
Radife'nin Hoş Arzusu							O
Bal Kabı				O			
İnci Çiçeği		O					O
İyi Adamın Mukabelesi (Öcü)		O					O
Zavallı Yavrular Hiç İşitmiyor		O					O
Hamiyet-i Mütakabile	O	O					O
Ziba ile Küçük Yeğeni Sabir	O			O			O
Keçi		O		O			
Kör		O		O			O
İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek				O			
Sanatından Memnun Çocuk		O					O
Tasvir	O						O
Yamyam		O		O			
Dört Arkadaş		O					O
Sümüklü Böcek ile Kurt	O						O
Karanfil		O					O
Ormanda Yangın – Muhabbet-i Hâlisâne		O					O
Altın Ağacı		O		O			
Kuşlar		O					O
Gül Fidanı				O			
Bir Garip Sergüzeşt		O	O	O			O
Kapılardan Dinleyici		O		O			
Fındık Kabuğu				O			
Kestane				O			O
Kıymettar Taşlar	O			O			
Nadir Balıklar		O		O			
Mağrur Kız							O
Tembel Beslemeler		O					
Sarmaşık		O					O
Kör ile Topal		O					O
Arı Kuş Yuvası		O					O
Güzel Meyve		O					O
Horoz		O		O			
Değirmenci ile Oğlu		O					O
Köylünün Hilesi	O	O					O
Şarlattan		O		O			
Beytül Eb		O					
İki Çocuğun Sadakati						O	
Bir Yalanın Neticesi		O					O

Hafi'nin Gezintisi		O				O
İhtiyat				O		
Tavuk				O		
Erikler		O				
Vişneler				O		
Güzel Meşe		O				O
Keten		O				
Hüsrev'in Keçisi		O				O
Söğüt ile Meşe		O				O
Kertenkele		O				O
Zenci	O			O		
Ağaç Parçası		O		O		O
Hiddet ve Cinayet		O				O
İnsanlı Adamlar Memleketi		O		O		
İyi Komşular		O		O		O
Merhametli Zengin ve Minnettar Fakir		O		O		O
Dağda Yolcu		O				O
Hürriyet	O		O			O
Müsavat		O				O
Uhuvvet		O	O	O		O
Adalet ve İnsaniyet			O	O	O	
İttihat					O	
Bir Bohçacı ile Maymunlar			O			O
Hakikat-Nümâ Keçi	O		O	O		
Bir Çocuk ile Bir Maymun ve Bir Zengin Madamın Hikâyesi		O	O	O		
İki Bebek					O	
Suyu Hasıl Eden Güneştir		O				
Süt, Gıda-yı Tâm		O				O
Hem Sıcak ve Hem Soğuk Tutan Yün Parçası		O				O
Yağmurlu ve Latif Hava						O
Alicenap Bir Tabip				O		
Oruç Reis yahut Bir Çocuğun Pederine Karşı Ettiği Fedakârlık			O			O
Körün Değneği		O				O
Terahhum				O		O
Hakkıyla Kazanılmış Servet					O	
Sofra				O		

Ek 5. Hazine-i Kıraat Yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye’de Yer Alan Her Bir Hikâyenin Amacı

Hikâyeler	Öğüt Verme	Öğreticilik / Bilgi Verme	Eğlendirmek/hayecanlandırma	Allah'ın Kudretini Kanıtlama
Ders	O			
Sabır	O			
Mesrur'un Mülâhazaları	O			
İki Zenci ve Kitap	O			
Portakal	O			
Küçük Kız ile Küçük Kedi	O			
Okuma Bilmenin Faydası – İki Ufak Şişe	O			
Elma Hırsız	O			
Kâse	O			
Necil ile Validesi	O			
Karanfilin Rayihası	O			
Dursun ile Suat	O			
Ebeveyne Şükran	O			
Buğday Başakları	O			
Temizlik	O			
Soyulmuş Hırsız	O			
Kurt	O			
Genç Çoban	O			
Kara Kurbağa	O			
Düzen ve Temizlik	O			
Hava Soğuk	O			
Arılar ile Gül	O			
Lastik Top	O			
Lastik Top ve Karıncaları	O	O		
İnat	O	O		
İki Mum	O			
Uzun Boy, Boş Kafa	O			
Numune-i Sadakat	O			
Adalet Âlemi				O
Oburluk ve Hırsızlık	O			
Çocuk ve Ayna	O	O		
Patlıcan Burun Memiş	O			
Karga ile Tilki	O			
Çorba	O			
İki Keçi	O			
Fare Kapanı	O			

Mini Mini Bir Temiz Kalp	O			
Hudut				O
Pınar	O			
Doğruluk	O			
İrmak ve Kaya	O			
İyi Bir Hareket – Sahavet	O			
Validesine Eziyet Veren Kız	O			
Küçük Dilenci Kız	O			
Çocuk ve Saat	O			
İstikamet	O			
Aksiseda	O			
Tavuk ve Piliçleri	O			
İki Kova	O			
Namus Zenginlikten Yeğdir	O			
Buğday Tanesi	O			
Kıymetli Ot	O			
Bugünkü İşi Yarına Bırakmayınız	O			
Yalancı	O			
Mütefahir Bir Çocuk	O			
Bir Köpeğin Sadakati	O			
Boş Başak	O			
İyi Köpek	O			
Biriske'nin Köpeği	O			
Malullara Muavenet	O			
Mektebe Gider İken Yolda Vakit Geçirmeyiniz	O			
Beyhude Mübâhese	O			
Tabii İlaçlar	O			
Sağ El ile Sol El	O			
Merhametli Kız	O			
Ediplik	O			
Say Fakiri Zengin Eder, Tekâsül Zengini Fakir Kılar	O			
Bir Kadının Hükmü	O			
İnsaniyet	O			
İnsan, Vücudunu Beslediği Gibi Akıl ve Zekâsını da Tağdiye Etmelidir	O			
Çoban ve Kuzu	O			
Yay ile Keman	O			
İki Elmas	O			
İyilik	O			
Tehlikede Olanlara Yardım Edelim	O			

İki Çiçek Tarlası	O			
Namuslu Bir Adam	O			
İyi Oğul – Muhabbet	O			
Saat-i Akrebin Söylediği Şey	O			
Hasat ve Haset	O			
Merhamet ve Cesaret – Kayıp Kız	O			
Tuz Tanesi		O		
Sıcak Hava Soğuk Havadan Daha Hafiftir		O		
Hizmetkârlara Muavenet	O			
Çıkık Göz	O			
Sıcak Börek İsteyen Var mı?	O			
Hayır ve Faaliyet: İpek Teli	O	O		
Kedi ile Fare	O			
Hediye Günü	O	O		
Bir Zelzele Hikâyesi		O	O	
Pederin Çalışması Aileyi Besler	O			
Vaktin İstimâli	O			
Kızıl Gerdan Kuşu	O			
Birbirine Hiç Benzemeyen İki Hemşire	O			
Tembel Vesim	O			
Öksüz	O			
Servet, Yalnız Para ile Değildir	O			
Mütecessis	O			
Şeftali	O			
Küçük Dilenci	O			
Çocuklara Bir Hesap	O			
Dostlarımız Ağaçlar	O	O		
Tamahkârlığın Neticesi	O			
Zevk ve Sefa Adasında Seyahat	O			
İki Elma Ağacı	O			
İpek Böcekleri	O			
Yazar Bozar Tahtası	O			
Ekmeğini Bir Çocuk ile Taksim Eden Bir Köpek	O			
Sen Bernar Dağının Köpeği	O			
Orman Bekçisinin Köpeği	O			
Yalan	O			
İki Cins Ot	O			
At Nalı	O			
Hârîka-Nümâ Kutu	O			
Bir İğnenin Lisân-ı Hâli	O	O		

Kanarya Kuşu	O			
Yağmur				O
-				
-				
-				
-				
-				
-				
Şımarık Çocuk	O			
Say ve Gayret ve Hüner ve Marifet	O			
Radife'nin Hoş Arzusu	O			
Bal Kabı	O			
İnci Çiçeği	O			
İyi Adamın Mukabelesi (Öcü)	O			
Zavallı Yavrular Hiç İştmiyor	O			
Hamiyet-i Mütakabile	O			
Ziba ile Küçük Yeğeni Sabir	O	O		
Keçi	O			
Kör	O			
İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek	O			
Sanatından Memnun Çocuk	O			
Tasvir	O			
Yamyam	O		O	
Dört Arkadaş	O			
Sümüklü Böcek ile Kurt	O			
Karanfil	O			
Ormanda Yangın – Muhabbet-i Hâlisâne	O		O	
Altın Ağacı	O			
Kuşlar	O			
Gül Fidanı	O			
Bir Garip Sergüzeşt			O	
Kapılardan Dinleyici	O			
Fındık Kabuğu				O
Kestane	O			
Kıymettar Taşlar	O			
Nadir Balıklar	O			
Mağrur Kız	O			
Tembel Beslemeler	O			
Sarmaşık	O			
Kör ile Topal	O			
Arı Kuş Yuvası				O

Güzel Meyve	O			
Horoz	O			O
Değirmenci ile Oğlu	O			
Köylünün Hilesi	O			
Şarlattan	O			
Beytü'l Eb	O			
İki Çocuğun Sadakati	O			
Bir Yalanın Neticesi	O		O	
Hafi'nin Gezintisi	O			
İhtiyat	O			
Tavuk	O			
Erikler	O			
Vişneler	O			
Güzel Meşe	O			
Keten	O			
Hüsrev'in Keçisi	O			O
Söğüt ile Meşe	O			
Kertenkele				O
Zenci	O			
Ağaç Parçası				O
Hiddet ve Cinayet	O			
İnsaflı Adamlar Memleketi	O			
İyi Komşular	O			
Merhametli Zengin ve Minnettar Fakir	O			
Dağda Yolcu	O			
Hürriyet	O			
Müsavat	O			
Uhuvvet	O			
Adalet ve İnsaniyet	O			
İttihat	O			
Bir Bohçacı ile Maymunlar			O	
Hakikat-Nümâ Keçi	O			
Bir Çocuk ile Bir Maymun ve Bir Zengin Madamın Hikâyesi			O	
İki Bebek	O			
Suyu Hasıl Eden Güneştir		O		
Süt, Gıda-yı Tâm		O		
Hem Sıcak ve Hem Soğuk Tutan Yün Parçası		O		
Yağmurlu ve Latif Hava	O			
Alicenap Bir Tabip	O			
Oruç Reis yahut Bir Çocuğun Pederine Karşı Ettiği Fedakârlık	O			

Körün Değneği	O			
Terahhum	O			
Hakkıyla Kazanılmış Servet	O			
Sofra	O			

ÖZ GEÇMİŞ

1992 senesinde İstanbul’da doğdu. Lisans eğitimini 2015 yılında Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde tamamladı. Aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Edebiyatı alanında yüksek lisans eğitimine başladı. 2015 senesinden beri TRT Çocuk Dergisi’nde editörlük yapmakta olan Özder aynı zamanda çeşitli dergi ve yayınevleri için serbest metin yazarlığı ve redaktörlük yapmaktadır.

E-posta: gokceozder@gmail.com